

BORİS ÇİNDIKOV'UN SEÇME HİKÂYELERİ ESASINDA

ÇUVAŞÇADA KELİME GRUPLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

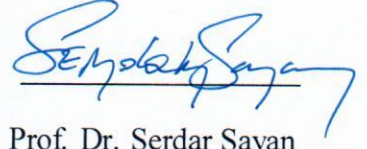
KUBİLAY FENER

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN 2019

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar Sayan

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Feyzi ERSOY

(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri)

Tez Jürisi Üyeleri

Doç. Dr. Tuba İSEN DURMUŞ

(TOBB ETÜ, Türk Dili ve Edebiyatı)

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin TURİNAY

(TOBB ETÜ, Türk Dili ve Edebiyatı)

BORIS ÇİNDROVİN İSME HİKAYELERİ ÜZERİNDE

TÜRKÇEDE KİMLİK GRUPLARI

FENER, Kubilay

Türk Dil Kurumu, Türk Dil Enstitüsü

Tez Programı: Prof. Dr. Ferit İZZET

Yazdığım bu tez çalışmamın, İTÜ Türk Dil Enstitüsünde bulunan öğretim üyelerine, özellikle de Prof. Dr. Ferit İZZET'e borçluyum.

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Kubilay FENER

ÖZ

BORİS ÇINDIKOV'UN SEÇME HİKÂYELERİ ESASINDA

ÇUVAŞÇADA KELİME GRUPLARI

FENER, Kubilay

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Feyzi ERSOY

Modern Türk lehçeleri içinde, İlk Türkçe döneminden itibaren ayrılmış olmasının yanı sıra dinleri ve kültürleri açısından da Türk dünyasına en uzak mesafede bulunan Çuvaşlar, dillerinde İlk Türkçenin arkaik özelliklerini bir hayli koruması ve kültürel anlamda farklı özellikler barındırması dolayısıyla birçok bilim insanının dikkatini çekmiştir. Çuvaşça üzerine fonetik, morfolojik ve söz varlığı açısından muhtelif bilimsel çalışmalar yapılmış olmasına rağmen söz dizimi üzerine yapılan çalışmalar yok denilecek kadar azdır. Bu boşluğu kısmen de olsa doldurabilmek amacıyla bu çalışmada, Çuvaşçanın kelime grupları eş zamanlı olarak incelenmiş ve Türkiye Türkçesinin kelime gruplarıyla karşılaştırılarak benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu tez, "Ön söz" den sonra 5 ana bölümden oluşmaktadır. Tezin *Giriş* kısmında, Çuvaşlar hakkında genel bilgi verilmiş ve Çuvaşçanın Türklük bilimi ve Türkoloji dünyası için ne denli önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmış, ardından Çuvaşçanın söz dizimi üzerine Türkiye'de ve Türkiye dışında yapılmış literatür çalışmaları taranıp zikredilmiştir. *İkinci bölümde*, Boris Çındikov'un *Tuhsa Kayıççen "Ayrılmadan Önce"* adlı hikâye kitabından seçtiğimiz hikâyelerin transkripsiyonu yapılmış, *üçüncü bölümde* metnin Türkiye Türkçesine aktarımı sağlanmıştır. *Dördüncü bölümde* ise seçtiğimiz metinler üzerinden Çuvaşçanın kelime grupları incelenmiş ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak benzer ve muhtelif özellikleri gösterilmeye çalışılmıştır. *Beşinci bölüm* olan "sonuç" kısmında da diller arasında ne kadar mesafe olursa olsun, ne kadar farklı milletlerle kültürel alışverişlerde bulunulursa bulunsun söz dizimi genetiğinin değişmediği, morfoloji, fonetik gibi diğer inceleme alanlarına oranla daha dayanıklı olduğu ve söz diziminin dilin iskeleti olduğu açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çuvaşça, Çuvaşlar, kelime grupları ve söz dizimi.

ABSTRACT

THE WORDS OF GRUPS IN CHUVASH

ON THE BASIS OF THE SELECTED STORY OF BORIS ÇINDIKOV

FENER, Kubilay

Master of Arts, Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Professor Feyzi ERSOY

In modern Turkish dialects, Chuvash, which was separated from the Pre-Turkish diacletcs and was at its most distant from the Turkish world in terms of its religions and cultures, attracted the attention of many scientists in terms of carrying the archaic characteristics of the Pre-Turkish. Although various scientific studies have been made on Chuvash in terms of phonetics, morphology and vocabulary, studies on syntax are almost negligible. This gap partly by examining simultaneously the word Chuvash the group in order to fill if we try to present by comparing the Turkish and Turkey. This thesis composed of five main parts following prologue. In the introduction part of the thesis, general information about the Chuvash and has tried to emphasize how important it is for Turcology world, then on the syntax Chuvash made in Turkey and outside Turkey it is scanned literature is mentioned. In the second part, a transcript of the stories we selected from Boris Çındıkov's *Tuhsa Kayıççen* story book was made. Transfer to Turkish Turkey are provided in the third part of the text. In the fourth part, we examined Chuvash the text set out groups of words and Turkey have attempted to show various features in comparison to the same direction and Turkish. In the fifth section, the result, it is determined that no matter how much distance between languages, no matter how much different nationality cultural exchanges, syntax genetics has not changed and resistant than morphology and phonetics just as a other study areas. And the syntax is the skeleton of the language once again proved.

Key Words: Chuvash, Chuvashes, word groups and syntax.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Rusya Federasyonu'nun idâri bölgelerinden birisi olan İdil-Ural bölgesi, Türkoloji dünyası için yüksek öneme sahiptir. Türk'lerin ve Türkçenin, tarihin yazılı dönemlerinden itibaren çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı bilinmektedir. Bu dağınık fotoğraf içerisinde, geçmişten bugüne İdil-Ural bölgesi, Çuvaşlar, Tatarlar, Başkurtlar gibi Türk topluluklarına ev sahipliği yaparken, Mari, Udmurt, Mordvin-Erza gibi Fin-Ugor topluluklarına ve Ruslara da ev sahipliği yapmış, kültürel alışverişin yanında dil ve etnik ilişkilerin de yoğun yaşandığı bir bölge olmuştur. Tarihin muhtelif zamanlarında muhtelif devletler kurup devletler yıkarak tarihin akışını tayin eden Türk milletine, bu bölgede de yoğun olarak rastlanmaktadır. İdil-Ural bölgesinin asırlardır sekenesi olan *Çuvaşlar* ise tezimizin konusunu teşkil etmektedir. Çuvaş yazar, Boris Çındıkov'un *Tuhsa Kayıççen "Ayrılmadan Önce"* adlı hikâyeye kitabından belirlediğimiz birtakım hikâyeleri, Türkiye Türkçesine aktardıktan sonra, bu hikâyeler esasında Çuvaşçanın kelime grupları Türkiye Türkçesinin kelime gruplarıyla karşılaştırılarak eş zamanlı olarak incelenmiştir.

Bilindiği üzere söz dizimi dilin yapısıyla ilgili olup kolay kolay değişmemektedir. İlk Türkçe döneminden itibaren ayrılan bir lehçe olması ve dilin çözülemeyen türlü işleyişinden dolayı Çuvaşça ile Türkiye Türkçesi arasında morfolojik, fonetik ve semantik açıdan birçok değişiklikler ve başkalaşımalar olsa da söz diziminin bunca kültürel, dinî, siyasi etkiye rağmen kendisini kemik gibi koruduğu göze çarpmaktadır. Birkaç ufak tefek değişiklik dışında Çuvaş Türkçesinin söz dizimsel özellikleri ve yapısı Türkiye Türkçesi ile neredeyse aynıdır. Bu yüzden de söz dizimi insan iskeletine benzetilebilir.

Bu çalışmada, Çuvaş Türkçesinin kelime grupları, Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi" adlı kitabı esas alınarak incelenmiştir.

Çuvaşçayla ilgili çalışmalar incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak morfoloji konularını içerdiği görülmektedir. Söz dizimi açısından ise Feyzi Ersoy'un birkaç makalesi ve diğer çalışmalar dışında Çuvaşçanın söz dizimi yeterince ele alınmamıştır. Çalışmanın başlıca amacı, söz dizimi alanındaki bu eksikliği kısmen de olsa doldurabilmek ve Çuvaşça ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sunabilmektir.

Yüksek lisans tezi olarak Çuvaşça çalışmam konusunda beni teşvik eden ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilimsel dünyamda akademik ufuklar açan Prof. Dr. Leylâ Karahan'a teşekkür ederim. Çuvaşça bilgilerinden yararlandığım değerli Hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Feyzi Ersoy'a teşekkürü borç biliyorum. Tez sürecimde, engin bilgilerinden faydalandığım Prof. Dr. İbrahim Taş'a ve Prof. Dr. Oktay Selim Karaca'ya da teşekkür ederim.

Ayrıca, alanımdan olmamasına karşın teorik bilgileriyle ve yüksek motivasyonu ile tecrübelerini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Erol Gülüm'e, zaman zaman metni çeviremediğim noktalarda bana destek olan Araştırma Görevlisi Buğra Oğuzhan Uluş'ü'e, Bölüm Başkanımız Doç. Dr. Tuba Işın İsen Durmuş'a ve Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Turinay'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
1. 1. Çuvaşistan.....	5
1. 2. Din.....	5
1. 3. Söz Dizimiyle İlgili Çalışmalar.....	6
1. 4. Boris Çındıkov ve Hikâyelerin İçeriği.....	12
BÖLÜM II: METİN.....	19
2. 1. İştâ Kayan Çikeş.....	19
2. 2. Puşım Iratat'.....	29
2. 3. Hıysene Hıysem Vıleresşın Surıhsem.....	33
2. 4. Hotel Chuvashıa.....	39
2. 5. Valyukkapa Kıterin.....	54
2. 6. Bobbi.....	58
2. 7. Kılçıeksem.....	61

2. 8. Narasta.....	74
2. 9. Aşu.....	84
2. 10. Gennadi Andreyç Uhmah Uçitel'.....	98
BÖLÜM III: AKTARIM.....	109
3. 1. Nereye Gidersin Kırlangıç.....	109
3. 2. Başım Ağırıyor.....	120
3. 3. Kendilerini Öldürmek İsteyen Koyunlar.....	124
3. 4. Otel Çuvaşistan.....	131
3. 5. Valyukka ve Kiterin.....	147
3. 6. Bobbi.....	152
3. 7. Romeo için Güller.....	155
3. 8. Masumiyet.....	169
3. 9. Baban.....	179
3. 10. Gennadi Andreyç Aptal Bir Öğretmendir.....	195
BÖLÜM IV: İNCELEME.....	205
4. 1. Kelime Gruplarıyla İlgili Görüşler.....	205
4. 2. Çuvaş Türkçesinde Kelime Grupları.....	216
4. 2. a. İsim Tamlaması.....	216
4. 2. a. i. Belirtili İsim Tamlaması.....	220
4. 2. a. ii. Belirtisiz İsim Tamlaması.....	225
4. 2. a. iii. Takısız İsim Tamlaması.....	227
4. 2. b. Sıfat Tamlaması.....	231
4. 2. c. Sıfat-Fiil Grubu.....	239

4. 2. d. İsim-Fiil Grubu.....	250
4. 2. e. Zarf-Fiil Grubu.....	256
4. 2. f. Tekrar Grubu.....	267
4. 2. g. Edat Grubu.....	274
4. 2. h. Bağlama Grubu.....	286
4. 2. i. Unvan Grubu.....	292
4. 2. j. Birleşik İsim Grubu.....	295
4. 2. k. Ünlem Grubu.....	297
4. 2. l. Sayı Grubu.....	299
4. 2. m. Birleşik Fiil Grubu.....	303
4. 2. n. Kısaltma Grupları.....	314
4. 2. n. i. İlgi Grubu.....	314
4. 2. n. ii. Vasıta Grubu.....	316
4. 2. n. iii. Yaklaşma Grubu.....	317
4. 2. n. iv. Bulunma Grubu.....	318
4. 2. n. v. Ayrılma Grubu.....	318
4. 2. n. vi. İsnat Grubu.....	319
BÖLÜM V: SONUÇ.....	323
KAYNAKÇA.....	331

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : adı geçen eser

ÇT. : Çuvaş Türkçesi

TT. : Türkiye Türkçesi

Haz. : hazırlayan

Yay. : yayımları

S. : sayfa

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bir dil, ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi, semantik, etimolojik, diyalektik, vb. birçok yönden incelenebilir. Bu inceleme kategorilerinin içinde söz dizimi, dilin iskeleti ya da çatısı olduğundan en az değişime uğrayan dil bilgisi alanıdır. Çağdaş Türk Lehçelerinin kendi içinde en çok benzerlik gösterdiği gramer alanı söz dizimidir (Ersoy 2011, 61-89). Yılmaz ve Demir söz dizimini, "Ek, kelime, cümle, ögesi gibi dil birimlerinin doğal bir dilde kabul edilen öbek veya çeşitli türden anlamlı cümleler içindeki diziliş kurallarını tanımlayan dil bilgisi bölümüdür" şeklinde tanımlamıştır (2010, 225).

Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren yapılan çalışmalarda söz diziminin yapısı, zaman, kültürel faktörler ve coğrafi etkenlere rağmen bütün modern Türk lehçelerinde günümüze kadar çok az değişikliğe uğrayarak yapısını korumuştur. Tabii ki Gagauzca ve Karayımceyi bu yargının dışında tutmak gerekmektedir (Tekin, Ölmez 2009, 9). Lehçeler arasında, fonolojik ve morfolojik alanlarda çokça görülebilen değişimler ya da farklılaşmalar, söz diziminde bu kadar yoğun bir şekilde görülmemektedir. Söz gelimi, İlk Türkçeden günümüze, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yerini göstermek amacıyla kullanılan ve tipolojik bir ölçüt olarak kabul edilen (özne + nesne + yüklem) sırası ya da isim tamlamalarında, sıfat tamlamalarında ana unsurun sonda bulunması gibi özellikler tüm modern Türk lehçelerinde ortaktır. Bununla birlikte, dilin değişimlere açık oluşu, kültürel etkileşime girilen dillerin etkisi, dilin kendi dinamiklerini yenilemesi ve ihtiyaç doğrultusunda evrilmesi, Türk dünyasının eski zamanlarda olduğu gibi günümüzde de göçebe toplum etkisiyle çok geniş bir yüz ölçümüne yayılıp farklı milletlerle bir arada yaşıyor olması ve bu bir aradalığın sonucu olarak kültürel alışveriş esnasında

kelime varlığı ve gramer kategorilerindeki alışverişler gibi türlü etkenlerden dolayı Türk lehçelerinin söz dizimlerinde ufak da olsa değişiklikler meydana gelmiştir.

Günümüzde, Türk lehçelerinin söz dizimleri, kelime grupları üzerine birçok çalışma yapılmış ve hâlâ da yapılmaktadır. Azerbaycan¹, Başkurt², Kırgız³, Kazak⁴, Özbek⁵, Tatar⁶, Salar⁷, Türkmen⁸, Yeni Uygur⁹, Karakalpak¹⁰, Tuva¹¹ gibi Türk lehçelerinin üzerinde yapılan söz dizimi çalışmalarında, lehçeler arasında söz dizimsel ya da kelime grupları açısından çok büyük farklılıklar tespit edilmemiştir. Hatta buna, Türkçenin en uzak lehçeleri olarak nitelendirilen ve tarafımızca da çalışılan Çuvaşça¹² ve Yakutçayı da eklemek mümkündür.

Türkoloji çalışmalarında çok önemli bir yere sahip olup Türkçenin en arkaik özelliklerini koruma hususunda hayli muhafazakâr davranan, teorilerin oluşturulmasında ya da İlk Türkçe veya Ana Türkçe üzerinden Ana Altaycının arkaik birtakım özelliklerinin işaretlenmesinde merkezî konumda bulunan Çuvaşçanın üzerinde, Türkçeye akraba olup olmadığı ve hangi dil ailesine mensup

¹ Metin Karaörs. 2005. Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin Kelime Grupları, Cümle ve Cümle Çeşitleri (Sentaks) Bakımından Karşılaştırılması, TDAY- Belleten, s. 125-139.

² Habibe Yazıcı Ersoy. 2011. Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesine Kelime Grupları Açısından Genel Bir Bakış, Dil Araştırmaları, Güz, sayı:9, s. 61-89.

³ Murat Ceritoğlu. 2013. Kırgız Türkçesinin Söz Dizimi, Kesit yay.

⁴ Metin Karaörs. 1998. Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Birleşik Cümle Bakımından Karşılaştırılması, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt XXVIII, s. 407-418.

Oktay Selim Karaca. 2010. Kazak Türkçesinde Söz Dizimi Düzeyinde Rusça Etkisi. Turkish Studies, Volume 5/2, spring, s.1192-1209.

⁵ Ertuğrul Yaman. 2000. Türkiye Türkçesiyle Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, TDK yayınları, Ankara.

⁶ Caner Kerimoğlu. 2006. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı:2, s. 383-400.

⁷ Mehmet Gülsün, Salar Türkçesinde Zarf-fiili Öge Cümleler ve Zarf-Fiil İşaretleyicilerinin Görünümü, Turkish Studies, Volume 5/4, fall, s. 502-534.

⁸ Himmet Biray, Nergis Biray. 1999. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, s.22-45.

⁹ Neşe Erenoğlu. 2014. Türkiye Türkçesi İle Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Karşılaştırması Üzerine, International Journal of Social Science, spring, sayı. 24, s. 545-570.

¹⁰ Uyğur, Ceyhun Vedat. (2010). Karakalpak Türkçesi Grameri, Fonetik, Morfoloji, Sentaks. Kriter Basım yayını.

¹¹ Gündoğdu Koçoğlu, Vildan. (2018). Tuva Türkçesi Grameri, Metin-Söz Dizimi. Ankara: TDK.

¹² Feyzi Ersoy. 2004. Çuvaş Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, V.Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, s.1075-1086.

olduğu konusunda, Türkologlarca çok çetin tartışmalar yaşanmıştır. Yerinin tam olarak belirlenmesi ve işaretlenmesi bakımından bilim insanlarını hayli zorlamış olan Çuvaşça, hatta Türkolojinin en önemli bilim adamlarından biri olan Radloff'u dâhi Türkçeleşmiş bir Fin-Ugor dili olarak yanlış karar vermeye sürüklemiştir. Günümüzde, İdil-Bulgarcasının¹³ tek varisi olarak kabul edilen ve hâlihazırda yalnızca İdil-Ural bölgesinin batısındaki Çuvaşlar tarafından konuşulan, gezi yazılarından edinilen bilgiler ışığında¹⁴ çekingen ve içine kapanık bir toplumun anlaşma dizgesi olan iki milyona yakın konuşuruyla Çuvaşça, günümüzde Ana Bulgarcanın ya da Eski Batı Türkçesinin tek temsilcisi olarak tehlikedeki diller kategorisinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Çuvaşçayı farklı kılan ve Ramstedt, Radloff, Poppe, Schott gibi birçok Altayistik ve Türkoloğün dikkatini üzerine çekmesindeki özelliklerden bir diğeri ise coğrafya kaderdir cümlesinden yola çıkarak Ruslar, Tatarlar, Mariler, Erze-Mokşalar gibi farklı uluslardan farklı milletlerle kozmopolit ve kültürel açıdan oldukça zengin bir bölgede asırlarca beraber yaşamaları ve bu kültürel kavşakta bulunmanın bir sonucu olarak da dil ve etnik ilişkilerinin yoğun yaşanmasının yanında bu milletlerle kültürel birçok alışverişte bulunmaları onları etnografik açıdan farklı bir kimliğe bürümüştür. Bunda tabii ki coğrafi olarak Çuvaşların Türk dünyasından uzak kalması da hayli öneme sahiptir. Bu coğrafi ve kültürel uzaklık Çuvaşçayı anlama oranını en asgarî seviyeye indirmiş, bilimsel alanda adını Türkiye Türkçesine en uzak lehçe olarak yazdırtmıştır.

¹³ Bilindiğie üzere Onugurlar, siyasi esbaptan Kutrigurlar ve Utrigurlar olarak ikiye ayrılmış ve Bulgar kavramı da bu iki boyun ortak adı olarak kullanılmıştır. Literatürde, Kutrigurlar Tuna Bulgarları, Utrigurlar Volga Bulgarları olarak geçmektedir. Tuna Bulgarları ile ilgili en detaylı çalışma 1987 yılında Talat Tekin tarafından Tuna Bulgarları ve Dilleri adlı eserde yapılmıştır.

¹⁴ Bu bilgiye Bülent Bayram'ın Gyula Meszaros'un 1908 yılına göre Çuvaşlar Üzerine Tespitler adlı makalesinden ulaşılmıştır.

Çuvaşçada, Fin-Ugor toplumlarının dillerine ait kelimeler ve gramatik şekiller bulunurken, aynı zamanda Rusçanın prestij dili oluşu ve Tatarcannın baskınlığıyla oldukça karışık bir dil görünümü arz etmektedir.

Benzing'in de belirttiği gibi dil bilim ve etnoloji açısından en ilgi çekici ve en önemli Türk halklarından birisi Çuvaşlardır (2005, 303). İlk Türkçe denilen ya da Batı Türkolojisinde Pre-Turkic adıyla geçen dönemde, Çuvaşça, Ana Çuvaşça olarak diğer Türk lehçelerinden ayrılmıştır. Ayrılığı belirginleştiren en önemli fonetik denklik ise Genel Türkçedeki z/ş seslerine karşılık Çuvaşçada r/l ses denkliğidir. Çuvaşça, yukarıda bahsedilen ses denkliği ve temel biçimler açısından Genel veya Ana Türkçeden daha eskicidir.

Türkçeyle ortak özelliklerinin yanı sıra diğer Altay dilleriyle de ortak özelliklerinin olması ve İdil Bulgarcasının tek temsilcisi olarak varlığı, onu Türkoloji dünyasında müstesna bir yere oturtmuştur. Emine Yılmaz da Çuvaşçanın Türk dilleri arasında, bir taraftan Moğolcaya diğer taraftan da Fin Ugor dillerine olan yakınlığı ile özel bir yer tuttuğunu belirtir (2002, 114). Morfo-fonemik açıdan da birçok ses değişimi olmasının yanında, Türkiye Türkçesine kelime hazinesi bakımından çok uzak olması ve her iki dil arasındaki anlaşma oranının sıfıra yakın olması nedeniyle de karışık ve zor bir görünüm arz etmektedir.¹⁵

Tüm bunların yanında, bir Türk dili ve bağımsız bir Altay dili olarak Çuvaşçanın, Türk dillerinin karşılaştırılmasında sağladığı verilerle Ana Türkçe ve İlk Türkçe ve Ana Altayca şekillerin, morfolojik, fonetik, söz dizimsel açıdan yeniden kurulabilmesinde önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir (Yılmaz 2010, 729). Bu

¹⁵ Bu konuyla ilgili, bkz. Yılmaz, Emine. 1997. Çuvaşçada Eklenmede Oluşan Ses Değişimleri, Türk Dilleri Araştırmaları, 7, 123-139. Yılmaz, bu makalesinde Çuvaşçada eklenme sırasında oluşan bütün morfo-fonemik ses değişimlerini detaylı bir şekilde incelemiştir.

biçimler, gününüzde de Türkoloji dünyasının zihnini uzun müddet işgal etmiş ve yoğun tartışmaların yaşandığı ve ispatlanması hayli zor olan yapılardır.

1.1. Çuvaşistan

İdil-Ural bölgesinde bulunan Çuvaşistan'ın kuzeyinde Mari El Cumhuriyeti, güneyinde Mordva Cumhuriyeti, doğusunda Tataristan ve batısında da Nişinovgorod eyaleti bulunmaktadır. Rusya'nın içinde özerk bir bölgede yaşayan Çuvaşlar, buldukları coğrafya nedeniyle kültürel bir kavşakta yer almaktadır. Durmuş'un ifadesiyle, coğrafi ve dinî olarak genel Türk dünyasının kıyısında yaşayan bir Türk boyudur (2009, 2). Başkenti, Rusların adlandırmasıyla Çeboksarı, kendi adlandırmalarıyla Şupaşkar'dır. Kendilerini Çıvaş şeklinde adlandıran Çuvaşlar, sadece Çuvaşistan'da değil, İdil-Ural bölgesinin diğer cumhuriyetlerinde de topluluklar ya da adacıklar halinde yaşamaktadırlar. Tataristan, Başkurdistan, Mari El, Mordva, Udmurtya cumhuriyetlerinin yanı sıra Samara, Ulyanov, Orenburg, Saratov, Sverdlov eyaletlerinde, Sibirya'da Tümen, Kemerov bölgesinde hatta Moskova'da dâhil irili ufaklı Çuvaş toplulukları da mevcuttur (Bayram 2008, 1).

1.2. Din

Durmuş Arık'a göre Çuvaşlar, Hristiyanlaştırılmış bir Türk toplumu olmasına karşın toplumun önemli bir kesimi hâlâ Türklerin en eski inanç şekilleri olan pagan gelenekleriyle Hristiyanlığın geleneklerini sentezleyerek yaşamaya devam etmektedir. Çuvaşlar, ilk başlarda Hristiyanlığa karşı koymuş, direnmiş hatta asimile çalışmalarına neredeyse hiç reaksiyon vermemiş olsa da günümüzde bu direnç iyiden iyiye kırılmaya başlamış ve Çuvaşların büyük bir çoğunluğu Ortadoks Hristiyan olmuştur. Ancak, Çuvaşların tamamı Hristiyan dinine mensup değildir, aralarında kısıtlı sayıda da olsa Müslümanlığı benimseyen Çuvaş Türkleri de vardır.

1.3. Söz Dizimiyle İlgili Çalışmalar

SSBC'nin 1991'de dağılması, Türk dünyasının birbirini daha iyi tanması, yakınlaşması ve ilişkilerini geliştirmesi açısından çok önemlidir. Türkiye Türkolojisi, Batı Türkolojisine göre Çuvaşça çalışmalara, her ne kadar çok geç başlamış da özellikle 2000'li yıllardan sonra bu lehçeye olan ilgi artmaya başlamış, akabinde muhtelif gramer çalışmaları, aktarımlar ve karşılaştırmalı incelemelerini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışma yoğunluğuna karşın belirtilmesi gereken hususlardan birisi de diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırıldığında, zorluğu ve uzaklığı dolayısıyla, Çuvaş Türkçesi üzerine yapılan çalışma ve incelemeler, diğer Türk lehçelerine oranla çok daha azdır.

Çuvaş Türkçesinin geneliyle ilgili yaptığımız saha araştırmasında, çalışmaların daha çok morfolojik, fonolojik ve aktarımlar üzerine yapıldığı görülmektedir. Söz dizimi üzerine yapılan çalışmalar ise morfolojik, fonolojik ve aktarım çalışmalarına oranla hayli mahduttur. Aynı zamanda, söz dizimi çalışmalarına, yalnızca Çuvaşça dil bilgisi kitaplarında bir bölüm olarak ya da tezlerde morfoloji ile ilgili konular ele alınırken değinilmiştir¹⁶.

Aşağıda da çalışmalarından bahsedileceği üzere özellikle Rus Türkologlar tarafından, Çuvaşçanın söz dizimi ve kelime grupları incelenmiş ancak Rus gramerciliği ile Türk gramerciliğinin kelime gruplarını ele alış açısında bâriz bir görüş farklılığı mevcuttur. Hatta Habibe Yazıcı Ersoy, bu görüş farklılığıyla ilgili olarak *Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesine Kelime Grupları Açısından Genel Bir*

¹⁶ Bkz. Durmuş Oğuzhan (2009), Çuvaş Türkçesi Şekil Bilgisi, yayımlanmamış doktora tezi.

Kıran, Albina (2013), Alıştırma ve Örneklerle Başlangıç Seviyesinde Çuvaş Türkçesi Grameri, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Güzel, Sinan (2012), İlpek Mikulayı'nın Tivatı Kun Adlı Eseri Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi, yayımlanmamış doktora tezi.

Bakış adlı makalesinde, gramerciler arasındaki cümleye bakış ve cümle türlerini ele alış açısından her iki lehçedeki durumun başka bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş ve farklı olduğu belirtir (2011, 65). Bu görüş farklılığı, cümleye ve kelime gruplarına başka bir açıdan bakmak demektir ve Rus gramerciliği anlayışı Türkiye'deki anlayışa göre son derece karışık ve farklıdır. Bu sebeple, biz de çalışmamızda Türkiye Türkçesindeki sınıflandırmayı esas alarak kelime gruplarının benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışacağız.

Feyzi Ersoy, *Çuvaş Türkçesinin kelime gruplarını, Çuvaş Türkçesi Grameri* adlı kitabının son bölümünde ve *Türk Lehçeleri Grameri*'ndeki *Çuvaş Türkçesi* maddesinde isim tamlaması sıfat tamlaması, edat grubu, sayı grubu, kısaltma grupları başlığı altında incelemiştir. Yine Ersoy, *Çuvaş Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması* adlı makalesiyle de iki dilin kelime grupları hakkında bilgiler vermiştir. Bu makale, Ersoy'un gramer kitabında ele aldığı son bölümle aynıdır. Aynı zamanda Ersoy'un *tüm Türk Lehçelerini karşılaştırdığı "Türk Lehçeleri Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine"* adlı makalesinde de neredeyse tüm Türk lehçelerini göz önünde bulundurarak kelime grupları hakkında karşılaştırmalar yapılmıştır. Ersoy'un bu alanla ilgili bir diğer çalışması ise *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça* adlı doktora tezidir. Bu çalışmada da Moğolca ve Türkçe başta olmak üzere Çuvaşçanın da kelime grupları hakkında yukarıda zikredilen çalışmalarla aynı nitelikte bilgiler vermiştir.

Çuvaş Türkçesi Grameri adlı eserde Ersoy, bu kelime grupları için şu örnekleri vermiştir:

İsim tamlaması: *Çñvaş çilhi* "Çuvaş dili", *anne sassi* "anne sesi", *may uyññ yulaşki kunışem* "mayıs ayının son günleri", *Çñvaş poezin çaplĭ aşşĭ* "Çuvaş şiirinin

ünlü atası", *Çıvaş respublikin pırremış prezidençi* "Çuvaş Cumhuriyeti'nin ilk başkanı", *Rassvet fabrika* "Rasvet fabrikası", *al arman* "el değirmeni", *manın kuş* "benim gözüm", *manın anne* "benim annem", *açasem patne* "çocukların yanına", *Narspi aşşı* "Narspi'nin babası"

Sıfat tamlaması: *arşın aça* "erkek çocuk", *tepır kun* "ertesi gün", *kıtnı kun* "beklediğim gün", *pın te tıırşır sakırvunnımış / şul* "1980 yılı" *itlaran ta itla / şın* "çok fazla insan", *tıvatımetr şurı* "dört buçuk metre"

Edat grubu: *Pılhar patşı na valli timır kipe hatırletterni.* "Bulgar padişahı onun için demir gömlek hazırlatmış."

Sansır puşne "senden başka"

Şkul hışşın "okuldan sonra"

Pirın hışşın "bizden sonra"

Vatışem kalanı tırın "yaşlıların söylediğine göre"

Pilik minutran "beş dakika sonra"

Sayı grubu: *pın te pırre* "binbir"

Kısaltma grubu: *şultan şul* "yıldan yıla", *pın itla* "binden fazla"

Çuvaşçanın kelime gruplarını çalışın bir diğer araştırmacı, Mustafa Levent Yener'dir. *Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri* adlı doktora tezinde Yener, Leylâ Karahan'ın "Türkçede Söz Dizimi" adlı kitabını esas alarak Çuvaşçanın kelime grupları hakkında sadece örnek cümleler vererek konuyu ele almıştır (Yener 2010, 255-275).

Rus Türkologlar tarafından da incelenen Çuvaşçanın söz dizimi, Rus gramercilik anlayışına göre ele alındığı için, kelime grupları, kelime grubunun unsurlarının sayılarına göre ve grupların birleşmelerini sağlayan söz dizimsel ilişki türlerine göre sınıflandırılmıştır (Eriş, 2018, 25). Genel olarak, Rus Türkologlar, söz dizimsel ilişkileri: I. Uyum, II. Yönetme, III. Sıralama ve IV. İzafet türleriyle dört inceleme yöntemi etrafında ele almıştır.

Türkiye dışında yapılan çalışmalarda ise Indiana Üniversitesinde yayımlanan John Krueger'in 1961 yılında kaleme aldığı *Chuvash Manuel – Introduction, Grammar, Reader, Vocabulary* adlı kitap Çuvaşça için oldukça önemli bir çalışmadır. Yazar, kitabın ilk bölümünde Çuvaşlar ve Çuvaşça hakkında detaylı bilgi verdikten sonra ikinci bölümünde morfoloji, fonetik ve sentaks konularını ele almıştır. Kitabın üçüncü bölümünde Krueger, Çuvaşça metinler ile Çuvaşçadan İngilizceye küçük bir sözlük de koymuştur. Krueger, Çuvaş Türkçesinin söz dizimini Rus ekolüne göre ele almıştır. Yani, kelimeler bağlama ve alta sıralama yöntemleriyle birleşmektedir. Alta sıralama yöntemi içinde yönetme, uyum, izafet ve sıralama olmasının gerekliliğini belirtmiş ve söz dizimsel ilişki türlerini bu dört başlık altında incelemiştir.

Çuvaşçanın söz dizimi üzerine yapılan çalışmalardan en önemlilerinden birisi de Aşmarin'in iki ciltlik *Opıt İssledovaniya Çuvaşskogo Sintaksisa* adlı kitabıdır. İlk cildi 1903 yılında Kazan'da ikinci cildi ise 1923'te Simbirsk'te basılmıştır. Çuvaşça üzerine ilk söz dizimi kitaplarından biri olan bu çalışmanın ilk cildinde, kelime gruplarını belirten ve belirtilen yöntemiyle açıklamıştır. Çalışma, ağırlık olarak Çuvaşçanın söz diziminin üzerinde Rus dilinin gramer özelliklerinin etkisini göstermeye yöneliktir.

Timuhha Hıvetiri'nin 1924'de *Çıvaş Çilhiyin Krammatik* adlı çalışmanın asıl önemi Çuvaş Türkçesiyle kaleme alınan ilk gramer kitabı olmasıdır. Eser, temelde dört ana başlık altında toplanmıştır. I. Ses bilgisi, II. Biçimbilgisi, III. Söz dizimi ve IV. Çuvaş Türkçesinin dünya dilleri arasındaki yeri hakkında değerlendirme yapılmış ve eser Supaşkar'da kaleme alınmıştır.

S. P. Gorskiy 1970 yılındaki *Halhi Çıvaş Literatura Çilhin Sintaksisi* adlı çalışması adından da anlaşılacağı üzere söz dizimi üzerine yapılmış bir çalışmadır. Kitapta, Rusçanın söz dizimi anlayışı ön planda olmak üzere cümle bilgisi üzerinde derinlemesine inceleme yapılmıştır. Çalışmada ilişki türleri, *uyum*, *yönetme*, *sıralama*, *izafet* olarak klasik Rus grameri inceleme yöntemleri esasında ele alınmıştır.

İ. A. Andreyeva'nın 2002'de kaleme aldığı *Çuvaşskiy Yazık (Praktičeskiy Kurs)* adlı kitabında kelime gruplarını, I. Ad öbekleri ve II. Ad öbeklerinde sözcük ilişkisi adında iki ana başlık altında incelemiştir. Ad öbeklerini de kendi içinde dört ana başlık altında ele almıştır. I. Adın sıfatla oluşturduğu öbek II. Adın adla oluşturduğu öbek III. Adın sayıyla oluşturduğu öbek IV. Birden fazla ögeyle kurulan öbekler şeklindedir. Ad Öbeklerinin İlişkisi bölümünde ise kelime gruplarının teorik yöntemleri ele alınmıştır.

Söz dizimi konusunda güncel olarak yapılmış çalışmalardan birisi de İ.A. Andreyev'in 2005'te kaleme aldığı *Hal'hi Çıvaş Çilhi Sintaksis* adlı eser Supaşkar'da basılıp önemli bir alan çalışmasıdır. Yazar Grupların Oluşumu adlı episotta öbekleri geniş (anlisem) ve dar (ansırrisem) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Dar olanları iki ögeden, geniş olanları ise ikiden fazla ögeden oluşan gruplar olarak

incelemiştir (2005, 37). Andreyev'e göre öbeklerin en az iki kelimedenden oluşması ve sözlüksel olması gerekmektedir.

Dar olanlar: *şirlehi şumır* "geceki yağmur", *sivî şantalık*, "soğuk hava", "*çirten sıval-*" hastalıktan kurtulmak

Geniş olanlar: Andreyev bu kategorinin kendi içinde üç tip olduğu belirtmiştir.

I. Asıl unsur + yardımcı unsuru geniş olan gruplar: *şkula kayakan / şul* "okula giden yol", *yal şumipe / irt-* "köyün ortasında geç-"

II. Asıl unsur geniş + yardımcı unsur dar olan gruplar: *kürşin / aslî ivîlî* "komşunun / büyük oğlu", *pahçari / ulma yivîşî* "bahçedeki / elma ağacı"

III. Asıl unusuru geniş + yardımcı unsuru geniş gruplar: anne valli ilnî / işi tutır "*annesi için aldığı başörtüsü*", *instutra pırle vîrennî / yultaşsempe tîl pulas tese kîlnî* "enstitüde birlikte okuduğu arkadaşlarıyla buluşacağım diye gelmiş"

Çuvaş Türkçesinin söz dizimi üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri de N. A. Rezyukov'un *Oçerki Sravnitelnoy Srammatiki Russkogo i Çuvaşskogo Yazıkov* adlı kitabıdır. Eser 1954 yılında kaleme alınmıştır. Rezyukov, bu çalışmasında kelime gruplarını I. Yönetilme, II. Sıralama ve III. Bağlama olarak üç tür yöntem ile incelemiştir. Yönetilme ilişkisini de kendi içinde uyum, yönetme ve sıralama olarak üç bölüme ayırmıştır.

Yukarıda zikredilen Çuvaş Türkçesiyle ilgili Türkiye dışında yapılmış bu çalışmalarla ilgili, Ersoy, bu araştırmaların konuyla doğrudan ilişkisi olmadığını

söyler, çünkü Çuvaşça ele alınan söz dizimi kitaplarında farklı terimler ve bakış açılarının olduğunu belirtir. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, Rus gramerciliğinin kelime gruplarına bakış açısıyla Türk gramer ve gramercilerinin kelime gruplarına bakış açısı arasında önemli farklılıklar bulunmasıdır.

1.4. Boris Çındıkov ve Hikâyelerin İçeriği

1 Ağustos 1960'da Çuvaş Cumhuriyetinin, Yandriskiy Bölgesinde Baldaevo'nun Paltai köyünde dünyaya gelen yazar, 1984 yılında Moskova'da Gorky Edebiyat enstitüsünden mezun olmuştur. Oyun yazarlığı, nesir yazarlığı, şair, tercüman, tur düzenleyicisi gibi farklı meslek alanlarında çalışmıştır. Rusçayı, Türkçeyi ve İngilizceyi çok iyi bilen Çındıkov, Çuvaşçadan ve Türkçeden farklı yazarları Rusçaya; Rusçadan, İngilizceden ve Türkçeden de bazı şair ve yazarları da Çuvaş edebiyatına kazandırmıştır. Türkiye Türkçesinden Nazım Hikmet ve Özdemir İnce'nin aktarımlarını yapmıştır. İngiliz Edebiyatından Oscar Wilde *masallar*, Rus Edebiyatından da *Marey Mushik* adlı hikâyeleri aktarmıştır.

1985-1988'de Çuvaşistan Yazarlar Birliği edebiyat danışmanlığı yapmış, daha sonra da *Tovat Atul* dergisinin edebiyat eleştirisi ve gazeteciliği bölüm başkanlığını yapmıştır. Çeşitli editörlüklerin ve gazeteciliklerin yanı sıra 1996 – 2007 yılları arasında Moskova'daki Türk seyahat acentalarında tercümanlık, reklam müdürlüğü ve yönetmen olarak da görev almıştır. Bunun yanında en önemli çalışmalarından birisi, Çuvaş hikâyeleri antolojisini Rusça iki ciltte derlemiştir.

1993 yılında *Çit Boyunca Böğürtlen* adlı kaleme aldığı oyun için edebiyat ve sanat alanında Çuvaş Cumhuriyeti Devlet Ödülüne layık görülmüştür. Kitap, hikâye, şiir, köşe yazısı, reklamcılık, aktarım, pop şarkı sözleri, tiyatro, opera, edebi eleştiri gibi yazının hemen her alanında eserler kaleme almasına karşın Boris Çındıkov,

günümüzde Modern Çuvaş Edebiyatında daha çok kaleme aldığı hikâyeleriyle öne çıkmış bir yazardır. Yazarın hikâyelerinde, derin bir matemim olduğu ilk satırlardan itibaren anlaşılmalıdır. Boris Çındıkov'un yazınsal kişiliğinin en önemli özelliklerinden bir tanesi de durum hikâyesi yazmasıdır. Hikâyelerin neredeyse hemen hiçbirinde giriş, gelişme ve sonuç bölümleri yoktur. Hikâyelerde çoğunlukla hissedilen bir gerçeküstüculük anlayışı vardır. Yazar, bu yöntemi kullanırken monologlara da çok sık yer vermektedir. Aynı zamanda Çındıkov'un dile ve dil çalışmalarına olan ilgisi ve birden fazla dil biliyor oluşu hikâyelerinde iyi bir üsluba sahip olmasını sağlamıştır. Yazar, kaleme aldığı eserlerin alt metinlerinde okurlarına daima iletiler göndermektedir. Hikâyelerinin neredeyse hiçbiri iyi sonla bitmez. Daima ölüm, intihar, kavuşamamak, hatalardan duyulan pişmanlık ve Çuvaş halkının kırgınlığı, içine kapanışlığı akıp giden satırlar arasında okuyucuya kendini hissettirir.

Nereye Gidersin Kırlangıç? Adlı hikâyede, yazar, savaşta ölen ailesinin acısını ruhunun derinliklerinde hisseden ve onların intikamını alabilmek için, cepheden geri dönemeyeceğini bilerek, gözünü karartıp annesinden ve sevdiği kadından vazgeçerek cepheye giden Vanyuk'un iç dünyasını anlatmaktadır. Vanyuk için sorun ölmek değil, geride kalan annesi ve sevdiği kadın Veruk'tur. Ancak söz konusu vatan olduğu için ardına bakmadan cepheye gitmek için yola koyulmuştur. Bu hikâye, aslında olay örgüsü olarak Türk Edebiyatının yakından bildiği ve Millî Edebiyat Dönemindeki ele alınan konuları andırmaktadır.

Başım Ağrıyor adlı hikâyede, Nattaş, bostanda öylesine vakit geçirirken evlerinin karşısında bulunan, çok uzak, ağaçlarla çevrili bir tepede birilerinin gömüldüğünü görür, bu uzak tepe net olarak görülmemesine rağmen ve hava bunaltıcı ve çok sıcak olmasına karşın bu gömülen kişinin tüfekte öldürülen sevdiği erkek Vanyuşkin olduğunu sezer. Nattaş, bu acıya dayanamaz ve olduğu yerde

bayılır. Komşuları Vittali Teyze tarafından fark edildikten sonra Nattaş, baygın hâlde eve götürülür ve kendine geldikten sonra annesi tarafından teselli edilişi ve ruhsal bunalımı okuyucuya aktarılır.

Kendilerini Öldürmek İsteyen Koyunlarda, metafizik imgelemler fazlaca kullanılmış, eşinin ölen cesedini, evinde saklayan kadının hikâyesi kaleme alınmıştır. Kadın, eşinin cesedini uzun süre evinde sakladıktan sonra bir gün psikolojik olarak yorgun düştüğünü anlar ve eşinin soğuk bedeninden ve kokusundan bıkarak onu gömmeye karar verir. Tek başına, hiç kimsenin uğramadığı تنها bir yerde, zar zor bir mezar kazar ve kocasını gömer, ardından eve gelir, iyice yorgun düştüğü için uyur. Ardından, korkunç bir kâbus görür ve uyanır. Uyandığında gördüklerinin kâbus değil gerçek olduğunu idrâk eder. Yatağının karşısındaki her şey kendi üzerine gelir, masa, yatak lamba her şey konuşmaya başlar, bu gelen ölmüş kocasının ölümsüz ruhudur. Bu ruh bir koyun kılığna girmiştir ve kadınla birlikte olmak istediğini söyler ve yavaşça ona sahip olur. Ardından sabah olur ve karısını yanında götürmek ister ve kadın onunla gitmek istemez. Ölümsüz ruh, köyü terk eder.

Otel Çuvaşistan adlı hikâyede ise flashback yöntemi kullanılarak tek eğlencesi tiyatro olan bir Çuvaş kızının Moskova'da tiyatro saatini beklerken vakit geçirmek için bir bara girmesi ve burada anılarına dönmesi anlatılır. Barda, birkaç genç gözüne takılır ve bunlar kendi aralarında Çuvaşça konuşmaktadır. İlk kez bir barda Çuvaşça konuşulduğuna şait olmak onu çok şaşırtır. Ardından, bu sırada barda çalan bir şarkı, ona sevgilisi Hunaçi'yi hatırlatır. Hikâye, buradan geriye giderek bu genç kızın sevdiği erkekle tanışma ve sevgili olma sürecini aktarmayla devam eder. Heycanlı ve ateşli bir aşkın ardından Hunaçi Çuvaş kızını arayacağım diyerek köye gider. Aradan uzun zaman geçse de ne arayan ne soran vardır. Çünkü Hunaçi, intihar etmiştir. Burada yazar, ana kahraman olan Çuvaş kızının üzerinden, Çuvaşların ana

dilini tam öğrenmesi gerektiğine ve Çuvaşların aslında çok yetenekli bir millet olduğuna hatta kimseye boyun eğmemesi gerektiğine işaret eder.

Valyukka ve Kiterin adlı hikâyede ise hüzünlü bir ailenin dramatik öyküsü bizleri karşılar. Valyukka, sürekli alkol alan bir aile babasıyken karısı Kiterin tarafından sürekli tartaklanır, alkolden dolayı kalbi de ağrırmaktadır ve yine bir gün içerken hanımına yakalanır. Karısı tarafından tokatlandıktan sonra çalışması için çiftliğe yollanır ve sarhoş olduğu için çiftliğin çitlerini aşamaz, biraz dinlemek için oturduğu sırada can verir.

Bobbi adlı hikâyede ise köpekle arkadaş olan bir yazarın, kaleme aldığı hikâyesinin basılmayışı ve eleştirilenlerce, *Kiffer* adında başka bir yazarın eserlerinin aynısını yazdığı gerekçesiyle kendisine yöneltilen eleştirilere verdiği tepkinin hikâyesi anlatılmaktadır. Yazar ayrıca, dünyada en güzel şeyin insanın kendi memleketi olduğu ve insanın ne yaparsa yapsın eleştirileceği gerçeği üzerinde durur.

Romeo için Güller adlı hikâyede ise bir tiyatrocuya âşık olan genç kızın dramı işlenir. Tiyatro çıkışında, Romeo ve Juliet oyununda Romeo rolünü oynayan Erre'ye, âşık olan genç kız, ne yapar eder Erre'nin numarasını bulur ve gece yarısı onu arar. Bu aramalar ve telefonda konuşmalar her gece devam eder. Aynı zamanda, çiçekçi olan bu genç kız, tiyatro çıkışlarında Erre'ye sürekli başkalarının aracılığıyla güller yollar. Saplantılı bir aşk hâlinde ilerleyen bu hikâyede, Erre bir tiyatro çıkışında yine tebrik amaçlı kendisine getirilen gülleri kabul ederken, kendisine hayran olan bu genç kızın İdil'de boğularak öldüğünü öğrenir. Ardından Erre, aldığı gülleri İdil'e bırakır ve eve gider. Evde kız ile konuştuğu telefonun ahizesini kaldırır ve sessizce ona Romeo monoloğunu okur.

Masumiyet adlı hikâyede ise iki erkek arkadaşın tek gecelik hikâyesi anlatılır. Bob bağımsızlık tutkunu ve iktidara başkaldıran birisidir, birçok kez bu konuda sloganlar atmış, protestolar düzenlemiş, polislerle çatışmış bu yüzden de deli hastanesine yatırılmıştır. Ne var ki akşam dostu Nik ile evde otururken Nik eve birkaç hayat kadını getirtirir ve onlarla güzel bir gece yaşarlar. Ardından gün doğumuna karşın herkes uyurken Bob ölen abisini ve annesinin hasta hâlini hatırlar. Alkolün de etkisiyle belden yukarıya kadar soyunur ve özgürlük için kendini pencereden aşağıya, büyük bir boşluğa bırakır.

Baban adlı hikâyede ise yazar, küçük bir çocuğun alkolik babasıyla olan diyalogunu ve monoloğunu aktarmaktadır. Yazar, burada okuyucusuna aslında küçük diyerek göz ardı ettiğimiz çocukların her şeyin farkında olduklarını ifade etmektedir.

Son olarak da *Gennadi Andreyç Aptal Bir Öğretmendir* adlı hikâyede, okumuş, zeki ancak fiziksel olarak çelimsiz, köyde yaşayan ve kazandığıyla yetinmeye çalışan, Gennadi Andreyç'in Supaşkar'da güzel bir hayat yaşamak isteyen karısı tarafından ansızın terk edilişi kaleme alınır. Gennadi Andreyç artık yalnız kalmıştır. Ruhsal bir çöküntü ve bunalım içindedir. Şartlar, onu obsesif hâle getirmiş, sürekli insanlara neden bir şeyler yetmiyor diye düşünüp durmaktadır. Dahası, karısı gittikten sonra ne hayvanlara ne de kendisine bakabilmektedir.

Yukarıda verdiğimiz özetlerden de anlaşılacağı üzere, Yazarın mutlu sonla biten hikâyesi yoktur denilebilir. Kahramanları, sürekli kişisel kargaşa ve kişilik yanlışlarıyla karşı karşıya olmasının yanı sıra hayatla sürekli bir hesaplaşma hâlinindedir. Yarattığı her kahraman, hikâyenin sonunda ölümü seçmektedir.

Boris Çındıkov'un hikâyelerinde, doğa tasvirleri çok kullanılmamaktadır. Yazar, doğaya ve insana panoromik bakış açısından ziyade, gözlemci kamerasını

bireyin iç dünyasına, bilincine indirerek okuyucusuyla arasına hiçbir mesafe koymadan aktarır. Dili son derece sade ve akıcı olmakla birlikte, Çuvaş kelimelerin kullanımına yani sade bir Çuvaş Türkçesi kullanımına da özellikle dikkat etmektedir. Bu tespit ettiğimiz özellikten mülahem, yazarın derin bir vatan sevgisi ve dil bilincine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, burada belirtilmesi gereken bir husus da yazarın, seçkin, çeşitli mecazlar, imgeler ve düşüncelerle soyut sözcüklere ağırlık veren nevi şahsına münhasır, zengin bir cümle yapısı vardır. Hikâyelerinde, zaman toplumsal eleştiri ve ironi ağır basmakta ve gerçekdışı bir evren yaratmaktadır. Bilinç ve bilinçaltının çatışmasını, ustalıklı ve bir kuyumcu titizliğiyle işler. Hayal ve gerçeğin iç içe örüldüğü zengin bir us ve düş gücünün, keskin bir zekânın, kuvvetli gözlem yeteneğinin mahsülü olan bu hikâyeler, Çuvaş ülkesinin yaşantısından, kültüründen ve toplumsal belleğinden de önemli kesitleri okuyucusuna sunmaktadır. Tek bir cümleyle yazarı özetleyecek olursak, düzene bir baş kaldırımın hikâyesidir Çındıkov. Dikkatle okunduğunda, yazar, hemen herkese ömrünün geri kalan kısmında anlatabileceği değerli hikâyeler verir...

BÖLÜM II

METİN

2.1. İşta Kayan Çıkeş

(S1) ¹Kıntırla irtsen şantalık pışılsa, çırkışlansa kayrı. ²Asar-piser şıl tuhrı, yurpa şumır şuma puşları. ³Vakunsem tiyese pıternı şıre tıttımlençı. ⁴Vanyuk pır tipı pulenke ilçi te hıysen yal şınnisempe pırle killele uttarçı. ⁵Pavıl piççe te itti kaşsençe vutı ilekenççi, payan ilmerı. ⁶Mikuř ta puşıllah.

⁷İki kun şıkır ileymestpır intı. Iran akı kaşhi smena, puşseh ilees şuk pul', — pışırhanat' Pavıl piççe. ⁸Vırmantan uya tuhnı şıre şantalık lıplançı, nişta pır sas-çü te şuk.

— ¹⁰Mın çuhlı halıh pıtrı ku vırşa pula, tet Pavıl piççe. — ¹¹Pırın Mişşa vilni vişi uyıh intı, amışi pırehmay makırat', çapsa ta çarma şuk. ¹²Akı Vanyuksen te piççişi te pıtrı, açi te puşne huçi.

— ¹⁴Pıçık Tatyuk ta huşsa hurat' Vanyuk, — unne te vırşah puşne şırı. ¹⁵Çırlerı te, stantsırı pul'nitsana yışınmarış, ahal' te şın numay, vırın şuk terış.

— ¹⁶Mıře şultaççi Tatyuk? İytat' Mikuş.

— ¹⁷Hal' şıççıre pulatçı, tet te Vanyuk şıplanat'.

¹⁸Kılne şıtsen vıl kaçakana apat paçi te pırte kıçi. ¹⁹Maltı kukırta pıçık sıtel larat', unpa yunaşar – yviş tenkel. ²⁰Tur kıtessınçe hurlıhlı Tur amışi, stena şınçe — piççişın sın ükerçiki.

²¹Vanyuk hivnı̄çi kımakaran şarkku kılarsa şırı̄. ²²Hutmaşkın vutı hatırları̄,
vut çırtnı̄ çuhne aşşın yulaşkı şırı̄vı̄ kuş tılne pulçı te, unın çunı̄ hurlançı̄.

...²⁴Vanyuksen amı̄şı̄ ayakra, inşetri vı̄manta. ²⁵Veruk ta Vanyuksen amı̄şı̄pe
pırle unta. ²⁶Şantalık layı̄h tı̄rsan, huşı̄ran pırre kilkelese kayatçı̄ş, halı̄ akı̄ vı̄şı̄ erne
ı̄tla şuk ı̄ntı̄.

²⁷Tem şutlasan ta, kuş umne Veruk tuhat?. ²⁸Akı̄ ulahra şürenı̄ vı̄hıt asa kilet.

...²⁹Iran ireh işe kaymalla tese tı̄ttı̄mleniççeneh kile taprançı̄ Vanyuk.
³⁰Veruk: «Purte laraşşı̄, esı̄ şeş taşta vaskatın», — tet. ³¹Vanyuk nim te huravlamarı̄,
pır-ik samantran şeş: «Sıvı̄ yulır», — terı̄ te şenı̄ke tuhrı̄. ³²Hı̄şra alık sassı̄ ı̄ltınçı̄ —
Veruk. Çupsa şıtse ı̄talasa ı̄lçı̄ te:

(S2) — ³³Epı̄ sana yuratatıp, esı̄ mana yuratmastın pulmalla, — terı̄ kürençık sası̄pa.

³⁴Vanyuk pır sı̄mahsı̄rah hı̄re hı̄y şumne pı̄çırtaı̄ te şühe vı̄rı̄ tutınçen çuptusa ı̄lçı̄.

³⁵Esı̄ ı̄tla ta şühe tumlanı̄, sana sıvı̄ pul? — terı̄ te tata taçırh pı̄çırtaı̄ vıl Veruk'a
hı̄y şumne.

— ³⁶Sanpa çuhne epı̄ sıvve te çıtıp, yıvır işe te ı̄şlıp, şıvra ta ı̄şıp, hayar
tı̄şman vırşınçe te vırşıp, terı̄ havhalansa Veruk.

— ³⁷Es hıvın Ul'ka appu pek saltaka kayma şutlamastın pulı̄ te? Hı̄rasa ı̄ytri
Vanyuk.

— ³⁸Esı̄ kaysan, epı̄ te pı̄ratıp, — terı̄ Veruk.

³⁹Kalaşu vırıma tışılçı. ⁴⁰Hırsempe kaççısem kile salanma ta hatırleneççi pul' ĩntı. ⁴¹Akĭ Anyuk'ın uşı sassı yanırasa kayrı:

— ⁴²Esı, Orel, çikeşe şıntrın pulı? — Terı vıl Vanyuk'a. ⁴³Veruk kulat':

— Mikula muçi kalanine manman ikken esı, — tet.

⁴⁴Anyuk ta kulat':

— ⁴⁵Astıvatın-i, aç a çuhne ulıhra laşasem kıtıñı çuh epir sanpa iksimır pırkense vırtattımır ta, Mikula muçi arşın açasene: «Nukkı, Orelsem, ut hıvalama kayır», — tetçi.

⁴⁶Savınsah asa ilet Veruk: Pırrehinçe Vanyuk nıhta ilse pını ta uraran şaklatsa turtat'. ⁴⁷Vısem, çikeşsem, şıvırççır, — tet muçi. «⁴⁸Mın vısem şumır ayınçe yıpennı çikeşsem pek vırtaşşı!» — ⁴⁹Kışkırat' ĩmsannın Vanyuk. «⁵⁰E-ey, tıver mar vısene, çikeşsene, tet te muçi Vanyuk pırınsa utat'».

⁵¹Iran işe kaymalla ta, Vanyuk kilelle utrı. ⁵²Verukpa Anyuk kınçeleşşı ilme pürte kıcış... ⁵³Asa kilet pulni-irtni...

⁵⁴Tırlı şuhış pıtratat' halı Vanyuk puşne ıyhı teni taştı kaysa kını.

⁵⁵Şınkırt! turı uram alıkı. Vanyuk çüreçe vıtır şurı tutır yuhsa irtnine asırharı.

⁵⁶Amışı marrine ura sassınçeneh tuyrı.

⁵⁷Pürte vırım pü-sillı sarı çıper hırarım kırse tıçı. ⁵⁸Puşne şur şüşelli tırlenı tutır şıhnı vıl, hup-hura sıhman tıhınnı, urınçe — şurı çussınkki, şap-şutı kaluş.

⁵⁹Yıvan piççe arımı Maruş ikken.

(S3) ⁶⁰Vīsem pīrleṣni te numayah mar, pīr-ikī ṣul kīna pul'. ⁶¹Yīvan piççene vīrṣiççeneh predsedatele suylanıççı te vīrṣi puṣlansan ta ṣultalık itla kolhoza vīlah yertse piçi. ⁶²İkī uyih kayalla ina ta saltaka ilse te kayriṣ. ⁶³Ereh işme tītınman pulsan, ten, ilse te kaymastçıṣ pul'te, işniṣineh üsirpe ṣınsempe kalaṣsa-harkaṣsa ṣüreniṣin, tata saltak arımısem ṣumne ṣulihniṣinah rayontan kilse maltan pravleninçen kilarçıṣ, hiṣṣinah voyenkomata çinterçıṣ. ⁶⁴Vīsen pīr hır açā pur, Nina yatlısker.

⁶⁵Maruṣ alik sullinçen irtri te Vanyuk'a sıvlıh sunçı. —

— ⁶⁶Kil irtse lar, salamları ina Vanyuk.

— ⁶⁷Epi larıp-ha... Annü işta? Iytat' hırarım tunsihlıh.

— ⁶⁸Anne ayakri vırmanta, hiṣan kilessi te pallı mar, huravlat' Vanyuk. —

⁶⁹Anyukpa Veruk ta vırmantah av.

— ⁷⁰Pürçi işi, urayne ṣusa tirpeyleni. ⁷¹Halı te tem tırmaṣatın ak. ⁷²Piti işçen kaççı es, Vanyuk, — tet te ṣamrık hırarım kıtmen ṣirten işiklese yarat'.

— ⁷³Ep işlemesen kam işli tata? Sımahlat' Vanyuk.

— ⁷⁴Vanyuk, epi sana yurataṣıp, — tet te Maruṣ kısıyınçen pır kilençe simakun, kukıl' sımsi, puṣlanı pirus paçki kılarsa hurat' sıtel ṣine. — ⁷⁵Ak kusem ak sana valli, Vanyuk.

— ⁷⁶An çırman, Maruṣ ileh kayalla, tet Vanyuk avanmarlansa.

⁷⁷Maruṣ hitren kupkalasa, kısıyınçen piçik stakan kilarat':

— ⁷⁸Kil kunta, pīrah işne, man şamrīklīha asa ilet', yanravlīn kulat' vīl. —
⁷⁹Ten, yulaşki hut kuratīp sana?

⁸⁰Vanyuk kīmīlsīrrīn sītel patne pırat'. ⁸¹Maruş hīy pīr çerkke işet te
Vanyuk'a parat'. ⁸²Vanyuk işmest. ⁸³Maruş vīypah tıtsa işteret īna, untan tata —
tepre işnī may şav yaltan-şke.

⁸⁴Vanyuk'a tatah işterçī te Maruş, kītmen şīrten, sasartīk, çuptīva puşlarī.

— ⁸⁵Yuratatīp sana, çun-çīreren yuratatīp, makīrasla kalaşat' hīrarīm. ⁸⁶Yuri
annū şukkinge pīlseh kiltīm, tet te tata hīrah çuptīvat'. ⁸⁷Esī şav teri çiper, işçen,
Vanyuk... — ⁸⁸Kuşşul' vitīr hīy şumne pīçirtat' kaççīna hīrarīm.

(S4) ... ⁸⁹Pīr-ikī şul kayallahi puşa kilçī. ⁹⁰İşī ta tūlek şullahi kaş. ⁹¹Vanyuk urama
tuhnīççī te, — yal puşınçī vīyya lekri. ⁹²Yīl-yīl kulsa, şīşīm işnī pek taşlaşşī
şamrīksem. ⁹³Vīsem huşşınçē şap-şurī pīr kipe tīhīnnī şınşe pīlikli vīrīm yaştaka hīr.
⁹⁴E hīr aça temelle-şī īna: şap-şamrīksker, līpīş pekeh şatīlti te uyīh pek salhu vīl.
Vīyī karti tulaşınçē tīrakan Vanyuk patne çupsa pīçī te vīyya turtsa: «Ak man savni
te şītnī!» — terī havalansa. ⁹⁵Vanyuk vītanmipe hīrelseh kayrī, çasrah vīyīran kilelle
tarçī...

⁹⁶Vanyuk halī te sīmah çīneymest, yulaşki hut mar-ha tatah tīl pulpīr tese te
kalaymast'. ⁹⁷Mīyran italasa ilçī te īna saltak arīmī — unīn kuşne pītne, şūşne tutipe
sīrtīnet. ⁹⁸Vanyuk tīkse te yamast' īna, hīy te italamast'. ⁹⁹Çılayççen apratnī huşşın
tīn vīşertrī īna Maruş, vara Vanyuk tutine al şīllipe şīlkalarī.

¹⁰⁰Tatah işrīş. ¹⁰¹Vanyuk samayah üsīrīlse kayrī. ¹⁰²Tavralīha kaş sīmī nim
kurīnmalla marlah huplarī.

— ¹⁰³Nina ta makirat' pul' teri te sasartik Maruŝ kile kayma puŝtarinči alik hılıpne tıtrı. ¹⁰⁴Çiper yul Vanyuk!

— ¹⁰⁵An kay! Yuratatıp sana! — Kışkırsa yaçı. ¹⁰⁶Vanyuk üsir sasıpa, vara hırarıma pilikınçen italasa ilçi te şıtsa yarasla çuptıva puşları...

...¹⁰⁷Maruŝ sıhmanne tihınçı, tutırne şıhrı, untan: «Nina piççen hırat' pul'», — tese tuhsa kayma hatırlençi.

— ¹⁰⁸Esi tavrın, epı sana kiletıp, isatri ina Vanyuk. Hıpartlansa-savınsa kaynı Vanyuk, üsirsker, taşlat' sıvı kalasa yurlat'; aŝŝıpe piççiŝne, piçik Tatyuka asa ilse yıret'. ¹⁰⁹Amıŝıpe Veruka kuş umne kılarat'. Tem ŝıkırtatnine iltse uray tırıh ŝıŝisene yıvalat'...

¹¹⁰Ŗav vıhıtra uram aliki çirikletse uşılçı te pürte vıtam şulsençi yut hırarım, yal sovetinçe işlekensker, kirse tiçi.

— ¹¹¹Solov'ev İvansen kili şakı-i? İytrı vıl.

— ¹¹²Ŗakı.

(S5) — ¹¹³Kıntırla işreççi esi. Ŗavınpa kaŝpa kiltım. ¹¹⁴San iran ireh sakkırta voenkomata şitmelle. ¹¹⁵Kutamkkapah çıinternı. — ¹¹⁶Hırarım Vanyuka povestka tıttarçı.

¹¹⁷Vanyuk ina amıŝı kilte şukkine pılderçi.

— ¹¹⁸Epı nimiy te pılmestıp. ¹¹⁹Çıinternı tik — kayas pulat' — teri te hırarım vaskasa tuhsa kayrı.

«¹²⁰Atte pîtrî, piççe pîtrî, man şîpam mînle pulî-şî?... ¹²¹Attepe piççene anne
îsatsa yaçî hit', mana av nikam îsatakan ta şuk...» — ¹²²Vanyuk pûrtren tuhrî te
Maruşsem patne çuptarçî... ¹²³Şul şinçe Maruşpa hîr açine tîl pulçî. ¹²⁴Vanyuk îna
temsker kalama hitlançî — hîrarîm kalama pamarî, kaççî puşne hîy kîkîrne tîrşînterçî
te tîttîm yal varrinçeh açaşla puşları. ¹²⁵Tûpere şîltîrsem şunaşşî, şurî uyîh tîlîret'.

¹²⁶Pürte kîni-kîmeneh Vanyuk tiskerrîn: «Epî Orel! Epî tîşmana
şînteretîpeh!» Tese kîşkîrsa yaçî. ¹²⁷Maruş tatîlsa yîme tapratrî, îna kura pîçîk Nina
ta şinşe sassipe hühleme tîtnçî. ¹²⁸Piççepe atteşîn te, Tatyukşîn ta tavîratîpah!

¹²⁹Kîşkîraşrî Vanyuk. ¹³⁰Untan sasartîk îsiklese yurlasa yaçî.

¹³¹Îştâ kayan, çîkeş, şumîr vitîr

Îştâ kayan, çîkeş, şumîr vitîr

Îk şunattu tîrah şîv yuhtarsa...

¹³²Pîçîkşî Nina iyha pûtrî te, Maruşpa Vanyuk pûrt-şurta tîrpeylese hîvaras
terîş.

¹³³Kam ta pulin vut hutsa pîtermen-şî tese Vanyuk urama tuhrî. ¹³⁴Tîvalla
pîhrî — kurînmari. ¹³⁵Anatra kîna Maruk appa pürçî şîyîn vîrahhîn kîvak tîttîm
şîklenet. ¹³⁶Vanyuk huppillî şatma ilçî te kîvar patne çuptarçî. ¹³⁷Tavrînsan, vîrse
hîyî tîvertrî maltan, untan lampa şutrî. ¹³⁸Maruş kîmaka hutsa yaçî. ¹³⁹Vanyuk ikî
hutçen şîv îssa kilçî. ¹⁴⁰Kîmakana şarkku lartrîş. Tata — çîhsene te kîrlî, kaçakana ta
yurî tese pîr kurşak şuratman şîr ulmî. ¹⁴¹Kîpe, uray şuma şîv îşîtrîş. ¹⁴²Vanyuk
şumallisene puştarçî: amîşîn ikî kîpi, al şîllisem, pîçîk yîmîkîn, vilnîskerîn, yuratnî
şurî tuhrî. ¹⁴³Tatyuk vilnî hîşşîn amîşî îna pîr-ikî hut kîna şîhnîççî.

¹⁴⁴Kīpīsem tem pek uhsan ta şuralmarış, vara Maruş vīsene supīn'pe şuma tītīnçī. ¹⁴⁵Supīnī sahal, kışt şeş, stantsıra gruzçiksene alī şuma paniççī pīr erne kayalla.

(S6) ¹⁴⁶Vanyuk kile kışt ilse kilniççī ĩna. ¹⁴⁷Kīpīsene çühese tīpme şaksan Maruş uray şurī, pūrt-şurta veşeh tirpeylese lartrī. ¹⁴⁸Kaçakana apat paçī, çihsem valli şīr ulmī tīpretrī. ¹⁴⁹Pūrte işī tuhsa tulçī.

— ¹⁵⁰Ten, epī te puş hurīp fronta. ¹⁵¹Esī vara man annene an pīrah, yurat'-i?

Terī sasartīk Vanyuk.

¹⁵²Maruş çīnmeri, allipe Vanyuka puşīnçen līpkarī.

¹⁵³Vanyuk tula tuhsa praluk tatīkī, kivi yvīş pukan yītsa kiçī.

— ¹⁵⁴Annū kiliççen kīpīsem tīpeşşī. Tavrīnsan tasa kīpe tihīnsa savīntīr, — terī Maruş, hīy kanma tese virīn şīne larçī.

¹⁵⁵Silleneken pukan urine hıtarma şutlanī Vanyuk pralukne sūtme tīçī. ¹⁵⁶Tem şuhīşa kayrī, pukanpa appalansa hurlīhlīn kalaşa puşlarī:

— ¹⁵⁷Atte apat şīme yalanah şak pukan şīne laratçī, piççe unpa yunaşarççī.

¹⁵⁸Ep piççe şumīnçe, man şumra — Tatyuk, untan — anne. ¹⁵⁹Vara purte pīrle aş şūrpi şiyettīmīr. ¹⁶⁰Atte saltaka tuhsa kaysanah rayontan agent kilçī te sirīn patşalıha aş-kakay tūlese tatmalli pur, haleh tatmalla terī. ¹⁶¹Vara anne pīrten-pīr surīha ta kilten şavīttarsa parsa yaçī. ¹⁶²Halī surīh ta şuk pīrīn... ¹⁶³Atten te, piççen te vilnī huçī kilçī. ¹⁶⁴Tatyuk ta vīrşa pulah vīşīhsa kiçī çīrīpe aprarī. ¹⁶⁵Tuhtīrsem pulmarış, stantsīri pul'nitsara ahal' te halīh numay tese yışīnmarış. ¹⁶⁶Hīt' anne kilte purīnīnçī,

şuk vīt vīl ta hīlin-şivīn pīr kun ta pulaymast' kilte. ¹⁶⁷Ak ham ta saltaka tuhsa kayīp ta iran...

¹⁶⁸Şapla kalaşkalanī may pukanne yusasa ta pīterçī.

— ¹⁶⁹Vanyuk, esī Veruk'a yuratatīp-i? Iytrī sasartīkah Maruş hurīhīn...

— ¹⁷⁰Temle kalamalla... Pīlmestīp... ¹⁷¹Esī unpa sıvpullaşassīn mar-im?

— ¹⁷²Ayakra vīt vīl... ¹⁷³Tata, hīyīn hīr aça işipe, pīrle prīp tese urtīnī te...

¹⁷⁴İştan saltaka pıraytīr vīl?

— ¹⁷⁵Vanyuk, epī kīşīr mar, vişī kaş malarah kilnī pulsān san patna, mana hīvalasa yanī pulittī-i?

(S7) ¹⁷⁶Vanyuk yvīrrīn kravāt' patne utsa pıçī te Maruşla yunaşar larçī...

... ¹⁷⁷Tul şutīhīpa pīreh īntī, kaçaka makīrat', çihsem kītikle puşlarīş.

¹⁷⁸Maruş vīsene apat paçī, kamakaran şarkku kīlarçī.

¹⁷⁹Vanyuk vīrşa tuhsa kayma puştarīnat'. ¹⁸⁰Hura şuhīş şuhīşlat', kuşşulī tumlat'. ¹⁸¹Urine purttenkkepe çirkese kivi şimatī tihīnçī, şiyelten tutar kaluşī tihīntartī. ¹⁸²Şurī kīpi şiyīn, pal'to vīrinne, vīrīm şūhe pīnşak urtsa yaçī. ¹⁸³Hutaşne kivi kurka ta şuratman şīr ulmi çirkese çikrī. ¹⁸⁴Hırīm vīşsan anat' tese vişī-tivatī puş suhan hursa paçī īna Maruş, al şīllipe vitrī. ¹⁸⁵Çikmelli urīh nimeh te kurīnmarī.

¹⁸⁶Vanyuk, salhun utkalasa şūrekensker, piççīşīn sīn ūkerçīkne alla ilçī.

— ¹⁸⁷Epī te vīsen anne kama pīhsa purīnī? — terī te, sīn ūkerçīke hīype pīrle ileş temerī. — ¹⁸⁸Manīn av sīn ūkerçīk te şuk tıtsa pīhmalīh, şapīnassi pulmarī, —

mikirtatrĭ Vanyuk hĭype hĭy sĭtel şine ŝikĭr kartoçkine kĭlarsa hunĭ may. ¹⁸⁹Ukŝine ŝutlarĭ te yĭltah amĭŝĭ valli hĭvarçĭ, hĭype vak ukşa şeş ilçĭ.

¹⁹⁰Pürt alĭkne hittĭn hupsa Vanyukpa Maruş uramalla tuhrĭŝ.

¹⁹¹Ŗantalĭk tülek, yur ŝĭvat’.

¹⁹²Niŝta ta nikam ta kurĭnmast.

¹⁹³Pıŝĭkah mar Vanyuksen yalı. ¹⁹⁴Uram ikĭ aykkipe — yvĭŝsem. ¹⁹⁵Yal puşınçe tusa ŝitereymen klub şırmanalla tĭlĭhhĭn pĭhsa larat’, anatra ŝĭl puri kurĭnat.

¹⁹⁶Anyuksen amĭŝĭ şıv ĩsma tuhnĭ. ¹⁹⁷Vanyukpa Maruş anatalla utaŝŝĭ. ¹⁹⁸Ŗĭp patne ŝĭtrĭŝ te:

— Naştuk appa, api kilsen kala, epĭ rayona kayatĭp, voyenkomata, — terĭ.

¹⁹⁹Anyuksen amĭŝne Vanyuk. — ²⁰⁰Kutamkkapah çĭinternĭ.

²⁰¹Anyuksen amĭŝĭ nim kalama aprarĭ, ŝuhŝĭlakalasa tĭçĭ te:

— Apu kilte şuk-ış, — tese huçĭ.

— ²⁰²Nim tumalli te şuk, pĭreh kayas pulat’, — terĭ Vanyuk.

²⁰³Anyuksen amĭŝĭ Vanyukĭn hitre yaştaka kĭletkine sĭnarĭ şara kayiççeneh vĭl saltak pek türĭ utnınçen tĭlĭnçĭ.

(S8) ²⁰⁴Hitre sĭnĭ, ŝurĭ ŝĭlisene kĭtartsa kĭŝt kularah sĭmah puŝlani kuŝĭ umne tuhrĭ, şulla, karttusĭ ŝülelle avĭnarah tĭni te asa kilçĭ.

²⁰⁵Ku işçen çiper açana nimişe piterse kayalla tavrınma Turı pulıştırak,— tese makırsa yaçı Anyuksen amışi, vara, sıv vitrisene lartma mansah, mişir yiris kiletke kilişüllin şikiltatsa pmine min yaltan tuhsa şuhaliççeneh timsilse pihsa yulçı.

2.2. Puşım Iratat'

²⁰⁶Kantikran hıvel şuti şavlasa kiret, Pürtre pıçı, vırı. ²⁰⁷Uşsa hunı alıkran pürt tırrine vitni timir şartlatni iltinet. ²⁰⁸Uram çüreçi umınçı vırene yençen yenne sullanat, ançah şulşisem sassır, şip şatiltataşşı — vırım şüş arpaşni yevır, minşin tesessin paşır, puşa usal şuhış pırsa kırsessin, Nataşa kantıka hupsa şaklatsa huçı. ²⁰⁹Untan pürt umne tuhrı te kıtesri mihi kupi şınçe şivirıkan piçikşı kına kuşak şurine açaları. ²¹⁰Şepiş kuşak şuri hir purnisem perinni-perinmen niykışma titinçi, vara Nataşa ina, rrankkana, kuşınçen, şamkinçen, simsinçen çupturı. ²¹¹Vara kil huşşine tuhrı. ²¹²Vite umınçe şir çavakan yuratni hırlı çihipe sıvpullaşrı işınçe. ²¹³Şilli pulin te hıvel hirtet — şuhışlasa ilçı sasartık, ankartine tuhrı, ankarti hişinçi hir vırmanı şiyin şıva yenne tinkerçi. ²¹⁴Pıtarakanssem asar-piser üseken laştra yımrasem ayne, şırma hırrinereh, pukanesem yevır puştarınsa tını, huskanivisene uyırma şuk, untalla-kuntalla kuşni şeş kurinat. ²¹⁵Şavınpa hiyin çunne kurni pek huskalni pıhrı Nataşa şıva şine. ²¹⁶Hıtsa tınısker, sasartık çirılını pek pulçı, şimil şil vişse irtı te — pan ulmi şipır-r! Tikinçi.

(S9) ²¹⁷Şıva hişinçe, şosse tirşşıpeh, sıvlış vlyat', titrelense çühenet. ²¹⁸Vişterse pırankan maşınisem tikir vançikisem yevır şutalaşşı. ²¹⁹Şir işi-işi, şara urana ta pişertet kiştah. ²²⁰Tüpe tırı, kıvak. Şitmah — pırsa şapat' puşa sasartık, işi ta kıvak şitmah, ançah temşin-şke kuşra yiltah — hura. ²²¹Tata — pıvençik hırlı. ²²²«Utmalla, utmalla, attu tıprapa huplış, şiteymıp», — teri Nataşa hiyne hiy şıppın. ²²³Hiy vara nim şuhışlaymasır piçik pürt umne hiparçı te, hıpaşlasan-hıpaşlasan alla ine titmalli

şurî vîren lekri. ²²⁴Kayalla ansan şîrine uşşipe pîrirmesen te yurî tese şuhîşlasa ilçî, vara alîk şîne şîra şaksa yaçî te pîr samant hapha huşîkî vitîr uramalla pîhsa tiçî. ²²⁵Tem iratsa kayrî unî, tem hurlantarsa yaçî, vara hîyne çasrah, çasrah tese vaskatsa Nataşa ankartine tuhrî te sukmak tîrîh yal hîrrinçi sadalla uttarçî. ²²⁶Ankarti hişne şitsen pîr huşî kayalla şavrînsa tîvan kil pîrenisene, untan pûrtîn hîvel ayînçe şutalsa yîltirtatakan tîrrine pîhsa tiçî; pûrt hişînçi yîris şîka açalîha asilterçî; piçîk-piçîk çuhne Nataşa şîrmaran tupsa kilse üsternî Huraşkana, hup-hura yit şurine, amîşî iytnipe kürşîri Vittali piçu şav şîkaran şaksa vîlerni kuşa kilçî; Nataşa şüşense kayrî, utas-utas tenî şîrteh ankartine kayalla kîçî te şatan karta şumîpe üseken hura hîmla şîrlîne tata puşlarî. ²²⁷Pîr ivîş tatsan şivîhri şîmîrt hîyîn numay-numay şîrla kuşîsempe îna pîhnîn tuyînçi te, Nataşa karta hîrripe yeşereken şurî klever' şîne çîrkuşlençî, şîmîrt vulline şupîrlasa titrî te: «Sivî yulîr, sivî yulîr, ep vilnen te — esir purînr», — terî. ²²⁸Un şîyîn piçîkşî pîl hurçî yavînma tapratrî, tem kalasşîn, tem iytaşşîn. ²²⁹Nataşa, kütse şitnî çunne kîştah ta pulin hîtaras tese, klever şîne üppîn tîsîlsa vîrtrî. ²³⁰«Ahîrtneh, man ura yîrrisene asîrhasan, anne şîmîrt ayne kilî, kunta vara, şurî klever şînçe, man kîletken yîrri yulî, şumîr şusa irtîççeneh man mîlke klever yevîr şurrîn kurînî, — şuhîşlarî Nataşa, — pîtarassa mana Vanyuşki hişşînah pîtarîş, iran mar, vişmine întî,' şuk-şuk vişmine mar, vişmine yun kun-şke, kîşnerni kun, tîvatmine şeş pîtarîş vara mana, kun pekeh şîrîh tîrsan, ten, kîşnerni kuna hîvarmîş te-i, şîrşlanma tîtînî tese», — çunne temle hîtarasan ta çîtaymarî Nataşa, makîrsa yaçî...

(S10) ²³¹Hîlhana arşîm sassi îltînse kayrî:

— ²³²Nattaş, es-i ku?

²³³Nataşa pitne allisempe huplarî te îsiklese mar întî, kîşkîrsah makîrsa yaçî.

²³⁴Vittali ña yeripen şiklese tıratrı te pürt yennelle şavıtısa kayrı. ²³⁵Alık şınçe şıra řukkiñe asırhasan anne kilte pulas tese şuhışlasa ilçi Nataşa, vara: «şuk, şuk, ep hamah», — terı te pürte hıy tılın ıtısa kıreşşın pulçı, ançah sulınsa kayrı, Vittali ña hulpuşşınçen ıtamlasa tıtrı te, yıtsa tenı pek, pürte ilse kıçı, vırın şıne lartrı.

²³⁶Tıpelten amışı kışırtatsa tuhrı te nim çınmesır yunaşar pırısa larçı.

— ²³⁷Ep... ankartipele türrın kilettımççı te, makırmine ıltrım, karta urlı kaşsa pıh ta — Nattaş makırısa vırtat, — terı kürşıri Vittali.

²³⁸Hırarım nim kalama aprarı.

²³⁹Vittali tuhsa kayrı.

²⁴⁰Natařa niyeple te makırma çarınaymarı.

— ²⁴¹Makır, Nattaş, makır, makırısan çun uşılat vıl, — tet amışı. — ²⁴²Es şamrıkh, purnışı malalla san. ²⁴³řıpi şapla ıntı, nim te tüvaymın. ²⁴⁴Vanyuřki açi layıhçı te şav, kımıl pek tasaççı te, kaysa çıkrımır av... ²⁴⁵Ah, temşın şav tasısem yalanah şamrıklah şıre kıreşşı-şke. ²⁴⁶Sınne kurasçı hıt', asra tıtısa purınmalıh, sınne te kuraymarımırış. ²⁴⁷Saltaka tuhsa kayas çuh ta kuraymarım şeremet açıne, şıpah kukkusem patne kaynıççı te... ²⁴⁸Ařřı, Vaşlı Mihalç, tupıkne uşma tıçı te — uştarmarış. ²⁴⁹Mıntarın... Ep ham açı şıne yulaşki hut ta pulın pıhsa yulatıpah tese purtı ta yıtsa kıçı tupık huppıne şımırse uşma, amışı uştarmarı, uşma huşmaşşı, yata kırer mar terı, Vaşlı Mihalça arşınsem vıypa tıtısa çarçış, vıl makırma tıtınçı, tıtısa pırahrı ña, şapla vırtısa yulçı vara kilte, pıtarma ta pıraymarı şıva şıne...

(S11) ²⁵⁰Natařa şaplah tatılsa yıret, amışı ña lıplantarasşın tışışat'.

— ²⁵¹Ah, Nattaş, — tet vıl, — pirin imire min kına ukmeri-şi?.. ²⁵²Vişşi te, virşi te. ²⁵³Yalti şir kilten şir itla arşın tuhsa kayrı te, kayalla vun vişşin tavrınçış... ²⁵⁴Hal' purınma pulat'. ²⁵⁵Ah, hişan vilse pitiş-şi şavsem, şınşiyensem, şavsem vit-ha şir çimırne şuntarakanssem. ²⁵⁶Çire çitat', çuna yvir.

²⁵⁷Pürt aliki uşilçi te, kürşisen piçik açi — Vittyuk — kirse tiçi.

— ²⁵⁸Nattaş aku, sire valli şiru parsa yaçış, — teri vıl.

— ²⁵⁹Kam? — inkarsa ileymeri Nataşa.

— ²⁶⁰Haşat huşi, — teri te Vittyuk şiru tişsa paçi.

²⁶¹Nataşa şivli kuşisempe konvert şine tinkerse pıhrı te tata hitrah makırma ttınçi.

²⁶²Amişi hirin allinçi konverta ilçi, adresne pıhrı — tin şeş şiva şine imirlıh kaysa vırtarnı Vanyuşkinçen, kaya yulsa şitnişker.

²⁶³Vara vıl hirne virin şine maylasa vırtarçi te:

— Es kan kiştah, Nattaş, ep pan ulmi puştarsa kirem-ha, — tese hullen tuhsa kayrı.

²⁶⁴Nataşa makırmaşkın hal yulmannipe vişirrin ta tilsirrin maççana pıhsa vırtı pır huşi, maçça himisem şinçe tem kuras pek, tem tupsa vulas pek.

²⁶⁵Amişi pürt hişinçi şika ayne, kaska şine, larnı ta şuhişa putsa hitrı.

²⁶⁶Kuşinçe un pırtın-pır ukerçik — Vaşli Mihalç tupik uşma şiklese kını purtı...

²⁶⁷Piçik Vittyuk Nataşa patne pırsa tiçi te:

— ²⁶⁸Nattaş aku, Vanyuşkine ma timîr tupîkpa pıtarçış vara, itti şinsene hîma
tupîkpa pıtarışşı-şke? — tese iytrî.

²⁶⁹Nataşa, ataşullî şuhışisene pîr tivve puştarma ta îlkîreymerî, Vıttıyuk tatah
tepîr iytu paçî îna:

— ²⁷⁰E şîr ayınçe te pîşal pereşşı-i? Vanyuşkin vara timîr şî-puş hal', îna
tekeh nimle imperialistsem te hîruşî mar întî, e? — terî.

1983

(S12)

2.3. Hîysene Hîysem Vîleresşîn Surîhsem

²⁷¹Un çuhne hilleççi, siviççi. ²⁷²Tasa ta şartlama kaşsençen pîrinçe man
mîşîrim vilse kayrî te — epî tîr piççen tîrsa yultım. ²⁷³Kaşseren, unççenhilleh, sayra
hutra yal varriñi kapmar kluba şürettim, kartla vilyattım, numay turtattım, huşîran
işkelettım, ançah nihîşan ta niminle hîrarım patne te turtınmastım. ²⁷⁴Kaşni kaşah şur
şirte maçça şine hîparattım ta savnî mîşîrimin vilî üçipe yunaşar puşa çikse larattım,
huşîran îna antîha-antîha çuptıvattım. ²⁷⁵Vîl, pallah, vile kînaççi, ançah — şüşî unın
mana temşîn çîrî pek tuyınatçı. ²⁷⁶Mîşîrimin kîvakarsa kaynî şamkine pîhsa tîrattım
çılayççen, îna sivi pul', mana hîratsa pîrahas mar tese şeş kalamast' pulî vîl hîyne
sivvine tese şutlattım. ²⁷⁷Maçça şinçen kulyansa, kîmîlsirlansa anattım kaşninçe tenî
pekeh. ²⁷⁸İs-puşım ta, çun-çîrem te havşasa kayniççi întî manın, şivîrma vırtan ta
şivîrsa kayaymastım epî, ura şine tîrattım ta şîrî-şîripe kayri pürtre larattım, vut hutsa
yarattım ta kîmaka ani umnereh kuşattım, şuratnî kîmaka umî şine hîrîmpa temle
numay kîteslihsempe şavraşkasem ükerettım, ükernî-ükermeneh vîsene kayalla şîlsa

tıkattım. ²⁷⁹Kımaki pııkçı, çın-çın vırsla kımakaççı, pulenkke hişşın, pulenkke pırahattım epı un şıvarne, mıre şıvıhınçe vırtakan mışırımın ütnē işırah pultır tettım.

²⁸⁰Şapla purınsan-purınsan ıvıntarçı te, yılıhtarçı te mana, vara, mışırımın ütnē vıtkışpe çırkse, pır vatı uksah kıre kültım te tahşanhi avalhi masara şul tıtrım, unta tahşantanpah nikama ta pıarmastçış ıntı. ²⁸¹Yara kuna çavma lekrı şın şıre yur hırsa tasatnı hişşın, vara, kaş yenne tin şın kıletki humalıh şıtık altsa pıtertım te savnı mışırımın üçıpe yalanlıhah sıvpullaşırım. ²⁸²Kıle şırle sullansa şıtrım, puşa minter şıne çıkse makıra-makıra iyha putrım.

²⁸³Şırle şav kaş epı hıruşı tılık tıllentım. ²⁸⁴Epı pıçık kına hır açā pek, annem mana tıptıse man şımmınsençen arşuri şuri mutalasşın pek. ²⁸⁵Manın arşuri şuri pulas kılmest te, epı taratıp, taratıp, akı pırte tarsa çupsa kıretıp, alıka şaltan pıtrıse iletıp...

(S13) — ²⁸⁶Hırım, hırım, uş! — kışkırat' mana anne.

— ²⁸⁷Epı çınmestıp.

— ²⁸⁸Hırım, hırım, sana kalatıp mar-ı?!

²⁸⁹Ha-ha-ha! ılınse kayrı şav samantra maçça şınçen.

— ²⁹⁰Hırım, uşsam ıntı, uşsamççı, tarhasşın, unsırın man tukmak tıtsa şıse yarat'!..

²⁹¹Maçça şınçen pırtekü urayne takam şaplatısa ükrı.

²⁹²Şav şaplatnı sasıpa pırle pırtre kıntırlahi pek şap şutı pulsa tıçı. ²⁹³Epı şutı tümmine pusma mar, vırıntan pır çıptım huskalma ta hırsa vılse kayatıp.

²⁹⁴Lampočkina šurī šinasem sīrsa ilnī. ²⁹⁵Sitel urisem numay pušlī šilen yevir
çaşkīraššī. ²⁹⁶Ulim tūšek sarnī kravat', yivīšran tunīsker, hīrarīm yevir ahlata-ahlata
ynīšat'...

— ²⁹⁷Hīrīm, ep sana! — anne sasartīkah aršm sassipa yatlaša pušlarī.

²⁹⁸Anne šeš te mar, purte-purte — kam pur, kam šuk — pur çinme taptrīš
mana:

— ²⁹⁹Hīrīm! Hīrīm! Hīrīm!.. — iltinet pur yençen te.

³⁰⁰Epī, pallah, šav taran hīranipe vīransa kayrīm, çarah sīkse tītīm, vara...

³⁰¹Ku paçah ta tīlik marrine ĩnkasa iltīm. ³⁰²Ku çin ikken.

— ³⁰³Kīme yurat-i? — alik hišīnçi sasī iŝšīnrahhīn kīmīllīrahhīn iltīnçi.

— ³⁰⁴Mīn tuma? — rytassīnççi epī, ançah — nim te çīneymerīm. ³⁰⁵İšta unta
çinme, Turra kīltuma ta hīvat šiteymest niyep̄le te.

³⁰⁶Tata niyep̄le te hama hīr aça tese çinnine ĩnlanaymarīm. ³⁰⁷Epī, ham hīr aça
ikkenne iŝa hīvaymarīm, hīra-hīra puša çikse hamīn var-hīrīm, pīŝī-kaŝī ŝine tinkerse
pīhrīm.

³⁰⁸Alīk, ep huravlassa kītmesīr, hīy tīllīneh uŝīlçi te ŝīppīn, sassīr — pūrte
takam kīrse tīçi.

— ³⁰⁹E-pī — su-rīh, — terī šav takam havassīn.

³¹⁰Epī çīlheme kīna mar, hama ta ŝītsa yatīm pulmalla šav samantra
hīranipele.

— ³¹¹E-pĩ — su-rĩh, — terĩ vıl tata tepir hut puş pikse.

(S14) «³¹²Şuk-şuk, suyat', yuri astarat', hıratat, nimle surĩh ta mar vıl, surĩh ikĩ urallĩ pulat'-i vara?» — ikkĩlençĩ işri sassım.

— ³¹³Su-rĩh yu-rĩ yur-las-şın, — terĩ te şav ikĩ urallĩ takam — epĩ hapiççen iltmen çilhepe tem yurla puşlarĩ.

³¹⁴Yurlasa pıtersen puşne usrı te malti sulahay uripe sulahay hılhi hışne hışsa ilçĩ, untan vırahçen puşne sullarĩ-sullarĩ te sasartık paç urıhla sasıpa — hır açamni pek şınse sasıpa — kalaşa puşlarĩ:

— ³¹⁵Kuntalla an pıh, Turşın ta. Şavrınsa tırsam, tarhasşın, vıtanatıp sanran şutsır.

³¹⁶Mın pulat' te mın kilet' — epĩ şavrınsa tıtım.

— ³¹⁷Man sanın pulas kilet, sanpa şıvıh-şıvıh pulas kilet, — iletıp şurım hışınçe.

— ³¹⁸Mınle şıvıh-şıvıh? Kampa, usalpa-i? Mınle hıruşı ılırtmış! Hıvatım, hıvatım şıtsemççi, Turışım, şılsa sıhlasa hıvarsamççi! Turışım!..

— ³¹⁹An hıra, çunım, an hıra esı manran, an hırasam, nu mın hıratın esı manran?..

³²⁰Takam sassi şemşe te şepiş.

³²¹Yalanah şapla vıl — astarakan sası.

— ³²²An hı-ra-sa-a-a-a-am-m-m...

³²³ Mĩn teri şemşe te řepĩř sas.

³²⁴ Mĩn teri şemşe te řepĩř řĩm.

³²⁵ şapla, man patĩma surĩh pulsa kiřĩ arĩm. ³²⁶ Tũrripe kalas pulsassĩn, kayarahpa, yĩltah yĩrkellĩ viřlennĩ hiřřĩn, epĩ savĩntĩm ta vĩl şapla pĩrsa kĩme ĩs řiterniřĩn. ³²⁷ Ançah niyeple te hĩrama şeş pĩrahaymarĩm: hama ta surĩh e taka tusa hurasran. ³²⁸ Ançah vĩl un pek şuhişa puşa ta ilmen pulnĩ ikken. ³²⁹ Epir unpa, řĩnnipe kalasan, řĩnahah ta savĩntartĩmĩr pĩr-pĩrne, savĩřĩmĩr iki řĩltĩr pek, kunpa kaş pek — viřĩ-hĩrriřĩr, tatti-sĩppisĩr. ³³⁰ Usal sıvlĩř ahrĩmĩ pek savĩřĩmĩr epir unpa.

³³¹ ĩr kũlĩmle vara epĩ ĩna pahça alĩkne şiti ĩsatsa yatĩm ta — alĩk leş yençe, yivĩřsem huřřĩnçe, vĩl tĩrukah řurĩ laşa pulĩ te tĩĩ, kũlepi te temle samantrah pĩsĩklansa kayĩ unĩn.

(S15) ³³² Epĩ hĩra-hĩra kũrřĩsen pahçisenelle tinkertĩm: ara, mĩn kaliş pahçara laşa kişennine iltes-tĩvas pulsan? Pĩleřřĩ-şke-ha man laşa şukkinne, miřĩrĩma pĩtarma ta vişençen hişsençen ilniçĩ.

³³³ Uĩhalla çupsa kayiççen vĩl tavrĩnçĩ te şapla iytrĩ manran:

— ³³⁴ Kiřĩr kiřetĩn-i vara esĩ mana?

— ³³⁵ Kĩrlĩ mar, kĩrlĩ mar, — mĩkĩrtatrĩm epĩ vaskavarlĩn.

— ³³⁶ Eppin, yurĩ, - terĩ vĩl. – Kĩrlĩ mar pulsan kĩrlĩ mar pultĩr.

— ³³⁷ Untan sasartĩkah çĩrkuřlense tĩĩ vĩl man uma:

— ³³⁸ Kaşar mana, — terĩ.

³³⁹Epî çinmerim.

— ³⁴⁰Manpa pıma kımılu şuk-i san? Atya manpa, iriklî purnişpa purinîpîr pîrle.

— ³⁴¹Şuk, şuk,- terim epî çun tîpınçe pîr vîhîtrah unran hîrsa ta, un patne çıtma şukla.

— ³⁴²Esî nim çuhli te an hîra manran, - terî vîl.

— ³⁴³Şuk-şuk. – terim epî.

— ³⁴⁴An ükîn nim çuhli te, - terî vîl.

— ³⁴⁵Şuk-şuk,- terim epî kalleh.

— ³⁴⁶Epî nimle surîh ta, nimle laşa ta mar, epî – san vilnî mîşîrun vilimsîr çunî, — terî vîl.

³⁴⁷Epî temle îlanmalla marla pîlhansa kayrîm: Ham ta sasartîkah imîrîh çun pulsa tîrasla.

— ³⁴⁸Epî sana vilse kayasla yuratattîm purinnî çuhne, sana yuratnipeh viltîm epî, sana yuratnîranah vilme te şimîl pulçî mana, savsa vilekensem teyleyî teşşî vîtha. ³⁴⁹Çirî vara irtse kayas çir marççî man pîreh, şavînpa al hutîm ta hama... ³⁵⁰Sana asap küres temerim... ³⁵¹Kaşarsamççî mana hal'te pulin, yurat'- î?..

³⁵²Şurî-şurî laşa kuşîsençen tinkerse pîhas tese puşa şiklerim te ham umra paçah ta urîh pîçîk-pîçîk çîr çun ülese-makîrsa tînine kurah kayrîm...

³⁵³Şav piçik-piçik çir çun mişker iytine yiltah purnişlas kilse kayrı manın, ançah vıl nimişker te iytmarı. ³⁵⁴Ançah, iytas-tıvas pulsan, epı, pallah vıl iytine yiltah purnişlanı pulittım.

³⁵⁵An tiv, vıl kayalla surih e laşa pulsa tıras pulsan ta. ³⁵⁶Mana hama surih tusa hursan ta. ³⁵⁷Şuhışlasan, huşıran surihsem te vıleresşı-şke-ha harpır hayne. ³⁵⁸Hıysene hiysem vıleresşın surihsem. ³⁵⁹Vırtsa vilmelle teni mın tenine paçahta inlanman surihsem...

³⁶⁰Ahırtneh, şav surihsem şut tınçene kaşsa kaysa yurataşşı pul', çunısem vısen etem çunısem pekeh pul'.

1981

(S16)

2.4. Hotel Chuvashia

³⁶¹Epı kiştah şuhışlasa tıratıp.

³⁶²Hış uramı pirin otele ilse kayı-şi?

³⁶³Piti şilliççi vıl kaş, yuka vişteretçi. ³⁶⁴Çunra kalama şuk tunsihçi. ³⁶⁵Pirten-pır yıpanıvım manın teatrtaççi, kaş vara tsentri pır teatra irtreh şitrim te (Uramra siviççi, şalta – kiçemççi), kiştah ta pulin lipanas, pusırinas tese uram urlı pır kafene kaşrim. ³⁶⁶İştarah laras-şi tekelese ikkimış hutri bara hipartım. ³⁶⁷Administrator kartlaşkaran inşeh mar sitele kıtarı, iki yikıtpe pır hir lamine kursan epı şiyinçeh kilışrim. ³⁶⁸Şitmennine tata, temle pallanı, tašta kurnı pek yikiçisene.

(S17) ³⁶⁹İřta kurma pultarnine asa ilme tırışırım, asa ileymerım. ³⁷⁰Pır huşı tuyımsırrın taşta ayakalla, şuhışa kaynın, stena şınçı ahal' çuh kuşa kurınman numay pılterışlı pınçısene tinkerse pıhrım, ançah ışri lıpkılıh sirılse şuhalmarı, tata itlarah pılhansa, pışerse kayrım epı: şamrıksım çıvaşla kalaşaşışı! ³⁷¹Muskavra alı pin çıvaş purınat' tenine iltı te, şak tarana şiti barta çıvaşla kalaşnine iltmenççi. ³⁷²Epı ham çıvaşla paçah ta kalaşaymastıp, unkun pır-ıkı sımah şavrınışı kına, ınlanassi te kışt şeş manın. ³⁷³Yunpa çıvaş hırı pulsan ta, çunpa, şuhışımpa epı tıvan halıhran piti ayakraççi vıl vıhıtıra, tata tırripe kalasan, vıl halıh paçah ta tıvanın tuyınmastçi mana. ³⁷⁴Man yultaş hir aça Fatima av tutarla şıv yuhnı pek kalaşat' kına mar, vulat' te, şırat' te, epı vara mınle kalas, çılhesır pekeh Çıvaşla. Anne hıyın pallanı yenteşisem urlı Çıvaş çılhi ucebıne tupsa pama pulnıççi mana, ançah un pek vırışla kıneke paç şuk ikken. ³⁷⁵Ku mana şav teri kürenmelle tuyınçı, çılhene vırenmelli ucebıne ta şuk pulsan mınle çılhe-ha vara vıl, tata kirleh-şi ına vırenme? Yurat'-ha, şav vıhıtalla pırre ınırtran kıneke lavkınce kuş tıne tıksım hırlı huplaşkallı pıçık slovar' kurınsa kayrı, iltınlanı sas pallisempe ÇİVAŞLA-VİRİSLA SLOVAR' ÇUVAŞSKO-PUSSKIY SLOVAR' tenine kursan epı savınsah kayrım, çasrah tuyantım, kile şıtse hıpalansa uşsa lartım, hama temle şınıren şuralnı yevır tuyım şupırlasa ilçi şav samantıra. ³⁷⁶Vara kullen vunşar sımah vırenme tıtıntım, ançah slovar' hal'lın kına pulmast' ikken çılhe vırenesi, kalama şuk yıvır un pek, puşa arpa tultarnı pek kına...

³⁷⁷Çun sület. The Eagles, tahşanhi Hotel California yurı yanırat' barta. ³⁷⁸Vıl yurı mana kaşıhsa kayasla kilışet tata şav vıhıtırah epı ına çıtma pultaraymastıp. ³⁷⁹Mııřın tesessın manın ına itleme hal şıtmest. ³⁸⁰Temle sasartıkah şut tınçe arkansa işiles pek, purte makıra-makıra vilse pıtes pek, epı şeş pır-pıççen çırı yulas pek te

etemlih kuşşulın tinışınçe, viş-hırsır tıvarlı ta asaplı şıvsençe tınçe arkançıkisen yulaşki ipir-tapiripe pırle hutşinsa yuhas pek.

(S18) ³⁸¹Vıl yurı mana kalleh yıvır ta hırhü şurkunnene ilse kayat' – sasartık, kītmen-tuman şırtın, yunri tıvan halih tuyımı issırla, şut şantalıkla hıvatlı, tıtsa çarma şukla amalanma tınnı şurkunnene.

³⁸²Hunaçipe epir şu uyihın pırremiş vırsarni kunınçe vagan'kovo masarınçe tıl pultımır. ³⁸³Unta şak kun şulsereneh Çıvaş halihın pallı işçahın vıl tıpri patınçe Muskav Çıvaşisem puştarınaşşı. ³⁸⁴Şav kunçen epı pırre te pulsa kurmanççı unta, kışal vara şurkunne şitni-şitmen sisterçı anne: üsse şitrın intı, tıvan halıha pıles pulat' terı. ³⁸⁵Hunaçine epı unta türeh asırharım. Pıççen marççı, temle hurarah hırpeççı vıl. ³⁸⁶Asırhassa epı nimle hunaçine te mar-ha, vıtam püllı yaştaka yıkıte asırharım, şıpah halı şak barta mana hırışle larakan kaççını pek sırı kostyumpaççı vıl, şüşı vırımççı, şıpah mana kılışni pek sapalançıkçı. ³⁸⁷Temle pırre kursah kımıla kayrı vıl mana. ³⁸⁸Numay şul huşşı taştı çıkı leş yence pulınsa tavrınnı şın teyın. ³⁸⁹Kımılı işı pek tuyınçı. Çun temle huskalsa turtınçı un yenne. ³⁹⁰Vıl ta mana asırharı — kına epı layih kurtım. ³⁹¹Şumınçe hır pur şınçeh ittisene pıhakansene kılıştermestıp epı, ançah vıl man şine pıhni pıtı savıntarçı temşın. ³⁹²Şav vıhıtrah tata, şav pırremiş samantrah, inlanmalla marla kivişe puşlarım epı ina şumri hırı şumne. ³⁹³Ten, mışırı? — şuhışlarım epı, ançah mışırı mar, çun savnı hırı te mar, temle itla ta rasna, pır-pırne yut şınsem vısem, vıl hıy pırıştı pek pulsan, şumri hırı — asamlı usal teyın. ³⁹⁴Çın ta, şav terı şıhlançık-şke etem çunı: manın ina hıyne kivişteres kilse kayrı, vara tin vıl hıy man yenne turtınassa tuysa iltım epı tahış sisımımpe. ³⁹⁵Hamran inşeh mar tırakan hura kaççına kışt havaslırahhın pıhsa iltım te, vıl yultaşıpe pırle man patarah pırsa tıçı, kularah: Esir te Çıvaş-i? — tese ıytrı. ³⁹⁶Çıvaş pek mar-im? — huravlarım epı sımaha vıyatarah. ³⁹⁷Çıvaşla ta pıletır-i ıytrı kaççı. ³⁹⁸Pıletıp — terım epı. ³⁹⁹Nu,

kalır-ha mın te pulin yikiltese kulçış kaççisem. Mın kalas? — terim epı. ⁴⁰⁰Kalaşivı pirin Vırısla pulçı-ha hal'lihe. ⁴⁰¹Hıvıra kilışeken çı ilemlı Çıvaş simahne, — teriş vısem.

(S19) ⁴⁰²Yurat, yuratatıp, yuratu, — terim epı çıvaşla kişt kularah. Tata? Teley, terim epı. ⁴⁰³Nu, kapla sirin Çıvaşa kaçça tuhma ta yurat', çı tıttım yalta ta şuhalsa kaymastır, şutleriş vısem. ⁴⁰⁴Tupınsan Çıvaşı, — tavirtım epı. ⁴⁰⁵E-e tupıpir-ha ina, tupıpir! — vaskavarlin şatiltatrı tahiş samantra man şuma pırsa tıma ilkırnı anne.

⁴⁰⁶Hura hırpe tirakan kaççı man şine temişe hutçen te timlin, şuhişlin pışsa ilçı. ⁴⁰⁷Epı pılhana puşlarım. ⁴⁰⁸Çıretere temsker, pışıksker, şıklene, şavrına puşlanine inkarsa iltım te yuriyeh vısem şumnereh pırsa tıtım. ⁴⁰⁹Çıvařla kalaşaşışı. ⁴¹⁰İl'minskiy, Bibil, Litsey, İvan, Yakovleviç tenisene şeş inkartım epı vısen kalaşıvınçe, itti simahısene inlanaymarım. ⁴¹¹Manın şav teri Çıvaşla inlanas kilse kayrı kaççı kalaşnı çuh, temle pır harısah kulyansa tata annene tarişsa kayrı epı hıyın tıvan çılhine mın açaran vırentmeņın mana. ⁴¹²Purte pırle şın ukertternı çuh epı vısen şumnereh tıtım, vıl mana tılınereh tinkerçı te: İtla hırrınçe esir, kadra kımessi te pultaratır, varrinereh kuşmır-i? Teri. ⁴¹³Kıretıp, — terim epı vıl simah çınnişin savınsa, şav vıhitrah varrine kuşma sınınişin kürense. ⁴¹⁴Manın unpa yunaşar pulas kilet-şke. ⁴¹⁵Nu, eppin, mana kadra kımese te yurı, sirin pek hitre hırsır vara şın ukerçık şupkalsah kayı, — teri te vıl, epir unpa vırınsempe ulşınsa tıtımır. ⁴¹⁶Halı epı kaççıpa unın hıri huşınçe tiratıp. ⁴¹⁷Savınsa, hıpartlansa kayrı epı: Unpa, unpa yunaşar epı,vıl hıyın hura hırpe mar, manpa yunaşar!

⁴¹⁸Kayran vil tıpri şınçi pıçık granıt hıres umne tırsa pırerin-pırerin simah kalariş. ⁴¹⁹Uyrimah şap-şurı şuşlı pır vatı tılinterçı mana. ⁴²⁰Un umın çılayış vırısla kalaşrış, vıl vara: Epı çıvaşlah kalam-i? Teri te, halih huşınçe: Çıvaşla! Çıvaşla! —

tenisem iltinçis. ⁴²¹Epî annene tupas tese un-kun pîhkalarım, ançah anne ayakpa, vil tîpri tavra titnî karta tepîr yence tîrat', sînssem huşşipe tuhma avan mar, ançah manın şak vatî manah pek şur şüşlî starik sîmahisene şav teri îlanas kilçî, vara epî yunaşar tîrsa sîn ûkertternî yîkîte kuşarsa pama ıytrım. ⁴²²Epîr payan şak Aslî Eteme çıslama puştarînni pirîn halîhîn çisliħ tuyîmî purrine, vil aslî halîh ikkenne, vil vilmennine, payan ta çîrrine kîtartsa parat'. **(S20)** ⁴²³Pirîn pîçîk halîhîmîr îmîrsem huşşî mîskînlense purînnî teşşî ças-çasah yulaşki vîhîtra, ançah mana pirîn halîhîmîr vunaşar îmîr kayallah pultarullî, hîvatlî, kîmîllî halîh pulnîn tuyînat'. ⁴²⁴İstorin tahîş samançî pire şapsa huşsa hîvarnî ta, epîr yulaşki ik-vîşî îmîr huşşinçe puşşeh te mîskînlense, nişlîlense kaynî, şutî kunran hîrasa purînma titînnî — aslî şîr şinçî pîr hîsîk şîr laptîkne yuşînsa purînnîşîn te itti halîhsem umînçe hamîra ayîplî tuysa, Şîpîr taranah salannî epîr, terî vatî. «⁴²⁵Vîrenekenî — pîşîltatrîş şînssem. Sîrîşî.» ⁴²⁶Vatî pîr huşî şuhîsa kaysa tîçî te sasartîkah hurşî pek şîrîp sasîpa: «Şak vîrînta tepîr şîr şultan ta, pin şultan ta çîrî Çîvaş çunî pulî!» — Tese sîmahne vîşlerî. ⁴²⁷Un vîrînne suhallî şamrîk arşîn hîparçî: Epîr pulnî, pur, pulatpîr! Terî vil çîn maltanah, natsî vîyî, pîrlehî, şak Aslî Etemîn internatsîlihî, Çîvaşsene itti halîhsen kartne şîklessîşîn purînsa irtternî purnîşî şinçen kalarî untan. ⁴²⁸Şav vîhîtra pîltîr kunta ûkertternî sîn ûkerçîksene valeşse pama titînçîş. ⁴²⁹Man kuşaruşî man patalla pîşkinçî te sîn ûkerçîk şîne kîtartsa: «Mana tupayîr-î?» — Tese ıytrî. ⁴³⁰Mînle pîhrîm sîn ûkerçîke — türeh îna kurtîm. İlemlî pîr hîrpe yunaşar. ⁴³¹Hîrî kîştah un yenne tayîlnî ta Anîş jurnalî şinçî pek îlîrtullîn kulat'. ⁴³²Mana kalleh pîlhatsa yaçî şak sîn ûkerçîk. ⁴³³«Vîçkîn kuşlî ikken esir, — şütlerî kaççî, - pîhma pîrtte un pek mar.» ⁴³⁴«Mînle vara – pîhma?» ⁴³⁵Ham ta îlansa ileymerîm unran mîn ıytnine. ⁴³⁶O-o, kalama ta hîruşî, apostolsem kîna pultarnî un pek ileme sîmahsempe ûkerse pama, - terî vil.

⁴³⁷Epī ham hitreh marrine pitī avan pīletīp, iştan hitre pulas-ha manīn, anne Çıvaş pulnī şırteh tese şutlattīm açarah çuh. ⁴³⁸Kīletkem manīn yırīs, ina epī layīh inkaratīp, ançah mīn pīçıkreneh hamīn pit şımmisem sarlayan kurīnni asaplantaratçı, pīrehmay pīşırhantaratçı mana. ⁴³⁹Ku — şav puli-pulmi «tīvan» Çıvaş halīhın tulaş pallisençen pīri intī tettīm hış çuh makīrasla hama ham.

(S21) ⁴⁴⁰Şavīnpa ta kam ta pulin esī şav teri çiper, sanīn kīmīlu ırī, kullu işī tenine iltsen epī yalanah avanmarlanattīm, hamran mīşkıllarah kulsa kalanī pek tuyīnatçı mana un pek çuhne. ⁴⁴¹Tata kama kirlī hal’hi vīhītra ırī kīmīlpa işī kulī?

⁴⁴²Pīr-ikī şın adres kartoçkisem salatrīş yenteşlīh kartoteki valli.

⁴⁴³Sīmahsem vīşlensen şınsem masartan vaskamasır tuhrīş te restorana kīçīş, ançah unta vrīn pulmarī, vara yenteşlīh prezidençī, Huras’kin huşamatlı kilişüllī arşın, anne kalanī tīrīh — tīpçevşī-geolog, nauka kandidaçı — hıyın kilne çınçī.

⁴⁴⁴Mīnpe kaysan şıvīhrahine şutlakalasa tīnī hışşın tramvaypa kayas terīş.

⁴⁴⁵Tramvay ostanovkine utnī çuh ham sīmah huşnī hura şüşlī kaççı hīpma ta pīlmerī manran. ⁴⁴⁶Tem pakīltatat’ çarīnmi, man intī ina iltes te, kuras ta kilmest.

Man pītīm şuhīşım sīrī kostyum tīhinnī işī kīmīllī şüşlemes yaş şınçe. ⁴⁴⁷Vīsem av hura hırīpe ikkişī hışala tīrsa yulçīş. ⁴⁴⁸Tem kanaşlaşşī, vaskamasır hışran utaşşī.

⁴⁴⁹Untan sasartık vīsem kayalla şavrīnçīş te tramvay tepīr yennelle kayakan şīrelle utrīş. Çire çıkse ıratsa kayrī manīn. ⁴⁵⁰Vīl pımasan — epī te kaymastīp, kaymastīpah!

Akī vīsem tramvay hışınçe şuhalçīş, akī tramvay vrīntan taprançī, manīn kışkīrsa makīras kilse kayrī. ⁴⁵¹Epī puşa çıkrım te pırti çımakkana şıtsa yama hītlantīm. ⁴⁵²Şıp şav vīhītra temle tuyīm, temle sisim mana kayalla şavrīnsa pīhma histerī.

⁴⁵³Şavrīntīm ta vīl tūr pīççen iştalla kaymalline şutlasa tīnine, unççen vara mana tinkerine kurtīm. ⁴⁵⁴Epī şavrīnsa pīhnine asırhasan, nim şutlasa tīmasır pırīn hışran

utrî vîl. ⁴⁵⁵Epî savînsa-şîklense, şunat huşnîn şîmîllansa kayrîm, ançah şumri hura şüşren mînle hîpmalla-ha? Vît sîrî kostyum tîhînnî çuna şîvîh kaççî hîy pîrsa tîrînceçi man şuma, vara, ten, ku pîrînsa utîççî-i, ançah şuk şav, mana mar, aslîrah şulsençi kuşlîhî şamrîk hîrarîma hîvalasa şîtrî vîl, sîmah huşrî. ⁴⁵⁶Paşîrah, masar şîne kîrîççeneh, kalaşatçîş vîsem — pîr-pîrne unççeneh pîleşşî, ahîrtneh. ⁴⁵⁷Hîrarîmpa unîn kaşni sîmahne timlet, vîl vara temle kulîşla yapala kalasa kîtartat' pulas, hîrarîm kulat', ançah kullinçe unîn temle hurîh, tuhsîh — unşîn tunsîhlat' vîl, pîr unşîn!

(S22) ⁴⁵⁸Vîl îna yuratat' tavşîrsa iletîp epî sasartîk, ançah... ⁴⁵⁹Şav samantra mana kulîşla pulsa kayat' te, ham mîn terî açalla, ayvanla (ye, ten, hîrarîmla?) şuhîşlama pultarninçen tîlînce sasîpah kulsa yaratîp epî...

⁴⁶⁰Tramvaypa kaynî çuhne alî şulsençi pîr Çîvaş, samay sîpnîsker, kupîsne uramrînçen te hitîrah tîssa yaçî. ⁴⁶¹Kaysan-kaysan, taşî kîvvi kalasa yîlîhsan, metro patne şîtespe, şav şîm yurlama puşlarî. ⁴⁶²Yurlassa vara hîyîm mîskînlîhî, vîysîrlîhî, uhmahlîhî şînçen yurlarî vîl! Şuk, ten, hîy vîl şakna înlansa ta mar pulî, çunî savînişpa tulsa kilnîren pul' ançah ta manîn îna itlenî may yîrse yaras kilçî. ⁴⁶³Yurlaşçî Çîvaşla, hît' tem yurlatîrççî vara, ançah vîl hîy kîştah ta pulin vîrîsla çuhlanine kîtartas şutpa-şî, huşsa yurlamalline vîrîsla yanrattarçî. ⁴⁶⁴Yurri temle Çîvaş takmakî pulas, epî nimîy te îlanaymarîm, ançah huşma yîrki nihîşan ta, mîn vîliççen, man asîmran tuhas şuk. ⁴⁶⁵Kaşni şavrîm hîşşîm tîrlî intonatsipe tîvatşar hutçen:

Mî, Çuvaşî, durakî,

Mî, Çuvaşî, durakî,

Mî, Çuvaşî, durakî,

Tese yurları vıl. ⁴⁶⁶Şınsem pirin yış şine kar şavrınsa pıhriş. ⁴⁶⁷Şinnisem, ten, pirin yışran iki-vişe hut ta sahalrahçi-i, vakunıpeh epirççi, ançah mana çıtma şuk namıs pulsa kayrı şav allisençi Çıvaş yurlakan yurişin. ⁴⁶⁸Yurişin şeş te mar, pıtım halıhşın, hamra ta Çıvaş yunı purrişin namıslansa kayrım epı şav samantra...

⁴⁶⁹Vişi pülimli hvatterte purinat' yenteşliħ prezidençi Huras'kin. ⁴⁷⁰Tırlı yışşı çul katıkisem sapalansa vırtaşşı pur şırte te — ahırtneh, tıpçev işinçe kirlı mineralsem pul'. ⁴⁷¹Unta-kunta Çıvaş kinekisem pur, Çıvaşpa şihınnı atrubutika yevır itti vak-tıvek. ⁴⁷²Mart vişinçe Şupaşkar'ta şuralsı üsnı pır pallı balerinin pultarulıh kaşı irtniççi Muskavra, epı şav teri kaysa kurassınççi, ançah temle tırışsan ta bilet tupaymarım, halı akı Huras'kin şav balerinına şıvıh pılını, bilet pırkı un patne şınkıravlamalla pulin şınçen kaları, bukletne kıtarrı — vısene Huras'kina alı pussa panı.

(S23) ⁴⁷³İkkın-vişşin, ukşa puhsan, işme-şimelli ilme çupriş, hırsem sıtel maylama tıtınçış. ⁴⁷⁴Huras'kinin arımıpe hunyamışı daçına kaynı ikken. ⁴⁷⁵Pıtı ırı kımıllı, havaslı, tıvan halıhne çuntan yuratakan şın pek tuyınçı mana Huras'kin, nişta kaysa kireymi kulkalasa, şut tınçere Çıvaş halıhı purrişin kaşsa kaysa savınsa çupkalasa şüret vıl hvatter tırıh. ⁴⁷⁶Mı, Çuvaşı, duraki yurlanı stenasene kisretse yuratu yurri yulat': Temle savınsa-şıklense, şırıplense. ⁴⁷⁷Natsi şınırı şınah şak şınsem ıntı, proletariat şuhışlarım epı te kularah, te çınlasah – ham ta ınlanymasır.

⁴⁷⁸Sırı kostyum tıhınnı kaççıpa kalaşsa pını hırarım metro patınçe yulçı, prezident kilne pırasşın pulmarı. ⁴⁷⁹Kaççı vıtam şulsençi fizikpa pupleri. ⁴⁸⁰Anne kalanı tırıh, tahış institutra dotsent şav fizik, man anne un pek yapalase çın maltan pilet, Çıvaş şinnisem üsse-tıreklense pnişin, çap ilnişin çun-çireren savınat' vıl: Epir

te, Çıvaşsem, ittisençen kaya mar-ha, ku tarana şiti nikama ta mahhı paman-ha, kosmonavt'ta pur pirin, tata tınçeri pırremiş hırarım kosmonavt ta Çıvaş kineh pulnı-ha, mur ilesşı — tet. ⁴⁸¹Kayran, çerkke şiklese şimah kalanı çuh, institut dotsentne şimah paçış te vıl nim te kalamarı: Şamrıksene itler-ha, mınpe sıvlat' universitet, mıne vırentet filosofi teri şeş. ⁴⁸²Hunaçi ura şine tıçı te hıy p Allanı pır şamrık sıvışın ništa ta piçetlenmen sıvvine vulasa paçi: kışkırusır-ıytusır, pır tırlı lıpkı sasıpa:

Şaplı şaplah ta pulı, ten,

Yırkiyi şaplalla:

Kırkuneseren şumır lüşket Çıvaş şırne,

Şurkunnepe tıtsa pırahat';

İlıkreh Çıvaşsem lapamsençe, vırmansençe

Çuhınah purınman tekeleşşı

Yıvış-kurıki te üsnı intı

Çih-kıvakalı te şımarta tuma ürkenmen,

İni-kaçaki te sıtsır lartman

Mıskın Çıvaş açı — pıçine,

Aş-kakayran ta tatık tıman lapamrı Çıvaşsem;

(S24)

Şaplı şaplah ta pulı, ten,

Mĩnpurĩ – pulnĩ,

Şukĩ te – şuk pulnĩ,

Şapah şırmisempe vĩrmanĩsemsĩr,

Çuni- çĩrisĩr

Purĩsĩr puşne,

Çĩvaşsem

ŞUL'İŞİ te pulnah pul'.

⁴⁸³Pallah, epĩ pĩr sĩmahne te ĩnlanaymarĩm, kayran, tuslaşsan, esir mĩnle sĩvĩ vularĩr vara tese ıytsan, vĩl mana vırĩsla kuşarsa paçĩ.

⁴⁸⁴Tuslaşsasi pĩrĩn kĩşt kayarah pulçĩ. ⁴⁸⁵Pĩrtak sĩtel huşşĩnçe larnĩ huşşĩn aslĩrahhisem hut kupĩs kalasa taşla puşlarĩş, şamrıksene Huras'kin yunaşar pũlimre magnitofon yarsa paçĩ. ⁴⁸⁶Hamĩrla kalasan, diskoteka yevĩr kiptĩrtetũ pulçĩ pĩrĩn.

⁴⁸⁷Huras'kin hut kupĩs kĩvvipe taşlasa ıvĩnat' te magnitofonpa taşlama kilet.

⁴⁸⁸Taşlassa pĩrĩnpe te hut kupĩs taşşineh taşlat'-ha vĩl: urisene tĩrĩslattarsa tapsa – kĩna ĩntĩ anne Çĩvaş taşşĩ tet. ⁴⁸⁹Tĩrĩslattarsan-tĩrĩslattarsan ıvĩnat' te kalleh vatĩrahhisem patne çupsa kayat'.

⁴⁹⁰Tulta hĩvellĩççĩ vĩl kun, ĩşĩççĩ, pũlimre şutĩççĩ temle taşlama kansĩrleken şutĩ. ⁴⁹¹Şakna sisrĩ te Huras'kin çũrepe karrine karçĩ, vara pũlimre sĩmlençĩ.

⁴⁹²Hunaçi pĩhma pĩtĩ vĩri tuyĩnakan pişĩ hĩrpe taşlarĩ, epĩ hura şũşlĩ kaççĩpa.

⁴⁹³Taşlasan-taşlasan, çĩtsan-çĩtsan, man çun kũtse şĩtrĩ te, epĩ unpala tepĩr taşşa tuhmarĩm. ⁴⁹⁴İşra tem yivĩrlançĩ, pusahlançĩ. ⁴⁹⁵Divan şĩne lartĩm ta pallĩ balerĩnĩn

bukletpe pîha puşlarım. ⁴⁹⁶Hura şüşli kaççı mana temişe hutçen te çinçi, ançah epî tekeh unpa taşlamastîp tese şirîppîneh şutlasa hutım. ⁴⁹⁷Hama kilîşeken kaççıpa taşlakan pişi hire küleşrim: ah, mîntarın, seksbomba Atîlşi variançi, mîn tasalîhî pultır sanra, anne tata Çıvaş hîrî pek tasi tînçiye te şukkî tet, ahal' süpîltetet anne. ⁴⁹⁸Kayran puşa tata tepîr şuhîş pîrsa kîçî tahîş kînekere vulanîsker: îslî arşinsene yalanah ıtlaşşı hitre hîrarîmsem pîtereşşı. ⁴⁹⁹Şîpah şakîn pek yıhravlı kîletkellîskersem. ⁵⁰⁰Ep ham şav hîr vîrîniçe pulsani? Pulînççi manîn îslî, çiper pîrten-pîr şînnîm, mana yurattîrççi vîl, epî te vara îna şeş, pîr îna şeş yuratîttîm, urîh nikam şine te şavrînsa pîhmîttîm, pîttîm purnîşîma, vîy-halîma, yuratîvîma îna halallanî pulîttîm.

(S25) ⁵⁰¹Vîl îslî, îrî, hîrî, parhatarlî pulînççi! Hunaçi pek...

⁵⁰²Val's vîşlençi te, vara kartalansa sike puşlarîş. ⁵⁰³Epî şeş laratîp. ⁵⁰⁴Sîrî kostyumlî kaççı man pata piçi te: «Ma taşlamastîr esir?» — tese ıytrî. ⁵⁰⁵«Taşlas kilmest», — terîm epî. ⁵⁰⁶Nu, şakîn pek ilemlî kun hurlansa larni pisîk şîlîh, terî vîl. ⁵⁰⁷«İvîntîm epî» — terîm îna, untan sasartîk, ham ta sîsmesîr, şapla huşsa hutım: «Epî luççi mîşîrrîn taşlamalline tuhîp, esir mana çînsen». ⁵⁰⁸«Yurat' eppin, sire haleh çînetîp şîtes taşsa», — terî vîl, vara epî çîttîmsîrrîn vîrah kîvî tuhassa kîtrîm. Akî kassetîri salatran «Hotel California» sîrhînsa tuhrî. ⁵⁰⁹Hunaçi, mana çînme pulnîsker, tîrukah hurlansa, tîksîmlense kayrî, epî nimte înlansa pîtereymerîm. Tîrat' pîr vîrînta pîr vîrînta pîr huskalmî, çunne tem kîşlat' unînne. ⁵¹⁰Tîlîkri pek utsal pîttîm ta un patne: «Sire çînme yurat'-i?» Terîm. «İ?» — temle înkaraymarî vîl türeh. ⁵¹¹«A-a, tavah», — terî te untan mana hittîn şatîrlasa tîtrî, — epî unîn allîsem şemşereh pul' tenîççi, hîy vara çîtres pek, kîş-vîş tatîlsa kayasla hîtsa larnî. ⁵¹²«Çîmsîrrîn taşlîpîr-i, pîr sîmahsîr?» — Terî vîl. ⁵¹³«Yurat'», — kilîşrim epî unpa. ⁵¹⁴Vîl mar, hurîlhî-hurîlhî kîvî şatîrlasa tîtrî teyîn mana, puşa tem tûlsa kilçi, vara vîysîrrîn unîn kîkîrî

şumne tırşıntım epî. ⁵¹⁵«Kaşarır mana sımah huşmanşın, teri vıl yurı pıtsessın, şak yurı yanıranı çuh kalaşma yuramast’, ku vıl — sıvaplı yurı... ⁵¹⁶Manın çı şıvıh tusım ına makırmasır itleme pultaraymastçı»...

⁵¹⁷Vara vıl mana hıyın çı şıvıh tusı pirki kalasa paçı. ⁵¹⁸Paşır vulanı sıvva şırakanı şav ikken, unın çı şıvıh tusı. ⁵¹⁹Tusı şeş te mar, tıvan piççişi. ⁵²⁰Unran vunı şul itla aslı pulnı vıl, şırşıvri çı vatı universitetsençen pırınçe — tartura vırennı. ⁵²¹Tıvanla halıh kul’turine, işakılne çuna hıvnı, şav halıh şıpıne çırıpele tuynı. ⁵²²Hıy vıl Matvi yatlı pulnı, ançah ına purte Matti tese çınnı. ⁵²³Vak halıhsem malalla atalanas şulı — Estoni atalanıvı pek pulmalla, çın maltanah ıs-hakıla atalantaras pulat’ şav şulpa kaysan şeş kirek mınle piçık halıh ta hıyne hısepleme pultarı, itti halıhsene hıyne hısepletteri tese şutlanı Matvi, işta may kilnı, şavınta şakın şınçen kalasa şürenı.

(S26) ⁵²⁴Pırre şulla kanikul vıhıtınçe kurma kilsen, pahçara hıyne valli pır piçık üple tusa lartnı ta traktat şırma puşınnı. ⁵²⁵Traktaçı «Halıhpa unın çılhi huşınçı hirışülühsem» yatlı pulnı, unta vıl halıh purnışı mul-tupra yençen layıhlannıšem unın çılhi yuhınsa nişlilennine şırsa tıpçes tılev tınnı, ançah tırlı sıltavsene pula şırsa pıtereymen traktatne, kayran kanikul vışlennı, lere vara, şınsem kalanı tırıh, temle kirevsır, şanışran tuhnı şamrıksampe şıhlansa kaynı ta nihşan kaşarınmi pışik yınışsem tuşa huni vıl. ⁵²⁶Tırıs şul şınçen pırınnine tuysa ilsen, ançah şav tırısmarlıhsır ta purınma pultaraymannine kura — vıl şakınsa vilnı. ⁵²⁷Şakınassa piççen mar, vışşın şakınnı vısem: Pırı — radikallı şuhışlakan estonets pulnı, halıh huşınçe performanssem irtterse şürenı, tepri — hippı-latş — tıvan halıh ırıklıhışın puş huma tivışlı samant şıtesse çıtımsırın kıtse purınnısker. ⁵²⁸Estonetspa Matvi temışe hutçen te masonsenni yevırlıreh vırtın sekta puhıvısençe pulsa kurnı, unta purte estonla kalaşnı. ⁵²⁹Latşpa vara Matvi temışe şul huşı iyun’ uyıhın varrınce

Riġina ŧüreni, unta višem latiŧla kalaŧakan itti hippisempe pırle hula varriŋçi İriklıh paliki umne çiri çeçeksem huni. ⁵³⁰Purte postament ŧinçi «Tivan ŧırŧıva tata İriklıhe» simahsem ŧine sıvaplın pıhsa tını çuh Matvi iŧinçe, çun tipinçe, Latviren itlarah Çıvaŧ ŧırin ŧipi pirki ŧuhıŧlanı. ⁵³¹Yurihsıra tuhnı pır kivi yviŧ ŧurtra, ŧırma hırrinçe, kaŧhi titimlıhre pulsa irtni viŧen pırlehi vilimi. ⁵³²ŧakinas umın pırtne ŧaltan çirtse yanı višem. ⁵³³ŧapla vara Matvi ŧakinni ŧeŧ mar, hiyne vutra ŧuntarsa yanı. ⁵³⁴Pırle viŧenni tus-yultaŧisem kalanı tirih, vil çirli pulni, unın psihiki huŧılsa, ataŧsa pıtnı pulni. ⁵³⁵Pır nimiŧ psihopatologın simahhisempe uŧı kursa hiyin pekkisene Matvi AKZENTUIERTE PERSONLISNKEITEN teni. ⁵³⁶Unın hiyne yevir tinçekurimi tahıŧ samantra patologiye kuŧsa kayni. ⁵³⁷Tata vil vihitalla ahal' te Pribaltikıra ŧamriksem tirli yuhimisençe harpir hiyne ŧuntaras yıla sarıla puŧlanı; Matvipele tusisem, pallah, pilmen mar ŧav ŧuntarusem pirki.

(S27) ⁵³⁸Un pek hiparsene — uyrimah Litvaran ças-çasah sarilni višem — temle kaŧninçeh ŧamriksem antıhsa, havhalansa yiŧinni. ⁵³⁹Hunaçi un çuhne aça ŧeŧ pulni. ⁵⁴⁰ŧakinsa vilicçen Matvi un patne ŧıru yanı: «Purınassa purın, ançah vilim ŧinçen nihıŧan ta an man. ⁵⁴¹Vilim vil — pulaslıh» tese ŧirni vil unta.

...⁵⁴²Huras'kin patinçe min intrikçeneh pultimir epir, hiŧi-piri usirilse kayri, malaŧne pır-pirin patne titıŧah hinana ŧüressi pirki kalaŧriŧ. ⁵⁴³ŧamriksem temle parka kayriŧ, mana ta çinçıŧ, ançah epı viŧempe kaymarım, epir Hunaçipe hvatterteh yultimir, ŧav hamir taŧlanı pulimre lartimir. ⁵⁴⁴Yunaŧar pulimre asisem iŧse-kulsa savınçıŧ. ⁵⁴⁵Mana purnıŧ min yapala ikkenne inlantarma hitlançi Hunaçi, pirin uslovisençe filosofi viysir, suya iŧlay ŧeŧ pulnine tinlantarçi, numay-numay iŧli ta titrelli simahsempe kalaŧri...

⁵⁴⁶Şıpah ikî erneren şinkırlarî vıl. ⁵⁴⁷Epir unpa Puşkin ploşadınçe tıl pultımır, çılayççen hula tırh şapkalansa şürerımır. ⁵⁴⁸Uramsem puşansa pıratçış ıntı, vun pır şitetçı, epir unpa pır pıçık grıl'-bara kıtımır: tıksım, çasah hupınma vıhıt, muzka... Hotel California...

— ⁵⁴⁹Tem pulnı payan muskavsene, pur şırte te «İglz» ... ⁵⁵⁰Çınah ta, ıšta kilçı unta «İglz» yanıratçı, yultaş hır aç a patne şinkırlarım ta unın pülımınçe te «İglzçı». ⁵⁵¹Halı tata akı kunta ta şavah.

⁵⁵²Şav kaş şımat kunççı, ane kilte şukçı, Muskav şvıhınçı pıçıkşı hulana tantışne kurma kaynıççı şır vırtmallah. ⁵⁵³Pırın patra epir Hunaçıpe kofe vıretse ışırımır, yuratu şınçen, Çıvaş halıhın payanhi kunıpe pulaslıhı pırki kalaşırımır. ⁵⁵⁴Temle itla ta şvıhçı vıl mana, itla ta tıvannın tuyınatçı...

⁵⁵⁵İrhine kımıllın kulkalasa sıvpullaşırımır. ⁵⁵⁶Vıl tıvan yalne kayassi, şıtın-şıtmen man pata şıru şırassi şınçen kaları, şantarçı. ⁵⁵⁷Ançah tem çuhlı kıtsessın te man pata pır şıru ta yamarı vıl, tekeh nihışan ta şinkırlamarı...

(S28) ⁵⁵⁸Epi pıtı numay şuhışlarım un pırki, ançah niyeple te ınkarsa ileymerım şakın sıltavne...

⁵⁵⁹Samay vıhıt ırtsen, temişe uyıhıran, ıltım epi unran şıru pekki, ançah vıl puş-puşı konvert kınaççı. ⁵⁶⁰Şülte manın adres, ayalta, hıyın adresne şırmallı tılte, akılçanla Hotel Chuvashia Shubashkar-City tenı. ⁵⁶¹Konvert ükerçıkı şınçe — temle tıssır, tıvatı hutlı kınttam hına kilı, unta «Gostinitsa «Çuvaşıya» tese şırnı. ⁵⁶²Temle te şuhışlasa pıhırım epi, ançah konvert mınşın şıpah «Çuvaşıya» hına şurçı ükernı puşı konvert yarsa pama kirlı pulnine te ınlanaymarım.

...⁵⁶³Halî akî laratîp barta, kişeh teatra tuhsa utmalla ku çuhnehi emigrantsen purnîşî şinçen kalasa parakan spektakl'; P'yesine, litvallaran kuşarnîskerne, unççeneh vulaniççi. ⁵⁶⁴Manîn kurs işipe türremîneh şihînnî material, epî «SSSRti halîhsen dramaturgiyî — Muskav stseni şinçe» temîpa şıratîp îna. Pallah, manîn şav teri Çıvaş p'yesi tîrîh lartnî spektakle tîpçes kilet te, ançah Muskavra Çıvaş dramaturgîsene pîlseh kaymaşşî şav... ⁵⁶⁵İnstitut pîteriççen numay-ha, ten, unççen lartîş te-i pîr-pîr yenteşimîn p'yesine Muskavra, pîr-pîr nikam şüremen teatrta, vara diplom işne şavîn tîrîh şırîp, hamran ham kulsa şutlasa laratîp epî...

— ⁵⁶⁶Kaşarîr ta, ma şav teri salhu esir? – İytat' manran Çıvaşla kalaşakan kaççisençen pîri.

— ⁵⁶⁷Epî? İyhîran vîrannîn şart siketîp. ⁵⁶⁸Şavîn pek ilemlî hîrîn tuhsîhlama yurat'-i vara?..

— ⁵⁶⁹Epî... Pîrtte tuhsînlamastîp...

⁵⁷⁰Pîr huşî şîp.

⁵⁷¹Yultaşî sîmah puşarnî kaççına tem kalari Çıvaşla, vîsem pîr-pîrne înlannîn kulsa ilçîş, epî temle tîrukah hama ayvannîn ta pîçikkîn tuysa iltîm, vara çasrah ura şine sikse tîtîm ta pîrremiş huta ansa kayrîm: «Yenteşimsem-şke vîsem manîn, yenteşimsem...»

⁵⁷²Uramra şil vîşteret, yuka kastarat'. ⁵⁷³Çîrere kalama şuk tunsîh. ⁵⁷⁴Epî hîvîrtrah taksi çaratîp ta kile şitse Hunaçi yarsa puşî konverta şırasa tupatîp, vara, nim şuhîşlaymi pulsa, ništa kaysa kîreyimi tullaşsa vîttîn-vîttîn şitse tîkatîp, untan sasartîk tramvayra Vırîsla yurlanî Çıvaş şîmni asa kilse kayat' untan tata şav ikî

puplev pitalasah pitalama ttinat' mana: MI, ÇUVAŞI, DURAKI... MI, ÇUVAŞI, DURAKI... Tata HOTEL CHUVASHIA... HOTEL CHUVASHIA...

⁵⁷⁵Şil te şil mar pek, Hunaçi yuka pulsa ülenin tuyinsa kayat' mana sasartıkah, vara vil pükle vilimpe vilnine ye vilme pultarassa yar uşşın inlansa iletip epi...

(S29)

2.5. Valyukkapa Kiterin

⁵⁷⁶Kil huşşınçe tittim, nim te kurınmast, kuşpa tilme-til hüme tırri kına pilitelle antıhsa karmaşnın tuyinat'. ⁵⁷⁷Kiçem. Taşta sadra takam e temsker ühlete-ühlete makirat. ⁵⁷⁸Yıvışsem karına-karına tem pişiltataşşı. Lupas aliki tunsihlin ynişat.

Avgust.

⁵⁷⁹Kartaran simšana kitiqlasa tulih kartiş şırşı salanat. ⁵⁸⁰Sit, ine, tislük şırşı. ⁵⁸¹Yunaşarsen kil huşşınçe takamsem, hulın ta pallaman sasliskersem, hitah mar kişkıraşşı.

⁵⁸²Kiterin, pirene şınçe larakansker, ura şine tiçi te kürşisen kil huşşınelle tinkerçi. ⁵⁸³İki kirmekli hitanka arşın.

⁵⁸⁴Uramra maşına sassi iltinse kayrı. ⁵⁸⁵Şumir vırahhin şuma puşlanı çuhnehille sasi.

⁵⁸⁶Arşınsem hıvırt urama tuhriş maşına sassi şivihlançi, untan vara inşereh te inşereh iltinme tınçi.

⁵⁸⁷Kıterinın pıçık açalla maşına hışşın çupas kilse kayrı. ⁵⁸⁸Uram alıkne yeripen, şıppın uşsa tuhrı te tıvalla pıhrı vıl. ⁵⁸⁹Tura, uy haphınçe, nikam ta, pır çun ta şuk. Maşına ta paşırar şosse şine tuhsa şitni.

(S30) ⁵⁹⁰Kıterin pürt umınçı vutı kupi şine şıklençi te çüreçeren şalalla sınasa pıhrı.. ⁵⁹¹Upışki, Valyukka, sıtel huşşınçeh tünse kaynı puşne sıtel şine hunipeh. ⁵⁹²Umınçı kılenci şurri taran ta puşanayman: pır-ikı çerkke işnipeh üsirıse, havşasa kaynı Valyukka.

⁵⁹³Tulhırsa, tarıhsa tıvırlançı işra Kıterinın. ⁵⁹⁴Upışki işnişin, şapla tünse kaynişin. ⁵⁹⁵Pürte vupır yevır vişse kiçi te: «Tır-r!» — tese kişkırısa yaçı vıl. ⁵⁹⁶Valyukka iltmerı. «Tır-r, esremet puşı!» — tepır hut kişkırçı Kıterin. ⁵⁹⁷Unın kütse şitni çunı kiş-viş ereh kılenci pek puşanassın tuyınçı. ⁵⁹⁸Valyukka nim pulman pekeh kanişlin tılrıçı. ⁵⁹⁹«Ah, kulma-i es manran!» — Kıterin upışkine şüşren yarsa ilçi te pırre şüelle, tepre ayalalla turtrı. ⁶⁰⁰Valyukka inlanmasirtarah kuşne uşrı «Tır tetip!» — şuhıraşrı Kıterin şaplah. ⁶⁰¹«Mısker vara, mın sikse tuhnı vara, Kıteruk, e?» — tilmırse pıhrı un şine upışki. ⁶⁰²«Tır tetip, tır!»

⁶⁰³Mın pulnı-şı payan Kıterina, itti kun şüşren itlaş- şiyeh turtakan marççı-şke, mın şunat-ha, mın intet, yivır puşne huskatrı Valyukka: «Ep, ara, Kıteruk, şivırsa ilem-i kiştah, ara, pır-ik sehet şivırap ta, vara kayap, hamah tırsa kayap, es te virt ta şivır, e, Kıteruk?» «Kay, haleh kaynı pultır, attu sünse larat!» Kıterin Valyukkana pıtınçen şupa puşları. ⁶⁰⁴Valyukka vırahhın ura şine şıklençi te sullana-sullana alık patnelle uttarçı. ⁶⁰⁵Untan pır huşı pürt umınçe kiştırtatrı. Kıterin kil huşşı yençi çüreçeren tinkerçı: Valyukka sulahay alline çiri tıne huşlatsa titni ta alıka hiy yennelle uri vişipe turtsa ilesşin. ⁶⁰⁶Tem çiket intı, esrel, şuhışlasa ilçi Kıterin.

⁶⁰⁷Valyukka urama tuhrī te sak šine kanma larçī. ⁶⁰⁸Puşra temle asar-piser iratu. ⁶⁰⁹Puşra şeş te mar, kīkīrta ta, çirere te. Çun vrīnta mar temle. ⁶¹⁰Vaşokka tem şuhışlama pikençī, mayipen-mayipen tīlirse pıçī.

«⁶¹¹Es hal' te kayman-i, şuyttan puşī!» — iltinse kayrī uşī çüreçeren. ⁶¹²«Ep, ara, mīn, kayap-şke, kayap», — Valyukka vīr-var kuşne uşrī te, kuyan yevīr, şırmanalla uttarçī, fērma patne türten, şırma urlī tuhas terī.

(S31) ⁶¹³Şırmara, şīl şumınçe, ikkīn tıraşşī.

⁶¹⁴Hīr açi vītannipe şurīmipe şavrīnsa tıçī. ⁶¹⁵Valyukka tinkerereh pīhrī te, hīrī şinçī şinşe şuhallī şurī plaşçī ina Verīnni pek tuyīnsa kayrī: pīltīr şulla pasara kaysan, sısna şuri sutsan, ilse tavrīnniççī.

— ⁶¹⁶Ey, Vera, mīn tusa tīratīr kunta? — ıytrī vīl pīlhançık ta ayıplī sasīpa.

— ⁶¹⁷Kalleh işse lartrīn-i?... Apu kilte-i? — ıytrī Vera yalanhi pekeh kayık çıppille.

— ⁶¹⁸Kilten, ara, işta pulas tata apun...

— ⁶¹⁹Zdorovī, Val'kkī piçu, — terī arşm açi. Mikkolaysen Saşşı pulmalla, şav çupkalat pulas Vera patne, açi apramast peksker-ha — mīltletse ilçī Valyukka puşınçe, vara: «Zdorovī, zdorovī, turttar-ha», — terī. ⁶²⁰«Pamir» ançah man», — terī Saşa. ⁶²¹«Pamir» tīk «Pamir», — kilīşrī Valyukka. ⁶²²Untan sasartık Verīna çavsaran ttrī te: «Es, Vera, mana an şīllen. Ep, işep pulin te, aşu vīt san», — terī. ⁶²³Vara uttarçī. ⁶²⁴Vunī-vun pīlik utīmran kayalla şavrīnçī te şīl patne tavrīnçī. ⁶²⁵«Saşa, atya işer», — terī te pınşakīn şalti kīsyinçen kīlençe turtsa kīlarçī, şīlavar kīsyinçen — çerkke. ⁶²⁶«Na, yar», — tese tīssa paçī te — Saşa şavīrsa huçī. ⁶²⁷Untan hīy puşatrī.

⁶²⁸Verīna yarsa pači te: «Īšetin-i?» — terī. ⁶²⁹Vera īsiklese makīrsa yači, «Vera, ma makīran, an makīr», — līplantarči hīrne Valyukka. ⁶³⁰Vera šilalla tinkernī te pīr sīmah ta činmest, hurlīhlī tīrat’.

⁶³¹Kīlenčene pušatsan Valyukka hīy šulīpe fermīnalla uttarči. ⁶³²Yal pušīnče karta urlī kašas tese tapašlanči-tapašlanči — niyeple te kašaymarī, payan irpe layīhahčiške, lutračči, kīntīrla, pīrusem uya tuhsa an kayččir tese, šav terī šullī tītsa lartnī ĩntī. ⁶³³«Lučči pīr kana larsa kanam-ha, — ĩnkarsa ilči Valyukka, — fermine šitīp-ha epī ĩna, vutti šunat pul-ha, Miškīna kalanīčči briketne itlarah pīrahsa hīvar tese». ⁶³⁴Mīyran takam pīvnī pek, čīreren takam pīšatanpa čiknī pek kasa-kasa iratat’ īš-čīk.

⁶³⁵Karta kītessine kanma larči te, maltan šīmīl, untan tarīnrah ta tarīnrah kanīšlīh ačašla, līpka pušlarī ĩna, vara yulaškinčen vīl nim tuymi pulči: iratīva ta, tītīme te, sīvī-sīvī šīre te.

(S32) ⁶³⁶Kīterin, līplanas tese, sītel šinči kīlenčeren pīr stakan yarsa īšrī. ⁶³⁷Temle līpkīrah pek. ⁶³⁸Puš šavrīnat, tīman yevīr, kušra — tītre. ⁶³⁹Tata tepīr stakan yarsa īšrī Kīterin. ⁶⁴⁰Untan Verīn plastinkisem huššinče otkrītka šīne šīrtarnī yuratnī yurrine šīrasa tuprī te radiola yači. ⁶⁴¹Radiola, šurma šīmīrīksker, kanīšsīrīn, turtīna-turtīna, ūsīr šīm pek hīrītatrī:

Mīnšin-ši ep sana pit yuratīm,

Mīnšin lartīm sanpa yunašar...

⁶⁴²Kīterin kušne huprī te radiolīpa pīrle yurla pušlarī: kīškīrsa, kuššulpe, kūtse kaynī sassipe.

⁶⁴³Yurlasan-yurlasan kalleh sasartık çun ıratsa kayrı Kïterinîn. ⁶⁴⁴Vara vîl sikkipe urama sikse tuhrî te şîl şumîpe irteken sukmak tîrîh fermîna çuprî. ⁶⁴⁵Yal puşne şitsen tittimre, kîtesre, şm lamine asîrharî. ⁶⁴⁶Hîra-hîra patnereh pırsa pîhrî te — viselene puşlanî çunî înlanmalla marla pişerse kayrı unî.

— ⁶⁴⁷Valyukka, tîr! Tîrsam, tîr, mîsker es, Valyukka, şm pek pulsam ara! — kuşran pîhma hitlançî vîl upîşkine, ançah leşî hînk ta tumarî. — ⁶⁴⁸Valyukka, tîrsam, ferma kaymalla-iş! Zaparnika kayma tuhnî şm şapla larat-i vara? — sassi Kïterinîn lipkî, yîvaş. ⁶⁴⁹Kîşkîrsa mar, yîlînsa vîratat întî vîl upîşkine. ⁶⁵⁰Ançah Valyukka iltmerî îna, unî yîvaş, yîlînçîk sassine.

⁶⁵¹Kïterin Valyukkana silleme tîtînçî. pitne şavîrkalarî, ançah Valyukkan puşî usînçîk, tatîk-kîsîk pukanenni pek, üt işşî te sivîne puşlanî. ⁶⁵²Kïterin hîranipe upîşkin al lappine yarsa tîrî, al tîmarne pusrî, vîl paşîrah tapma pîrahnî întî.

⁶⁵³Kïterin tuyîmsîrrîn pîrre uyalla, tepre yalalla tîmsîlse pîhsa îlçî te, Valyukkana italasa ilse tem kalaşa, tem yurla, tem makîra puşlarî...

1983

(S33)

2.6. Bobbi

⁶⁵⁴Şîrînmast' kalavîm, Bobbi, nim tusan ta şîrînmast'. ⁶⁵⁵Çeçeksem te vileşşî... Vilççîreh, vara mîn? Çeçeksem te vileşşî.. ⁶⁵⁶Şuk — çeçeksem te... Nim tusanta şîrînmast'. ⁶⁵⁷Şapli şapla, çeçeksem te vileşşî. ⁶⁵⁸Pürtri çeçek şansan — şm vilesse tet. ⁶⁵⁹Çeçeksem tîpse hîrsa larçîş întî, pîri te üsmest, şeşkelenmest, vilesse pul', Bobbi, viletîp pul', es vara kalleh uram tîrîh kilsîr şapkalansa şîrîn-i?..

⁶⁶⁰Çeçeksem te vileşşi. Şuk — çeçeksem te. ⁶⁶¹Nimîn te şuk. Nimîn te yulmast.

⁶⁶²Tunsîh-im, Bobbi? İştâ san huşu? Epî huşa mar vît. Huşa mar vît? Şu-uk, huşa mar, epî — sanîn tusu. ⁶⁶³Tus teyeken tus mar teşşi te, esî mana an yatla pîreh. ⁶⁶⁴Esî mana yuratma pularaymannine ham ta avan îlanatîp. ⁶⁶⁵Ançah çeçeksem te tipeşşi-şke, tuyîmsem te, yuratu ta, şuhîş ta. ⁶⁶⁶Çeçeksem te şuk pulaşşi, yîltah şuk pulat', Bobbi, epî te, esî te, sanîn maltanhi huşu ta.

⁶⁶⁷Kalavîma epî ham irîkpe şîrmastîp, esî şîratîn, tîrîsreh — şîrtaratîn. ⁶⁶⁸Ten, esî te mar-i, şav yut kalavşî — «BOBBÎ», KİFFER, LYUKSEMBURG. ⁶⁶⁹Şav kalava haşatra vulanî hîşşîn tepîr kaşhine tîl pultîmîr sanpa, Bobbi, astîvatîn-i, epî kaya yulsa tuhrîm restorantan, halîh salansa pîtnîpe pîrehçi întî, esî restoran umînçi pîçîk ploşcad're şînsen urisem tavra pîhsa-şîrşlasa şürettîn. ⁶⁷⁰Sivîççi, puş uyîhîn puşlamîş kunîsemççi, şîl anatan, Atîl yençen vîretçi, esî man ura patne yîpşînsa pîtîn ta tîlmîrse sîrtîntîn, avtobus kiletçi, epî sana çasrah kîkîr şumne pîçîrtasa tîrîm ta avtobus şîne lartîm, esî itla ta pîçîkçi, ançah pîrtte makîrmarîn, çîtremerîn, puşna man alî şîne tîssa hutîn ta kuşna huprîn. ⁶⁷¹Esî mana yepîlê vara tîreh pallarîn, Bobbi? ⁶⁷²İştan pîltîn esî epî Kîffera vulanîne? Epî Kîffer mar-şke, vilme patne şîtnî vîysîr, çîrlî şîravşî kîna. ⁶⁷³Hulî te pîrîn Lyuksemburg mar, pîçîkşî hula kîna. ⁶⁷⁴Provîntsîrî çuhîn ta tîssîr hula şeş pulîn te — vîl tîvan hula-şke, Bobbi, Tîvan şîrtten hakli vara nimîn te şuk şak aslî şîr şînce.

(S34) ⁶⁷⁵Çîkîltîş kritiksem epî şak kalava Kîfferînne vîrlasa şîrnî teyîş întî.

⁶⁷⁶Kalaççîrah, epî vîsem valli şîrmastîp, epî, Tolstoy kalaşle, NE MOGU MOLÇAT'.

⁶⁷⁷Epî sana valli şîratîp kalavîma, Bobbi, yîtta kalav tata itti yîşşî iskusstvîsem kîrlî mar teyîş-i kritiksem? Teççîreh, pîre mîn îş, hamîra valli şîras vîhîtsem şîtrîş pulas.

⁶⁷⁸Kiffer av hiyne sentimentalizmpa ayıplasran hırat. ⁶⁷⁹Epir, Bobbi, Kiffer mar ta, pıreh kuşşul' kilarassişın şırnı tese ayıplasran şiklenmestpır. ⁶⁸⁰Sitel şınçe şikır-tıvar pultır, vırşı an tuhtır, itti yiltah pulı. ⁶⁸¹Epir sanpa akı pulma pultaras vişşımış tınçe vırşı hişşınhi pek, şınsemsır, iksımır şeş tırsa yultımır. ⁶⁸²İştā san maltanhi huşu, Bobbi, man ina şav teri kuras kilet, unın şılıhne hama yışınma ta hatır epı. ⁶⁸³Hurlıhlı, tunsıhlı esı. İlanatıp, yivır ultava manma. ⁶⁸⁴Şapla şav, Bobbi, tepır çuh şır şınçe tekeh pır samant ta purınas kilmi pulsa şitet te, e kışkırsa makıras, e pıtı-pıtı yuratas kilse kayat'. ⁶⁸⁵Pır çırı klassik kalaşla, iştā es, tınıs? Ey, Bobbi, purnışa çıtma tunı teşşı te, purınnı çuh purınsa ta kuras kilet mar-i? İner kaş pır şamrık şıravşıpa kalaşsa lartımır çılayççen. ⁶⁸⁶Tem te tıvassın, tem te pultır, vıl ta şuk ikken pırın, ku ta şuk, ançah yuratu, yuratu pur-şke pırın, yuratıva niştā ta pıtaraymın, pır-pırne tıvan pek yuratatpır-şke. ⁶⁸⁷Yuratu pulsan urıh tem kirlı mar. ⁶⁸⁸Itti yapalisem numaylansa kaysan yuratu arkanat pul', Bobbi. ⁶⁸⁹Tıvan halıhşın ku tarana şiti nikam ta nimın te tuman imiş, pırın ırı tusan kına tet şamrık şıravşı, ançah vısen ırıvı nikam tırışmasırāh şını ırı pulsa kilnı-şı? Ten, tırıs te kalat-i hişne-pırne şav aça, ham pırki mın çuhlı numayrah şuhışlatıp, şavın çuhlı kuraymi pulsa pıratıp hama, hamran yırınme, tarma tıtnatıp. ⁶⁹⁰Hama hıravşı pek tuyatıp. ⁶⁹¹Maltan yuratıvıma (vıl mana şuntarsa-kıllenterse yarasran hıranıpe), untan çunıma (çunsır purınma şımılrahline inkarnıran), kayran hama (etemlıhşın puş huma hatırlenetıp tese, türripe vara — hıvırtrah çapa tuhas kilnıren) sutnı mışkın epı. ⁶⁹²Purnış vıl, tusım, tisker pasar, aça vıyyi mar. ⁶⁹³Maltanlasa literaturın hulın huppine şıtarsa tuhas ta kayarahpa çun-çırerine şırıp tettım, şıtarassa şıtarsa tuhrım ta çun-çırempe ıratıvım taştā kaysa kını.

(S35) ⁶⁹⁴Tıvan halıha şutta kılaras tese çıpsa şürerımır te hamır şutta tuhsa şıteymen şurma vırennı şınsem pulsa yultımır. ⁶⁹⁵Yut şutta hamırlatas tese vıy-hala şellemerımır, kayarah şeş hamırınnı, an tiv, samay tıksımmı, çın-çın şutı pulnine

inkarsa iltimır. ⁶⁹⁶Hura kurak ta hıyın çıppine hura pulin te hamınah tese kalat teşşî-şke. ⁶⁹⁷Kam kalanı pire epir hura tese? Kampa tanlaştarsın tıksım pırın şutı? Ten, pırın tisi şavnaşkalsker, tisi şeş mar, tasalıhı te? Puyma kayan vilse kilni teni yevır, şutta tuhan uhmaha tırsa yulni tet. ⁶⁹⁸Tuhrımır intı, tuhrımır uhmaha. ⁶⁹⁹Kınekine ine şise yanı, anne sıtınçen yutşınmalih şın şutne kinı. ⁷⁰⁰Purınat pır şapla iksımır, Bobbi, pır kilten teprine pırsa şıhlanatpır. ⁷⁰¹Makıratın, Bobbi, ynişatın, çılhü şuk ançah. Ten, çılhü şukkişin makıratın esi? Ançah an makır esi çılhe şukkişine tarihsa, sana usal sımahpa vişaşşı pulsın — esi şırt hıtrah hirış, çılhü kurınmasın ta şılusem kurınççır. ⁷⁰²Yırınse pıhiççen hırsa pıhçır, Bobbi. Kaşnın hıyın piçi-kuşı, allı-uri, tuti-şıvarı. ⁷⁰³Kaşniyeh hıyın pit-kuşınçen, al-urınçen, tuti-şıvarınçen vıtansa şüresen yirkelleh-şi, Bobbi? Çılhepe şuhışlav pır tetpır-şke, çılhesır ıştan şuhış şuhışlas? ⁷⁰⁴Hutış çılhe hutış şuhışlattarat, hutış şuhış hutış purıntarat. ⁷⁰⁵Hutışa tuhsın vara, Bobbi, çeçeksem te vileşşı, hıt hurapa mıyan yeşere puşlaşşı...

⁷⁰⁶An küren mana, Bobbi. Kaşar mana, yüteni vatta. ⁷⁰⁷Epı sana çuntan-vartan yuratatıp vıt. ⁷⁰⁸Kaşar mana, vat supnına. Kaşar uhmaha. ⁷⁰⁹Nihışın ta, sasartık çılhellı pulsa tırsın ta, «Şıplan, çıvaş!» — tese an kalah mana, yurat-ı, Bobbi?..

1984

(S36)

2.7. Kılçeçeksem

İosif Dmitriyeva

⁷¹⁰İtla ta kanışsırlanat kişır, nim tuma pılmest Erre. ⁷¹¹Çun iratat'. Mınren puşlançı-ha iratu? A-a, spektakl vıhıtınçe Erre sasartık zalalla pıhsa ilçı te temınle kıtmen şırten, tırık, çıre çıkse irata puşları. ⁷¹²Vara malalla vılyaymarı vıl, malalla

vıl purınma tıñçı. Stsena şınçı pır-iki sehete tıslakan imirlıh purnıspa. ⁷¹³Halı ak asa ilme tırışat te — nimin te asa kilmest: mın asırhanı-ha vıl şurma tıttım zalra şav teriyeh çuna irattarakan yapala? Nimsker te kuşa ttkınlamarı. ⁷¹⁴İsta artistsem nihışan ta zalalla tinkerse pıhmaşşı, vısemşın — zal şuk, vısemşın pırten-pır tınçe — stsena. ⁷¹⁵Uçılışçıre te şaplah vırentetçış, ançah Erre temşın pultaraymast şapla tuma. Zala kurmasır vılyanı ina kurakansır, puşı vırınta vılyanın tuyınat, ku vara ista artistsemşın te hıruşı: puşı şırte, puşı zalra vılyama kalama şuk yıvır. ⁷¹⁶Vırentekensem ina pırmay vırşatçış: «Zalalla pıhsan şuhalsa, ataşsa kayma ças, tata vılyanı çuhne hıvın çunna şeş iltmelle, hıvpa pırle vılyakana şeş kurmalla», — tetçış. ⁷¹⁷Vıl av tınsa tırat-tırat te — kıtmen şırten, hıy sismesıreh, vıl şeş zal varrinelle kuş ıvıtsa ilet. ⁷¹⁸Nihışan ta kuş tılne ıyırım sın-sıpat lekmet, yalanah temınle pıtımışle ükerçık — yırkı-yırkı puş. ⁷¹⁹Payan ta şavah. İtti çuhnehınçen pırtak tıksımrehçi kına pulas payan. ⁷²⁰Tata temle inlanmalla mar hırlıh tıratçı sıvışra. Tulta yupa uyıhı, yıvısem, dekoratsı yevır, tılıhın, tılısırın sınıkse laraşşı, kış-vış şınsa hıtas şırçıksem pek. ⁷²¹Teatr ik yence vıysır şil şıtıle puşlanı afışsene ama şuri açasıpe şupırlat... ⁷²²Çınah ta, savınışlah mar. Pırremış şul kına teatrta Erre: kışal vısem — şırım ultı çıvaş şamrıki — Muskavri teatr uçılışçıncen vırense tuhrış te şulla rayonsençe gastrolte şürerış. ⁷²³Halı akı pır-ik erne kayalla teatrta sezon uşılçı, Erresen uşkıni uçılışçıri rejissersempe pırle hatırlenı spektaklsene stsena şine kışparat. ⁷²⁴Şekspirın «Romeopa Dculetine» payan akı ikkımış hut vılyarış ıntı Şupaşkarta.

(S37) ⁷²⁵Errene tıp rol' şansa panı ku spektakl'te. ⁷²⁶İssırla yuratsa pırahni yaşa vılyassa vıyat te — ançah tılınmelle! — hıy ku tarana şiti nihışan ta tarının yuratsa kurman. ⁷²⁷Muskav hırısem yakarah tuyınatçış, yaltisem — kışemreh. Şupaşkar'ta işleme tınnı-tınmanah pallaşrı-ha vıl pırınpe — vırıs teatrınçe kulaç pek kışışka

huşa hırısene vilyakan Marinkıpa. ⁷²⁸Spektakl'sençe yalan teni pekeh Manya e Dunya, huşiran Dunyaşa e Manyaşa tese çineşşi ina. ⁷²⁹Teleysir mışkin hırarım, şuhışlat un pirki Erre, mışkin te teleysir hırarım. ⁷³⁰Provintsiri aktrisa. Pirin hit', çıvaşsen, provintsiyi te tip huli te Şupaşkar'tah, tašta inşe şrasa kaymalla mar. ⁷³¹Pulaslıh ta, irtni te — yıltah hamirtah. Vırıs akterisen şipi vara, tem tesen te, imsanmalla mar... ⁷³²Şipah şapla şuhışlasa vırtni vıhıtra telefon şinkirtatri. Erre sitel şinçi yivış sehet şine pıhsa ilçı: şur şir irtni iki sehet te şirım minut. ⁷³³Untan tırsa trubkına titri.

— ⁷³⁴Allo! Errene çineymır-şı telefon patne?

— ⁷³⁵Epi itletip, — teri Erre tilinereh.

— ⁷³⁶İri kaş, Romeo! Esir mana pilmestir, epi... epi... Dculetta... Dculiya, eppin... ⁷³⁷Nu, Yuliya, hamirla kalasan... Kişir epi sirin teatrta pulım ta vara aki hali sirin pata şinkırvatıp... ⁷³⁸Mana kalama şuk kilışri esir vilyakan Romeo, ançah Dculettir sirin temle... Yüşlenkireh... Hırlıh kurınmast unra...

⁷³⁹Erre türeh nim kalama pilmennipe üsirkelese ilçı te: — Vara? — tese ıytri.

— ⁷⁴⁰Epi... epi sire tav tivassın, piti laylıh vıyarır esir... epi... esir çin-çin Romeo, tata, şitmennine, Çıvaş çunli Romeo esir... Tav sire, Romeo, tavah...

— ⁷⁴¹Tarhasşın, tarhasşın, — teri Erre.

— ⁷⁴²Epi... manin hali piti-piti sire kuras kilet, — teri yires pek sasıpa Yuliya.

— ⁷⁴³Iran kıntırlahi spektakl'e pırır eppin, şipah «Ro- meo» pulat', — teri Erre şippin.

— ⁷⁴⁴Manın sire hal kuras kilet, — hır sassi kītmen ŗirten ĩpkın ta salhun iltınçı.

— ⁷⁴⁵Hal... may ŗuk, — tavırçı Erre.

(S38) — ⁷⁴⁶Arımır kilte-i? — hıvırt ıytrı hır.

— ⁷⁴⁷Man pıçıkŗı hır açam, — terı Erre te ŗütlereh, te tarıharah, — tahŗanah kaŗ pulnı ĩntı, ŗırle. ⁷⁴⁸Vıhıt — ŗur ŗır irtni ikı sehet te ŗırım pır minut. ŗıvırma vırtas pulat sanın. ⁷⁴⁹Kaŗseren yırkellı ŗıvırman hır açaran nihıŗan ta ŗırŗıvŗın usıllı ta parhatarlı ŗın pulaymı attu. — ⁷⁵⁰Vara trubkına huçı.

⁷⁵¹ŗuyttan, ŗınkıravlaŗŗı kirlı-kirlı mara! Nomerne ĩŗtan tupaŗŗı-ŗı? Teatra ŗınkıravlasa pıleŗŗı ĩntı, tıvanısem tese... ⁷⁵²Telefonı al ayınçe pulni laylı-ha vıl, mınpur hula al tupanı ŗınçı pek — pır ŗekkuntrah kirek hıŗ kıtese te ŗıtetın. ⁷⁵³Mın kirlıne yıpırtah kalaŗsa iletın. ⁷⁵⁴ĩnçı te ŗav Erren, nim te kalaymın, çınnıpeh te ĩnçı: pıççıŗı arımı patne purınma kuŗrı te — ku hvatterne vıhıtılıha Errene parsa hıvarçı. Kivı pulsan ta — yurat. Tıvat kıtese pultır...

⁷⁵⁵Telefon kalleh ŗınkıratrı.

⁷⁵⁶Erre trubkına ŗıklerı te ŗımah huŗassa kıtırı.

— ⁷⁵⁷Allo, terı paçah ta pallaman sası, hır sassi, — temıŗe minut kayalla sirın pata man yultaŗ hır ŗınkıravları. ⁷⁵⁸Esir ĩna kaŗarsamır, vıl sire yuratsa pırahnı ta hıy mın tunine hıy te pılmest. ⁷⁵⁹Allo, iltetır-i esir? Vıl sire yuratsa pırahnı ta, hıy mın tunine hıy te pılmest. ⁷⁶⁰Allo, ma çınmestır?

— ⁷⁶¹Ep itletıp, — aprasa ükrı Erre.

— ⁷⁶²Allo, tarhasşın, kalaşsa ilirsem Yul'ıpa, tarhaslatıp sire, — ükütleri
pallaman sası.

— ⁷⁶³İri hır pulsa man pata tekeh an şinkıavlır, yurı-i? — teri Erre.

— ⁷⁶⁴Tarhaslatıp sire, inlanırççı mana: vıl hıy mın tunine hıy te pilmest. Vıl
sire yuratat'!

— ⁷⁶⁵Epi ayıplı-im? — huravi-ıytivi ayvannın iltinnine hıy te tuyrı Erre,
ançah mın te pulin çinmelleşke.

— ⁷⁶⁶Esir, — teri hır. — Mınşın tesen vıl sire yuratat'. Esir şın çunne avan
tuyatır vıt, yuratu havalne layıl pılme kirlı.

— ⁷⁶⁷Pilmestip, — tatsa huçı Erre. — Pirınten ıtlarahışne yuratma tür
kilmest şav.

(S39) — ⁷⁶⁸Tarhaslatıp sire, Yulina vişi simah ta pulin huşırsam. Mın te pulin
kalırsam, — teri hır. ⁷⁶⁹Vara vıl vaskavarlın tantışne tem kalani iltinçi. Trubkına
Yuliya titri pulas.

— ⁷⁷⁰Allo, kaşarır ta, esir sıvısem yuratatır-i?

— ⁷⁷¹Yuratatıp, — teri Erre.

— ⁷⁷²Mın te pulin vulasa pamır-şi?

— ⁷⁷³Mın şinçen? — ıytrı Erre. — Yuratu şinçen-i?

— ⁷⁷⁴Şuk. Çun şinçen.

⁷⁷⁵Erre hĩlhine, pitne, kuşisene lini tepĩr vişinçen vĩri sıvliş humĩ pĩrsa
tĩrĩnne tuyrĩ.

— ⁷⁷⁶Yurat', — terĩ vara vĩl.— İtlĩr.

⁷⁷⁷Vara řippĩn, yunaşar Marinka řivĩrni kaşsene pĩhmasĩr řĩni rol vĩrenni
çuhnehi pek, vaskamasĩr vularĩ:

Tata: kĩlçeçeksem şeşke tikařřĩ

řivĩrakan şuk — tĩllenni şeş pur!

Çĩtreneken řulĩm yevĩr!

İna — tuyma ta şukskerne —

Kurmi virĩnsen

Yapalisen şunmalla:

Tĩpne

Vĩrĩn pĩrsa

Purinne te:

Tata tusanĩnne,

Tata çunĩnne:

şapla hama sapalĩttĩm epĩ

şapla, «ili lima» teni pulmiççi! şapla:

Kilçeçeksem purççı

Şapla:

Visem şuk

— ⁷⁷⁸Pitrî te-i? — ıtrî Yuliya ĩlanmasirtarah, pır huşı şıp tını hışşın.

— ⁷⁷⁹Pitrî. Kilişri-i?

— ⁷⁸⁰Kilişri. Tavtapuş,

— ⁷⁸¹İlantır-i?

— ⁷⁸²İlantım.

— ⁷⁸³Yiltah ĩlantır-i, Yuliya? — ıtrî Erre asaplın kulsa.

— ⁷⁸⁴Yiptah, — terî Yuliya. Untan, pır samantran: — Manın trubkına huras-i? —
terî.

(S40) — ⁷⁸⁵Şuk, an hurır, — terî Erre. — Esir kilçeçeksem yuratatır-i?

— ⁷⁸⁶Yuratatıp.

— ⁷⁸⁷Tata mın yuratatır esir, Yuliya?

— ⁷⁸⁸Sire tata kilçeçeksene.

— ⁷⁸⁹Tata sıvisem itleme, şapla-i?

— ⁷⁹⁰Tata kaş tittimlihne.

— ⁷⁹¹İştan şinkıravlatır esir?

— ⁷⁹²Uramran, avtomatran.

— ⁷⁹³Uramra unta şumır-şke. Sivı mar-i?

— ⁷⁹⁴Sivı.

— ⁷⁹⁵Esir hır tusırpa iksıreh-i?

— ⁷⁹⁶Şuk, vıl kayrı. Epı pıççeneh.

— ⁷⁹⁷Şıvıhra unta taksi tavraşı kurınmast-i, Dculiya? Esir taksi tıtır ta haleh man pata kilır, yurat-i?

— ⁷⁹⁸Şuk, — terı Yuliya hurlıhın. — Taksi kunta temişe te tırat, ançah mana pıri te kirli mar.

— ⁷⁹⁹Esir hıvırın Romeona haleh kurasşınççı-şke...

— ⁸⁰⁰Epı sire kurtım ıntı.

— ⁸⁰¹İšta, mınle? E unta sirın videotelefon-i?

— ⁸⁰²Epı sirın sassıra kurtım. Sirın sassır şav teri ilemlı, şemşe, açaş, kuşak şuri pekeh.

⁸⁰³Erre sasıpah kulsa yaçı.

⁸⁰⁴Yuliya kulnine iltse pır samant nim kalama aprasa tıçı te:

— ⁸⁰⁵Şav teriyeh kulışla-im epı? — tese huçı.

— ⁸⁰⁶Epır sirınpe iksımır iki kuşak şuri, kuşak şurisemsır puşne tata kam kalaştır-ha telefonpa şur şır irtni iki sehetre. Şapla-i?

— ⁸⁰⁷Kaşarır esir mana kaya yulsa şinkırvlanışın. Sirin şivıras pulat' pul' intı, çiper yulır, — teri hir sasartık.

— ⁸⁰⁸Tihtir-ha, tihtir! Nu, misker esi, Dculiya, uramrah şir kaşassın-im?

— ⁸⁰⁹Ma uramrah? Tavah Turra, kil pur man. Kile kirse şivirip. Kilten te şinkırvlama pultarattım ta, ançah unta attepe anne iltme pultaraşşı.

— ⁸¹⁰Dculiya, nu, kilirsem man pata, Romeon hiyin Dculettine haleh kuras kilet, — yilinsa kaları Erre.

(S41) — ⁸¹¹Iran kintirlahi spektakl'te kurir hivirin yuşlenki Dculettira, iran şipah «Romeo», — teri Yuliya kulsa.

— ⁸¹²Esir te pirir vara, yuri-i?

— ⁸¹³Yuri, — teri Yuliya. Tepir hut kaşaru iytri, untan iri kaş sunçi te trubkına huçi.

⁸¹⁴Erre puşran purti türşşipe şapni pek nim inkaraymasir larçi-larçi te kofe avirtma titinçi.

⁸¹⁵Kalleh telefon şinkirtatri.

— ⁸¹⁶Kalaşatin tik kalaşatin! — iltiri Erre Marinkin kulaç pek kipişka sassine. —Pir sehete yahin şinkırvlatip, kisken pikletet kina. Man şinçen şutlamastin ta.

— ⁸¹⁷Epı sana yurataıp, Marinka. Epı sana yurataıp.

— ⁸¹⁸Kurinat' şav yuratni. Asa ta ilmestın.

— ⁸¹⁹Pirımay sana asra titatıp, Marinka...

— ⁸²⁰Nu, nu, şapla pul'... — Untan, lîpkîrah ta çimîrtarah sasîpa: — Mîn işletîn?

— ⁸²¹Şivîrma vîrtas tetîp.

— ⁸²²Mansîrah-i?

— ⁸²³Sanpa, pallah. Sana asra tîtsa.

— ⁸²⁴Epî taksi çînterse hunî întî, kîşeh şitmelle. Esî vara mana kîtmestîn-i?

— ⁸²⁵Payanlîha epî sanîn sînarupa puples tetîp. Taksine vara esî kayalla işatah. Çînternî hakne iran sana protsentsempeh tûlese tatîp.

— ⁸²⁶Mana yîltah înlan-mal-la! Yîltah pal-lî! Kam pur san unta? Lina-i? — Marinka sassi sasartîkah tulaşsa kayrî.

— ⁸²⁷Puş-puşah man hvatter. Kaş. Sîvîsempe kîlçeçeksem. Tata Mario Vargas L'osa, unîn «Hulio inkepe şıraşki», — tavîrçi Erre. — An pîşîrhan es man pîrki. Lîplan ta şivîrma vîrt.

⁸²⁸Temşîn paçah ta kuras kilmest kîşîr Marinkîna.

— ⁸²⁹Astu: makîrîn kayran. Kîlçeçeksem te şeşkene tîkaşşî.

⁸³⁰Vara trubkîna hittîn peçî pulas Marinka.

⁸³¹Erre vîrîn şîne kaysa vîrtî te alla curnal îçî. Tîlirse kayrî.

⁸³²Tepîr kunne spetakl' vîhîtnçe ças-çasah zalalla tîrkerçi Erre: işta-şî vîl? Ançah nîkam ta nîmînle te uyrîmmîn kuşa tîtkînlamarî. Vilyassa temle erlenereh, humhanarah vîyarî Erre.

(S42) ⁸³³Spektakl' hişşin aktersene çeçeksem paneleriş. Errene vırım şivıtlı sıpay hır kılçeçek şihhi tıttarçı. Şakı-şi? Sassi paçah ta urıhla pekçi.

⁸³⁴Şav kaşhine temşin nikam ta şınkıravlamarı: Marinka ta, tussem te, pallaman hır te. Şınkıravlanine iltmesir yulas mar tese telefona vırın şivıhnereh kuşarsa lartrı te inerhi romanne alla tıtrı Erre. ⁸³⁵Vırtsan-vırtsan ıyhıları. Telefon sassipe sikse tiçi te trubkına çimirtasa yarsa tıtrı:

— ⁸³⁶Ale, ale, esi-i ku, Dculetta, Kılçeçek Piki? Şavın pek şuhalma yurat-i vara?

— ⁸³⁷Epi, — tavırçı kaşhi sasi. — Esir şivırmastır-i?

— ⁸³⁸Şuk-şuk, — teri Erre hıpartlansa. — Epi şırıpe esir şınkıravlassa kıtse vırtatıp.

— ⁸³⁹Epi — şirlehi şınkırav: mınle tılınmelle...

— ⁸⁴⁰Dculiya, kılçeçekim, esir mınşın teatra pımarır payan?

— ⁸⁴¹Pmı-şke. Esir Turı pek vıyarır payan.

— ⁸⁴²Man pata ma pımarır vara spektakl' hişşin?

— ⁸⁴³Pmı-şke. Ham mar, man elçisem —kılçeçeksem.

⁸⁴⁴Manpa yunaşar vırım şivıtlı hır laratçı, epi çeçek şihhine ina patım ta sire parneleme ıytrım. Unın şivıçı şav teri vırımççı, mana şav teri kılışrı...

— ⁸⁴⁵Hıvırın çeçekırsene hıvırınah pamallaççı intı, Dculiya...

— ⁸⁴⁶Kaşarır ta, esir «An makırır, hırssem» yatlı sıvva pılmestır-i?

— ⁸⁴⁷Pīlmesīr, ak itle...

⁸⁴⁸Erre vulasa pīterçī te, hīr tav tusa ırī kaş sunçī, untan trubkīna huçī.

⁸⁴⁹Tepīr kaş kalleh şīnkīravlarī vīl, tepīr şamrīk sīvīşīn şepīş sīvīne vulasa pama ıytrī. Erre vularī.

⁸⁵⁰Tata tepīr kaş ta şīnkīravlarī hīr. Erre kapleh sīvī kalarī.

⁸⁵¹Kaşni kaş şīnkīravlarī hīr.

(S43) ⁸⁵²Erre kaşni kaş sīvī vularī hīr valli.

⁸⁵³«Romeopa Dculetta» spektakl' hışşīn kaşnīnçeh Errene yīpkīn hīrlī sarkalançīk kīlçeçek şīhhi parnelerī hīr — ançah hīy mar, yalanah kam urlī ta pulin. Hīy vara Errene kuşa kurīnmarī.

⁸⁵⁴Pīr kaşhine Erre kularah:

— ⁸⁵⁵Un çuhlī kīlçeçek tuyansa çuhīna yulatīn-şke... — terī te, hīr īna:

— ⁸⁵⁶Epī sire tuyannī kīlçeçek parnelemestīp, Romeo, epī — çeçekşī, çeçek üsteretīp, — terī. ⁸⁵⁷Orancereyīri pek ilem vara teatrta ta, kinora ta şuk. ⁸⁵⁸Unta şeş çīn-çīn ilem. Çīrī ilem. Açarannah çeçeksene yuratsa purīnatīp epī, vīsempe şeş çuna uşsa kalaşatīp. ⁸⁵⁹Vīsem şeş īnlanaşşī mana. Man hamīn ta hīrlī kīlçeçek pulas kilet... ⁸⁶⁰Ançah epī hitre mar. İlemsīr epī. Çeçeksemsīr puşne nikama ta kīrlī mar epī, Romeo...

⁸⁶¹Erre īna līplantarassīn pulçī, tīrīşsah tem kalarī- kalarī, ançah ta hīr:

— ⁸⁶²Sivī yulīr, — terī te trubkīna huçī, vara şavīn hişşīn tekeh nihişan ta şīnkīravlamari.

⁸⁶³Romeo rolne vilyaman kaşsençe te çeçeksem parneleriş ina. ⁸⁶⁴Kaşni kaşah şihhi-şihhi çeçek, ançah kılçeçeksem mar.

⁸⁶⁵Şapah ta pīr kaşhine, şulla, sezon hupīnas umīn, «Romeopa Dcultta» spektakl' hişşīn, uramra, teatr umīnçi kolonna şumīnçe, hiyīn kılçeçekīsene tīl pulçi Erre. ⁸⁶⁶Pīrremiş hut kılçeçek şihhi tīssa panī vīrīm şivītlī sīpay hīre tūreh pallasa ilçi vīl.

— ⁸⁶⁷Yuliya iştā? — iytrī Erre.

— ⁸⁶⁸Yuliya? — terī hīr,— Vīl şuk.

— ⁸⁶⁹Yuliya iştā, kapīrsam, — yīlīnsa iytrī Erre.

— ⁸⁷⁰Vīl şuk, — huravlarī hīr.— Şuk vīl. Şīrle pīççeneh Atīla şīva kīme kaynī ta putsā vīlnī...

⁸⁷¹Erre nim çīnmesīr hīr tīssa panī kılçeçek şihhine ilçi te mīlke yevīr sullana-sullana Atīl hīrrine utrī.

⁸⁷²Kılçeçek şihhine şīran hīrrine ansa şīv şīne tirpeylīn huçī Erre. Şīv, tem kalasşīn pulsa, pīşīltata-pīşīltata, çeçeksene çuptīva puşlarī. ⁸⁷³Çeçek şeşkisem sapalana-sapalana anatalla yuhriş.

(S44) Şapla: kılçeçeksem purççi,

Şapla:

kuşne huprî Erre.

⁸⁷⁴Kile sîm tittîm pulsân tin tavrîncî.

⁸⁷⁵Nim tuma pîlmesîr un-kun utkalârî, irtnî kîrkunnehi Kîlçeçek Piki asran tuhmarî, çunra tunsîh kîvî şuralçî.

⁸⁷⁶Şur şîr irtsen Erre telefon patne piçî. Kîpşîne şiklese diskne şavîrçî te vara nîykîş yanrav şîtrî. Trubkîra şîp pulsa tîçî. ⁸⁷⁷Vara Erre çirkuşlense larçî te, telefon kîpşîne tuti şumne piçirtasa, şîppîn, Romeo monologne vula puşlarî...

2.8. Narasta

— ⁸⁷⁸Pîtrî, — terî te Bob puşne pîkrî.

— ⁸⁷⁹Pîtmen, — tavrîçî îna sîtel huşşinçe larakan Nik. — Şikle puşna, es çîpî mar.

— ⁸⁸⁰Ku manîn stay, — terî Bob.

— ⁸⁸¹Pît te staylî, — ahîrsa yaçî Nik.

— ⁸⁸²Nik, esî irîklî-i? — îytrî sasartîk Bob.

— ⁸⁸³Uhmah, — kassa tatrî Nik.

— ⁸⁸⁴Nik, mîn vîl irîk? — kalleh îytrî Bob.

— ⁸⁸⁵Uhmah, — tepîr hut kassa tatrî Nik.

— ⁸⁸⁶Îrîk-i? — terî Bob.

— ⁸⁸⁷Es, — teri Nik, vara kilençe aninçen iki-vişi şivar turi.

— ⁸⁸⁸Par mana ta, — teri Bob.

— ⁸⁸⁹Sana şitet, — pamarı Nik.

— ⁸⁹⁰Ep ina ham pilep, — çirkuşlençi Bob.

— ⁸⁹¹Uhmah, — teri Nik.

— ⁸⁹²Epi tekeh sanın tusu mar, — teri Bob.

— ⁸⁹³Pit kirlı pul', —tavırçı Nik.

— ⁸⁹⁴Ep tuhsa kayap, — teri Bob.

— ⁸⁹⁵İšta? — yaçışın iytri Nik.

— ⁸⁹⁶Yala, — teri Bob.

— ⁸⁹⁷Numaylıha-i? — kalleh yaçışın teni pek iytri Nik.

— ⁸⁹⁸Yalanlıhah, — hurav paçı Bob.

(S45) — ⁸⁹⁹Mın tusa purının vara es yalta? — iytri Nik.

— ⁹⁰⁰İriklıh şinçen şuhışlasa, — teri Bob.

— ⁹⁰¹Esı taylıni, Bob, — teri Nik.

— ⁹⁰²İriklıh — taylıni, — teri Bob.

— ⁹⁰³Uhmah, — teri Nik. — Es mın şise purınasşın yalta? Mınpe tıransa purınasşın? Surıhsene irıklıh temipele lektisem vulasa parsa-i? E — sısnasene?

— ⁹⁰⁴Çihsene, — teri Bob.

⁹⁰⁵Nik ahırsa kulsa yaçı.

— ⁹⁰⁶Es an kul, — teri kürennin Bob. — Ep çınlasah. Çihsem kayıksem-i? Kayıksem. Ançah ma vişeymeşşi-ha vişem? İriklı çun pulmalliskersem vit, ançah ta putsir etemsem valli şimarta tusa purınaşşi.

— ⁹⁰⁷Es mın, çihsene iriksirlese şimarta tutaraşşi tessin-im?

— ⁹⁰⁸Çihsem — çi asaplı ta yivir şıpallı çunsem. Visene vişme tuni, vişem vara vişeymeşşi.

— ⁹⁰⁹Me, iş, çiholog, — yarsa paçı ina Nik. — Ten, avtan pulsa tırin.

⁹¹⁰Bob işmeri.

⁹¹¹Nik hiyeh üpinterçi.

⁹¹²Bob telefon patne pıçı.

— ⁹¹³O-o, Bob, şinkıravlasa il-ha hivin şepiş sassupa, — huşrı ina Nik. — Av şavınta, pişakın şalti kişiyinçe, hura bloknot pulma kırli. ⁹¹⁴«S» sas papli tilne uş ta Salli Ohter telefonne tup. Vara man pata çin. Pır-pır yultaş hir açipe. Haleh.

⁹¹⁵Bob pişak kişiyinçen hura bloknot kılarsa şinkıravları.

— ⁹¹⁶Ale! Salli! Ku Bob. Bob. Nik Veysmann tusi. (Pauza hişşin.) Nu. (Kalleh pauza.) Haleh. Vun vişi dollar? Yurat, yurat. Çao!

— ⁹¹⁷Mın, mıskeer vun vişi dolları tata?! — kişkırsa yaçı Nik urisene sitel şine hiıpartsa hursa.

— ⁹¹⁸Yiltah o'key, — teri Bob. — Şirim minutran pulaşşı. Temle Barbaripa.
«Taksişin tületir-i, vun vişi dollar?» teri te, epi taksişin şeş mar, purinşin te vişi hut
üsterse tületpir terim.

(S46) — ⁹¹⁹Vişi hut? — tiliñse hita iytri Nik. — Itla hakla laraşşı kapla pire ku
mayrasem. Min, iltin pişisem-imin visen unta? Kuçi-puşi kaçki te ikkişi pirle iki
dollar tımaşşı. ⁹²⁰Yuhhasem, amaşkasem! — tarihsa kişkirçi üsirilse kayni Nik. —
Vun vişi dollarşin epi visene kutin tiratsa çuptutarttatıp. Ha-ha-ha!..

⁹²¹Bob televizor yaçi.

— ⁹²²Tihhirmiş kanalpa unta Seks-TV, — teri Nik.

— ⁹²³Politika vara?

— ⁹²⁴Pirremişpe pih.

⁹²⁵Bob pirremiş kanal şine kuşarçi.

⁹²⁶Ekran şinçe — şappa-şaramas hırarım. Hişaltan, maltan kirtartaşşı. Şülten,
ayaltan.

— ⁹²⁷İştta politika? — iytri Bob.

— ⁹²⁸Varrinereh pih, kīvapa aynereh, - kulsa yaçi Nik.

⁹²⁹Gollivudri pultarullı aktrisın teleysir şipi şinçen peredaça. ⁹³⁰Hıyne vılernı,
mıskın. ⁹³¹Vun şicçimiş hutran — trotuar şine. Hisse şiternı intı. Tata, şaltan hisinse.

— ⁹³²Man pata kilmelle pulnĭ maltan. Sikiçčen pĭrre-ikkĭ vĭrtsa tĭrĭttĭmĭr ta, sik vara çunu kaniçčen, man hvatter řapah ta řĭrim sakkĭrmĭř hutra, — kalleh kulsa yaçĭ Nik. ⁹³³Untan kĭtmen řĭrten: — Politika, — tese huçĭ.

— ⁹³⁴Politika mar, apologi, — terĭ Bob.

— ⁹³⁵Uhmah, — řĭl yĭrçĭ Nik.

⁹³⁶Bob çĭnmerĭ.

— ⁹³⁷Ey, starik, mişe hut larnĭ es? — ĭytrĭ yĭlĭntarmĭř sassipe Nik.

— ⁹³⁸Viř erne, — terĭ Bob.

— ⁹³⁹řu-uk, tĭrmere mar, uhmahsen şurtinçe?

— ⁹⁴⁰Viř hutçen vişşer uyĭh.

— ⁹⁴¹Tĭrmerinçen layĭhrah-i?

— ⁹⁴²Pĭreh.

— ⁹⁴³Mĭn yençen pĭreh?

— ⁹⁴⁴řĭrařři. Unta ta, kunta ta.

— ⁹⁴⁵Tĭrmene sana universitetran kĭptĭr-kaptĭr şaklatsa kayniççi mar-i?

(S47) — ⁹⁴⁶Universitetran. Yatarĭ slucbĭsempe taçi řĭhĭnniççi vĭl iş.

— ⁹⁴⁷Eřĭ te pulnĭ-i vara universitetri yurisprudentsi fakultetne sirpĭtnĭ řĭrte?

— ⁹⁴⁸Şuk, mana urıhhişin. Natsi malaşlıhışin. Şavın pek neoparti yirkeleniççi epir. Hamırın natsine tasa sıhlasa hıvarsa mapalla atapantarma tılev tutniççi epir.

— ⁹⁴⁹Kam yertse pıı vara?

— ⁹⁵⁰Piter Dering, yalta vıl hal'. Sıvı şırsa purinat. Sıvvisene ku tarana şitse te piçetlemest temşin.

— ⁹⁵¹Eppin, şılınış yalta?

— ⁹⁵²Şapla, rok-muzıkıra kına mar.

— ⁹⁵³İtle-ha, leş psihsem patne mınle lekrin vara esi?

— ⁹⁵⁴Suylav hişşin şini Prezidenta hiriş lozungpa tuhrım, mana unın sını kilşmeri, temle itla ta şullı sın. ⁹⁵⁵«PREZİDENT, SAN KERMENÝNTE ÇİHSEM VİŞEŞŞİ-I?» teken lozungpa tip ploşçade uttartım. ⁹⁵⁶Polismensem mana ploşçadren hıvalasa yaçış. Vara epı, tarihnipe, «PREZİDENT — ÇİH VİLLİ!» teken lozungpa uttartım ploşçade. ⁹⁵⁷Mana kalleh hüterse yaçış. Vara epı «PREZİDENT, ESİ — ÇİH ÇİPPİN SİMSİ!» teken lozunta tuhrım. Mana kalleh hıvalarış kına. ⁹⁵⁸Şav kaşah telegramma iltım Prezidentran hiyinçen: «Tavah, Bob. Esı — çin-çin grajdalın. Ançah ta epı çih çippin sımsi mar, epı — avtan», — teni. ⁹⁵⁹Epı, numay şutlasa tımasır, telegramma ilni-ilmen uramri vit-şakıra puştartım ta ploşçade, Prezident kermenı umne yertse kayrım. ⁹⁶⁰Vara purte pırlle: «PREZİDENT - AVTAN! PREZİDENT - AVTAN! PREZİDENT - AVTAN!» — tese kişkıraşrımr. ⁹⁶¹Pire kalleh polismonse hıvalasa yaçış. ⁹⁶²Tepir irhine ireh epı Tip Suda kayrım, polismensene suda patım — manran sımah irikne turtsa ilnişin. ⁹⁶³Konstitutsire sımah irikli tese şırnı-şke-ha. ⁹⁶⁴Mana sud puliççeneh uhmahsem patne isatriş.

— ⁹⁶⁵Nu, mīnlereh vara unta, uhmahsem patinçe?

— ⁹⁶⁶Avan.

— ⁹⁶⁷Mīn yençen avan?

— ⁹⁶⁸İriklī unta.

— ⁹⁶⁹Hış yençen?

(S48) — ⁹⁷⁰Mīn kalas ten — kalan. Mīn kışkīras ten — kışkīran. ⁹⁷¹Mīnle yalavpa vitinse şivīras ten — şivīran. ⁹⁷²Unta yīri-tavra yıptah — irīklīh.

— ⁹⁷³Ma tuhrīn tata untan avan pulsan?

— ⁹⁷⁴Kīlarsa yaçış. Maltan mana psihiatr: «Sanīn psihika çirli, esī vlašene hirış pıran», — tetçi. Epī vara ĩna vlašene hirış pımannisen şıpah psihiki çirli pulhine ĩnenterme tırışattım. ⁹⁷⁵Vīl mana kalleh: «Sanīn psihika çirli, esī sımah irīklīhışın kireşetin», — tet. ⁹⁷⁶Epī ĩna: «Epī mar, pırın şırşıvri irīklīh çirli, havşak», — tetip. ⁹⁷⁷Vara vişī uyīh tıtrī vīl mana ku hutinçe. ⁹⁷⁸Ten, tatah tıtatçı pulı te, tem pulnī şakskerne pırrehinçe, mana hıy patne çinterçi te: «Mīnlereh san işü-puşu?» — tet. «Turra şikīr, — tetip, — avanah». ⁹⁷⁹Vīl kulsa yaçı. «Tekeh mana sımah irīklīhī kirlī mar, professor, pırın vīhıtra nim tuma ta kirlī mar vīl sımah irīklīhī», — terim epī ĩna. ⁹⁸⁰Vīl temle tırukah hırsa ũkrī te sasartıkah: «Ay, ara, esī çınahah ta tayıla puşlanı-i vara?» — teri. «Puşlanı şav, puşlanı, — tetip epī ĩna. — ⁹⁸¹Şır şınçe şuhış irīkī yulsassın ta turra şikırççı te, ĩna ta turtsa ile puşlarış ĩnti». ⁹⁸²Vīl mana şav kaşah irike kīlarsa yaçı. ⁹⁸³Telefonne şırsa paçı, şınkıravla teri, tunsih pussa kilsen irīklīh iyıvne sūtse yavıpir pırle teri. ⁹⁸⁴Ançah ta psihiatr patne şınkıravlıççen luççı şuyttan patne işke kaysa kiletip epī...

⁹⁸⁵Alık şınkıravı yurlasa yaçı.

⁹⁸⁶Bob, humhansa, alık patne çupsa kayrı. ⁹⁸⁷Samantranah iki şepiş hırpe tavrınçı. ⁹⁸⁸Şap-şamrık hır açasem, tin şeş pişse şitni şırlasem. ⁹⁸⁹Vıylı ta ıntı, çınah ta.

— ⁹⁹⁰Salli, — teri Nik türeh, — iki hutran ıtla mar.

⁹⁹¹Leşi iltmişe peçi.

— ⁹⁹²Salli, — teri Nik kalleh, — şuma kilse larsam.

⁹⁹³Salli Nik çırkuşşiyi şine pırsa larçı.

— ⁹⁹⁴Nik, — teri Salli vaskavarlın, — taksi kıtse tırat unta.

— ⁹⁹⁵Mın çuhli? — hıpınsa ıytrı Nik.

— ⁹⁹⁶Vunı dollar.

— ⁹⁹⁷Bob, pur-i san? — teri Nik. — Iran tavırsa paratıp.

(S49) — ⁹⁹⁸Pur, — teri Bob.

— ⁹⁹⁹Bob, tusım, ansa kilsemççi, i?

¹⁰⁰⁰Bob taksişın tülese tavrınçı.

¹⁰⁰¹Nik Salliye samayah şupırlanı ıntı. Barbara şezlong şınçe kiçemmın tılırse larat'.

— ¹⁰⁰²Bob, leş pülümre unta tahta larat', apramast', şemşe tata piteh çirikletmest te. Şapla vit, Salli, çirikletmest vit? — teri Nik.

¹⁰⁰³Barbara urisene yavsa huşlatrî te:

— ¹⁰⁰⁴Salli, pîrle mar-i vara? — tese ıytrî. — Epî uyrımşar pultaraymastîp.

¹⁰⁰⁵Salli Nika tem kalarî. Nik savınsah ura şine sikse tıçî.

— ¹⁰⁰⁶İştarah-şî? — hıpalançî vîl.

— ¹⁰⁰⁷Urayınçe pul'? — ıytrî Salli Barbarîran.

— ¹⁰⁰⁸İhî, — terî leşî, vara vîsem ikkişî hire-hirişle tıçîş te, kula-kula, çuptıvaşa-çuptıvaşa pîr-pîrne hvîntara puşlarış...

«¹⁰⁰⁹Tınçe ilemlîhpe şîlnat'... Tınçe ilemlîhpe şîlnat... Fedor Dostoyevskiy», — puşa kilçî sasartîk. Şumra — Salli. ¹⁰¹⁰Unta — Barbara. İki hır pîr-pîrne pilikren italanî. Leş yence — Nik. Harlattarsah şivîrat pulas. ¹⁰¹¹Sallipe Barbara ta, çeçen amışay pıruşkasem pek, nişiklasa tîlireşşî. ¹⁰¹²Hîysençen vîri şapat. Tata temle kirevsîr şırşî, ütpü şırşî...

¹⁰¹³Bob vîrahhîn ura şine tîrsa tumlançî te sîtel şinçi kilençeren yarsa işrî. Çüreçe umne pırsa tıçî. ¹⁰¹⁴Çüreçene yari uşsa pîrahri. Hura ta kırlevlî şav yîtnsa kiçî uşî kantîkran. Şîr şinçe, tîrlî tîsli kîtkîsem pek, numay- numay şutî. ¹⁰¹⁵Pur şırte te — şutî. İskusstvîlla şutî. Çîn- çîn şutî şuk-ha, kilmen. ¹⁰¹⁶Ayakra vîl, bildingsen hîşinçe. ¹⁰¹⁷Ah, pıçî. Uşî çüreçeren timîr-timîr şırşî kîret. ¹⁰¹⁸Şuk-ha, timîr-timîr şeş mar, savîşu şırşî te... ¹⁰¹⁹İriklî yuratu, pîr pîtmîşle ütpü şırşî, temşîn yîrînerh şuhîşlarî Bob. Sasartîk piççîşî asa kilçî. Unîn yulaşki şırivî. ¹⁰²⁰Tekeh hıpar pulmarî piççîşinçen. ¹⁰²¹Kayarah şeş: «Tivan şırşiv interesîsene hütîlese puş hunî», — tese pîlterçîş.

(S50) ¹⁰²²Kayassın marççı Tomas şara, çuhınlıh hıvalasa yaçı. ¹⁰²³İş tupaymannipeh kayrı. «Nim ayıpsır şımsene vıleres pulat' — vılereymestıp. ¹⁰²⁴Pır şınna şeş mar, teşetki-teşetkipe. ¹⁰²⁵Epı — pultaraymastıp», — kalasa larçı vıl Boba kile kurma tavrınsan. Ançah çuhınlıh mar-i şav, kalleh ısançı. ¹⁰²⁶Un çuh anne çirletçi, bolnitsıra pır kun vırtıñın kına şır dollar ıtla tülemelleççi. ¹⁰²⁷Tomas mınpur ukşine annene parsa hıvarçı te makra-makra kilten tuhsa kayrı. ¹⁰²⁸Untan aeroportan telefonpa şınkıravları: «Bob, — terı. — Siset manın çunım, tekeh kayalla tavrınaymıp epı. ¹⁰²⁹E mana pır-pır pulya şaklatı, e hama ham tasatıp epı... ¹⁰³⁰Çunna tasa upra, Bob, ırılıh patne ıntıl...» Çın ta, teprer uyıhran yulaşkı şırıvı kilçi, tata tepır uyıh irtsen vara — vılñı huçı... ¹⁰³¹Anne te numay purınaymarı, hışşın tenı pekeh şıre kıçı... ¹⁰³²Purnış...Şılıh, şılıh pıteret şınna.

¹⁰³³Bob şulik şınçen flomaster ilçı te pısık hut listi şine «İRİKLİH! İRİKLİH! İRİKLİH! Epı ırıklı pulıp!» tese şırçı. ¹⁰³⁴Tepır hut listi şine «PREZİDENT — ÇİH ÇİPPİN SİMSİ» tese sırları. ¹⁰³⁵Untan pilik taran şaramaslançı te vırım şüşne turanı çuh «Bitlzen» çi yuratnı yurrine — «Ay, Me, May» — yurla-yurla çüreçe yanahhi şine hıparçı. ¹⁰³⁶Tem asa ilse kayalla ançı, kıkırı şine flomasterpa, tattu yevır, «ÇUNİM, KU SİLİH MAR» tese şıranşı çirkeleri, sıtel şınçen tatah tepre yarsa işrı, vara listasene şiklese kalleh çüreçe yanahi şine hıparçı, pır huşı urayınçe şıvırakansene şavrınsa pıhsa tıçı, vara sasartıkah pıtım vıyran çımirtasa kuşne huprı te uramalla pır utım yarsa pusrı, puşılıha tatılsa ançı, hula şutisem pırre ırıklıh pallisemın, tepre ayakka-ayakka vışşe kayma hatırlennı sar çıhsemın tuyınsa kayrış Bobın beton şine virhınse pıran kiletkine. ¹⁰³⁷Çunı vara unın şülereh te şülereh vışşe hıparçı, yulaşkınçen taşta şülte- şülte, tüpe tırınçe, şuhalçı...

(S51)

2.9. Aşu

— ¹⁰³⁸Roza aku, mana pîr kîlençe ereh parîr-ha, e?

¹⁰³⁹Epî sentre şine karmaşsa kasuşın panî viş tenkîlihsene kîlarsa huratîp.

¹⁰⁴⁰Roza aku çînmest, kîlençe tîssa parat' te:

— ¹⁰⁴¹Kîpe ayne çik, attu yaļpo çüreçinçen kuraş, — tet.

— ¹⁰⁴²İhî, — tese alîk patnelle utatîp.

¹⁰⁴³Şîni sutuşî Roza akuran:

— ¹⁰⁴⁴Kam açî, mîn şın pekeh kalaşat'? — tese rıtnine iltetîp.

— ¹⁰⁴⁵Ançîk Mişkisen, — tet te Roza aku tarînnîn sıvlasa yarat', untan hut ukşasene suntîha pîrahat.

¹⁰⁴⁶Epî kayalla şavrînatîp ta:

— ¹⁰⁴⁷Roza aku, esir an hîrîr, ep ankarti hîşîpe kayatîp. Mana nikam ta kurmast, — tetîp.

... ¹⁰⁴⁸Şîppîn uşsa kîretîp. Atte şıvîrat'. Cuçka vîrançî te hamlatma tîtînçî.

— ¹⁰⁴⁹Uhmah, — tetîp epî.— Mîn vîretîn esî, e? Pallymarîn-i-mîn? Astu, kasîva şüreme pîrahsa ulputa tuhrîn- im? — tese hîtîratîp. — Uslap, işlemesîr şise purînasşîn.

¹⁰⁵⁰Cuçka hürine pılirtattarsa ilçı te puşipe man al tupanı şumne sırkelenme puşları.

— ¹⁰⁵¹Tekeh manpa yatlaşma an hıynı pultır, — tetip epı ina sivi sentre şine vırnaşkalasa, Huskalmasır vırtatıp, pişse şitmen simıs pomidor kışlatıp. ¹⁰⁵²Hırım vışı, ançah hitı çımlama hıratıp — atte iltesren. Ançah vıl purpıreh vırançı. ¹⁰⁵³Vırançı te:

— Tolik! — tet. — Tolik, kil kunta!

¹⁰⁵⁴Juçka şıppın kravat şınçen sikse ançı te kımaka ayne kırse pıtançı.

— ¹⁰⁵⁵Ten, iyhinçe kalaşat vıl? — şutlatıp epı stena şumnereh lıpçinsa. Şıppın sıvlatıp.

— ¹⁰⁵⁶Tolik! — kalleh kışkırat atte. — Sana kalamarım-i ep?! Kil kunta!

¹⁰⁵⁷Çitre-çitre sentre şınçen kımaka şine, kımaka şınçen şire anatıp ta atte puşı vışne pırsa tıratıp.

(S52) — ¹⁰⁵⁸Tolik! — tet atte. — Şimelli pur-i?

¹⁰⁵⁹Epı çlana pıhatıp.

— ¹⁰⁶⁰Turıh şıyetın-i? — tetip.

— ¹⁰⁶¹Tenkel ayne pıh, aş şuk-i?! — hittın ıyat' atte.

— ¹⁰⁶²Şuk, — tetip.

— ¹⁰⁶³Apla turıh par, — huşat vıl.

— ¹⁰⁶⁴Simīs kruckīpa-i? — ıyatı̄p epī.

— ¹⁰⁶⁵Şuk, bankipeh par, — tet vıl.

¹⁰⁶⁶Epī vişī litr bankine urayne, kravat'pe yunaşar, lartatı̄p ta:

— ¹⁰⁶⁷Me, iş, — tetı̄p.

¹⁰⁶⁸Kıştah işse ilçi te:

— ¹⁰⁶⁹Kaysa lart! — tet.

¹⁰⁷⁰Epī kaysa lartatı̄p.

— ¹⁰⁷¹Tolik! — kalleh kışkīrat atte. — Turtmalli pur-i?

¹⁰⁷²Epī nişta ta nimīn te tupaymastı̄p.

— ¹⁰⁷³Konserva bankine pıh-ha, unta pırus tı̄pısem şuk-i?

— ¹⁰⁷⁴Şuk, — tetı̄p.

¹⁰⁷⁵Yoşşihsem patne çupsa kaysa mahorka ilse kil, — tet.

— ¹⁰⁷⁶Şıçças, — tetı̄p te pürt hişne tuhatı̄p.

¹⁰⁷⁷Yoşşihsen pı-ısk yıtı pur, şavınpa ta epī vişem patne kaymastı̄p. ¹⁰⁷⁸Mın tumalline şutlasa tıratı̄p. «Ten, mamaksem patne taras?» — puşa pırsa kıret sasartık.

¹⁰⁷⁹Pürtre yurı yurlani iltınse kayrı. «Ma yurlat-şı? — ınkarsa ileymestı̄p türeh,— Kaysa pıhas-ha».

¹⁰⁸⁰Çüreçesem ayıpe upalense pıratıp ta karınsa varrıncı çüreçe kītessinçen şalalla pıhatıp. ¹⁰⁸¹Atte sıtel huşşınçe larat'. Kasnı lartnı arman huşi: tašta şülte, arman tırınçe, takam ühlete-ühlete yıke hüresene hıvalasa çupat pek. ¹⁰⁸²Asar-piserrın un-kun pıhkalat, şıp ta lıp klubra kītartnı kinori arman huşi pek. ¹⁰⁸³Untan sasartık vıl ura şine şiklenet te (epı unın çırkuşşıyı şınçe vırtakan Juçka hış vıhıtra ura şine sikme ilkirinçen tılınse kayrım) çılana kıret. ¹⁰⁸⁴Epı yunaşar çılan çüreçi ayne vaskatıp. İşessi kilse kaynı pul' intı. ¹⁰⁸⁵Tenkel şine mınpur kılence kılarsa lartrı te kaşnıncen pırer tımlam ta pulin sırihtarsa kılarcheh — şur çerкке puştarınçı.

(S53) ¹⁰⁸⁶Vıl ina tuhhımrah işse yaçı. ¹⁰⁸⁷Untan kılenceşene tutırpa çirkese şıhrı te alık yennelle utrı. ¹⁰⁸⁸Epı vıl lavkkana şul titnine tavşırta iltım, vara temle inlanmalla marla pıtı-pıtı şellese kayrım ina, çasrah yıtı yıvi patne çupsa kayrım, ançahrah pıarsa hunı erehe kılartım ta pürt umne kıtım.

— ¹⁰⁸⁹Aşu, es lavkkaya an kay hal', man pur pır kılence, akı, — terım te hıvren kılence kılarsa tıttartım.

¹⁰⁹⁰Vıl tılınnıpe hıtsa tıçı pır samant, untan kıştah şuhışlakalasa tıçı te vıtansa, namıslansa kayrı: — Yurı, kılenceşempe vara kanfıt il, — terı. — İşetin-i? — ıytrı untan manran yıltırkka stakana ereh tultarnı may.

¹⁰⁹¹Epı işmestıp terım.

¹⁰⁹²Vıl pıt-kuşne pırme çarınçı te: — An iş, açam, pıten, — terı.

¹⁰⁹³Vıl tekeh hayar marrine tuysa iletıp te havaslın:

— ¹⁰⁹⁴Aşu, es hıv vara ma işen? — tese ıyatıp.

— ¹⁰⁹⁵Mınşın tesessın epı p'yanıtı, — tet vıl salhu sasıpa.

— ¹⁰⁹⁶Ma vara pyanitsĩ esĩ? — kalleh ıytatıp epĩ.

— ¹⁰⁹⁷Ma tesen numay işetıp, — huravlat vıl.

— ¹⁰⁹⁸Es an iş te, — tetıp.

— ¹⁰⁹⁹Eh, açam, — assın sıvlat' vıl, — işmen şm kam pur hal'? Kulak yulaşkisem kına işmeşşĩ.

¹¹⁰⁰Epĩ puşa siltetıp te hura şikır çimla puşlatıp. Atte stakanne tultarat te:

— ¹¹⁰¹Na, iş, — tet.

¹¹⁰²Untan hıyne valli tepır stakana tultarat, mana sahaptarah tivnine kursan hıy stakanınçen huşsa parat'.

— ¹¹⁰³İşetpır-i? — tet.

— ¹¹⁰⁴İşetpır, — tetıp.

— ¹¹⁰⁵Mın yaçıpe işetpır-ha, e, açam?

¹¹⁰⁶Mın yaçıpe işmelline pılmestıp.

— ¹¹⁰⁷Nim yaçıpe te mar, ahal' işetpır, — tetıp.

¹¹⁰⁸Pır huşı şıp. Çüreçe anınçı karton korobkıra kına çih çippisem çiviltetni iltinet — vısene ama şuri anne vişim kun inkubatortan ilse kilniççi.

(S54) — ¹¹⁰⁹Es an iş, — tet atte sasartık. — Epĩ vara işem. İşme pırahatıp, yulaşki hut işetıp payan.

— ¹¹¹⁰Çınah pırahatın-i? — inenes kilmest manın.

— ¹¹¹¹Çinah, — tet vîl.

— ¹¹¹²Vara un çuhne kalleh traktorla işleme puşlîn-i? — savînsa ıyatîp epî.

— ¹¹¹³Eh, Tolik, — kürenereh kalat' atte, — mîn tîvatîn esî traktorpa? Epî konyuha kîretîp. Laşasene yuratatîn vît? Sanîn hîvîn sarî tiha pulî. ¹¹¹⁴Şitînsen vara sana valli kapmar çul şurt tusa lartîpîr, avlantarîpîr sana, tuyra vara çîn-çîn îyîr parnelîp epî sana.

— ¹¹¹⁵Kirli mar mana îyîr, — tutana tîsatîp epî. — Epî nihşan ta avlanmastîp.

— ¹¹¹⁶Çîp, Tolik!—tet atte şirîppîn. — Ep mîn tîvas tetîp — şavna tîvatîn.

Çînmestîp.

¹¹¹⁷Çasrah işse pîterse mana kayma irîk parassa kîtetîp.

¹¹¹⁸Atte puşne usat' te sîtel şine vitnî kleyenka şinçi hîrli-hîrli şulşisem şine tîlînereh kulsa pîhat: sarî şîlisene kîtartsa, kuşisene paçah hîsmesîr.

— ¹¹¹⁹Tolik, — tet vîl untan sasartîk tin kîna iyhîran vîrannî yevîr, — aşu ereh işnine kuras kilmest vît sanîn?

— ¹¹²⁰Kuras kilmest, — tetîp şîppîn.

¹¹²¹Vîl mana puşran açaşlat', untan itapasa ilet te: — Vît, Tolik, şin şutne kîretîp! Şitet! Yulaşki hut îšetîp payan, vît! — tet.

¹¹²²Kîlençe tîpînçine aninçen puşatat te çüreçene uşsa radiola yarat, pîşîk hura plastinka lartat, hîy kravat' şine kaysa vîrtat, Cuçkîna yihîrat.

— ¹¹²³Tolik, Cuçka işta?

¹¹²⁴Jučka kımaka ayinçen şusa tuhat te kravat' şine un uri vişne pırsa vırtat.

— ¹¹²⁵Jučka, — açaşlat' ına iri-iri atte, — kil ham pata. A-ah, es, Jučka, es-i-ke ku, ah, eseh-i-ke, Jučka? Nu, kil ham patarah, an hıra, tivmestip epı sana. ¹¹²⁶Epı sana yuratatip-şke, Jučka, (Jučka atten pitne, miyne şulat.) Jučka, payan ep işme pırahım vit. Mihal Mihalç payan işme pırahı, vit. ¹¹²⁷San purnışu hal' pil' ta şu pulat, Jučka, stoloviy umınçe mana kıtse hişkilas şuk esı tekeh. (Jučka niykışat.)

(S55) ¹¹²⁸Kıştah stena şumnereh sik-ha,- kışt kına, vi-it şapla-a...

¹¹²⁹Epı kalleh sentre şine hıparsa vırtatip.

¹¹³⁰Vıranassa Krasul' sassipe vıransa kayrı — kıtüren kilni te kile kireymest, uram aliki hupı. ¹¹³¹Vara iriksıreh makırmalla. Epı ına kil huşşine uşsa kirtetip, vil purpıreh makırat.

¹¹³²Atte vıranat;

— ¹¹³³Tolik, ir-i, kaş-i hap?

— ¹¹³⁴Kaş, — tetip.

¹¹³⁵Sıt yarsa pama ıytat'.

— ¹¹³⁶Turıh ançah, — tetip.

¹¹³⁷Anne iştine ıytat'.

— ¹¹³⁸Pılmestip, — tetip.

— ¹¹³⁹Kaysa şıra, — tet. — Hvetyaşki arımsem patınçe praşki işeş pul'.

¹¹⁴⁰Hvetyaškĭ arĭmĭsem patne tŭrrĭn, ankartipe utatĭp. Tĭttĭmlenet ĭntĭ, ŝiklĭ.
Kaşseren kunta usalsem vĭyya tuhaŝŝĭ tet, yurla-yurla taŝlaŝŝĭ tet. ¹¹⁴¹Vaskasa
çupatĭp. Kĭtmen ŝĭrten sukmaq şinçe pĭr ĭmĭlke asĭrharĭm. Ŝĭppĭn ŝĭhĭrat’.

¹¹⁴²Pĭtrĭ puş... Çĭtre puŝlarĭm.

¹¹⁴³Hĭyulĭh ŝĭterse, kĭs’yeren ŝĭrpĭk kĭlarsa ŝutatĭp. Mĭlke vĭrtat’. Patnereh
pĭrsa pĭhatĭp. Ama ŝurinni pek simĭs koftĭpa.

¹¹⁴⁴Layĭhrah pĭhatĭp ta — ama şuri. «Huskalat pulsar — sıvlat’. Sıvlat’ pulsar
— çĭrĭ», — ŝuhĭŝlatĭp ĭŝra.

— ¹¹⁴⁵Ey, tĭr, — tetĭp, — ĭne sumalla.

¹¹⁴⁶Mĭkĭrtata-mĭkĭrtata puşne ŝĭklet’.

— ¹¹⁴⁷ĭŝta epir? — tet.

¹¹⁴⁸ĭnlantaratĭp.

— ¹¹⁴⁹Ivĭlĭm, — tet te mana ŝamkaran çuptĭvat’. — Kile ĭlse ŝĭtersem mana.

¹¹⁵⁰«Anneŝĭm», — tessĭnççi ĭntĭ epĭ ĭna, ançah vĭl alline man hulpuŝŝĭ şine
huçi te makĭrma tĭtınçĭ.

— ¹¹⁵¹Aŝu ĭŝta? — tet.

— ¹¹⁵²Kilte, — tetĭp. — Vĭl ĭŝme pĭrahri, — tetĭp.

(S56) ¹¹⁵³Ama şuri:

— ¹¹⁵⁴Vıt Mihal tĭk Mihal! — tese ahırsa kulsa yarat'. — Kalleh işme pırahat'!

¹¹⁵⁵Karta hişne şitsen ama şuri:

— ¹¹⁵⁶Es maltan kİRse pİhsa tuh, — terİ.

— ¹¹⁵⁷Atte kravatt' şınçe maççanalla pİhsa vİrtat'. Türeh:

— ¹¹⁵⁸İşta apu? — tese İytrİ.

— ¹¹⁵⁹Ankartınçe, karta hişİNçe, — tetİp.

— ¹¹⁶⁰Mİn tİvat? — sassi hİRİlti, hayar.

— ¹¹⁶¹Tİrat', — tetİp.

— ¹¹⁶²ÜsİR-i? — İytat atte.

— ¹¹⁶³İhİ, — huravlatİp epİ.

— ¹¹⁶⁴Svoluç'! Yıt ami! Vİlerep! — hİttİN şuhİrsa yaçİ atte, ura şİne sİKse tİçİ, çİtret. Cuçka — kİmaka ayne, epİ çİmsİrrİN kİtse tİratİp.

— ¹¹⁶⁵Haleh kaysa kala: hİt' te İşta tuhsa kaytİR! Kunaşkal apu kİrlİ mar sana! — kİşkİrat atte.

¹¹⁶⁶Epİ alİK uşas tenİ çuh vİl mana sasartİK çarat te:

— ¹¹⁶⁷Nİşta ta an kay, — tet.

¹¹⁶⁸Epİ çarİnatİp.

— ¹¹⁶⁹Tolik, — tet atte. — Ivīlīm vīt ešī manīn, ereh tupsa parsamççı, e?..

— ¹¹⁷⁰Kaya yulnī ĩntī hal', lavkka hupnī, — tetīp.

— ¹¹⁷¹Es man açā-i, man açā mar-i? Man vilse vırtmalla-i hal'?! — kışkīrat
atte,— E şakīnma vīren ilse kīrtse par!

— ¹¹⁷²Yurat', — tetīp te pūrtren tuhatīp.

¹¹⁷³Kışkīrsa makīras kilet. ¹¹⁷⁴Hamīr uramra purte şelleşşı mana. ¹¹⁷⁵Uyrīmah
vattisem. ¹¹⁷⁶Mīskīn teşşı, kanfet paraşşı. ¹¹⁷⁷Epī ilmestīp, kilte ahal' te pīr kupa
tetīp. ¹¹⁷⁸Vīsem ũkītleşşı, epī vīsene: «Ma mana şav teri şelletīr esir, epī yīt şuri mar-
şke», — tetīp. ¹¹⁷⁹Vīsem makīrmanni kīna. Hal' te tūnaşşı ak. Yīlīhtarsa şīterçīş ĩntī.
¹¹⁸⁰Kaşni kaş vīsem pīrene kupi şine tuhşa laraşşı. Epī vīseneçen ayakkarahhīn irtse
kayas tesettīm.

— ¹¹⁸¹Tolik! — çīnse ilçi mana. — İştā kayan?

— ¹¹⁸²Ereh şırāma, — tetīp.

— ¹¹⁸³Aşu yaçı-i? — ıytaşşı vīsem.

(S57) — ¹¹⁸⁴İhī, aşu şav, — puşa sīltetīp epī.

— ¹¹⁸⁵Kam patne kayan, Sīmakun Vitti patne-i? — ıytaşşı vīsem.

— ¹¹⁸⁶Sīmakun Vittin şuk, — tetīp epī. — Vīl mana tekeh hīy patne pīma
huşman, şav-şavah ukşu şītmest terī.

— ¹¹⁸⁷Es an kay, aşu huşsa yarat' pulin te.

— ¹¹⁸⁸Pultaraymastīp, — tetīp, — attu vīl şakīnsa vilet.

— ¹¹⁸⁹Esî ina şelletin-i?

¹¹⁹⁰Epî çinmestip.

— ¹¹⁹¹Ey, mîntarîn açi! — assîn sıvlasa yaçı kinemeysençen pîri, leş, tuhtîr patinçe işleken Naştuk aki. Untan man pata pıçı te şıppîn:

— ¹¹⁹²Şiçças, kîtse tîr kîştah, — tese kilnelle utri.. Şavrînsa kuşne hîsrî, epî, înlannî pek pulsa, kulsa iltim. Kulma yüşî-yüşî, yivîr-yivîr.

¹¹⁹³Kîtse laratîp. Pîrîn kil huşşinçe Krasul' makîrni iltînet. İna ta yivîr.Şînsen înisem paşîrah şivîrma vîrtî întî, pîrîn Krasul' kîna şaplah ura şinçe. Şel ina.

¹¹⁹⁴Karçîksene:

— Esir mana îne susa pamîr-şî? — tetîp.

¹¹⁹⁵Karçîksem pîr harîs şîplanaşşî. Nihîşî te pîr sîmah ta çinmest.

¹¹⁹⁶Naştuk aki kîlençepe tavrînat te:

— ¹¹⁹⁷Aşu urîlsan kivşenne ilme ham prâtîp,— tet.

¹¹⁹⁸Epî çasrah kile çupatîp.

¹¹⁹⁹Şul şinçe pîrten inşeh mar purînakan Galya akuna tîl pulatîp ta:

— ¹²⁰⁰Gal'aku, esir îne suma pîletîr-i? — tetîp.

— ¹²⁰¹Pîlmesîr, — tet. — Mîn tata?

¹²⁰²İnlantaratîp.

¹²⁰³Vıl mana:

— ¹²⁰⁴Pıletın-i, Tolik, hal' man vıhıt şuk. İne sıvassi vıl kaçaka sıvassi mar, hu pılen. Man pır iş pur hal', — tet.

— ¹²⁰⁵Mın işi? — ıyatıp epı.

— ¹²⁰⁶Pır şınna kitetıp, — tet.

— ¹²⁰⁷Kama? — ıyatıp epı.

— ¹²⁰⁸Maşınpa kilet', — tet.

(S58) — ¹²⁰⁹Layıhsker-i? Şını partkom-i? — tetıp.

— ¹²¹⁰Layıhsker, — kulat vıl. — Şavı, partkom sekretarı, — tet.

— ¹²¹¹Galaku, — tetıp epı işli şm yevır, — epı ham kalaşa pıhıp sırın şınıırpa, epı ina pallatıp. Vıl manpa iner kına kalaşrı. Man hamın ta unpa tıl pulmalla-ha. Sımah pur.

— ¹²¹²Mın pirki? — tet.

— ¹²¹³Esir, hisepli şınıımır, Gal'akuna an şillenır teyıp. Vıl ine sıvat'.İş şınna ilem küret teyıp, — tetıp.— Pırtak kıtse tırır teyıp. Galaku pek işli, işçen, hitre hır urıh şuk teyıp.

¹²¹⁴Vıl (kulsa):

— ¹²¹⁵Pıçık-ha esı, Tolik, man vırına kalaşma. Nım te inlanmastın.

¹²¹⁶Epı (kürense):

— ¹²¹⁷Ep ĩlanmastĭp-i?! Ep... Esir hĭvĭr nim te ĩlanmastĭr. ĩnene Őelleme pĭlmestĭr, yuratatĭr-ha tata...

¹²¹⁸Galya aku (Şaplah kulsa):

— ¹²¹⁹Eh, Tolik, iper aa esĭ, — tet. — Yalti i apĭlĭ kaĭ pulĭn ũssen. Şav maŐınpa kilekenĭ te sana pulŐıŐas tet-ha, — tet.

¹²²⁰Epĭ:

— Esir ahal'eh an yĭpĭltatĭr, hamah pĭletĭp. Luĭ esir mana ĩne susa parĭr, — tetĭp.

— ¹²²¹Susa paratĭp ta, — tet Galya aku.

¹²²²Galya akuna vitre ilse tuhsa paratĭp ta ham pŭrte kĭretĭp.

— ¹²²³Pur-i? — ıytat' atte.

— ¹²²⁴Pur, — tetĭp.

— ¹²²⁵Mĭn? — ıytat' atte.

— ¹²²⁶Ereh, — tetĭp.

¹²²⁷Vĭl:

— ¹²²⁸Tay asrah, — tet te kĭlene anıneneh ĩŐme pikenet', ihĭnsa kayat'.

— ¹²²⁹Tolik, — tet untan, — apu ĩŐta?

— ¹²³⁰Karta hıŐŐıne pul', — tetĭp.

— ¹²³¹Tuhsa çin, — tet.

(S59) ¹²³²Epî ankartine tuhatîp, ama şuri ništa ta şuk. Pileş ayınçe te, şimirt işinçe te.

— ¹²³³Ey, aşu çinet, — tese kişkiratîp.

¹²³⁴Vîl purpîreh şuk.

— ¹²³⁵Vîl hayar mar, urîlnî întî vîl, — yîlinsa kişkiratîp epî.

¹²³⁵Ama şuri vîrene hişinçen tuhat' te manran şavtînat'. Kuşîsem hişik, tuti htî — te kulat', te yîret. Yîpe vîrene şulşîsem şpîşsa larnî kofti şine.

— ¹²³⁶Gal'aku! — kişkiratîp epî. — Vitrine pîçik pürt umne kirtse lart-ha...

— ¹²³⁷Yurî, — tet Galya aku kil huşî tepîr kîtessinçen.

¹²³⁸Pürtre tîttîm, probka şunsa kaynî.

¹²³⁹Atte (nim şinçen te iytmasîr):

— ¹²⁴⁰İş, amîşî, — tet.

¹²⁴¹Ama şuri şutlasa tîrat' pîrtak.

¹²⁴²Epî te:

— İşeh, — tetîp.

¹²⁴³Vîl işet.

¹²⁴⁴Untan atte hîy işet.

¹²⁴⁵Juçka vîsem şine pîhsa nîykîşat'.

— ¹²⁴⁶Apu, — tetip epī šippīn. — Apu, Jučkīn hrīmī vīšnī...

¹²⁴⁷Ama šuri pūrt umiņčen sīt yītsa kīret te Jučkīna pišk tirīke yarsa parat’.

¹²⁴⁸Epir šivīrma vīrtatpīr.

¹²⁴⁹Iyhīpaničči īntī, stena tīrīh šuti kīltisem čupa pušlarīš — uramri mašin šuti. Jučka hīrasa pīhat’ stena šinči šīltīrsem šine.

— ¹²⁵⁰Ku vīl layīh šm, an hīra, Jučka, — īplantaratīp epī īna, — irī šm, Gal’aku pekeh irī vīl. Vīsem pīr-pīrne yurataššī...

¹²⁵¹Jučka kīmīlsīrīn pušīpe tepīr yenne šavrīnsa vīrtat’. Ašupa apu ta šivīrsa kaynī īntī. Purte šivīraššī. ¹²⁵²Krasul’ te hīyīn tītīm vītiņce pašīrah iyha putnī pul īntī...

¹²⁵³Kīmaka šinče kīna šuti vīyat’.

(S60)

2.10. Gennadi Andreyč Uhmah Učitel’

¹²⁵⁴Sīsna šurisem kašīhsa kaysa šuhīrnipe vīransa kayrī Gennadi Andreyč.

— ¹²⁵⁵Ī-i šuyttan čīppisem! — čītre-čītre ura šine šīklenči vīl. ¹²⁵⁶Pukan šine pīrahnī sīvī šīlavarne, urayne ūknī fufaykīne šīrasa tupsa tīhīnči. ¹²⁵⁷Pūrtūkinči šuttine šutrī te alīkne ušsa huči — čīlana šuti kītīr tese.

— ¹²⁵⁸Ah tur-tur! Mīn šītermelle-ši man sire? — tekelese Gennadi Andreyč kīmaka pitlīhne ušrī, kīmakara ikī kuršak kursan šiv kīna-ške-ha, šīrkaš šīltan īssa kilse lartrīm-i šav tese šuhīšlasa ilči.

¹²⁵⁹Kitesri yeşçikre ulım sarsa panı şurasem açasem pek yirmişeşşi: te hirimsem vişni intı, te sivipe şinni, şeremetsem.

¹²⁶⁰Gennadi Andreyç, alline yeşçike çikse, pır-iki şurine şurımınçen tırmalasa-hışkalasa ilçi te:

— Ay- u- yi, pappa tumalla mar-i tata şav kaşhine, — tese huçi.

¹²⁶¹Şurasem şın alline tuysa kıştah lıplançış, şıppın, savını pek pulsa, n'ih- n'ihlatma titinçış.

— ¹²⁶²Şıçças, şıçças ak. şıçças apat pişerse şıyetpır, çey vıretse işetpır.

¹²⁶³Pürt temle samantrah sivınse kaynı, kantiksem tarlanı, uray şıyın kaplamın-kaplamın pıs yavınat'.

— ¹²⁶⁴E- ey tata, kam şutlas tekenni şutlatırah-iş, şın şuhışne tıllaymın, — teri te Gennadi Andreyç alıka hupsa pürtri şuttine şutsa yaçı.— ¹²⁶⁵Mın, şınsem pişırhannipe iyhi vişni kun teyesren hırasa man hal' şutı ta şutmalla mar-im? ¹²⁶⁶Uhmaha yermen-ha hal'lıhe. E-ey, şın simahne itlesen... ¹²⁶⁷Tıttımren hırat' teni vil vırı tıvat' teni mar-ha.

¹²⁶⁸Pürt şutalnine kursa-şi, kil huşşınçe Barbos iyhıllı sassipe hamlatsa ilçi te kalleh yivine kırse kayrı pulas.

¹²⁶⁹Pürtükünçe, alık hışınçe, kuşak makırni iltinet. Gennadi Andreyç ina uşsa kırtrı te:

— ¹²⁷⁰Vıt, Pişşulyuk, pıh-ha ir pulat', — terı.

(S61) ¹²⁷¹Kuşak kımaka şine sikse hiparçı.

— ¹²⁷²Ay-ay-ay, mĩntarĩn purnĩŝĩ, — assĩn sıvlasa yađĩ Gennadi Andreyç, çĩlantın pisĩk tirĩk ilse verandĩna tuhrĩ, katkaran şur tirĩk katkaran ŝĩnĩh yĩtsa kĩçĩ, untan kĩmakaran kĩlarsa şıv yađĩ te pĩtratma tĩnçĩ.

¹²⁷³Alline tirĩkren kĩlarsa ŝamki şine usĩnnĩ ŝũŝne hĩŝalalla puŝtarçĩ, pĩr huŝĩ nim huskalmi larçĩ, untan ŝĩnĩhlĩ pũrnine ĩmse ilçĩ te:

— ¹²⁷⁴Nu-s, açamsem, — tese ŝurasene pĩtratnine yarsa paçĩ.

¹²⁷⁵ŝurasem sĩmsisene turilkkene çikriş, ançah temle ŝıvek şeş pulnine tuysan ĩŝeŝŝineh pulmarĩŝ, kalleh tapkalaşma, tĩkkeleŝme tapratriŝ.

— ¹²⁷⁶Ay, ara mansah kaynĩ-şke, pesok yarsa paman vĩt epĩ, vĩt mur!

¹²⁷⁷Turilkkene sahir pesokĩ yađĩ, kalleh pĩtratri.şurasem plaklatnĩ ŝıveke te ĩŝeŝŝineh pulmarĩŝ. Gennadi Andreyç: «Sĩt ĩŝeŝŝĩn ĩntĩ, pĩçikkĩskersem», — tese şutlasa ilçĩ.

¹²⁷⁸Ançah sıçĩ şuk-şke. ĩnine viŝĩm kun maŝĩnpa tiyese kayrĩ ŝĩnkka. Ara, pĩrvĩ unĩnççĩ — aŝŝĩ kũrse panĩççĩ te. ¹²⁷⁹Gennadisen ĩnine vara, vatĩ tese, aça panĩççĩ un çuhne. Hal' ak, mĩntarĩn ĩnesireh purnas pulat' Gennadi Andreyçĩn. ¹²⁸⁰Purĩnassa ĩna sĩtsĩr te purĩnma pulat'-ha ta, ançah şurasem av sĩt ŝıyesŝĩn.

¹²⁸¹Stena ŝĩnçĩ sehet şine tinkercĩ Gennadi Andreyç — sehet ŝakkama pĩrahnĩ, tukmakki radio ŝineh ansa larnĩ.

¹²⁸²Çũreçe karrine sirse uramalla pĩhasŝĩn pulçĩ Gennadi Andreyç — uramra tĩttĩm, nĩmĩn te kurĩnmast'.

¹²⁸³Şırle pul' ĩntĩ, ŗur ŗır irtni viŗ sehetsem-ŗi? Kil huŗŗine tuhri Gennadi Andreyç — sivi samayah ŗatĩrlasa ttat'. ¹²⁸⁴Puŗ uyĩhin ikkĩmiŗ ŗurri ĩntĩ. Kuŗaksem un-kun kiŗkĩraŗaŗŗĩ. ŗurhi sıvlıŗ tuyĩnat'.

¹²⁸⁵Ah, mĩntarĩn ŗurisem: amiŗi pulinççi hit' — ĩna ta pussa pĩrahma lekrĩ-ŗke, yivĩrpa ŗivĩrlasa tem çire kayri te.

¹²⁸⁶Kam patne kayĩn ŗır varrinçe? Purte ŗivĩraŗŗĩ. Av Verkkĩsen te, Kirilsen te tĩttĩm. ŗur ŗır irtni viŗ sehetre kam ŗivĩrmast' pultĩr?

(S62) — ¹²⁸⁷ŗinkka, nu mĩn ŗitmet-ha sana? Yĩltah yĩrkelli purĩnatpĩr-ŗke, ŗın retleh, — miŗe hutçen tilmĩrmen pulĩ Gennadi Andreyç arĩmne. ¹²⁸⁸Ançah pĩrre ŗut titni hĩrarĩma tĩtsa çarayĩn-i ĩna?

— ¹²⁸⁹Yalta purĩnsa yĩlihtarçi mana, urĩh pĩr kun ta purĩnmastĩp yalta, atya, ŗupaŗkara kuŗsa kayatpĩr, — tetçi ĩna arĩmi pĩrmay.

¹²⁹⁰Gennadi Andreyç ĩna hĩy te ŗuhĩŗlanĩ-ha. Maltanlasa vatĩ aŗŗĩne pĩrahsa hĩvaraymarĩ. ¹²⁹¹Kayran tata ak tĩvan kilten uyriĩma yivĩr tuyĩnçi. ¹²⁹²ĩmirtenpe ŗak vĩrinta purĩnnĩ-ŗke viŗsen nesilĩsem, hal' vara ak Gennadi Andreyç ŗav avalhi nesilsen yĩrne palt kassa tatsa yarĩ-i? Nihŗan kaŗarĩnmi ŗilĩh-ŗke.

— ¹²⁹³Uhmah pek, purnatĩn- purnatĩn yalta, iŗletĩn-iŗletĩn, ussi vara — mĩsker, mĩn ussi? Tulĩh purnĩŗpa purĩnatpĩr-i ŗak? ŗır ulputne tuhatpĩr-i? Sakay tullĩ ŗır ulmi-i? Tũlevsĩr sĩt-i? Ep luççi litrne pĩr tenki parsas iletĩp hĩlin-ŗivĩn pĩr ĩneŗĩn pilĩke aviççen! — tetçi ŗinkka.

¹²⁹⁴Pĩr Őutlasan, tĩris te pek. Ćĩn ta, yalan iŐles pulat'. ¹²⁹⁵Yalan mutalan, nuŐalan. ¹²⁹⁶Tislik Ćimakki pek kuskalasa Őuretĩn. ¹²⁹⁷Hĩvĩn Őine pĩhma namĩs.Őinkka kalaŐle, pĩrte kime te vĩtanatĩn — tĩkĩrten.

— ¹²⁹⁸Mĩn, purniŐ tĩrŐŐipeh tislík hĩrassiŐĩn pilík Şul huŐŐi instituttra vĩrennĩ-im epĩ?

— ¹²⁹⁹Yapĩh mar... Yarsan pĩrtak!

— ¹³⁰⁰Ay, pustuy an Őimahla-ha, ara, Ćerkke titmanni viŐ erne te pulat' pul'...

¹³⁰¹İrtnĩ Őulla puŐlanĆiŐ te Őakĩn yiŐŐi kalaŐusem — kĩr tĩrŐŐipeh kaniŐ pamariŐ. ¹³⁰²Őĩnĩ Őul hiŐŐĩn vara Őinkka tekeh Ćĩtsa purĩnaymarĩ, hĩr aĆipe pĩrle hulana kuŐsa kayrĩ. ¹³⁰³KukkĩŐi iŐe vĩrnaŐtarnĩ, hvatter tupsa panĩ. Maltanlasa Őimat kunsenĆe kilkelese kayatĆĩ, kayran paĆ ŐuhalĆĩ, viŐĩm kun perse ŐitriŐ vara kukkĩŐipe ikkiŐi, maŐinĩpa, Krasule tiyese kayriŐ.

«¹³⁰⁴Hu ĩnlanma kirlĩ, Gennadiy, hĩr aĆana tĩrantarma ukŐa kirlĩ, ukŐi vara pĩlitren tĩkĩnmast', Őavĩnpa ta epĩ ĩnene sutas pul' terĩm. İni manĩn-Őke-ha tata, Őitmennine...»

(S63) ¹³⁰⁵HiriŐmerĩ Gennadi. HiriŐme-i — tarhaslama titĩnĆi:

— ¹³⁰⁶Őinkka, ten, atya uyrĩlar mar pul' e? Őavĩn Ćul purĩnnine purnatpĩrah pul' ĩntĩ.

— ¹³⁰⁷Yalta-i? Ćura-im epĩ yalta Őĩrse larma?

¹³⁰⁸HuŐĩran Őutlat' te Őav Gennadi AndreyĆ — tĩlinse Őalt aptrat': Mĩn Őitmest-ha Őĩnna purnan purniŐpa? Mĩn kirlĩ?

¹³⁰⁹Ak ina hıyneh iles. Nu mın şitmest temelli-şi? Kılı-şurçı, tını-puşı pur... Savnı arımı te purççı te, tuhsa kayrı ak... ¹³¹⁰Nu, arımsır puşne tata ukşa şitmest ıntı. Ançah vıl kirek kamın ta şitmest pul'. ¹³¹¹Kamın ıtlaşşı ukşa sapalansa vırttır ara? Patşa mar-şke Gennadi Andreyç iltın-kımıl tihınsa şüreme. Ey tata, mın tuma kirlı un yşşı mıl'yun tenkı tırakan tum? Artist-im Gennadi Andreyç? Şara pakartan şüres mar ta, hırım tutı pultır. Itti vara yıltah şitet, yıltah pur.

¹³¹²Şıkkana vara tem şitmestçı pırmay, tem yıkırlatçı, pırmay hulana turtatçı. Tılınmelle: Yaltah şuralsa üsnı-şke-ha vıl ta, hresçen kil-yşınç. ¹³¹³Tepır tesen, iştan pılse pıterın hırarıma? Şıç şul pırle purınsa pılmelle pek te, ançah tem kalamalla ıntı: Hıvna pılne pekeh pılmelle pek te şıçı şul pır vırın şınç vırtsa purınnı arımna, şuk şav, pılme mar, hış kaş hış yenne şavrınsa vırtassa ta çuhlaymastın. ¹³¹⁴Tamaşa¹⁷, tamaşa şav purınış.

¹³¹⁵Gennadi Andreyçın hıyın te pır pısıkah mar kürenış pur-ha şıpıne, ançah te kürenıveh temelle ina?.. ¹³¹⁶İtla ta naçarkka Gennadi Andreyç. ¹³¹⁷Tata pıvıpe te şülle mar. Hıyne hıy pıhat' te — pırre te ırhan pek mar-ha, şın pekeh, ançah pır-pır işkire arşınsem vıy vışme tula tuhaşşı te, Gennadi Andreyç şalta tem ıratsa, tullırsa, pışerse kayat' — işta unın hul-şurımıpe vıl vışme? Vara vıl, hıy, vıysırılıhışın namıslansa, tarıhsa hınaran kilne tuhsa tarat' çasrah... ¹³¹⁸Temle, arşın mar pek tuyat' hıyne şav samantra. Kayran, şıvırsa urılsan, kalleh işke ura yarsa pusat'. ¹³¹⁹Türeh sıtel huşşıne kırse larsa pır çerkke puşatat' te vırşı pulsassi e pulmassı şınçen tavlaşu puşarsa yarat'. Arşınsem, hayhi, tın vışme tıtınaşşı. ¹³²⁰Kunta Gennadi Andreyç hıy hakne tuysa ilet vara — tınçeri kaşni şırşvın tıp huli mın yatline, prezident kamne, hış parti puş pulsa tinine şeş mar, halih yışne te, Sovet şırşvıpe hış şul mınle kılışu tunine te takınmasır kalasa pama pultarat' Gennadi Andreyç.

¹⁷ Sesin tonuna göre şaşkınlık anlatan bir söz.

(S64) «¹³²¹Polittik, atya kile!» — tese vırŝatçı ĩna arımi. ¹³²²Arŝınsem vara «Prezident Gennadi» tese çineşşi ĩna, ahırtheh, Kennedne asa ilse-tır... ¹³²³Ŗm şınçe kürenni pek tırat' te Gennadi Andreyç «Prezidentsın», ĩŝınçe vara savınat'...

¹³²⁴Verkkasen çüreçinçen pırŝa ŝakkarı Gennadi Andreyç. Namıŝi namıs ta, çun iratat'-şke.

— ¹³²⁵Ah, Verkka an yalta ta-ha uş es mana, ep, mın, kalleh sıt patne kılım şak, — teri Gennadi Andreyç. — Kaŝarah uş şır varriñçe kilse vıratniŝın.

— ¹³²⁶Ay, mın kalaŝmalli pur, — teri te Verkka vişi litr bankipe sıt tıtarçı.

— ¹³²⁷Ay, ara, Gennadi Andreyç, puskilem pul', tem kalaşsa an tır-ha, — teri te Verkka, Gennadi Andreyç kilnelle uttarçı.

— ¹³²⁸Ep yıltah ŝırŝa pıratıp, Verkka, ukşa ilsessıneh paratıp, — ayıplın kalari Gennadi Andreyç.

¹³²⁹Ŗurasene sıt ĩŝıtsa paçı, şurasem niŝıklasa ĩŝme pikençıŝ.

¹³³⁰Sıt ŝırŝipe Pişşilyuk virançı te kımaka şınçen sıkse ançı, sısna şuri yeŝçiki patne pırŝa ŝırŝları.

— ¹³³¹San ta hırımu vişni-i-ke? ŝıyes kilet-i, Puşşulyuk? — teri te Gennadi Andreyç konservi bankine sıt yarsa paçı.

¹³³²Kil huşşınçe Barbos yirmiŝet.

— ¹³³³Barbos şınçen mansah kayni-şke tata ep, — hıyne hıy vırŝsa ilçı Gennadi Andreyç. — ¹³³⁴Sanın ta hırımu vişni pul' ĩnti, mıntarın yitti, — şur ŝıkır

yıtsa tuhsa paçi vıl sınçirtı Barbosa: «Stolovıyra tuyanıp-ha şikkırne, Zoya kivşen parakanççı».

¹³³⁵Şurasene tatah sıt huşsa paçi te, hıvınmasırak, şutı sünterse, kımaka şine hıparsa vıtrı.

¹³³⁶Asaplançı-asaplançı, şivırsa kayaymarı.

¹³³⁷Kuşra tırlı sınar mılletrı, puşra tırlı şuhış yavınçı. ¹³³⁸Tem makırnın, takam ahlatsa kulnın tuyınçı.

(S65) «¹³³⁹Kapla uhmaha tuhsa kayın tata, — ĩnkarsa ilçı sasartıkah Gennadi Andreyç. — ¹³⁴⁰Numay şuhışlakan uhmaha tuhat' tese ahal'ten kalamaşşı-şke halıhra».

¹³⁴¹Vara vıl şıre ançı te stena şınçı sünterkıçe hıpaşlasa tuprı, pürtre şutı şutrı, kalleh kımaka şine ulıhsa vıtrı.

¹³⁴²Tılırsa kaynı pek pulnıççı ĩntı, pürtre gimn yanrasa kayrı.

¹³⁴³Gennadi Andreyç kıştırtatsa ançı te radio sassine pıçıkletrı, untan verandıra gaz şıbe sıt işıtma lartrı.

¹³⁴⁴Şırmana şıv patne ansan şıl kutınçe fermıra işleken Pılakiye tıl pulçı.

— ¹³⁴⁵Gennadi Andreyç, es, mın, malalla mınle purnas tetın kapla? — teri Pılaki kıtmen şırten. — ¹³⁴⁶Es vırı şıv ĩsmalla tenı pek fermına pır-ha. Sıt pulmasan ta, oprat pulı hıt' kıştah.

— ¹³⁴⁷Şın tem kalı, — tavırçı Gennadi Andreyç.

— ¹³⁴⁸Ey, mĩn layĩh marri ara? Hamĩr yalsem pul'. Pĩrre kun şuti kurnĩ şurasene kĩnma pamalla mar ĩntĩ tata. Pĩr şiklem opratřĩn kolhoz vĩřsah vilmĩ-ha.

¹³⁴⁹ şuk, kaymarĩ fermĩna Gennadi Andreyç. Tem tĩtsa çarçĩ ĩna.

¹³⁵⁰Vut hutsa yaçĩ.

¹³⁵¹ şartlatsa şunat' kĩmaka.

¹³⁵²Uram alĩkĩ uřĩlçĩ te kil huşşipe ik vitrellĩ şiklempe Pĩlaki kĩrse tĩçĩ.

— ¹³⁵³Kirĩ mara an hĩtlan, Pĩlaki, tem kursa larĩn, — avanmarlançĩ Gennadi Andreyç.

— ¹³⁵⁴ şurasen ũses pulat' vĩsene pĩhas pulat', — teri Pĩlaki vitrisene puřatnĩ may.

¹³⁵⁵Gennadi Andreyç tata tlarah avanmarlansa kayrĩ, puşne çikrĩ.

¹³⁵⁶ şurasem, te irra sise, kalleh şuyhaşa puřlarĩř, ançah ku hutĩnçe havasĩn, kĩmĩllĩn.

¹³⁵⁷Pĩlaki tuhsa kaysan Gennadi Andreyç sĩtel huşşine kĩneke tĩtsa larçĩ: Payan unĩn 10a klasra Fedor Mihayloviç Dostoyevskin pultarulĩhĩ řĩnçen kalasa pamalla. Programma tĩrĩh «Prestupleniye i nakazaniye» vĩrentmelle te, Gennadi Andreyç açasene huşşiran pisatelĩn hĩyne řutsĩr kilĩřeken «İdiot» romanĩpe te pallaşarat'.

(S66) ¹³⁵⁸İdiot, idiot, idiot, — mĩkĩrtatrĩ Gennadi Andreyç.— Uhmah teni vĩl —

idiot. ¹³⁵⁹Kama kirĩ İdiot pĩrĩn çĩvař yalĩnçe? şurasem vĩt — zadaça tĩk zadaça, tũreh

tupsĩmne tupaymĩn. ¹³⁶⁰Mĩn řĩtmest-ha şurasene? Sĩt řĩtmest, řavĩmpa řuyhařařřĩ te.

Sit işterseneh nırikletme pırahaşşı. ¹³⁶¹řınna vara mın şitmet? şıkkana, şımahran?
E hama? Tur pılet-i, yalanah tem şitmet eteme... — ¹³⁶²Pır huşı şuhışa kaysa larçı
Gennadi Andreyç, untan şımahne malalla tısrı. — ¹³⁶³Ten, şupaşkara kuşsa kaymalla
mar-i hamın ta, çınah ta? Tıslık hırma vırenmen vıt epı institutra. ¹³⁶⁴Ay-ay-ay,
mıntarın purnışı, hamah uhmah mar-i şav? Tırıs şımaha ma hılhana çikes mar?
Uhmah pul' şav, uhmahah pul'... ¹³⁶⁵İslisene yalanah tem şitmet vıl, uhmahsene
kına yıltah şitet. Man pek idiotsene... — ¹³⁶⁶Untan sasartıkah çırere tem yaltlatsa,
tem şutalsa ilçı Gennadi Andreyçın, vara vıl Dostoyevskiye şalt hupsa huçı te:

— Pılakiye, Pılakiye vara mın şitmet? — tese şuhışlasa ilçı...

BÖLÜM III

AKTARIM

(S1)

3.1 Nereye Gidersin Kırlangıç

Gün ışığının geçmesiyle birlikte hava bozulmuştu. (Aniden) Şiddetli bir rüzgâr çıktı ve karla karışık yağmur yağmaya başladı. Vagonların yüklenip tamamlandığı yere karanlık çöktü. Vanyuk, kuru bir odun aldı ve köylüleriyle birlikte eve doğru yürüdü. Pavıl Ağabey de önceki akşamlarda odun alırdı ancak bugün almadı. Mikuş da (eve) eli boş dönüyordu.

Pavıl Ağabey, iki gündür hâlâ ekmek alamadık, galiba, yarın akşamki vardiyaya kadar da alamayacağız diye kara kara düşünüyordu. Ormandan tarlaya çıktığı yerde, hava sakindi, hiçbir yerde ses seda yoktu.

— Bu savaş yüzünden ne kadar çok insan can verdi, dedi Pavıl Ağabey. — Bizim Mişşa öleli bugün 3 ay oldu, annesi de sürekli ağlar durur. (Kadıncağızı) teselli edip yatıştırmak için kimsesi de kalmadı. Aynı şekilde, Vanyuk'ların ağabeyi de savaşta hayatını kaybetti, babası da bu uğurda hayatını feda etti.

— Küçük Tatyuk da eklendi savaşta hayatını kaybedenlere, — Vanyuk'un kız kardeşi, savaş onu da mahvetti. Hastalandı ve istasyondaki hastaneye bile kabul etmediler, hasta çok, yer yok dediler.

— Kaç yaşındaydı Tatyuk? diye sordu Mikuş.

— Yaşasaydı, şimdi yedi olacaktı dedi Vanyuk ve ardından sustu.

Evine vardığında keçiye yem verdi ve içeriye girdi. Ağaçtan yapılmış yan yana duran sandalyelerin dizildiği kavisli küçük masaya oturdu. İkona köşesinde — kederli tanrı annesi, duvarda — ağabeyinin resmi vardı.

Vanyuk üstünü çıkardı, ardından sobadan patates çıkarıp yedi. Sobayı yakmak için odun hazırladı, ateş tuttuğunda babasının son mektubu gözüne ilişti ve ruhu kederlendi.

...Vanyuk'ların annesi uzakta, en uzaktaki ormandaydı. Veruk'da Vanyuk'ların annesiyle birlikte oradaydı. Vanyuk'un annesi ve Veruk, hava iyi olursa arada bir gelip giderlerdi, şimdi ise üç haftadan daha fazladır yoklardı.

Bir şeyler düşündüğünde gözünün önüne Veruk geliyor, ovada yürüdükleri anları hatırlıyordu.

...Yarın sabah erkenden işe gitmeliyim diye Vanyuk hava kararmadan eve yürüyordu. Veruk: «Herkes dışarda oturuyor sadece sen acele ediyorsun» — dedi. Vanyuk hiçbir karşılık vermedi, sadece bir iki saniye sonra: «hoşçakalın» — dedi ve evin gölgeliğine çıktı. Arkadan kapı sesi işitildi — gelen Veruk'tu. Koşup (Vanyuk'u) kucakladı ve: **(S2)** Üzüntülü sesiyle seni seviyorum, ama sen beni sevmiyorsun galiba — dedi. Vanyuk bir süre sessiz kaldıktan sonra kızı kendi önüne çekti ve narin, ateşli dudağından öptü. Sen çok ince giyinmişsin, üşüyorsun galiba? — diyerek Veruk'u iyice kendine yapıştırdı.

— Veruk, coşarak, seninle birlikteyken soğuğa da dayanacağım, ağır işte de çalışacağım, derede de yüzeceğim, acımasız düşmanla olan savaşta da savaşıacağım dedi.

— Vanyuk endişelenerek, sen de Ulka ablan gibi askere gitmeyi düşünmüyorsun galiba değil mi? diye sordu.

— Sen gidersen ben de giderim, — dedi Veruk.

Konuşma uzadıkça uzadı. O anda, kızlarla delikanlılar evlere dağılmak için hazırlandılar. Anyuk'un anahtarının sesi duyuldu:

— Orel, kırlangıcı dondurdun galiba? — dedi o Vanyuk'a. Veruk güldü:

— Mikula amcanın dediğini unutmamışsın, — dedi.

Anyuk da güldü:

— Hatırlıyor musun, çocukken tarlada atları beklediğimiz zaman seninle ikimiz örtünüp yatardık ve Mikula amca erkek çocuklara: «Nukki ve Orel'lere atları gözetlemeye gidin», — derdi.

Neşelenerek hatırladı Veruk: Bir keresinde Vanyuk yuları almış ve yere vurup şaklatıyordu. Mikula amca, bırak! Kırlangıçlar, uyusunlar, — demişti. «Niçin onlar yağmur altında ıslanmış kırlangıçlar gibi yatıyorlar!» — diye kıskanç Vanyuk bağıyordu. «Hey hey! Vurma kırlangıçlara, diyordu Mikula amca, Vanyuk ise vurup kaçıyordu.»

Vanyuk, yarın işe gitmeliyim diyip eve doğru yürüdü. Veruk ve Anyuk da çıkırları almak için eve girdiler... Vanyuk, gelmiş geçmiş anıları, işte böyle hatırlıyordu.

Vanyuk'un aklına (bir anda) türlü düşünceler girdi ve uykusu kaçtı.

Sokak kapısının zili çaldı. Vanyuk pencerenin önünden beyaz başörtülü birinin geçtiğini fark etti. Annesi olmadığını da ayak sesinden anladı.

Eve uzun, ince, sarışın güzel bir kadın girdi. Başına, beyaz püsküllü başörtüsü bağlamış, kapkara bir elbise giyinmiş, ayağına da beyaz çorap ile pasparlak bir lastik terlik geçirmişti. Gelen kişi, çiftlik beyinin hanımı Maruş'tu.

(S3) Onlar evleneli öyle çok da değil, sadece birkaç yıl kadar olmuştu. Çiftliğin beyi, savaş başlayana kadar başkan seçilmiş ve savaş başlayınca da kolhozu bir yıldan daha fazla bir süre idare etmişti. İki ay sonra onu da tekrar askere almışlardı. İçki içmeye başlamamış olsaydı belki askere almazdılar ancak içki içip sarhoş insanlarla birlikte düşüp kalktığı için ve de asker karılarına sarkıntılık ettiği için rayondan gelip önce kolhoz yönetim kurulundan çıkardılar ardından da kışlaya çağırdılar. Onların bir de Nina adında kız çocukları vardı.

Maruş kapının eşliğinden geçti ve Vanyuk'a selam verdi.

— Vanyuk da onu selamladı ve gel otur dedi.

— Ben oturacağım da... Annen nerede? diye canı sıkın bir hâlde sordu.

— Annem uzaktaki ormanda, ne zaman geleceği belli değil, diye cevapladı Vanyuk. — Anyuk ve Veruk da onunla birlikte ormandalar.

— Sobayı yakıp yerleri temizlemişsin. Hâlâ daha da uğraşıyorsun. Bir anda genç kadın hıçkırarak çok çalışkan delikanlının, Vanyuk, — dedi.

— Vanyuk, ben çalışsam kim çalışacak ki? dedi.

— Maruş, ben seni seviyorum Vanyuk — dedi ve cebinden çıkardığı bir şişe içki, pasta ve başladığı sigara paketini masanın üzerine koydu. — İşte bunlar senin için Vanyuk dedi.

— Maruş, tekrar sakın bir ses tonuyla — alsana — dedi, Vanyuk utandı.

Maruş, aynı zamanda cebinden küçük bir yumurta da çıkardı.

— Gel buraya, bırak işini, seni görünce gençliğimi hatırlıyorum, diyerek kahkaha attı ve ardından — Belki de son kez görüyorumdur seni?

Vanyuk, gönülsüzce masanın yanına vardı. Maruş bir kadeh içti ve Vanyuk'a da uzattı. Vanyuk içmek istemedi ancak Maruş, (Vanyuk'u) tutup zorla (bir kadeh) içirtti, ardından da — diğer kadehi... Vanyuk, içerken cesaretlendi.

Maruş, Vanyuk'a biraz daha içirdikten sonra ansızın onu öpmeye başladı.

— Seviyorum seni, deliler gibi seviyorum hem de diyip ağlar gibi konuştu kadın. Annenin olmadığını bilerek geldim buraya, dedi ve daha da sert öptü. Çok yakışıklı ve çalışkansı Vanyuk... Kadın, gözyaşları içinde kaldı ve Vanyuk'u iyice kendine doğru çekti.

(S4) ...Bir iki yıl öncesini hatırladı. Sıcak ve sakın yaz akşamını. Vanyuk sokağa çıkmış ve — köyün başındaki bir oyuna denk gelmişti. Gençler, neşeyle gülüşüp şimşek çakar gibi oynuyorlardı. Onların arasında bembeyaz bir gömlek giyinmiş ince belli, uzun boylu güzel bir kız vardı. Ya da kız çocuğu mu demeli ona: Gencecikti, kelebek gibi geveze ve ay gibi de somurtkandı. Oyun alanının dışında duran Vanyuk'un yanına koştu ve onu oyuna çekip hevesli bir şekilde: «İşte benim

sevdiğim de geldi» — demişti. Vanyuk utancından kıpkırmızı olup hemen oyun alanından eve doğru koşmuştu...

Vanyuk, kadının karşısında konuşamıyor, son kez değil bu, biz yine karşılaşacağız diye de söyleyemiyordu. Asker hanımı, Vanyuk'u boğazından kucakladı ve — gözüne, yüzüne, saçına, dudaklarıyla sürtünüyordu. Vanyuk ise şehvetli bir şekilde karşılık veremedi Maruş'a ve sarılamadı da. Maruş, bu duruma uzun süre şaşırıktan sonra soyundu ardından Vanyuk'un dudaklarını peşkiriyile okşadı.

Tekrar içtiler. Vanyuk iyice sarhoş oldu. Etrafı akşam karanlığı hiçbir şey görülemeyecek şekilde kapattı.

— Maruş, Nina, karanlıktan korkup ağlar şimdi diyerek eve gitmek için hızlıca toparlanmaya başladı ve ardından kapının kolunu tuttu. Başını geriye çevirerek Hoşçakal Vanyuk! Dedi.

— Vanyuk sarhoş sesiyle: Gitme! Seviyorum seni! — diye bağırdı. Ardından kadını belinden kucakladı ve şehvetle öpmeye başladı...

...Maruş paltosunu giyindi, başörtüsünü bağladı, ardından: «Nina yalnızken korkuyor» diye gitmek için hazırlandı.

— Döneceksin, bekliyorum seni, diyerek Vanyuk, onu yola koydu. Hareketlenip neşelenen Vanyuk, sarhoş sarhoş dans ediyor, şiir okuyup şarkı söylüyordu; tam bu esnada babasıyla, ağabeyini ve küçük Tatyuk'u hatırladı. Annesiyle Veruk da gözünün önüne geldi. Ardından, yerdeki farelerin çok ses yaptığını fark edince onları ezmeye başladı.

O anda, sokak kapısı gıcırdayarak açıldı ve eve orta yaşlarda, köy danışma kurulunda çalışan yabancı bir kadın girdi.

— Solov'ev İvan'ların evi burası mı? diye sordu.

— Evet, burası.

(S5) — Gündüz işteydin galiba, o yüzden akşam geldim. Senin yarın sabah sekizde askeri sicil ve kayıt bürosuna gitmen gerekiyor, seni askeriyeden çağırıyorlar, dedi ve kadın davet mektubunu Vanyuk'a uzattı.

Vanyuk, ona annesinin evde olmadığını söyledi.

— Kadın, ben hiçbir şey bilmiyorum, sadece askere çağrılanların yavaş yavaş — gitmesi gerektiğini biliyorum — dedi ve acele ederek evden çıktı...

«Babam öldü, ağabeyim öldü, benim kaderim acaba nasıl nihayet bulacak? Babam ve ağabeyimi annem yola koymuştu, beni ise hiç kimsenin uğurladığı da yok ...» — diye düşünceler aklından geçerken Vanyuk, evden çıktı ve Maruş'ların yanına koştu... Yolda Maruş ve kızına rastladı. Vanyuk ona bir şeyler söylemeye çalışsa da kadın söylemesine izin vermedi, delikanlının başını göğsüne dayattı ve karanlık köy ortasında, şımarık çocuklar gibi davranmaya başladı. Gökyüzünde yıldızlar parlıyor, beyaz ay da uyukluyordu.

Eve girer girmez Vanyuk öfkelenerek: «Ben Ore! Düşmanı yeneceğim!» diye bağırdı. Maruş yırtılırcasına hüngür hüngür ağlamaya başlarken, onu gören küçük Nina'da narin sesiyle gözyaşı dökmeye başladı. Ağabeyim ve babam için, Tatyuk için de öç alacağım! diye bağırdı Vanyuk. Ardından hıçkırarak şu dizeleri mırıldandı:

Nereye gidersin kırlangıç yağmur içinde

Nereye gidersin kırlangıç yağmur içinde

İki kanadından sular akıp...

Küçük Nina uykuya daldı. Maruş ve Vanyuk evi temizleyelim dediler.

Vanyuk, herhangi bir şeyle, odunu tutuşturabilmek için sokağa çıktı. Bayıra doğru baktı — gözüne hiçbir şey görünmedi. Aşağı tarafta sadece Maruk ablanın evinin çatısında, aheste aheste mavi bir duman yükseliyordu. Vanyuk tava aldı ve köz almak için Maruk ablanın yanına koştu, dönünce, önce üfleyp çıra tutuşturdu, ardından gaz lambasını yaktı. Maruş da sobayı yaktı. Vanyuk, iki kez de su almaya gitti. Ardından, sobaya patates yerleştirdiler. — Tavuklar ve kuzular da acıkır diyerek bir kova daha soyulmamış patates sobaya attılar. Gömleği yerde yıkamak için su ısıttılar. Vanyuk yıkanması gerekenleri topladı: Annesinin iki gömleğini, havlularını, ölmüş olan küçük kız kardeşinin sevdiği beyaz başörtüsü. Tatyuk öldükten sonra annesi onu sadece birkaç kez bağlamıştı.

Gömleri iyice çitileyince de beyazlamadılar, ardından Maruş onları sabunla yıkamaya başladı. Sabunu iyice azalmıştı. Çünkü Vanyuk, ev de kullanılması için aldığı sabunu bir hafta önce istasyondaki hamallara ellerini yıkamaları için vermişti.

(S6) Maruş, gömleri durulayıp kurumaları için astıktan sonra yerleri yıkadı. Evi güzelce düzenleyip yerleştirdi. Koyunlara yem verdi ve tavuklar için patates doğradı. Evi sıcak bastı.

— Vanyuk, aniden, belki ben de cepheye baş koyacağım. Sen annemi bırakma tamam mı? dedi.

Maruş, hiçbir şey söylemedi, eliyle Vanyuk'u başından okşadı.

Vanyuk dışarıya çıkıp tel parçası aldı ve eski ahşap sandalyeyi sürükledi.

— Maruş, annen gelene kadar gömlekleri kurur... Dönünce temiz gömlek giyinip sevin sin — dedi ve ardından dinlenmek için yere oturdu.

Gevşeyen sandalyenin ayağını bağlamayı düşünen Vanyuk, teli çözmek için uğraştı. Düşünceliydi, sandalyeyle boşa uğraşıp kederle konuşmaya başladı:

— Babam yemek için hep bu sandalyeye, ağabeyim de onunla yan yana otururdu. Ben ağabeyimin yanında, benim yanımda — Tatyuk ve onun yanında ise — annem otururdu. Sonra, hep birlikte et çorbası içerdik. Babam, askere gidince rayondan bir ajan geldi ve sizin ülkeye et ürünleri vergisi ödemeniz var, şimdi vermeniz gerekiyor dedi. Sonra annem elimizdeki tek koyunu da evden getirtirdi. Artık koyunumuz da yoktu... Babam da ağabeyim de hayatını kaybetti. Tatyuk da savaşa heves ederek girdi, hastalandı. Doktorlar çaresini bulamadılar, istasyondaki hastanede de hasta çok diye yer vermediler. Annem evde rahat yaşıyordu, yok gerçi o da yaz kış bir gün bile evde duramaz... İşte kendim de yarın askere gideceğim.

Böyle konuşurken sandalyeyi onarıp tamir etti.

— Maruş, üzüntülü sesiyle Vanyuk sen Veruk'u seviyor musun? diye sordu.

— Nasıl söylemeli... Bilmiyorum...

Sen onunla vedalaşmak istiyorsun değil mi?

— Uzakta işte o... kendisinin kız çocuğu akıyla, ben de seninle birlikte geleceğim diye söyledi ve cepheye nereden ulaşabiliriz? diye de ekledi.

— Ardından, Vanyuk, ben senin yanına bu akşam değil de üç akşam evvel gelmiş olsaydım, beni kovup gönderecek miydin?

(S7) Vanyuk zar zor yatağın yanına adım attı ve Maruş'un yanına oturdu...

...Dışarıda günün aydınlanmasıyla hemen koyunlar melemeye, tavuklar da ötmeye başladılar.

Maruş onlara yem verdi ve sobadan patates kızartması çıkardı.

Vanyuk, cepheye gitmek için hazırlandı. Kara düşünceler aklına girdi ve gözyaşları damladı. Çorapları giyip ayağına eski keçe çizmesini taktı ve üzerine de Tatar lastiğini geçirdi. Beyaz gömleğinin üzerine palto yerine, uzun zarif bir ceket giydi. Heybesine, eski bir kepçe ve soyulmamış patates koydu. Maruş, karnı acıkınca yer diye Vanyuk'a, üç dört baş soğan koydu ve havluyla sardı. Gözüne heybeye sokuşturacak farklı bir yiyecek görünmedi.

Hüzünlü adımlarla yürüyen Vanyuk, ağabeyinin fotoğrafını eline aldı.

— Ben de ölünce annem kime bakacak? — dedi ve fotoğrafı kendiyile birlikte götürmeyi düşünmedi. — Vanyuk, masaya ekmek koyarken kendi kendine benim ele alınacak bir fotoğrafım bile yok dedi ve dövünmeye gerek kalmadan — gözyaşları damlamaya başladı. Parasını saydı ve tamamını annesine bırakıp kendisi için sadece bozuk paraları aldı.

Evin kapısını sıkıca çekip Vanyuk ve Maruş sokağa doğru çıktılar.

Hava sakin, kar yağıyordu.

Ortalıkta kimse görünmüyordu.

Vanyuk'ların köyü öyle çok büyük değildi. Sokağın iki tarafında ağaçlar vardı. Köyün başındaki bitirilememiş kulüp, dereye doğru öksüz gibi bakıyordu. Aşağıda pınar tamamıyla görünüyordu. Anyukların annesi de su almaya çıkmıştı, Vanyuk ve Maruş aşağıya doğru yürüdüler ve sessizce Anyukların annesinin yanına vardılar:

— Vanyuk, Anyukların annesine, Naştuk abla! Annem, gelince söylersin ben rayona gidiyorum, asker teslim bürosuna — dedi. Askeriyeden çağırıldılar.

Anyukların annesi hiçbir şey söylemedi, bir süre düşündü ve:

— Annen evde yok mu, — diye sordu.

— Yapacak hiçbir şey yok, bir an evvel gitmem gerekiyor dedi Vanyuk.

Anyukların annesi Vanyuk'un güzel, uzun boylu fiziğini süzdü, gidene kadar onun asker gibi dümdüz attığı adımlarından hayrete düştü.

(S8) Ardından, güzel yüzü ve gülerek beyaz dişlerini gösterip konuşmaya başladığı anlar gözünün önüne geldi, yaz aylarında, kasketini yukarıya doğru kaldırdığını da anımsadı.

— Anyuk'ların annesi, bu çalışkan güzel çocuğa Alman'ı mahvedip tekrar dönmesi için Tanrıya yardım et — diye ağladı. Ardından, su kovalarını yerleştirmeyi unutup, çiftin güzel görünüşlerinin sessizce sohbet ederek gidişine ve köyden çıkıp gözden kayboluşlarına yüreği kavrularak baktı.

3.2. Başım Ağrıyor

Pencereden güneş ışığı uğuldayarak giriyordu. Ev havasız ve sıcaktı. Açık bıraktığı kapıdan evin çatısını tutan demirin sıcaktan kızıştığı iştiliyordu. Sokak penceresinin önündeki akçaağaç bir taraftan bir tarafa sallanıyor ancak yaprakları sessiz ve yavaşça hışırdıyordu — uzun saçları birbirine karışmış hayali bir imge, az önce *niçin* diyince, aklına kötü düşünceler giren Nataşa pencereyi çarparak kapattı. Ardından evin önüne çıktı ve köşedeki çuval yığınının üzerinde yalnız uyuyan küçük kedi yavrusunu okşadı. Sevimli kedi yavrusu, kızın parmakları dokunur dokunmaz sızlanmaya başladı, ardından sıska kediyi, gözünden, alnından, burnundan öptü. Sonra, evin etrafına çıktı. Ahırın önünde yeri eşeyen sevdiği kırmızı tavuğuyla içinden vedalaştı. Hava rüzgârlı olsa da güneş ısıtır — diye düşünerek, hızlıca bostana çıktı. Bostanın arkasında bulunan çam ormanlığının yukarısındaki mezarlığa odaklandı. Ölüyü gömenler, iyice büyümüş aksöğütlerin altında uzanan derenin kenarında, kuklalar gibi toplaşmışlar, hareket edenleri tanımaya imkân yoktu, sadece oraya buraya hareket ettikleri görülmüyordu. Nataşa, kendi ruhunu görmüş gibi hiç hareket etmeden mezarlığa bakakaldı. Donup kalan Nataşa, bir anda canlanır gibi oldu, hafif rüzgâr esti ve — elma şıpırt! Diye yere düştü.

(S9) Mezarın arkasındaki otoyol boyunca rüzgâr esiyor, hava sise bürünüyor. Oradaki insanlar, uçup giden arabaların ayna kırıntılarıymış gibi parlıyorlardı. Toprak oldukça sıcak ve yalın ayağı pişiriyordu. Gökyüzü berrak, maviydi. Cennet (gökyüzünün — bunaltıcı sıcağı) ansızın başa geçiyordu, sıcak ve mavi cennet (güneş), ancak ne var ki gözlerde tamamıyla — karaydı (gözler sıcaktan kapanıyordu). Ya da (ışıktan) kirlenmiş kırmızı (gibi oluyordu). Nataşa, kendi kendine sessizce «Daha hızlı yürümeliyim, yoksa toprağa gömecekler, yetişemeyeceğim» dedi. Sonra hiçbir şey düşünmeden küçük evin önüne yürüdü ve

yoklaya yoklaya eliyle ineği bağlayacağı beyaz ipi buldu. Geriye baktığında, kiliti anahtarla kilitlemesem de olur diye düşündü, sonra anahtarı kapının üzerine astı ve kısa bir süre kapının aralığından sokağa doğru baktı. Başı çok ağrıyordu, bu ağrı onu çok yıprattı ve kendisine çabuk haydi acelet et diyerek, bostana çıktı ve patika boyunca uzanan köyün kenarındaki bahçeye yürüdü. Bostanın arkasına vardığında bir ara tekrar dönüp evinin tomruklarına, ardından da evin güneş altında ışıdayıp parlayan duruşuna baktı; evin arkasındaki düz ıhlamlukta çocukluğunu hatırladı; Nataşa küçükken dereden bulup büyüttüğü Huraşka'yı, kapkara bir köpek yavrusu, annesinin isteğiyle komşu Vitali Teyzenin bu ıhlamlukta asarak öldürdüğünü anımsadı ve ürperdi, yürüdüğü yerden adım adım geri dönerek tekrar bostana girdi ve avluda yetişen kara yaban mersinini toplamaya başladı. Bir avuç tadınca (hayal görüp) yakındaki kiraz ağacının çilek gibi gözleriyle sürekli ona baktığını hissetti ve Nataşa avlunun kenarında yeşeren beyaz yoncannın üzerine diz çöktü ve kiraz ağacının gövdesine dokundu ve: «Hoşça kalın, hoşça kalın ben ölünce de — siz yaşayacaksınız» dedi. Onun üzerindeki bal arısı bir şeyler konuşmak, bir şeyler söylemek istercesine kıvrıla kıvrıla gitti. Nataşa, uyuşunca bedenini biraz da olsa dinlendireyim diye esneyerek yoncannın üzerine uzanıp yattı. (Bilinci hâlâ yerindeydi) «Annem ayak izlerimi fark ederse kesinlikle, kiraz ağacının altına gelecek, o zaman da bedenim beyaz yoncannın üzerinde kaldığı için yağmur yağıp bitene kadar gölgem yoncaymış gibi beyaz görünecek, — diye düşündü. Nataşa, — beni gömecekken Vanyuşki'nin arkasına gömecekler, yarın değil, ertesi gün şu halde, hayır hayır ertesi gün de değil, ertesi gün kanlı gün, perşembe günü, sadece ertesi günden sonraki gün, gömecekler beni, bugünkü gibi sıcak olursa, belki, perşembe gününe bile bırakmayacaklar değil mi? Kokmaya başlayacağım diye», — bedenimi nasıl güçlendirsem diye düşündü ve Nataşa, ağladı...

(S10) Kulağı erkek sesi işitti.

— Nataşa, sen misin?

Nataşa yüzünü elleriyle kapadı ve hıçkırarak değil, adeta çığlık atarak ağladı.

Vitali, onu yavaşça belinden tutarak kaldırdı ve eve doğru götürdü. Kapıda anahtarın olmadığını fark edince annem evde olmalı galiba diye düşündü Nataşa, sonra: «Yok yok ben kendim öyle bıraktım», — dedi, eve kendi girmek istedi ancak sendeledi. Vitali, onu omuzundan kucakladı ve sürükleyerek eve soktu. Yere uzattı.

Ahırdan annesi çığlık atarak çıktı ve hiçbir şey konuşmadan yanına oturdu.

— Ben... Bostana doğru geliyordum ve ağladığımı işittim, avluyu geçip baktım ki Nattaş ağlıyor dedi komşu Vitali.

Kadın hiçbir şey söylemedi.

Vitali çıktı.

Nataşa, ne yapsa gözyaşlarına engel olamıyordu.

— Ağla Nattaş ağla, ağlayınca ruh açılır — dedi annesi. — Genceciksiz, göreceğin güzel günler var. Kaderi böyle işte, hiçbir şey elden gelmiyor. Vanyuşki güzel çocuktuk ve gümüş gibi tertemizdi, gitti işte... Ah niçin hep bu masumlar erkenden toprağa girerler ki. Yüzünü görmek istediysem de aklıma getirecek kadar bile yüzünü göremedim. Askere çıkıp gideceği zaman da göremedim, garibannın çocuğunu, sessizce dayılarının yanına gitmişti... Babası, Vaşli Mihalç, tabutunu açmaya çalıştı ancak açtırmadılar. Zavallı... Ben çocuğuma son kez olsa da bakacağım diye tabutun kapağını kırmak için baltayı alıp geldi, çocuğun annesi

açtırmadı, tabutu açmaya izin vermediler, yanına girmeyelim dediler. Vaşlı Mihalç'ı erkekler zorlukla durdurdular ve ağlamaya başladı, dokunup bıraktı oğlunun tabutunu, öylece evde bayıldı, defnetmek için mezarlığa gidemedi...

(S11) Nataşa hıçkırarak yırtılırcasına ağlıyor, annesi de onu sakinleştirmeye çalışıyordu.

— Ah Nattaş! — Bizim ömrümüzde neler neler olmadı ki? Sefaleti de savaşı da... Köydeki yüz evden yüzden fazla erkek çıkıp gitti ve geriye sadece on üçü döndüler... Şimdi hayatlarını devam ettirmeye çalışıyorlar. Ah ne zaman ölüp can verecek onlar, yamyamlar, öyle değil mi? Yeryüzünü yakıp yıkanlar. Kalp dayanır ancak ruha zor.

Evin kapısı açıldı ve komşularının küçük çocuğu — Vityuk — girdi.

— Nattaş abla sizin adınıza mektup getirdiler — dedi.

— Kim? — İdrak edemedi Nataşa.

— Gazete sahibi dedi ardından Vityuk mektubu uzattı.

Nataşa yaşlı gözleriyle zarfı odaklandı ve daha içten yırtılırcasına ağlamaya başladı.

Annesi kızın elindeki zarfı aldı, adresine baktı — az önce mezara sonsuza dek uğurlanmış Vanyuşkin'den arda kalan mektuptu bu.

Sonra o, kızını yere yatırdı ve:

— Sen dinlen iyice, Nataşa, ben elma toplayıp geleyim, — dedi ve yavaşça çıktı.

Nataşa'nın ağlamaya hâli kalmadığı için yorgun ve boş gözlerle tavana baktı. Bir ara, tavanda onu görecekmış, bulup konuşacakmış gibi oldu...

Annesi evin arkasında bulunan ıhlamur ağacının altındaki kütüğe oturup düşüncelere daldı. Gözünde kalan tek fotoğraf — Vaşlı Mihalç'ın tabutu açmak için odaya girdiği baltaydı.

Küçük Tatyuk Nataşa'nın yanına girdi ve:

— Nataşa abla, Vanyuşkin'i neden demir tabutla gömdüler de diğer insanları ahşap tabutla gömüyorlar ki? — diye sordu.

Nataşa, hayal meyal olan çılgın düşüncelerini bir noktada toplamak istedi ancak yapamadı, Vittyuk sonra diğer soruyu sordu ona:

— Yer altında da tüfekte ateş edebilirler mi? Vanyuşkin demirden bir tabutun içinde şimdi, onu artık hiçbir emperyalist korkutamaz değil mi? — diye sordu.

1983

(S12)

3.3. Kendilerini Öldürmek İsteyen Koyunlar

O zaman kıştı, soğuktu. Berrak ve ayaz gecelerden birinde eşim öldü ve — ben yalnız kaldım. Her gece, o zamana kadar olduğu gibi, seyrek köybaşındaki görkemli kulübe yürürdüm, kart oynardım, çok vakit geçirirdim, zaman zaman içerdim, ancak hiçbir zaman hiçbir kadının yanına gitmezdim. Eve geldikten sonra her gece yarısı, evde tavana çıkardım ve sevdiğim eşimin cesediyle başımı yan yana koyardım, bazen onu iç çeke çeke öperdim. O, elbetteki, sadece bir ölüydü ancak —

saçları onun bana nedense canlı gibi gelirdi. Uzun süre, eşimin morarmış alınına bakıp dururdum, soğuktu, benim korkup bırakmamam için soğuduğunu söylemiyor galiba diye düşünürdüm. Her defasında olduğu gibi tavan arasından keyifsizleşerek inerdim. Zihnim de ruhum da güçsüz düşmüştü artık benim, uyumak için yattığımda uyuyamazdım, ayağa kalkardım, bütün gece, arkadaki evde oturur, ateş yakar ve sobayı ağılın önüne taşır, patates soyduğum sobanın önünde kurumlarla geometrik daireler çizer, daireleri çizer çizmez tekrar temizlerdim. Evin sobası büyüktü, kocaman rus sobasıydı, sobanın ağzına art arda odun koyardım, bacanın yakınında yatan eşimin vücudu daha çok ısınsın derdim.

Bu şekilde, yaşamak beni yorgun düşürdü ve bir bıkkınlık geldi, sonra eşimin bedenini yatak örtüsüyle sarıp yaşlı bir kısırağa yükleyerek koşunları vurdum ve çok eski bir mezara yol tuttum, orada çok önceden beri kimseyi gömmezdi. Bütün gün yeri kazdım, yerdeki soğuk karları temizledikten sonra ne var ki geceye doğru bir insan vücudu sığacak kadar çukur kazdım ve âşık olduğum eşimin bedeniyle sonsuza dek vedalaştım. Eve geceleyin yalpalayarak vardım, başımı mindere koyup ağlaya ağlaya uykuya daldım.

Geceleyin korkunç bir rüya gördüm, ben küçük bir kız çocuğu gibiymişim, annem, kemiklerimi kurutup beni arşuri¹⁸ yavrusuna benzetmek istiyordu. Ben arşuri yavrusu olmak istemiyordum ve ondan kaçarak uzaklaşıyor, eve koşarak giriyor ve kapıyı yukarıdan kilitliyordum.

(S13) — Kızım! Kızım! Aç! Bağırıyor bana annem.

— Cevap vermiyorum.

¹⁸ Arşuri Çuvaşlar için mitolojik bir unsurdur ve orman ruhu olarak adlandırılmaktadır. Arşuri, vücudu killa kaplı, na-mahrem yerleri de dâhil olmak üzere çıplak kadın şeklinde düşünülmektedir. Arşuri'nin Çuvaş mitolojisinde insanların karşısına koyun, tavşan, gibi suretlerle insanların karşısına çıkıp onları kovaladığı ve intihar etmiş şeytani bir ruhtan geldiğine inanılmaktadır.

— Kızım! Kızım! Sana söylüyorum değil mi?!

— Tavan arasından ha! Ha! Ha! diye bir ses işitildi o anda.

— Kızım! Aç şimdi, aç haydi! Lütfen, yoksa tokmağımınla kapıyı kırarım!..

Tavandan sundurmanın altına biri düştü!

Bu çarpıntı sesiyle birlikte ev öğlenki gibi pasparlak oldu. Ben ışığın düğmesine basamadım ve hareket etmek için yerden fırladım ancak çok korktum. Lambaya beyaz sinekler yapışmıştı. Masanın ayakları çok başlı yılanmış gibi cızırdıyordu. Ahşaptan yapılmış olan saman döşek serdiğim yatak, kadın gibi iç çeke çeke inliyordu.

— Kızım! Ben seni! — Annem ansızın erkek sesiyle sövmeye başladı.

Sadece annem değil, evdeki bütün her şey — kim var, kim yok— tamamı konuşmak için üzerime geliyorlardı:

— Kızım! Kızım! Kızım! sesleri işitiliyor her taraftan.

Ben, tabii ki, korkuyla sıçrayarak uyandım, etrafa dik dik baktıktan sonra, gerçekten de bunun rüya olmadığını anladım. Bu gerçekmiş.

— Kimi seviyorsun? Kapının arkasındaki sesin sıcak ve keyifli olduğu işitildi.

— Neden soruyorsun diye sormak istedim, ancak hiçbir şekilde konuşamadım. Ona hiçbir şekilde güç yettiremem diye, her neredeyse gelmesi için Tanrı'ya dua ediyordum.

Aynı zamanda bana neden kız çocuğu diye seslendiğini de hiçbir şekilde anlayamadım. Kız çocuğu diye seslenilmesi içime sinmedi, acaba çocuğımı döndüm korka korka başımı eğip kendi organlarıma, uyluğuma dikkatlice baktım.

Kapı, ben karşılık vermeden kendiliğinden açıldı, yavaş ve sessizce — eve biri girdi.

— Ben ko-yun dedi o kişi hevesle.

Ben sadece dilimi değil, o anda kendimi dâhi unuttum, bir adım olmalı benim diye düşünmeye başladım.

— Be-n — ko-yun, — dedi o bir kez daha baş eğip.

(S14) Hayır! Hayır! Yalan söylüyor, bilerek anormalleşiyor, korkutuyor, hiçbir şekilde koyun değil o, koyun iki ayaklı olur mu ki? — diye içimden tereddüte düştüm.

Koyun şarkı söylemek istiyor, — dedi ve o iki ayaklı kişi, benim şimdiye kadar işitmediğim bir dille şarkı söylemeye başladı.

Söyleyip bitirince şarkıyı başımı açtı ve öndeki sol ayağıyla sol kulağımın arkasını kaşdı, sonra yavaşça başını salladı ve aniden bambaşka bir sesle — kız çocuğu gibi ince bir sesle — konuşmaya başladı:

Buraya doğru bakma lütfen, vallahi dönersen, çok utanırım senden.

Ne oluyor ve ne geliyor diye — ben döndüm.

— Ben, senin olmak istiyorum, seninle çok yakın olmak istiyorum (dediğini işitirken), o anda arkamda olduğunu hissediyordum.

— Nasıl çok yakın? Kimle? Zorla mı? Nasıl böyle korkunç derecede baştan çıkartıcı! Gücüm, kudretim yetseydi Tanrım, çekiştirip bağlayarak alkoysaydım! Tanrım!..

— Korkma canım, korkma sen benden, korkma, niçin korkuyorsun sen benden?..

Onun sesi ince ve kibar.

Devamlı böyle bu — anormal ses.

— Korkkkkmaaaaa-a...

Nasıl yumuşak ve kibar ses.

Nasıl yumuşak ve narin tüy.

Bu şekilde, yanıma koyun olup girdi kadın. Doğrusunu söylemek gerekirse, biraz sonra, (sevişmemiz) büsbütün bitince onun bu şekilde yanıma sokularak yanaşmayı düşünebilmesine sevindim. Ancak, hiçbir şekilde, içimden beni de koyun ya da koça çevireceği korkusunu bir türlü atamadım. Ancak böyle bir düşünceyi aklıma getirmemeliymişim. Biz onunla, ciddi konuşunca, gerçekten de eğlendirdik birbirimizi, iki yıldız gibi seviştik, günle gece gibi, — kesintisiz, sürekli. Kötü havalardaki uğultu gibi seviştik biz onunla.

Sabah erkenden koşumla onu bahçe kapısına kadar uğurladım ve — kapının diğer tarafındaki ağaçların arkasında o aniden beyaz bir at oldu ve dikildi, vücudu da kısa zamanda genişledi.

(S15) Ben korkarak komşuların bahçesine doğru dikkatlice baktım: Acaba, ne söylerler bahçede at kişnediğini işitecek olurlarsa? Çünkü atımın olmadığını biliyorlar, eşimi gömmek için de onlardan ödünç almıştım.

Tarlaya doğru koşup gidene kadar döndü ve şöyle sordu bana:

— Bu gece bekler misin beni?

— Buna gerek yok, istemiyorum diyerek — ağladım.

— Peki dedi. — Gerekli değil diyorsan, gereksiz olsun.

Ardından, ansızın önüme diz çöktü:

— Affet beni, — dedi.

Cevap vermedim.

— Benimle gelmeye gönlün yok mu senin? Haydi! Benimle gel, birlikte özgür bir hayat yaşayacağız.

— Yok, olmaz — dedim, içimde bir korku var, kısa bir süre, ondan korkup ona tahammül edemeyecekmişim gibi hissettim.

— Hiçbir zaman korkma benden, dedi.

— Yok, yok, korkmuyorum dedim.

— Pişman olma hiçbir zaman, — dedi.

— Yok, olmam dedim tekrar.

— Ben ne bir koyun ne de bir atım. Ben, senin ölmüş kocanın ölümsüz ruhuyum dedi.

Ben nasıl anlayamadım diyerek hüzünlendim: Kendimde bir an sonsuz ruh olacaktım gibi hissettim.

— Ben seni, ölecek gibi severdim hayattayken, sana olan aşkımdan öldüm ben, senin aşkımdan ölmek de kolay oldu bana, sevip ölenler şanslı derler öyle değil mi? Hastalığım geçip gidecek illet gibi değildi, sürekliydi, bu yüzden de el çektim ve kendimi... Sen hasret çek istemedim... Şimdi beni affetsen, olur mu?

Bembeyaz atın gözlerine dikkatlice bakacağım diye başımı kaldırdım ve kendi önümde tuhaf, küçük hasta bir ruhun ağlayıp durduğunu gördüm...

Bu küçük hastalıklı ruh benim istediğim her şeyi yerine getirip gitti, ancak o benden hiçbir şey istemedi. Fakat isteyecek olsaydı, ben, elbette ki o istediğini yerine eksiksiz getirecektim.

Bu küçük hasta ruha tekrar at ya da koyun olacak olsa bile hatta beni koyuna çevirse dahi artık dokunamam. Zaman zaman düşününce, koyunlar da katlediyorlarmış işte kendilerini. Kendilerini katletmek isteyen koyunlar. Uzanarak ölmenin ne olduğunu tam olarak anlamayan koyunlar...

Kesinlikle, bu koyunlar dünyayı gelip gidip seviyorlar galiba, onların bedenleri insan bedeni gibi herhalde... (reankarnasyon)

(S16)

3.4. Otel Çuvaşistan

Ben biraz düşünürüm

Hangi sokağı bizim otele alıp götüreyim ki?

O akşam çok rüzgârlıydı, etrafta karlar uçuşuyordu. Canım anlatılamayacak kadar sikkındı. Tek eğlencem tiyatroydu, kafamı dağıtmak için akşam erkenden merkezdeki bir tiyatroya gittim ve (Sokak soğuk, içerisi de — kasvetliydi), birazcık da olsa dinleneyim, soluklanayım diye sokaktaki bir kafeye girdim. Nerede otursam diye düşünürken ikinci kattaki bir bara çıktım. Şef, merdivenlere yakın olan masayı gösterdi, iki genç delikanlı ile bir kızın oturduğunu görünce hemen kabul ettim. Üstelik de gözüme çok tanıdık gelen delikanlıları, dışarıda bir yerlerde görmüş gibiydim.

(S17) Nerede görmüş olabileceğimi hatırlamaya çalıştım ancak hatırlayamadım. Kısa bir süre, kendimden geçip dışarıda uzağa doğru dalmışım, öylesine, duvardaki göze batmayan çok anlamlı noktalara odaklandım ancak kendime geldiğimde içerideki gürültü bozulmamıştı ancak daha da fazla heyecanlandım: Çünkü gençler, Çuvaşça konuşuyorlardı! Moskova'da elli bin Çuvaş yaşıyor denildiğini işittim ve şimdiye kadar barda Çuvaşça konuşulduğunu hiç duymamıştım. Kendim Çuvaşçayı tamamiyle konuşamıyordum, yalnızca, şöyle böyle birkaç cümle çevirisi ve (Çuvaşçayı) anlamam da bir o kadar azdı. Kanım Çuvaş kızı olsa da ruhumla ve düşüncelerimle ben halkımdan çok uzaktaydım. O zamanlarda doğrusu, o halk, bana bütünüyle öz milletim gibi gelmez hatta kendimi Çuvaş gibi hissetmezdim. Arkadaşımın kızı Fatima ise Tatarca'yı sadece su akar gibi konuşmuyor, aynı

zamanda hem okuyor hem de yazıyordu, ben ise Çuvaşçayı sadece biraz konuşabiliyordum. Annem, kendisinin tanıdığı hemşehrileri aracılığıyla, bana Çuvaş dili ders kitabını bulup vermişti, ancak onun tamamıyla Rusçası olan bir kitap yokmuş. Bu, beni o kadar gücendirdi ki kendi kendime dili öğrenecek ders kitabı bile olmayınca o nasıl dil öyle, onu öğrenmek gerekli mi diye düşündüm. Bir keresinde galiba bu saatlere doğru, tesadüfen bir kitap rafında gözüme mat kırmızı kapaklı büyük sözlük ilişmişti. Yıldızların yansımasının belirtileriyle “ÇUVAŞÇA RUSÇA SÖZLÜK”, yazdığını görünce sevinerek hemen satın aldım, eve varıp aceleyle sözlüğü açarak başına oturdum, o anda kendimi yeniden doğmuş gibi hissediyordum. Sonra günlük onar kelime öğrenmeye başladım, ancak dil öğrenmek sadece sözlükle olmuyormuş, Bu yaptığım anlatılamayacak kadar zor ve sadece boşa kürek çekmek gibi bir şeymiş...

İçim ürperiyordu. Barda, The Eagles’ın, çok eski Hotel California şarkısı çalıyordu. O şarkı, beni (her defasında) ağlamaktan canımı çıkarır hale sokardı ve de bu saatte bu şarkıya dayanamıyordum. Neden deyince, benim onu dinlemeye gücüm yetmiyordu. Bu şarkıyı işitir işitmez, bir anda, evren dağılıp parçalanacakmış gibi, herkes ağlaya ağlaya ölüp yok olurken dünyada yalnız ben canlı kalacakmışım gibi hissediyordum ve insanlığın gözyaşının denizinde, ebedi, tuzlu ve azaplı sularda dünya harabeleri son kez eski püsküleriyle birlikte katılıp akacakmış gibi (geliyordu bu şarkıyı duyduğumda).

(S18) O şarkı, beni tekrar zorlu ve acı ilkbahar günlerine götürüyordu. O ansızın, beklenmedik şekilde, kanımdaki hemşehri özleminin düşüncesizce, tabiat gibi kuvvetli ve durdurulması güç şekilde güçlenmeye başladığı ilkbahar günlerine.

Hunaçilerle biz mayıs ayının ilk pazar gününde Vagankova mezarında karşılaştık. Burada her yıl bu gün, Çuvaş halkının aydınlarının kabrinde Moskova Çuvaş'ları toplanırlar. Bu güne kadar ben bir kere bile bulunmamıştım burada, bu yıl ilkbahar gelir gelmez annem işittirdi: Büyüdün artık, milletini tanıman gerekiyor dedi. Hunaçi'yi ben orada fark ettim. Yalnız değil, esmer bir kızla birlikteydi. Hunaçi'den başka kimseyi fark etmemiştim, orta boylu yakışıklı delikanlı gözüme çarpmıştı, şu anda, barda bana karşı oturan delikanlı gibi gri takım elbiseliydi, saçları uzundu, beni beğenmiş olacak ki bana doğru dalmıştı. Hunaçi, ilk görüşte gözüme hoş geldi. Uzun yıllar boyunca, dışarıda sınırın diğer tarafında yaşayıp dönmüş biri gibiydi sanki. Sıcakkanlı biri olduğunu hissettim. Bedenim, onun yanına hareketlendi. O da beni fark etti — ancak ben onu daha net görüyordum. Yanında kız varken, diğerlerine bakanları hoş bulmuyorum, ancak bana doğru bakması nedense beni çok mutlu etmişti. İlk göz teması kurduğumuz anda, onun yanındaki kız anlamsızca kıskanmaya başladım. Belki eşidir — diye düşündüm fakat bence eş değil hatta sevdiği kız da değildi çünkü çok fazla ayırık duruyorlardı, birbirine yabancı insanlarmış gibiydi onlar, kendisi melek gibi olunca, yanındaki kız — şerli, kötü kalpli biri diye düşünüyordum. Gerçekten de o kadar karışık ki insan ruhu: Onu kıskandırasım geldi, ancak sonra karışık sezgilerimle benim tarafıma doğru gelmek istediğini hissettim. Onu kıskandırmak için bana yakın olan bir başka esmer delikanlıya biraz hevesliymiş gibi baktım ve o da arkadaşıyla birlikte yanıma geldi, gülerek: Siz de Çuvaş mısınız diye sordu? — Dalga geçercesine Çuvaş gibi değil miyim? diye karşılık verdim. Çuvaşça bilir misiniz? diye sordu delikanlı. — Biliyorum dedim. — Şaşırdı, dalga geçer gibi bir şeyler söyler misiniz diyip güldüler delikanlılar. — Ne söylesem ki? — dedim. Muhabbetimiz şimdi de Rusça oldu. — Hoşunuza giden en güzel Çuvaşça kelimeleri, söyleyebilirsiniz dediler.

(S19) Biraz gülerek Çuvaşça, sevmek, seviyorum, aşk — dedim. Başka? — Tâlih dedim. Küçümseyerek, ben en çok sizin Çuvaşistan'da keçileri kovalarken çıkarılan sesi seviyorum, en karanlık köyde bile kaybolmuyorsunuz diye aralarında şakalaştılar. Buldunuz mu Çuvaşistan'da diye karşılık verdim. E-e bulacağız onu, bulacağız! — diye gençlerden birisi aceleyle bir şeyler gevelerken annem yanıma gelmeyi düşünebildi nihayet.

Esmer kızla duran delikanlı, bana birkaç kez ısrarla ve düşünceli baktı. Ben heyecanlanmaya başladım. Yüreğimde, bir şeylerin büyüyerek kıpırdadığını, hareket etmeye başladığını anladım ve özellikle onların yanına doğru gittim. Çuvaşça konuşuyorlardı. Konuşmalarından sadece İlminsky, Bibil, Litsey, İvan Yakovleviç denildiğini anladım, diğer cümleleri anlayamadım. Delikanlı, konuşurken Çuvaşçayı o kadar anlamak istedim ki birden moralim bozuldu, aynı zamanda anneme de kızdım, kendi anadilimi neden çocukluktan itibaren bana öğretmediği için. Hep birlikte fotoğraf çekinildiğinde ben onların daha da yakınında durdum, o bana şaşırarak dikkatlice baktı ve: Çok fazla köşedesiniz, kadraya girebilmek için, ortaya doğru geçmeyecek misiniz? dedi. Geçiyorum — dedim, o benimle konuştuğu için sevinerek ve de o anda ortaya geçmeyi teklif ettiği için üzülerek. Çünkü ben onunla yan yana durmak istiyordum. Ardından ben, galiba yine kadraya giremeyince, sizin gibi güzel bir kadınsız fotoğraf soluklaşacak — dedi ve biz onunla yerleri değiştik. Şimdi, ben delikanlıyla onun sevgilisi arasına geçtim. Çok mutlu oldum: Onunla, işte onunla yan yanayım, o, esmer sevgilisiyle değil, benimle yan yana!

Ardından, mezarın üzerindeki büyük granit haçın önünde durup birer birer konuştular. Özellikle, bembeyaz saçlı bir ihtiyar beni hayrete düşürdü. Ondan öncekilerin birçoğu Rusça konuştular, sonra o: Ben Çuvaşça konuşayım mı? dedi ve halk arasında: Çuvaşça! Çuvaşça! — denildiği işitildi. Ben, annemi bulacağım diye

sürekli oraya buraya göz gezdirdim ancak annem uzaktaydı, o mezarı çevreleyen avlunun diğer tarafında duruyordu. Böyle bir ortamda insanların arasından çıkıp gelmek hoş olmazdı ancak ben, bu rahip gibi ak saçlı ihtiyarın sözlerini anlamayı o kadar çok istedim ki, sonra bizimle birlikte fotoğraf çekilen bir delikanlıya konuşulanları tercüme etmesini rica ettim. Bugün bu büyük insana saygı göstermek adına bir araya gelmiş olmak, halkımızın saygıdeğerlik hissini tamamını, onun yüce bir halk olduğunu, ölmediğini, bugün de diri kaldığını gösteriyor. (S20) Bizim küçük halkımız yüzyıllar boyunca perişan hâlde yaşamış derler, ancak çabucak geçen sonraki zamanlarda bana, bizim halkımız onar yüzyıl tekrar yetenekli, güçlü, yürekli halk olduğu bilinir. Ardından ihtiyar adam, tarihin karanlık dönemlerinde bizi, yenerek zorla alıkoymuşlar ve biz son iki üç yüzyıl boyunca daha çok tükenip güçsüzleşmişiz, güzel günlerin geleceğinden umutsuzluğa kapılarak yaşamaya başlamışız, kocaman yeryüzünde küçük bir yüz ölçümünü yurt edinerek yaşadığımız için başka halkların önünde kendimizi küçük görüp Sibiryaya kadar dağılmışız dedi. İnsanlar kendi aralarında bu kişiyi fısıldaştılar. İlginç. İhtiyar kısa bir süre düşündü ve aniden çelik gibi gür sesiyle: Burada gelecek yüzyılda da gelecek bin yılda da edebiyete kadar Çuvaş milleti diri kalacaktır! diyerek sözlerini tamamladı. Onun yerine sakallı genç bir delikanlı çıktı: Biz varmışız, varız ve var olacağız! dedi, en önce, ulusun gücü, birlikteliği, ardından da bu değerli insanın milliyetçiliğinden ve Çuvaşları diğer halkların boyunduruğundan kurtarmak için yaşayarak geçirdiği hayatından bahsetti. O anda, geçen yıl burada çekilmiş fotoğrafları bölüşerek dağıtmaya başladılar. Tercümanım bana doğru eğildi ve fotoğrafı göstererek: beni bulabilir misiniz? — diye sordu. Fotoğrafa baktım ve onu hemen fark ettim. Güzel bir kızla yan yanaydı. Kız biraz ona doğru eğilmiş ve Anış dergisindeki gibi baştan çıkartıcı bir şekilde gülüyordu. Bu fotoğraf beni tekrar heyecanlandırdı. Keskin gözlüymüşsünüz diye — şaka yaptı genç, ancak bakışlarınız hiç de öyle değil.

(Öfkeyle) Nasıl yani bakışlarım? diye sordum ancak kendim de anlayamadım neden böyle öfkelenmişim. Şaşırarak ve korkarak, ben, sadece havarilerin yaptığı gibi böyle duru bir güzelliği sözlerle yansıtmak (istedim) — dedi.

Kendim çok güzel olmadığımı gayet iyi biliyordum, nereden güzel olacağım ki, annem Çuvaşmış diye düşünürdüm çocukken. Fizikim düz, onu ben de beğeniyordum ancak çocukluktan beri yüz hatlarımın geniş görünmesi beni hüzünlendirir, hatta sürekli endişelendirirdi. Bazen kendi kendime ağlayacak gibi olduğumda bu önemsiz Çuvaş halkının dış görünüş belirtilerinden biri demek ki derdim.

(S21) Bu nedenle herhangi birinin sen çok güzelsin, iyi kalplisin, gülüşün sıcak dediğini işittiğimde sürekli utanırdım, benimle dalga geçilerek söyleniyor gibi gelirdi bana o zamanlar. Aynı zamanda, kime gerekli şimdiki zamanda temiz kalpli ve sıcak gülüşlü olmak?

Bir iki kişi, vatandaşlık dosyası için adres kartlarını dağıttılar.

Konuşmalar sonlandığında insanlar mezardan acele etmeden çıktılar ve restoranta girdiler. Ancak orada yer kalmadığı için, sonra cemiyet başkanı, Huraskin lakaplı erkek, annemin söylediğine göre — araştırmacı-jeolog bilim adayı — bizi kendi evine davet etti. Neyle gitsek daha yakın olur diye düşündükten sonra tramvayla gidelim dediler.

Tramvay durağına yürürken, konuştuğum kara saçlı delikanlı, bir türlü peşimden ayrılmadı. Hiç durmayacakmış gibi sürekli bir şeyler mırıldanıyordu, ben ise onu görmek de duymak da istemiyordum. Bütün aklım, gri takım elbise giyinmiş sıcakkanlı, kıvrıkcık saçlı gençteydi. Onlar, esmer kızla ikisi, arkada kalmıştı. Sürekli

fikir alışverişinde bulunuyorlar, acele etmeden arkadan yürüyorlardı. Ardından onlar bir anda tekrar döndüler ve tramvayın diğer tarafına doğru giden yere yürüdüler. Kalbim yerinden çıkacak gibi ağırdı. O gelmezse — ben de gitmem, gitmiyorum işte! Onlar tramvayın arkasında kayboldular, tramvay yerinden hareket etti, benim çığlık atıp ağlayasım geldi. Başımı yasladım ve boğazımdaki yumruyu yutmaya çalıştım. O anda bütün sezgilerim ve hislerim bana geriye doğru bakmamı söylemişti. Döndüm ve o arkada yalnız başına duruyordu, ne tarafa doğru gitmesi gerektiğini düşünürken o ana kadar bana odaklanarak baktığını gördüm. Benim dönüp baktığımı fark edince de hiç düşünmeden arkamızdan yürüdü. Ben sevinçten zıplayarak kanat takmış gibi havalara uçtum ancak önümdeki siyah saçlıdan nasıl kurtulmalıyım? O sırada, gri takım elbise giyinmiş, sıcakkanlı delikanlı bana doğru geldi, acaba sonra bu dönüp gider mi diye düşündüğüm sırada, zaten o beni değil orta yaşlardaki gözlüklü genç kadını takip etti, konuştular. Biraz önce de mezarlığa girene kadar konuşmuşlardı — birbirlerini uzun zamandır tanıyorlardı demek ki. Kızla onun her cümlesini anlamaya gayret ediyordum, onlar çok komik şeylerden bahsediyor olacak ki kadın devamlı gülüyordu ancak onun gülüşünde nasıl acı, keder vardı — onun için üzülüyordu o, bir onun için.

(S22) O (kadın), Hunaçi'yi seviyordu bunu anlamıştım aniden fakat... O anda, bu durum bana komik geldi ve böylesine çocuk gibi, aptal gibi (ya da belki bir kadın gibi) düşünebildiğime şaşırarak kahkahayla güldüm...

Tramvayla giderken elli yaşlarındaki zil zurna sarhoş olmuş bir Çuvaş, kemanını sokaktakinden de daha sert çıkardı ve şarkı söyleyeme başladı. Git git, dans şarkısı söylemekten bıkınca, metronun yanına varmak üzereyken, birden türkü söylemeye başladı. Söyledikten sonra kendinin sefilliği, güçsüzlüğü, ahmaklığı hakkında da şarkı söyledi! Yok, belki, ruhu huzurla dolduğundan olacak kendi

(ahmaklığı hakkında) bunu anlayarak ya da anlamadan söylemiş olmalı ancak ben onu dinlerken ağlayasım geldi. Şarkıcı çok rahat Çuvaşça şarkı söyledi, ancak kendisi biraz da olsa Rusçayı bildiğini ıspatlamayı düşündü ki, şarkıya ekleyerek söylediği nakaratı Rusça yüksek sesle söyledi. Şarkı Çuvaş şarkısıydı galiba, hiçbir şey anlayamadım, ancak eklediği dizenin hiçbir zaman, ölene kadar, aklımdan çıkacağı yok. Her nakarat ardından türlü tonlamalarla dörder kez:

Biz, Çuvaşlar, aptallar

Biz, Çuvaşlar, aptallar

Biz, Çuvaşlar, aptallar

Biz, Çuvaşlar, aptallar —

diye şarkı söyledi. İnsanlar hemen dönüp bizim gruba doğru baktılar. Vagondaki insanlar, bizim gruptan iki üç kat daha azdı, vagona sadece biz vardık da denebilir, ancak elli yaşındaki şarkı söyleyen bu Çuvaş şarkıcı, bana tahammül edilemeyecek kadar utanç verici geldi. Sadece şarkı söylediği için değil, bütün halk için, kendim de Çuvaş kanı taşıdığım için utandım o anda.

Üç odalı evde yaşıyordu cemiyet başkanı Huraskin. Türlü elementlerdeki taş parçaları her yere dağılmıştı, — sanırım, bunlar araştırma işinde gerekli minarellerdi. Etrafta, dağınık hâlde Çuvaş kitapları vardı, Çuvaşça ile ilgili çalıştığı kitaplarıymış bunlar, diğerleri ufak tefek kitaplardı. Moskova'da mart ayının sonunda Supaşkar'da doğup büyüyen, tanınmış bir balerinin gösteri gecesi geçmişti, o kadar gidip görmek istiyordum ki ancak ne kadar uğraşsam da bilet bulamamıştım. İşte bu balerini Huraskin yakından tanıyormuş, bilet için onun yanına gidilmesi gerektiği hakkında konuştu, kitapçığını gösterdi ve kitapçığı Huraskin için imzalamış.

(S23) İki üç kişi, para topladıktan sonra, yiyecek-içecek almak için dışarıya koştular. Kızlar masayı hazırlamaya başladı. Huraskin'in hanımıyla kaynanası yazlığa gitmişmiş. Çok temiz kalpli, hevesli, halkını candan seven bir insan gibi göründü bana Huraskin, hiçbir yere sığmayacak kadar sevinçli ve modern dünyada Çuvaş halkı var olduğu için mutlu bir şekilde evin içinde koşuşturuyordu. "Mi duraki Çuvaşi" şarkısını duvarları inleterek söylüyordu: Öylesine sevinçli, zıplayarak ve şiddetle hissederek. Tam anlamıyla milliyetçilik damarı taşıyan bu insanların şimdi, proleterya olduğunu düşünerek elimde olmadan güldüm.

Gri takım elbise giyinmiş gençle konuşan kadın, metronun yanında kaldı, Başkanın evine gelmek istemedi. Delikanlı, orta yaşlardaki fizikçiyle sohbet etti. Annemin söylediğinde göre, bir zamanlar, bilim enstitüsünde fizik dalında doçentmiş. Annem, bu tür şeyleri herkesten önce bilirdi, Çuvaş insanları gelişip kuvvetlendiği için, şöhret olduğu için annem yürekten sevinirdi: Biz, Çuvaşlar, diğerlerinden geride değiliz, şimdiye kadar yeterli fırsat vermediler bize, astronotumuz bile var ve dünyadaki ilk kadın astronot Çuvaş geliniymiş, (şeytan olasınca) dedi. Ardından kadehler kaldırılıp söz söylendiğinde enstitü doçentine söz verildi ancak o hiçbir şey söylemedi: Sadece gençleri dinleyelim, üniversitede hayat nasıldır, neyi öğretir felsefe dedi. Hunaçi ayağa kalktı ve kendi tanıdığı bir genç şairin hiçbir yerde yayımlanmamış şiirini okudu: Bağırmadan, sessiz, farklı ve sakin sesiyle:

Bu şöyle de söylenebilir galiba,

Satırlar şöyle:

Her sonbahar yağmur sırıslık eder Çuvaş ülkesini,

İlkbaharla terk eder;

Çok önceden Çuvaşlar ovalarda, ormanlarda

Çok sefalet görmemiş diyip dururlar

Bitkiler yetiştirmişler demek ki

Tavuğu ördeği de yumurta yapmak için tembellik etmemiş

İneği koyunu da sütsüz oturtmamış

Zavallı Çuvaş çoluk çocuğunu,

Et ürünlerinden faydalandıramamış bozkırdaki Çuvaşlar

(S24)

Bu şöyle de söylenebilir galiba,

Tamamı böyleymiş

Yoku da yok olmuş

Yine de ormansız dereleriyle

Sağlıklı

Kendisinden başka kimsesi olmayan

Çuvaş'lar

Elbette, ben bir kelimesini dahi anlayamadım, ardından, Hunaçi ile biraz samimi olunca siz ne tür şiir okursunuz diye sordu ve Çuvaşça konuşma tepkim karşısında bana şiiri Rusça tercüme etti.

Ardından, biraz zaman geçince iyice samimi olduk. Biraz masanın etrafında oturduktan sonra, buradaki büyükler, akordiyon çalarak oynamaya başladılar, Huraskin gençleri yan odada magnafon çalmaya gönderdi. Magnofona kendimiz de eşlik edince diskotekmiş gibi gürültü çıktı. Huraskin, akardiyon şarkısıyla oynayıp yorulunca magnofonla dans etmek istedi ancak bizimle de dans ederken magnofon yerine akordiyon dansı ediyordu: Ayaklarını yere vurarak sadece — Annem buna Çuvaş dansı derdi. — En sonunda tepine tepine yoruldu ve tekrar ihtiyarların yanına geçti.

O gün dışarı oldukça güneşli ve sıcaktı, oda da çok parlaktı, hatta oynamayı engelleyen bir parlaklıktı bu. Durumun farkına varan Huraskin pencerenin perdesini kapattı ve oda loşlaştı. Hunaçi, nasıl dans ettiğini görmek için çok istekli görünen esnek kızla dansa kalktı, ben ise siyah saçlı delikanlıyla dansa kalktım. Oynaya oynaya, sabrede sabrede, keyfim kaçtı ve ben onunla diğer dansa kalkmadım. İçerisi çok ağırlaştı, kasvet çöktü. Koltuğa oturdum, tanınmış balerinin kitapçığını incelemeye başladım. Esmar delikanlı beni birkaç kez daha davet etti ancak ben onunla bir daha dans etmeyeceğim diye kesin karar aldım. Kendime yakışan gençle, dans eden esnek kızı kıskandım: Ah zavallı, seksiliğin Çuvaş görünümü, nasıl edep olsun sende. Annem, Çuvaş kızı gibi temizi dünyada yok derdi, boşuna gevezelik ediyormuş. Sonra aklıma başka bir şey geldi, bir bilim kitabında okumuştum: akıllı erkekleri daima, çok güzel kadınlar bitirirler. Yani, buraya davet edilen ve böyle bir dış görünüşe sahip olan bu kadın gibi. O kızın yerinde olsa mıydım? Ben akıllı, güzel, eşsiz bir insan olsaydım, beni severdi o, ben de sadece onu, yalnızca bir onu severdim, başka hiçbir kimseye dönüp bakmazdım, bütün hayatımı, sağlığımı, sevgimi ona adardım.

(S25) O akıllı, güzel, ateşli ve yetenekliydi! Hunaçi gibi...

Val's bitti ve ardından daire oluşturarak zıplamaya başladılar. Ben sadece oturuyordum... Gri takım elbiseli delikanlı yanıma geldi ve: «Neden dans etmiyorsunuz?» — Diye sordu. — «Dans etmek istemiyorum» — dedim. «Ne! Böylesine güzel bir günde hüznlenerek oturmanız büyük günah» dedi. «Yorulduğum» — dedim ona, sonra aniden, farketmeden kendisine şöyle söyledim: Ben, çift dansına kalkarım, eğer siz beni dansa kaldırırsanız». «Pekâla o halde, sizi tekrar davet ederim bir sonraki dansa», — dedi, sonra ben sabırsızca slov şarkının bitmesini bekledim. Ardından, plaktaki kasetden «Hotel California» şarkısı çaldı. Benimle konuşan delikanlının, aniden morali bozuldu, hiçbir şey anlayamadım. Bir orada bir burada, bazen de hareket etmeden dikiliyor, bir şeyler canını çok sıkıyordu. Rüyadaki gibi yürüdüm yanına: «Sizi dans kaldırmam mümkün mü?» Dedim. «Ne!» Nasıl dedi ve hemen anlayamadı. «A-a, memnuniyetle» — dedi, ardından beni sıkıca kavradı, ben onun elleri daha daha kibardır diye düşünmüştüm, sonra titrer gibi olup hazırda dansı bırakıp gidecekmiş gibi donup kaldı. «Konuşmadan mı dans edeceğiz? Tek kelimesiz» — dedi. «Olur», konuşalım dedim. Hunaçi değil, fakat hüznü şarkı beni bunalttığı için başım iyice şişti ve hâlsiz düşüp göğsüne yaslandım. «O, şarkı bitince sizinle hiç konuşamadığım için beni affediniz, dedi. Bu şarkı çaldığında konuşmayı sevmiyorum, bu değerli şarkı... Benim en yakın dostum onu ağlamadan dinleyemezdi.»

Sonra, bana en yakın dostundan bahsetti. Biraz evvel okuduğu şiirin yazarıymış, onun en yakın dostu. Sadece dostu da değil, öz ağabeyi. Ondan on yıl daha büyükmüş, dünyanın en eski üniversitelerinden birinde — tartura* öğrenmiş. Milletinin halk kültürünü, bilincini, ruhuna koymuş, o halkın kaderini yüreğiyle hissetmiş. Adı Matvi imiş ancak herkes ona Matti olarak seslenirmiş. Bu küçük halkların geleceğe yönelik güçlenmesi için izlenmesi gereken tek yol — Estonya'nın

ilerlemesi gibi olmalıymış, en önce akli geliştirmek gerekiyormuş, sadece bu yolda ilerlersek, nasıl ki herhangi bir küçük ulus, büyük halklara saygı gösterebiliyorsa, diğer halkları da kendisine saygı göstertirebilir diye düşünüyormuş Matvi, nereye gitmişse, orada bunun hakkında konuşmuş.

(S26) Bir keresinde, yazın tatil vaktinde görmek için yanına gittiğinde, Matvi bahçeye kendisi için bir küçük kulübe yerleştirmiş ve tez yazmaya başlamış. Tezi, «halk ile dili arasındaki karşıtlıklar» konuluymuş, tezinde, o halkın yaşantısı, zenginlik açısından geliştiğinde, dilinin de aynı oranda güçsüzleştiğini yazmayı hedef edinmiş ancak türlü bahanelerden dolayı yazıp bitirememiş tezini, ardından tatili bitmiş, sonra orada, insanların söylediğine göre, lüzumsuz, serseri gençlerle arkadaşlık kurmuş ve hiçbir zaman affedilmeyecek büyük hatalar yapmış. Doğru yoldan saptığını fark edince, dürtüst olmadan da yaşayamayacağına göre o asılarak ölmüş. Asılırken yalnız değil üçü birden asılmış onlar: Biri — radikal düşünen Estonyalıymış, halk arasında gayri meşru işler düzenlemiş, diğeri — Litvanyalı — kendi milletinin bağımsızlığı adına baş koymak için uygun zamanı bekleyerek yaşamış. Estonyalı ve Matvi birkaç kez de masonlardakine benzer gizli bir tarikatın toplantılarına katılmış, orada herkes Estonca konuşmuş. Litvanyalı ve Matvi birkaç yıl boyunca temmuz ayının ortasında Rigina'ya yürümüş, orada, onlar Litvanca konuşan diğer serserilerle birlikte şehrin ortasındaki bağımsızlık anıtı önüne canlı çiçekler koymuşlar. Bütün büstlerin üzerindeki «Kendi vatanımıza ve de bağımsızlığımıza» sözlerine hayranlıkla bakarken Matvi', içinde, ruhunun derinlerinde, Litvanyadan daha çok Çuvaş ülkesinin kaderini düşünmüş. Derenin kenarında, eski bir ahşap evde, öfkelenmiş ve gecenin karanlığında olmuş onların hep birlikte ölümü. Kendilerini asmadan önce içeriden ateşe vermişler evini. Demek ki, Matvi' kendini sadece asmamış aynı zamanda yakmış da. Birlikte öğrenim

gördüğü dostlarının söylediğine göre o hastalanmış, onun psikolojisi bozulmuş, delirmiş. Bir Alman psikopatoloğun sözleriyle Matvi, fayda gördüğü kendi gibilerini SEÇİLMİŞ KİŞİLİKler olarak belirlemiş. Onun kendine has ilgisi, bir zaman sonra patolojiye kaymış. Aynı zamanda o vakte doğru sebepsizce İskandinav ülkelerinde gençler türlü akımlara uyarak topluca kendini yakma törenleri düzenlemeye başlamışlar; Matvi ve dostları, elbetteki, bu yangınların nedenini biliyordur.

(S27) Bunun gibi haberleri — özellikle Litvanya'dan çabucak yaymışlar — gençler bu tür bağımsızlık haberlerini her zaman büyük bir ilgiyle temin ederek dağıtmışlar. Hunaçi, o zaman küçük bir çocukmuş. Asılarak ölene kadar Matvi ona mektup yazmış: «Yaşamak istediğin gibi yaşa ancak ölüm gerçeğini de hiçbir zaman unutma. Ölüm bu — mutlaka gelecek» diye belirtmiş mektupta.

...Huraskin'in yanında alacakaranlık olana kadar kaldık, bazıları sarhoş oldu, ileride birbirlerine düzenli olarak misafirlğe gidip gelmeleri hakkında konuştular. Gençler de parka gittiler, beni de davet ettiler ancak ben onlarla gitmedim, biz Hunaçi ile kaldık, dans ettiğimiz odada oturduk. Yan odada büyükler içerek eğlendiler. Bana, hayatın nasıl bir şey olduğunu anlatmak için boşu boşuna uğraştı. Hunaçi, şartlarımızda felsefenin zayıf kaldığını, sadece saçma bir tarzda mevcut olduğunu söyledi, çok mantıklı ve müphem cümlelerle konuştu...

Sakin geçen iki haftadan sonra buluşmak için beni çağırdı. Biz onunla Puşkin şehir meydanında buluştuk. Uzun bir süre şehir boyunca aylak aylak dolaştık. Sokaklar tenhalaşıyordu şimdi, saat on bire geliyordu, biz onunla bir küçük bara girdik. Bulanık... Çabucak kapanma vakti... Disko... Otel Kalifornya...

— Bir şey olmuş zengin Moskovalılar'a, her yerde «İglz»... Gerçekten de nereye gidilse orada *«İglz» çalıyordu, arkadaşımın kız çocuğunu yanıma çağırırım ve onun odasında da «İglzçi». Şimdi, burada da öyle işte.

O gece cumartesi günüydü, annem evde yoktu, Moskova yakınındaki küçük bir şehre arkadaşımı görmek için kalmaya gitmişti. Biz, Hunaçi ile birlikte kahve pişirip içtik, aşk hakkında, Çuvaş halkının bugünkü hâli ve geleceği hakkında sohbet ettik. Çok daha yakındı bana, daha fazla yakını gibi hissediyordu...

Sabahleyin keyifle kucaklaşıp vedalaştık. O köyüne gidecek, gider gitmez de bana yakında mektup yazacağını söyledi ve böyle telkinlerde bulundu. Ancak uzun zamanlar geçse de bana tek bir mektup dahi göndermedi, hiçbir zaman da geri çağırmadı...

(S28) Çok düşündüm neden böyle yaptığımı, ancak hiçbir şekilde anlayamadım bahanesini...

Aradan uzun zaman geçince, birkaç aydan fazla, ondan mektuba benzer bir şey aldım, ancak o sadece bomboş bir zarfı. Üst tarafta benim adresim, aşağıda, kendi adresini yazması gereken tarafta İngilizce, sadece Hotel Chuvashia Shubashkar-City demiş. Zarfın renksiz fotoğrafında —dört katlı, biçimsiz bir otel, altına da «Otel Çuvaşistan» diye yazmış. Ne manaya geliyor diye düşündüm, ancak zarfa niçin böyle «Çuvaşistan» otelinin fotoğrafını koyup boş zarf olarak göndermesinin sebebini anlayamadım.

...İşte şimdi barda oturuyorum, çıkıp hemen tiyatroya gitmeliyim, günümüzdeki göçmenlerin yaşamını anlatan bir gösteri... Litvancadan tercüme olan Piyesini, o zamana kadar okumuştum. Benim kursta gördüğüm eğitimle doğrudan

bağlantılı bir materyal, ben «Moskova sahnesinde» Sovyetler Birliğindeki halkların dramaturgusi —» temasıyla ilgili bir piyes yazıyorum. Elbette, Çuvaş piyeslerinin oynadığı gösterileri de incelemeyi çok isterim ancak Moskova’da Çuvaş tiyatrosuna pek ilgi duymuyorlar... Enstitüyü bitirene kadar çok var, belki o zamana kadar Moskova’da bir hemşehrimin piyesini oynatırlar. Hiç kimse gelmemiş tiyatroya, diplomaya aslında bu şekilde yazacaksın, diye kendi kendime aklımdan geçirip gülerek oturuyordum...

— Affedersiniz neden bu kadar dalgınsınız? — diye sordu bana Çuvaşça konuşan delikanlılardan biri.

— Ben mi? Uykudan uyanmış gibi korkuyla sıçradım. Böylesine güzel bir kızın üzgün durması olur mu hiç?..

— Ben... Hiç de üzgün değilim.

Kısa bir süre sessizlik oldu.

Arkadaşı, konuşmayı başlatan delikanlıya Çuvaşça bir şeyler söyledi, onlar birbirini anladığında gülüştüler, ben aniden kendimi aptal ve önemsiz gibi hissettim, sonra hızlıca ayağa kalktım ve birinci kata indim: «Hemşehrilerim, onlar benim, hemşehrilerim...»

Sokakta, rüzgâr her şeyi uçuruyor, şiddetli bir kar fırtınası esiyordu. İçimde anlatılamayacak kadar bir sıkıntı vardı. Hızlıca taksi çağırdım ve eve gidip Hunaçî'nin gönderdiği boş zarfı arayıp buldum. Ardından, hiçbir şey düşünemeyecek oldum ve hiçbir yere gidemeyecek kadar öfkelenip küçük küçük adımlarla evin içinde dolarken aniden tramvayda Rusça şarkı söyleyen Çuvaş'ı hatırladım ve bu iki cümle zihnimde dolanmaya başladı, işte şimdi yakayı ele veriyordu bana: BİZ,

ÇUVAŞLAR APTALIZ... BİZ ÇUVAŞLAR APTALIZ... ve de OTEL
ÇUVAŞİSTAN... OTEL ÇUVAŞİSTAN...

Rüzgâr da rüzgâr değil gibi, Hunaçi güçlü bir kar fırtınası olup öfkeyle
kızıyor bana, sonra onun eceliyle öldüğünü ya da intihar ettiğini apaçık anladım.

1983-1984

(S29)

3.5. Valyukka ve Kiterin

Evin etrafını karanlık basmıştı, yoğun sis altında, avludaki çitin tepesinin
buluta doğru tırmanışının dışında gözle hiçbir şey görülüyordu. Kasvetliydi.
Dışardaki bahçede meçhul biri ya da birileri hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Ağaçlar
birbirlerine ilişe ilişe bir şeyler fısıldaşıyorlar, ahırın kapısı hüznle inliyordu.

Ağustostu.

Avludan, burnu gıdıklayan dolu dolu bahçe kokusu yayılıyordu. Süt, inek,
gübre kokusu (etrafı saçıyordu). Yan yana dizilmiş evlerin etrafında kalın ve
yabancı sesli birileri, alçak (sesle) bağrışıyorlardı.

Kiterin, tomruk üzerinde otururken, ayağa kalktı ve komşularının evlerine
doğru göz gezdirdi. İki alımlı, haşin erkek gördü.

Aynı anda, sokakta araba sesi işitildi. Yağmurun ağır ağır yağmaya başladığı
zamanki ses gibi...

Erkekler hızlıca sokağa çıktılar, arabanın sesi yakınlaştı, ardından daha
uzaktan işitmeye başlandı.

Kiterin, küçük çocuk gibi arabanın arkasından koşmak istedi. Sokağın kapısını ağır, sessizce açtı ve dağa doğru baktı. Tanrım, bahçenin kapısında, hiç kimse, bir canlı dahi yoktu. Araba da biraz önce ana yola çıkmıştı.

(S30) Kiterin, (komşularının) evinin önündeki odun yığınının üzerine tırmandı ve pencereden içeriye doğru dikkatlice baktı. Kocasını Valyukka'nın masaya yığılarak, başını koyduğunu gördü. Önündeki cam şişeyi, yarısına kadar bile içememiş: Bir iki kadeh içtiğiyle sarhoş olarak, yığılıp kalmıştı Valyukka.

Kiterin, kocasının öylece yığılıp aciz kaldığını görünce, burnundan soluyarak, içinden kahroldu. Eve karabasan gibi uçarak girdi ve: «Ayağa kalk!» — diye bağırdı. Valyukka işitmedi. Kiterin, «Ayağa kalk aşağılık herif» — diye bir kez daha çığlık attı. Onun üşüyen vücuduna masadaki votkayı boşalttı. Valyukka hiçbir şey olmamış gibi sakince uyuklamaya devam etti. «Ah, dalga mı geçiyorsun benimle» — Kiterin kocasını saçından tuttu ve bir kere aşağıya doğru bir kere de yukarıya doğru çekti. Valyukka bir şey hissetmeksizin gözünü açtı. «Ayağa kalk diyorum!» — diye çığlık attı Kiterin. «Ne oluyor ya? Sarhoş haliyle, hem nasıl zıpladın sen buraya Kiteruk hı?» — Hayret ederek baktı ona kocası. «Ayağa kalk diyorum, ayağa kalk!»

Ne olmuş ki bugün Kiterin'e, başka gün saçından böyle boşuna çekmezdi, neden kızdı, neden hiddetlendi ki acaba, diyerek ağır başını kıpırdattı Valyukka: «Ben, şey, Kiteruk, uyuyup dinleneyim mi biraz? Lütfen, bir iki saat uyuyacağım ve sonra gideceğim, kendim ayağa kalkacağım, sen de yat ve uyu, olur mu Kiteruk?» Kiterin, «Kalk, derhal burayı terk et, yoksa maf edeceğim seni» dedi ve Valyukka'yı tokatlamaya başladı. Valyukka yavaşça ayağa kalktı ve sallana sallana kapıya doğru yürüdü ve ardından, kısa bir süre evin önünde çığlık attı. Kiterin evin ara tarafındaki

pencereden dikkatlice baktı: Valyukka sol elini kalbine koydu ve kapıyı kendine doğru ayağının ucuyla çekmek istedi. Kalbi çok ağrıyor, demek ki, lanet olsun, diye düşündü Kiterin.

Valyukka sokağa çıktı ve dinlenmek için banka oturdu. Başında şiddetli bir ağrı vardı. Sadece başında değil, göğsünde ve kalbinde de ağrı vardı. Ruhu orada değil gibiydi. Vaşokka, düşünmeye (şuurunu yerine getirmek için) gayret etti ve yavaş yavaş derin hüyalara daldı.

«Sen hala gitmedin mi, şeytan başı» — diye bir ses işitildi açık pencereden. «Ben, tamam, gidiyorum, işte, gidiyorum», — Valyukka yıldırım hızıyla gözünü açtı ve tavşan gibi ormana doğru yürüdü, çiftliğe kısa yoldan, dereden geçeyim dedi.

(S31) Derede, çayın yanında, ikisi birlikte duruyorlardı.

Kız çocuğu (babasını fark edince) utanarak arkasını döndü. Valyukka dikkatlice baktı ve kızının üzerindeki ince yakalı beyaz yağmurluk ona Vera'nınki gibi göründü: Geçen yıl pazara gidip, domuz yavrusu sattığında almıştı.

— Hey Vera! Ne yapıyorsunuz burada? — diye sordu endişeli ve suçlu sesiyle.

— Yine mi içtin?.. Ablam evde mi? — diye sordu Vera her zamanki gibi kuş yavrusu (gibi çıkan sesiyle).

— Evde, tabi, nerede olacak başka ablan...

— Şerefe! Valkki'nin çocuğu — dedi genç. Valyukka, Mikolay'ların Saşa olmalı galiba diye düşündü ve ardından Vera'nın yanına koşmak istedi, Vera bu duruma (babası tarafından yakalanmaya) şaşırılmamış gibiydi, o anda, (içkiden

otlanmak için) Valyukka'nın aklında bir fikir parladı ve «Şerefe, Şerefe haydi çek işte — dedi. «vermem» — sadece benim», dedi Saşa. «Vermezsen verme — diye karşı çıktı Valyukka. Ardından, Vera'yı dirseğinden tuttu ve: «Vera, bana kızma içiyorsam bile babanım senin» dedi. Vera'yı çekiştirdi. On-on beş adımdan sonra Valyukka tekrar döndü ve derenin yanına geldi. «Saşa haydi içelim», — dedi ve ceketinin iç cebinden şişe çıkardı, şalvarının cebinden de — kadeh. «Şerefe!» diye uzattı ve — Saşa kadehi aldı. Sonra da kendine doldurdu. Kızı, Vera'ya uzattı ve: «İçer misin?» — dedi. Vera hıçkırarak ağladı, «Vera, neden böyle ağlıyorsun, ağlama», — diye teselli etti kızını Valyukka. Vera dereye doğru dikkatlice baktı ve bir kelime konuşmadan, hüzünlü bir şekilde oturdu.

Şişeyi bitirince, Valyukka kendi istikametinden çiftliğe doğru yürüdü. Köyün başı boyunca uzanan çitten geçeceğim diye, tırmandı, gayret gösterdi ancak hiçbir şekilde geçemedi, bugün sabahleyin iyiydi, çitlerin boyu kısaydı, öğlen, buzağılar tarlaya kaçıp gitmesinler diye, baya yükseltilmiş çitleri demek ki diye düşündü. «En iyisi hemen oturup dinleneyim» dedi Valyukka, — çiftliğe vardığımda odun yakarım, gerçi Mışkı'ya söylemişti kömürü daha fazla bırakıp git diye». Boğazından biri boğar gibi, kalbine biri iğne batırıp çıkarıyormuş gibi derisi kesilircesine bütün iç organları ağrıyordu.

Çitin köşesine dinlenmek için oturdu ve ilk önce hafif ardından derin ve daha da derin nefes alıp vererek huzurlu bir çocuk gibi rahatlamaya başladı, ardından hiçbir şey hissetmemeye başladı: Ağrıyı da karanlığı da buz gibi yeri de.

(S32) Kiterin, sakinleşeyim diye, masadaki şişeden bir bardak koyup içti. Rahatladığını hissetti. Başı kar fırtınası gibi dönüyordu, gözlerinde de — bulanıklık vardı. Bir bardak daha doldurup içti Kiterin. Sonra Vera'nın, kasetleri arasında

kutuların üzerine yazılmış isimlere bakarak sevdiği şarkıyı arayıp buldu ve radyoya koydu. Radyo, yarı kırık dökük, huzursuz, sürüklene sürüklene, sarhoş insan gibi hırıldadı:

Niçin ben seni bu kadar çok sevdim,

Niçin yaşadım ben seninle yan yana

Kiterin gözünü kapattı ve radyoyla birlikte gözyaşları içinde neşesi kaçmış sesiyle bağıarak şarkıya eşlik etti.

Kiterin, şarkıyı tekrar tekrar söyleyince içinde ansızın bir bunaltı hissetti. Bir anda, pencereden dörtnala koşar gibi sokağa fırladı ve derenin boyunca uzanan patikadan çiftliğe koştu. Köyün başına varınca karanlıkta, köşede bir kişinin oturduğunu fark etti. Korkarak yanına varıp baktı ve — Valyukka'nın (bedeninden) çıkmaya başlayan ruhu (bir anda) anlaşılmayacak bir şekilde yok oldu.

Valyukka, ayağa kalk! Ayağa kalk haydi, ayağa kalk, neyin var senin, Valyukka, kendine gel haydi! — Kocasının gözlerine bakmaya çalıştı, ancak eşi tamamiyle hareketsizdi. — Valyukka, ayağa kalk, çiftliğe gitmeli mi ki? Zaparnike* Kalp krizi geçirmiş insan böyle mi durur acaba? Sesi Kiterin'in sakin ve sessizdi, bağırmıyordu, yalvararak uyandırmaya çalışıyordu şimdi o kocasını. Ancak Valyukka işitmedi onu, onun sakin ve arzulu sesini.

Kiterin Valyukka'yı sallamaya başladı, yüzünü tokatladı ancak Valyukka'nın başı (kafası) kesilmiş kukla gibi sarkıktı. Vücut ısısı da düşmeye başlamıştı. Kiterin, korkuyla kocasının avuç içini bıraktı, nabzını ölçtü, o biraz evvel kocasını uyandırmak için yaptığı tepinmeyi artık bıraktı.

Kiterin boş gözlerle bir tarlaya doğru, diğeri ise köye doğru hevesle bakıyordu ve Valyukka'yı kucaklayarak onunla bir şeyler konuşup, şarkı söylemeye ve de ağlamaya başladı.

1983

(S33)

3.6. BOBBİ

Yazılmıyor hikâyem, Bobbi, ne yapsam da yazılmıyor. Çiçekler de ölürler... ölsünler ne oldu ki? Çiçekler de ölürler. Hayır — çiçeklerde... Ne yapsam da yazılmıyor. Demek ki çiçekler de ölürler. Evdeki çiçek solunca — insan ölmüş gibi oluyor. Çiçekler kuruyup soldular şimdi, biri bile büyümüyor, çiçek açmıyorlar, ölmek istiyorlar galiba, Bobbi, ölüyorum galiba, sen şimdi tekrar sokaklarda evsiz başıboş mu dolaşacaksın?..

Çiçekler de ölüyor, hayır — olamaz, çiçekler de... Hiçbir şey yok, hiçbir şey (geride) kalmıyor.

Üzgün müsün, Bobbi? Nerede senin sahibin? Ben sahibin değilim işte. Hayır, ben senin sahibin değil, dostunum. Dostum diyen dost değildir derler, hemen kızma bana. Senin, beni, sevmek için yaratılmadığımı kendim de çok iyi biliyorum. Ancak çiçekler de kuruyorlar, hisler de sevgiler de düşünceler de. Çiçekler de yok oluyorlar, tamamen yok oluyorlar, Bobbi, ben de, sen de, senin eski sahibin de.

Hikâyemi, kendim özgürce yazamıyorum, sen yazarsın, daha düzgün yazdırırsın. Acaba, sen değil misin? O yabancı hikâyeci «BOBBİ», KİFFER LÜKSEMBURG. Bu hikâyeyi gazete de okuduktan bir sonraki akşam rastlaştık

seninle, Bobbi, hatırlıyor musun? Ben geç çıkmıştım restoranttan, herkesin dağılıp tenhalaştığı bir andı, sen restorantın önündeki küçük meydanda insanların ayaklarının etrafına bakıp koklayarak yürürdün. Soğuktu, mart ayının başlangıç günleriydi, rüzgâr aşşağıdan, İdil tarafından esiyordu, sen benim ayağıma gizli gizli sokuldun ve sürtündün, otobüs geliyordu, seni hızlıca göğsüme soktum ve otobüse oturdum, sen küçüktün, ancak zerre ağlamadın, titemedin, başını koluma koydun ve gözünü kapattın. Beni nasıl hemen tanıdın Bobbi? Nereden bildin benim Kiffer'i okuduğumu? Ben Kiffer değilim, sadece ölmek için yanına geldiğin güçsüz, hastalıklı yazarım. Memleketimiz de Lüksemburg değil, küçücük bir şehir sadece. Memleketimiz, yoksul ve renksiz bir şehir olsa da— bizim memleketimiz, Bobbi, kendi memleketinden değerli hiçbir şey yoktur bu kocaman yeryüzünde.

(S34) Kaprisli eleştirmenler, bu hikâyeyi Kifferi'nden çalıp yazdığımı söyleyecekler şimdi. Söylesinler, ben onlar için yazmıyorum, ben, Tolstoy'un söylediği gibi, SESSİZ KALMAK İSTEMİYORUM. Ben senin için yazıyorum hikâyemi, Bobbi, peki bir köpeğe, hikâye ya da bunun gibi güzel sanatlar gerekli değil derseler eleştirmenler? Desinler, bizi hangi söylem, kendimiz için yazacağımız vakitlerden alıkoyacak? Kiffer kendisinin sentamantilizmle ayıplanacağından korkuyor. Biz Bobbi, Kiffer değiliz, sürekli gözyaşı akıtacağımız romantizm için yazdık diye ayıplanmaktan korkmayız. Masada ekmek tuz olsun, savaş çıkmasın, diğer her şey olur. Biz seninle olası üçüncü dünya savaşından sonraki gibi, kimsesiz, sadece ikimiz kaldık. Nerede senin ilk sahibin Bobbi? Ben, onu o kadar görmek istiyorum ki onun günahını kendime üstlenmeye de hazırım. Üzgün ve hüznüsün. Anlıyorum, büyük yalanı unutmak için (böylesin). İşte böyle Bobbi, yeryüzünde, bilinmeyen bir zamanda, nefes alacak ve hıçkırarak ağlayacak, hatta çok sevecek kimse kalmayacak. Bir yaşayan klasik söz gibi, neredesin sen deniz? Hey Bobbi, hayatı sabretmek için

yaratmış derler ve yaşadığım anı yaşayarak görmek istersin değil mi? Dün akşam, bir genç hikâyeci ile epeyce oturup sohbet ettik. Çok da yapmak istiyor bu işi, çok da kabiliyetli, bizim hikâye yazma isteğimiz de yoktu, kabiliyetimiz de ancak aşkımız, sevgimiz var bizim, sevgiyi hiçbir yerde bulamazsın, birbirimizi candan seviyoruz işte. Sevgi olunca başka bir şey çok da gerekli değil. Diğer şeyleri çoklaştırmca sevgi ortadan kayboluyor galiba, Bobbi. Halkımız için şimdiye kadar hiçkimse hiçbir şey yapmamış. Bizim nesil sadece bir tozmuş dedi genç yazar, ancak, onların nesli, hiçbir şey yapılmadan mı yeni nesil olmuş acaba? Belki, doğru söylüyor olabilir mi söylediklerinden herhangi birini o çocuk, kendimden dolayı ne kadar da çok düşünüyorum, o kadarına dayanamayacak olup uzaklaşıyorum kendime hatta kendimden iğrenmeye kaçmaya başlıyorum. Kendimi hikâyeci gibi hissediyorum. İlk önce sevgimi (o beni aşkıyla yakıp yıkıp kül edecek korkusuyla) sonra ruhumu, (ruhsuz yaşamın daha hafif olduğunu anladığımdan) kendimi (çabucak övgü alabilmek için insanlık adına baş koymaya hazırlanıyorum diye) satmış zavallı ben. Hayat bu, dostum, tehlikeli bir pazar, çocuk oyuncağı değil. Öncelikle edebiyatın kalın kabuğunu kırıp çıkacağım ve tekrar içtenlikle yazacağım dedim, kabuğu kırıp çıktım ve (gördüm ki) yüreğim ile ağrım meçhul bir yere gitmiş.

(S35) Halkımızı modernleştireceğiz diye çabaladık ve kendimiz de modernleşmeden yarı aydın insanlar olup kaldık. Yabancınn modernleşmesini benimseyeceğiz diye gücümüze ve sağlığıma acımadık, bizim modernleşmemiz biraz geriden geliyordu, tam oturmamıştı, oldukça bulanıktı buna rağmen en gelişmişinin de bu olduğunu düşündük. Karakarga da kendi yavrusunu kara olmasına rağmen benim yavrum diye sever, derler. Kim söylemiş bize karasınız diye? Kimle mukayese edildi bizim bulanık parlaklığımız? Belki de bizim şeklimiz böyle? Şeklimiz değil sadece aynı şekil de iffetimiz de. Zengin olmak için ölenler gibi,

modernlik için aptala döndük. Döndük işte (modern olduk) ve aptallaştık. Kitabımı inek yemiş, anne sütünden faydalanmamış insan gibiyiz. Yaşıyoruz biz öyle ikimiz, Bobbi, bir evden diğerine varıyoruz. Ağlıyorsun Bobbi, sızıyorsun ancak dilin yok. Belki de dilin olmadığı için ağlıyorsun sen? Ancak kahrolup ağlama sen, dilin olmadığı için, sana kötü sözlerle saldırdıklarında — sen sert, daha azgın karşı çık, dilin görülmezse dişlerin görünsün. Öğrenerek bakmak yerine korkarak baksınlar sana, Bobbi. Herkesin kendi kaşu gözü, eli ayağı, ağzı dudağı. Herkes kendisinin kaşından gözünden, elinden ayağından, tadından tuzundan çekinerek yürüdüğünde düzelecek mi ki Bobbi? Dil ve düşünce birdir, dil olmadan düşünce nasıl doğabilir? Karışık dil, karışık düşündürür, karışık düşünce karışık yaşattırır. Karışıklığı gittiğinde Bobbi çiçekler de ölüyorlar, kapkara kara pazıyla yeşermeye başlıyorlar...

Gücenme bana Bobbi, affet beni, bu ihtiyar bunağı. Ben seni candan seviyorum işte. Affet beni, bu ihtiyar âcizi. Affet bu aptalı. Bir gün dilin olursa hiçbir zaman bana «Çuvaş sessiz ol» deme olur mu Bobbi?

1984

(S36)

3.7. Romeo İçin Güller

Bu akşam ruhu daha fazla daralıyor, hiçbir şey yapamıyor ve canı sıkılıyordu Erre'nin. Nereden başladı bu ağrı? Hatırladı! Piyes oynarken Erre, bir anda salona doğru baktı ve her nedense, birdenbire kalbine bir sızı girip ağırmaya başlamıştı. Bu yüzden sonra oynayamadı elbette (bu dünyanın sonu değildi) daha sonra da hayat devam etti. İşte şimdi de o anı hatırlamaya çalışıyor ve — ne var ki hiçbir şey de hatırlayamıyordu: Nasıl hatırlasın, o loş salonda bu kadar narin bir canı ağrıtan şeyi?

Hiçbir şey gözünün önüne gelmiyordu. Usta artistler hiçbir zaman salona odaklanmazlar, onlar için — salon yoktur, tek dünya — sahnedir onlarda. Üniversitede de öyle öğretiyorlardı ancak Erre, nedense böyle yapmayı beceremiyordu. Salonu görmeden oynamak ona, kimsesiz boş yerde oynadığı hissini veriyordu, bu işte usta artistler için korkunçtu: Boş yerde, boş salonda oynamak anlatılamayacak kadar zordu. Öğitmenler her zaman bu psikolojiyle mücadele ederler: «Sahneye doğru bakarsan, hemen şaşırıp hata yaparsın, aynı şekilde oynarken sadece kendini hissedip yalnızca partnerini görmelisin» derler. Sahne tekniği bu şekildeyken, Erre, sahnede — ansızın, yine elinde olmadan, hızlıca salonun ortasına doğru baktı. (Erre salona doğru baktığı zamanlarda) Hiçbir zaman da gözünün ucuna farklı imajlar gelmez, her zaman aynı fotoğraf — sıra sıra dizilmiş kafalar (olduğunu görürdü). Bugün de öyleydi. Ancak bugünün diğer günlerden farkı, galiba, önceki günlerdekinden biraz daha kasvetli olmasıydı. Gerçi, havanın kasvetli olduğu çok anlaşılıyordu. Hava, dışarıda ekim ayı gibiydi, ağaçlar dekor edilmiş gibi yetim, hali hazırda donup kalan çekirgeler gibi anlamsızca pinekleyip uzanıyorlardı. Tiyatronun iki tarafında esen hafif rüzgârın yırtmaya başladığı afişlere üvey anne çocuğuyla birlikte bakıp dalyıyorlardı... Gerçekten de, (hava) güzel değildi. Erre'nin tiyatrodaki henüz ilk yılıydı: — Bu yıl, onlar yirmi altı Çuvaş genci — Moskova'daki tiyatro üniversitesinde öğrenim gördüler ve yazın rayonlarda turnelere çıktılar. İşte yine bir iki hafta önce tiyatro sezonu tekrar açılmıştı, Erre'lerin grubu üniversitedeki yönetmenlerle birlikte hazırladığı piyesleri sahnede sergiledi. Bunlardan birisi de Shakespear'nin Romeo ve Juliet oyunuydu. Bugün de onu ikinci kez Supaşkar'da oynamışlardı.

(S37) Erre'ye güvenip başrol vermişti bu piyeste yönetmenler. Çılgın gibi âşık ancak bırakan genci oynuyordu, oldukça baş döndürücüydü! — Kendisi de şu ana kadar

böylesine derin bir aşk yaşamamıştı. Moskova kızları, gözüne daha bakımlı, daha pürüzsüz gibi görünüyordu, köydekiler — ise daha bir ketum gibiydi. — Rus tiyatrosunda rahat ve lolita patron kızlarını oynayan Marinki ile Supaşkar'da çalışmaya başlar başlamaz tanışmıştı. Gösterilerde sürekli denildiği gibi Manya ya da Dünya, zaman zaman Dünyaşa ya da Manyasha diye seslenirlerdi ona. Erre, onun bahtsız, zavallı bir kadın olduğunu düşünüyordu, miskin ve bahtsız bir kadın. O, şehirde bir aktristi. Bizim Çuvaş'ların neyseki, merkezi de başkenti de Supaşkar'da, uzak ve taşra bir şehir değil. Şimdi de geçmişte de — hep bizimdi. Rus aktörlerinin kaderi böyle diye çok deseler de kıskanılmamalı..¹⁹ Sessizce böyle düşünüp uzanırken birden telefon çaldı. Erre masadaki ahşap saate baktı: saat gece ikiyi yirmi bir geçiyordu. Yerinden kalkıp ahizeyi tuttu.

— Alo Erre'yi çağırabilir misiniz telefona? dedi yabancı bir ses.

— Benim dinliyorum — dedi Erre şaşırarak.

— İyi geceler Romeo! Siz beni tanımıyorsunuz. Ben... Ben... Dculetta... Dculiya... Şey kendi aramızda Yuliya deriz. Bu akşam ben sizin tiyatronuzdaydım, işte şimdi sizi aradım... Beni anlatamayacak kadar etkiledi oynadığımız Romeo, ancak sizin Juliet'iniz²⁰ nasıl söylesem... Çok karanlık... Saflık ve bekâret görünmüyor sanki onda...

Erre, o anda bir şey söyleyemeyince öksürdü ve: — sonra? — diye sordu.

¹⁹ Erre'nin burada Dünyaşa'yı şanssız görme sebebi bir Rus olmasına karşın Çuvaşistan'da tiyatro oynaması sebebiyledir. Kendisini bu şekilde düşünemeyeceğinden ve Supaşkar'ın tarihiyle de hep kendilerinde olduğuna ve köklü bir tiyatro geleneğine sahip oluşuna atıf yapılmaktadır.

²⁰ Burada Juliet'ten kasıt Dünyaşa'dır. Kendisi çok güzel, bakımlı bir kadındır. Bu yüzden telefonla arayan hayran, Juliet'te eserin tiyatro metninde olduğu gibi masumiyet ve saflık göremediğini belirtir.

— Ben... Ben size teşekkür etmek istiyorum çok iyi oynadınız ... Ben... Siz en iyi Romeo'sunuz ve üstelik de Çuvaş ruhlu Romeo'sunuz. Tebrik ederim Romeo. Selamlar...

— Estağfurullah — dedi Erre.

— Ben... Benim şu anda yüz yüze göresim var sizi, — dedi kibar sesiyle Yuliya.

— Yarın öğlenki piyese gelin o halde, tam da «Ro-meo» oynuyor yarın — dedi Erre sessizce.

— Benim sizi şimdi göresim geldi, — kızın sesinin ummadık anda sakin ve hüzünlü olduğu işitildi.

— Şimdi... Mümkün değil, — diye cevapladı Erre.

(S38) — Eşiniz evde mi? — diye çabucak sordu kız.

Erre, hem şakayla karışık hem de kızgın sesiyle — benim küçük kızım — az evvel akşamdı, şimdi ise gece oldu, dedi. Saat — gece ikiyi yirmi bir geçiyor, bu yüzden senin de uyuman gerekiyor diye ekledi. Her gece düzenli uyumamış bir kız çocuğu, hiçbir zaman dünya için faydalı ve yetenekli bir insan olamayacak haydi dedi ve —ardından ahizeyi suratına kapattı.

Şeytan, önemsiz, ıvır-zıvır bir telefon diye fisıldyordu! Numaramı nereden bulabilirler ki? Tiyatroyu arayıp akrabalarınız diye söyleyerek öğreniyorlar demek ki diye düşündü. Telefonun el altında olması da oldukça güzel bir şey, bütün şehir avucunun içindeymiş gibi — şehrin bir köşesine ulaşmak için sadece birkaç saniye gerek. Neyin gerekli olduğuna bakıp bir telefonla alıyorsun. Taşındı, Erre'nin, hiçbir

muhabeti olmadığı, Ağabeyi, gerçekten de taşındı, eşinin yanına gitti ve — bu binayı geçici süreliğine Erre'ye bıraktı. Eski olsa da — idare eder. Dört köşe olsun da...

— Telefon tekrar çaldı.

— Erre ahizeyi kaldırdı ve bir şeyler söylemek için bekledi.

— Alo dedi, hiç tanımadığı bir ses, kız sesi, — birkaç dakika önce sizi, kız arkadaşım aradı, siz onu affedin, o size âşık olmuş ve kendisi ne yaptığını kendi de bilmiyor. Alo duyuyor musunuz? O size âşık olmuş ancak kendi de ne yaptığını bilmiyor, alo neden cevap vermiyorsunuz?

— Dinliyorum, — şaşırıp kaldı Erre.

— Alo, lütfen, konuşun Yulipa ile rica ediyorum size, — diye öğütledi yabancı ses.

— İyi bir kız olsaydınız beni her zaman pat diye arayamazdınız değil mi? —
Dedi Erre.

— Rica ediyorum size, lütfen anlayınız beni: O ne yaptığını kendi de bilmiyor. O size âşık!

— Benim suçum mu? Soruya cevap olarak aptal denildiğini kendi de işitti Erre, ancak herhangi bir cevap vermedi.

— Siz, — dedi kız. — Çünkü o sizi seviyor. Siz insan ruhundan iyi anlarsınız, aşkın gücünü iyi bilmek gerekli.

— Bilmiyorum, — diye kestirip attı Erre. — Kendinden daha fazla birisine âşık olmak, bu bana pek inandırıcı gelmiyor.

(S39) — Rica ediyorum sizden, Yuli'ye, üç cümlede olsa bir şeyler söyleyin, herhangi bir şeyler işte, dedi kız. Sonra onun aceleyle arkadaşına bir şeyler söylediği işitildi. Galiba, ahizeyi o sırada Yuliya aldı.

— Alo, affedersiniz, siz şiirleri sever misiniz?

— Evet, severim dedi, Erre.

— Bir şey okur musunuz acaba?

— Ne hakkında? diye sordu Erre. — Aşkla ilgili mi?

— Yok, ruh hakkında.

— Erre, kulağına, yüzüne, gözlerine, yüz hatlarına diğer uçtan sıcak hava dalgası çarptığını hissetti.

— Evet — dedi o. — Dinleyiniz...

Sonra sessizce, Marinka ile uzandığı gecelerde (kâğıda) bakmadan yeni rol ezberlediği zamanlardaki gibi acele etmeden okudu:

Güller, yaprak dökerler

Uyuyan yok — sadece rüya var!

Titreyen alevmiş gibi...

Onu hissetmek ve yok olmak —

Görmez yerlerinin

Şeyleri yanmalı:

Dibine

Yer verip

Hepsini ve:

Bir de tozunu,

Bir de canını:

Öylece kendime serpiştirdim ben

Öyle, İli Lima* demek olmayacaktı:

Güller vardı

Artık:

Onlar yok.

— Bitti değil mi? — diye sordu Yuliya anlamaksızın, kısa bir süre sessiz kaldıktan sonra.

— Bitti, beğendiniz mi?

— Beğendim, teşekkür ederim.

— Anladınız mı?

— Anladım.

— Erre, tamamiyla anladınız mı Yuliya? — diye üzüntüyle tebessüm ederek sordu.

— Tamamını — dedi Yuliya.

Ardından biraz sonra: — Ben ahizeyi kapatsam? dedi.

(S40) — Hayır! Kapatmayın dedi Erre. Siz gül sever misiniz?

— Severim.

— Başka ne seversiniz siz Yuliya?

— Sizi bir de gülleri.

- — Bir de şiirler dinlemeyi, öyle mi?

— Bir de gecenin karanlığını.

— Nereden arıyorsunuz beni?

— Caddeden, otomattan.

— Cadde yağmurlu. Soğuk değil mi?

— Soğuk.

— Kız arkadaşınla birlikte ikiniz misiniz?

— Yok, o gitti, yalnızım.

— Yakında orada taksi çevrede görünmüyor mu Dculiya? Siz taksi tutun ve benim yanıma gelin. Anlaştık mı?

— Yok, — dedi Yuliya üzüntülü. — Taksi burada sadece birkaç kez durur, ancak bana birisi de gerekli değil.

— Siz Romeo'yu görmek istiyordunuz...

— Ben sizi gördüm şimdi...

— Nerede? Nasıl? Orada sizin konuştuğunuz telefon video telefon mu?

— Ben sizin sesinizi seyrettim. Sesiniz o kadar güzel, narin, kibar, çocuk hatta kedi yavrusu gibi.

Erre kahkahayla güldü.

Yuliya güldüğünü işitti ve bir an hiçbir şey söylemeden şaşırıp ve:

— O kadar gülünç müyüm ben? — dedi.

— İkimiz kedi yavrusuyuz, kedi yavrularından başka, kim konuşsun telefonla gece yarısı saat ikide. Öyle değil mi?

— Tekrardan özür dilerim, aradığım için. Uyumak istiyorsunuz galiba, hoşçakalın, — dedi kız aniden.

— Bekleyin lütfen bekleyin! Ne tuhaf bir insansın? Dculiya sen, geceyi sokakta mı geçirmek istiyorsun?

— Nasıl sokakta? Aman Tanrım! Evim var benim. Eve girip yatacağım. Evden de arayabilirdim ancak oradan annem ve babam duyabilirler.

— Dculiya lütfen geliniz yanıma, Romeo'nun kendisi, Dculette'yi tekrar görmek istiyor — diye rica edip söyledi Erre.

(S41) — Yarın öğlenki piyeste göreceksiniz kendi karanlık Julyet'inizi, yarın «Romeo», — dedi sessizce Yuliya gülererek.

— Siz de geleceksiniz ancak tamam mı?

— Pekâlâ dedi Yuliya. Bir kez daha af diledi, ardından iyi geceler dedi ve ahizeyi kapattı.

Erre başından balta sapıyla vurulmuş gibi hiçbir şey anlayamadan öyle kalakaldı, kahve öğütmeye başladı.

— Tekrar telefon çaldı.

— Konuşuyorsun, sürekli konuşuyorsun! — diye Marinkî'nin lolita gibi yumuşak sesini işitti. Bir saate yakın arıyorum, ancak birisiyle konuşuyorsun. Beni hiç düşünmüyorsun.

— Seni seviyorum Marinka. Seni seviyorum.

— Belli oluyor sevdiğin. Aklına bile gelmiyorum.

— Sürekli, seni aklımda tutuyorum, Marinka...

— Peki, öyle olsun... — Ardından, daha sakin ve daha somurtkan sesiyle: — Ne yapıyorsun dedi?

— Uyumaya çalışıyorum.

— Bensiz mi?

— Seninle elbette. Seni aklımda tutarak...

— Az önce taksi çağırđım, hemen gelir, beni bekler misin?

— Bu güne sadece konuşmak istiyorum. Taksiyi sen geri gönder. Çağırma ücretini yarım sana faiziyle ödeyeceğim dedi Erre.

— Beni kesinlikle anlamalısın! Kesinlikle! Kim var senin yanında? Lima mı?

—Marinka'nın sesi bir anda kızgınlaştı.

— Yalnızım ben evde. Gece. Şiirler ve güller. Aynı zamanda Mario Vargas L'osa'nın²¹ «Hulio inkepe şıraşkı», si diye — cevapladı Erre. Benden dolayı endişelenme lütfen. Sakinleş ve uyu.

— Niçin benimle baş başa kalmak istemiyorsun bu gece?

— Dikkat et: Ağlayacaksın birazdan. Güller de yapraklarını döküyorlar...

— Sonra, Marinka ahizeyi sertçe fırlattı.

Erre yere oturdu ve eline dergi aldı. Derin düşüncelere daldı.

Ertesi gün piyes vaktinde hızlıca salona göz gezdirdi Erre: Neredeki o? Diye hep aklından geçirdi. Ancak kimse gözüne ilişmedi. Oynarken incinerek, bir o kadar da heyecanla oynadı.

(S42) Piyesten sonra aktörlere çiçekler hediye ettiler. Erre'ye uzun örgülü mütevazı bir kız, gül demeti sundu. Erre, bu mu acaba? (dün gece telefonda konuştuğum) diye düşündü. Ancak, sesi de tamamıyla farklı gibiydi.

Bu akşam niçin için kimse aramadı: Marinka da, dostlar da ve tanımadık kız da. Aradıklarında duyayım diye telefonu oturduğu yerin yakınına taşıdı ve dünkü

²¹ Perulu, 2010'da Nobel ödülü almış bir yazar, eleştirmen.

okuduğu romanını eline aldı. Yatınca uyukladı. Aniden, telefon sesiyle irkilerek zıpladı ve ahizeyi sıkarak kaldırdı:

— Alo, alo, sen misin Dculetta? Gül güzeli. Böyle ortadan kaybolmayı sever misin?

— Ben, — dedi dün geceki ses, siz uyumuyor muydunuz?

— Yok-yok, — dedi Erre hareketlenerek. — Ben de arasanız diye bekliyordum.

— Benim sizi dün geceki arayışım: Nasıl baş döndürücüydü...

— Dculiya, çiçeğim, niçin tiyatroya gelmediniz bugün?

— Geldim ki hatta bugün Tanrı gibi oynadınız.

— O hâlde neden piyesten sonra yanıma gelmediniz?

— Geldim, ancak kendim değil, benim çiçeklerim — güllerim geldi yanınıza.

Benimle yanyana saçları uzun örgülü bir kız oturuyordu, ben gül demetini ona verdim ve size hediye etmesini rica ettim. Onun örgüleri oldukça uzundu, bana çok hoş geldi...

— Kendi çiçeklerinizi kendiniz vermeliydiniz Dculiya...

— Affedersiniz, siz «Ağlamayacaksınız Kızlar» adlı şiiri bilir misiniz?

— Bilmiyorum, dinliyorum sizi...

Erre, şiiri okuyup bitirdi, kız da iyi akşamlar dileklerini sunup ahizeyi kapattı.

Bir sonraki gece tekrar aradı o, diğer genç şairin güzel dördlüğünü okumasını rica etti. Erre yine okudu.

— Her gece aradı kız.

(S43) Erre de her gece kız için şiir okudu.

«Romeo ve Juliet» piyesinin bitişinin ardından Erre'ye kıpkırmızı kabarık gül demetleri hediye etti kız — ancak bu çiçekleri kendisi sunmak yerine başka insanların aracılığıyla takdim etti. Kendisi Erre'nin gözüne hiç görünmedi, bir gece Erre (telefonda) gülerək:

— Bunca gül satın alıp parayı bitiriyorsun dedi... ve kız ona (kırılarak ve gücenerek):

— Ben size bu gülleri satın alarak hediye etmiyorum ki Romeo, zira ben — çiçekçiyim, çiçek yetiştiriyorum dedi. Portakal çiçeğindeki güzellik ne tiyatrodada var ne sinemada. Büyüleyici güzellik yalnızca onlarda. Doğal güzellik. Çocukluktan beri çiçeklere ilgi duyarak yaşarım ben, ruhumu sadece onlara açıp dertleşirim. Yalnızca onlar anlarlar beni. Kendimin de kırmızı gül olmasını isterdim... Ancak ben güzel değilim. Çirkinim. Çiçeklerden başka da hiçkimseye ihtiyaç duymuyorum Romeo dedi.

Erre onu sakinleştirmek istedi ve bunun için uzun süre konuştu, ancak kız:

— Sağlıcakla kalın, — dedi ve ahizeyi kapattı ve bunun ardından bir daha hiçbir zaman aramadı.

Erre'ye Romeo rolünü oynamadığı diğer gecelerde de çiçekler hediye ettiler, her biri demet demet çiçekler, ancak hiçbiri gül değildi.

Böyleyken bir yaz gecesi sezon kapanmadan önce, Errei «Romeo ve Dculтта» piyesinden sonra, sokakta, tiyatronun önündeki kolonlarda, kendi güllerinin aynısına rastladı. Kendisine ilk kez gül demetini hediye eden uzun örgülü kıızı, hemen hatırladı.

— Yuliya nerede? — Sordu Erre.

— Yuliya? — dedi kıızı, — o yok.

— Yuliya nerede, ansızın (kıızın sözleri bitmeden) rica ederek sordu Erre.

Yok o, — diye cevapladı kıızı. — Yok o. Bir gece, tek başına, İdil'e suya girmeye gitmiş ve boğularak ölmüş...

Erre hiçbir şey söylemeden kıızın uzatıp verdiği gül demetini aldı, gölge gibi sallana sallana İdil'in kıyısına yürüdü.

Gül demetini dik yamacın kıyısını inip sırayla su üzerine bıraktı Erre. Su çok şey anlatmak ister gibi fısıldaşa fısıldaşa gülleri öpmeye başladı. Çiçek yaprakları, saçla saçla aşşağıya doğru yüzdüler.

(S44) Böyle: Güller vardı

Böyle:

Onlar yok... —

Gözlerini yumdu Erre.

Eve ancak zifiri karanlık olunca döndü.

Hiçbir şey yapamadan bir oraya bir buraya yürüdü, geçen sonbahardaki gül güzeli aklından çıkmadı, içinde özlem şarkısı belirdi.

Gece yarısı geçtiğinde, Erre telefonun yanına vardı. Telefonun mikrofonunu kaldırıp diskini çevirdi, rahatsız edici bir ses geldi, ardından, ahizde sessizlik oldu. Sonra Erre diz çöküp oturdu ve telefonun mikrofonunu dudığına yaklaştırıp sessizce Romeo monoloğunu okumaya başladı.

3.8. Masumiyet

— Bitti — dedi ve Bob, başını eğdi.

— Bitmedi — diye yanıt verdi ona masanın arkasında oturan Nik. — Kaldır başını sen civev değilsin.

— Bu benim görüntüm dedi Bob.

— Baya da boylu poslu, — diye kahkaka attı Nik.

— Nik sen özgür müsün? diye sordu aniden Bob.

— Ahmak diyip kesip attı Nik.

— Nik, nedir özgürlük? diye tekrar sordu Bob.

— Ahmah diyip bir kere daha kesip attı Nik.

— Özgürlük mü dedi Bob?

— Sen — dedi Nik, ardından cam şişeden iki üç yudum dikti.

— Bob, o sırada, bana da ver dedi.

— Sana içtiğin yeter diyerek şişeyi Bob’a uzatmadı Nik.

— Onu ben bilirim diyip diz çöktü Bob.

— Tekrar ahmak dedi Nik.

— Ben senin sonsuza kadar dostun değilim — dedi Bob.

— Çok gerekli (sanki) diye karşılık verdi Nik.

— Ben gidiyorum dedi Bob.

— Nereye? diye sesini yükselterek sordu Nik.

— Köye dedi Bob.

— Uzun süreliğine mi? — diye tekrar bastırarak sorduğu gibi sordu Nik.

— Sonsuza kadar — diye cevapladı Bob.

(S45) — Ne yapıp yaşayacaksın peki sen köyde? diye sordu Nik.

— Özgürlük hakkında düşüneceğim — dedi Bob.

— Gücünü kaybettin artık Bob, — dedi Nik.

— Özgürlük — gücünü kaybetmiş — dedi Bob.

— Aptal — dedi Nik. Ne yiyip ne içeceksin köyde? Neyle doyup yaşamak istersin? Koyunlara bağımsızlık konusuyla ilgili dersler okuyup anlatarak mı? Hı — domuzlara?

— Tavuklara, — dedi Bob.

Nik kahkaha atarak güldü.

—Gülme, — dedi gücenerek Bob. Ben ciddiym. Tavuklar kuş mudur? Kuşdur. Öyleyse neden uçamıyorlar? Özgür olmaları gerekirken, sadece kaypak insanlar için yumurta yumurtlayarak yaşıyorlar.

— Ne yani, sen tavukları bağımsızlaştırdıktan sonra yumurta yumurtlarlar mı demek istiyorsun?

— Tavuklar, en dertli ve bahtsız hayvanlardır. Tanrı, onları uçmak için yaratmış, ancak onlar uçamıyorlar.

— Haydi, iç, tavukolog diyerek — Nik, (şişeyi) uzattı ona. — Belki de horoz olacaksın.

Bob içmedi.

Nik yüzüstü döndü.

Bob telefonun yanına gitti.

— Hey Bob, arasana diye ince sesiyle emretti ona Nik. İşte şurada, ceketimin iç tarafındaki cebinde kara bir defter olması gerek. «S» harfinin olduğu bölümü aç ve Salli Ohter'in telefonunu bul. Sonra yanına davet et, herhangi bir kız arkadaşıyla gelsin. Şimdi.

— Bob ceketin cebinden kara defteri çıkarıp aradı.

— Alo! Salli! Ben Bob, Bob. Nik Veysman'm dostuyum. (Biraz durduktan sonra) Şey! (tekrar sessizlik). Şimdi. 13 dolar mı? Olur, olur, görüşürüz.

— Ne? Ne on üç doları? Bağırđı Nik ayaklarını masanın üzerine uzatıp.

— Her şey tamam — dedi Bob. — Yirmi dakika sonra Barbara ile geliyorlar. «Taksi için öder misiniz on üç doları» — dedi ve ben de sadece taksi için değil, her şey için üç katını öderiz dedim.

(S46) — Üç katı? — şaşarak donup kaldı Nik... — Bu rus kızları, daha fazlasını hak ediyorlar. Ne! Altın kemiklerimi var onların orada? Kıçı-başı ikisi birlikte iki dolar etmezler. Hafif meşrep kızlar! — Sinirlenip bağırđı sarhoş olmuş Nik. — On üç dolar için ben onları amuda kaldırıp şapur şapur öperim. Ha-ha-ha!..

Bob, televizyon açtı.

— Dokuzuncu kanalı aç orada Sex-Tv var — dedi Nik.

— Politika kaçınıcı kanalda?

— Birinciye bak.

Bob birinci kanalı açtı.

— Ekranda — çırıl çıplak kadın. Arkadan, önden, alttan, üstten gösteriyorlar.

— Nerede politika? — diye sordu Bob.

— Ortasına bak, göbeğinin altında, — diyip güldü Nik.

Hollywood'daki yetenekli aktirisin talihsiz kaderi hakkında aktarma (yapıyor). Kendini öldürmüş zavallı. On yedinci kattan — kaldırımın üzerine. Bunalıma girip intihar etmiş demek ki.

— Atlamadan önce yanıma gelmeliymiş. Atlayana kadar bir iki kez yatardık ve dinlendikten sonra atlardı ne var ki benim dairem yirmi sekizinci katta diyerek — tekrar güldü Nik. Ardından bir anda: — politika — diye kapattı.

— Politika değil apoloji — dedi Bob.

— Aptal, — diyerek dalga geçti Nik.

Bob cevap vermedi.

— Nik, hey, ihtiyar, ne kadar yattın sen içerde? diye kaprisli bir sesle sordu.

— Üç hafta, — dedi Bob.

— Yok, hapishanede değil, tımarhânede?

— Üç kezden üçer ay.

— Hapishaneden daha mı iyiydi?

— Aynı.

— Ne yönden aynı?

— Her iki tarafta da yoğuruyorlar.

— Seni hapishaneye, üniversiteden yakalayıp yaka paça götürmüşlerdi değil mi?

(S47) — Üniversiteden. İstihbaratla sıkı ilişkiliydi o iş.

— Sen de bulunmuş muydun üniversitedeki hukuk fakültesine sızdığı yerde?

— Yok, beni başka bir şey için tutuklamışlardı. Ulusun geleceği için neoparitiyi düzene sokmuştuk. Bu gayeyle, ulusumuzu halisâne koruyup ileride geliştirmeyi hedef edinmiştik.

— Peki, kim yönetiyordu bu hareketi?

— Piter Dering. Köyde o şimdi. Şiir yazarak yaşıyor. Şiirlerini şimdiye kadar götürüp de yayımlatmamış.

— Demek ki, kurtuluş köyde?

— Öyle. Rak müziğinde değil sadece.

— Dinle bir, diğer psikopatların yanına nasıl esir düştün sen?

— Seçimden sonra yeni başkana karşı slogan attım, bana onun çehresi hoş gelmedi, nasıl söylemeli, aşırı yaşlı, bunak bir tipti. «BAŞKAN SENİN SARAYINDA TAVUKLAR UÇABİLİYORLAR MI?» sloganıyla merkezi meydana yürüdüm. Polisler beni meydandan kovaladılar. Sonra öfkeyle ben «BAŞKAN — TAVUK ÖLÜSÜ» gibi bir sloganla yürüdüm meydana. Beni tekrar kovdular. Sonra ben, «BAŞKAN SEN — TAVUĞUN GAGASISIN!» gibi bir slogan attım. Beni tekrar kovaladılar yine. O akşam telgraf aldım Başkandan. «Merhaba Bob. Sen — çok iyi bir vatandaşsın ancak ben tavuğun gagası değilim, ben horozum» — demiş. Ben hiç düşünmeksizin, telgrafi alır almaz sokaktaki ufak-tefek şeyleri topladım ve meydana Başkanın sarayının önüne götürdüm. Sonra hep birlikte «BAŞKAN — HOROZ!.. BAŞKAN — HOROZ!.. BAŞKAN — HOROZ!» — diye bağırştık. Bizi tekrar polisler kovaladılar. Diğer sabah erkenden ben yüksek mahkemeye gittim. Polisleri — benden söz özgürlüğümü aldıkları için mahkemeye verdim. Anayasada

ifade özgürlüğü diye yazmış. İşte bu yüzden beni duruşma olana kadar delilerin yanına yolladılar.

— İlginç, ne yaptın orada, delilerin yanında?

— İyiydi.

— Ne açıdan iyiydi?

— Özgürlük orada.

— Ne bakımdan orada?

(S48) — Ne söylemek istiyorsan söylüyorsun, ne bağırarak istiyorsan bağıyorsun. Hangi bayrakla örtünüp uyumak istiyorsan uyuyorsun, orada çevren bütünüyle — özgürlük.

— O halde neden ayrıldın oradan güzelse?

— Çıkardılar. Önceden psikiyatrist bana: «senin psikolojin bozuk, sen iktidarlara karşı geliyorsun» demişti. Ben sonra onu iktidarlara karşı gelmeyen sakin bir ruh hastası olduğuma inandırmaya çalıştım. O bana tekrar: «senin psikolojin bozuk, sen ifade özgürlüğü için mücadele veriyorsun» — dedi. Ben ona «Ben değil, dünyamızdaki özgürlük hastalıklı, zayıf» — dedim. Sonra beni üç ay yanında tuttu. Belki de alıkoymuyordu beni, çokmuş böylesi, bir keresinde, beni yanına çağırdı ve: «nasıl aklın bilincin yerinde mi — dedi. «Tanrı'ya şükür — dedim — gayet iyi». Güldü. «Bana bir daha söz özgürlüğü lazım değil, profesör, bizim zamanımızda herhangi bir şey yapmaya da lüzum yok dedim ben ona.» O birden şaşırıp ve aniden: «Ne! Sen gerçekten de uysallaşmaya mı başladın?» dedi. «Başladım işte, başladım — dedim ben ona. Yeryüzünde düşünce özgürlüğü kalırsa Tanrı'ya şükretsinler, onu

da almaya başladılar şimdi.» Beni o akşam özgür bıraktı. Telefonunu yazıp verdi, ara dedi, sıkıntı olduğunda özgürlük sorununu birlikte çözeriz dedi. Ancak psikiyatrin yanına gidene kadar kör şeytanın yanına eğlenceye (zevke, sefaya) giderim ben...

Kapının zili çaldı.

Bob, heyecanlanarak kapının yanına koştu. Bir anda iki zarif kızla döndü. Gencecik kızlar, daha yeni olgunlaşmış çilekler. Sağlam gerçekten de.

Nik hemen Salli'ye, — iki kereden fazla değil dedi.

Diğeri duymazlıktan geldi.

— Nik tekrar, Salli — yanıma gelip otursana dedi.

— Salli, Nik'in dizine oturdu.

— Salli aceleyle, Nik — taksi aşağıda bekliyor dedi.

— Ne kadar? diye kızarak sordu Nik.

— 10 dolar.

— Bob var mı senin? — dedi Nik. — Yarın sana geri vereceğim.

(S49) Var — dedi Bob.

Bob, dostum, inip gelseydin? hı?

Bob taksi ücretini ödeyip döndü.

Nik, Salli'yi iyice elledi. Barbara şezlongda moralik bozuk, dalgın dalgın oturuyordu.

— Bob da diğer odada, kasılmadan ve hiç ses çıkarmadan oturuyordu. Bunun üzerine, Nik, Salli'ye bakarak hiç ses çıkarmıyor öyle oturuyor değil mi? — dedi.

Barbara ayaklarıyla bağdaş kurdu ve:

— Salli birlikte değil mi ama? — diye sordu. Ben ayrı ayrı yapamıyorum.

Salli, Nik'e bir şeyler söyledi. Nik'te sevinçle ayağa kalktı.

— Neredeki o? diye heyecanlandı Nik.

— Salli, yerde oturuyor galiba diye Barbara'ya sordu.

— Evet, — dedi Barbara, sonra onların ikisi karşılıklı durdular ve güle güle, öpüşe öpüşe birbirlerini soymaya başladılar...

«Dünya güzellikle kendini kurtarıyor... Dünya güzellikle kendini kurtarıyor... Feodor Dostoyevski» bu söz — aklına geldi aniden. Yanında — Salli. Karşıda — Barbara. İki kız birbirini belden kucaklamış. Diğer tarafta — Nik. Horlayarak uyuyor olacak. Salli ve Barbara'da tatlı, süt kuzusu çocukları gibi, hıçkırıyorlar. Kendilerinden etrafa alev gibi bir sıcak saçılıyor. Çok fazla, gereksiz bir koku, ten kokusu...

Bob, yavaşça ayağa kalkıp giyindi ve masanın üzerindeki şişeden içti. Pencerenin önüne gitti. Pencereyi ardına kadar açtı. Açık pencereden kara ve fırtınalı gürültü hücum ederek içeriye girdi. Yeryüzünde türlü şekildeki karıncalar gibi, oldukça fazla ışık vardı. Baştanbaşa her yer — ışıktı. Yapay bir parlaklıktı bu. Güneş yok, doğmamıştı henüz, uzaktaki binaların ardındaydı. Boğucu ve kasvetliydi etraf. Açık pencereden tuhaf bir demir kokusu evin içine hücum ediyordu. Yok ya sadece demir kokusu değildi bu, geceden kalan eğlence kokusu da içeriye hapsolmuştu...

Ücretli aşk ve genel bir ten kokusu, ne kadar iğrenç bir şeymiş diye düşündü Bob. Aniden ağabeyi ve onun son mektubu aklına geldi. Bu mektuptan sonra bir daha haber alamadı ağabeyinden. Sadece geçenlerde: «Memleket meseleleriyle ilgilenmeye başlamış» — diye bildirmişlerdi.

(S50) Geri dönmek istemiyordu Tomas orduya ancak yoksulluk bir türlü peşini bırakmadı. İş bulamadığından gitti. «Hiçbir günahı olmayan insanları öldürmek zorundayım — öldüremiyorum. Sadece bir insanı değil, düzinelercesini. Ben — beceremiyorum» — diye söylemişti Bob'u görmek için eve döndüğünde. Ancak yoksulluk değil mi bu, tekrar geri dönmek zorunda kaldı. Döneceği zaman annesi hastalanmış ve hastanede bir gün yatması için yüz dolardan daha fazla ödemesi gerekiyordu. Tomas, bütün parasını annesine bıraktı ve ağlaya ağlaya evden çıktı. Ardından havaalanından telefonla aradı: «Bob, — dedi. — Hissediyorum canım, bir daha dönemeyeceğim... Ya bana bir mermi sakla ya da kendi kendini temizleyeceğim ben... Kalbini temiz tut, Bob, cömertlik için gayret et... » Gerçekten de bir sonraki ay son mektubu geldi ve diğer ay geçtikten sonra da — ölmüş... Annesi de çok yaşayamadı, sonra dediği gibi kara toprağa girdi... Hayat... Yazık, çok yazık, bitiriyor işte insanı.

Bob, raftan kalem aldı ve büyük bir sayfaya «ÖZGÜRLÜK! ÖZGÜRLÜK! ÖZGÜRLÜK! Ben özgür olacağım!» diye yazdı. Diğer sayfaya da «BAŞKAN — TAVUĞUN GAGASI» diye yazdı. Ardından, beline kadar soyundu ve uzun saçını tararken «Bitlzen» in en sevdiği şarkısı — «Ay, Me, May»ı söyleye söyleye pencerenin sövesine oturdu. Aklına bir şey geldi ve tekrar indi, göğsünün üzerine kaleme dövmemiş gibi «CANIM BU GÜNAH DEĞİL» diye yazdı. Masanın üzerindeki diğer şişeyi de dikti, sonra kâğıtları alıp tekrar pencerenin sövesine çıktı, kısa bir süre yerde uyuyanlara dönüp kısa bir süre baktı. Ardından bütün gücünü

toplayıp gözünü kapattı ve sokağa doğru bir adım attı, sonsuz bir boşluğa çakıldığını hissetti. Şehrin ışıkları Bob'un betona çakılan gövdesini, bağımsızlık belirtileriyle ve bir de uzaklara uçmaya hazırlanan tavukların uçuşu gibi hissettiler. Ruhu, yükseklerle doğru uçtu, nihayet bilinmeyen bir yerde, çok yükseklerde, zirvenin tepesinde gözden kayboldu...

(S51)

3.9. Baban

— Roza abla, bana bir şişe votka verir misiniz acaba?

Ben, tezgâha uzanıp çobanlık yaparak kazandığım üç rubleyi çıkarıp koydum.

Roza abla cevap vermeden, şişeyi çekip uzattı ve:

— Gömleğinin altına sok, haydi zabıtalara görür dedi.

— Tamam — diyerek kapıya doğru yürüdüm.

Genç tüccar Roza ablanın:

— Kim çocuğuyla yetişkin bir insan gibi konuşur ki? dediğini işittim.

— (Küçük bir çocuğa içki aldırılmasına ve kendisinin de ceza yerim diye satmasına öfkelenerek babama) Mişki'lerin kancığı — dedi ve Roza abla derin bir iç çektikten sonra kâğıt paraları kasaya bıraktı.

Ben tekrar döndüm ve:

— Roza abla, endişelenmeyiniz, bostanların arkasından gidiyorum. Beni hiç kimse görmüyor, oradan dedim.

...Sessizce (kapıyı) açıp girdim. Babam uyuyordu, o sırada Juçka uyandı ve havlamaya başladı.

— Aptal — dedim. — Neden hararetleniyorsun hı? Tanıyamadın mı beni? Dikkatini topla, sürüye çobanlık yapıp ağanın yanına gittin mi? diye azarladım. Hantal, çalışmadan yiyip içip yaşamak istiyorsun.

Juçka, kuyruğunu döndürdü ve başıyla avuç içimde kaşınmaya başladı.

— Her zaman benimle dalaşmaya — diye tembihledim onu. Ardından, babam uyanmasın diye ağır ağır soğuk asma kata çıktım ve ses çıkarmadan uzandım. Bir yandan da ham yeşil domates kemiriyordum, karnım açtı, ancak babam uyanır diye sert çiğnemeye de korkuyordum — Tüm bu çabalarım rağmen, babam bir anda uyandı ve:

— Tolik! — dedi. — Tolik, gel buraya.

Juçka, sessizce yataktan zıplayarak indi ve sobanın altına girip saklandı.

Ben ise duvarın önünde gizlenerek belki de uykusunda konuşuyordur babam diye düşündüm. O sırada sessizce nefes alıp veriyordum.

— Tolik! — diye tekrar bağırdı babam — sana söylemedim mi ben? Gel buraya! diye.

Korkudan titreye titreye iskeleden sobanın üzerine, soba üzerinden de yere indim ve babamın başucuna gittim.

(S52) — Tolik! — dedi babam. — Yiyecek var mı?

Kilere baktım.

— Süt içer misin? dedim.

— Kanepenin altına bak, et yok mu?! — diye sertçe sordu babam.

— Yok — dedim.

— Öyleyse, sütü getir — diye söyledi.

— Yeşil maşrabayla mı? — diye sordum.

— Yok, kavanozdan ver, — dedi.

— Ben üç litrelik kavonozu, yatağın yanına getirdim, babamın başucuna koydum ve:

— Al, iç, — dedim.

Biraz içti ve:

— Git otur! — dedi

Gidip oturdum.

— Tolik! — diye babam tekrar bağırdı. — Tütün var mı?

Ben hiçbir yerde hiçbir şey bulamadım.

— KONSERVE KUTUSUNA BAK. ORADA SİGARA İZMARİTLERİ YOK MU?

— Yok — dedim.

— Yoşşhlar'ın yanına koşup mahorka alıp gel, — dedi.

— Bu saatte mi — dedim ancak çaresizce evin arkasına çıktım.

Yoşşh'ların kocaman bir köpeği vardı, bu yüzden onların yanına gitmedim. Ne yapılması gerektiğini düşündüm. «Acaba, büyükannemlerin yanına mı gitsem» — diye aklıma geldi bir anda.

Evden türkü sesleri işitiliyordu. «Neden türkü söylüyor ki? — Anlayamadım, bir anda. — Dönüp bakayım» dedim.

Pencerenin altından emekleyerek yürüdüm, uzanıp ortadaki pencerenin köşesinden içeriye doğru baktım. Babam masanın başında oturuyordu. Tam bir değirmen sahibi gibi: Deđirmenin çatısında, mahsüle zarar veren fareleri inlete inlete kovalıyormuşcasına öfkeli duruyor, korkutucu bir sinirle oraya buraya göz gezdiriyordu. Bu duruşuyla sessiz ve sakın kulübün sinemasında oynayan değirmen sahiplerini andırıyordu. Ardından bir anda ayağa kalktı. (Ben, onun dizinin üzerinde yatan Jučka'nın hangi ara ayaklarının üzerine sıçradığına hayret ettim) kilere girdi. Ben de bu sırada yan yana olan kiler penceresinin altına doğru hareket ettim. İçki bulabilmek için kilere gelmiş olduğunu anladım. Kanepenin üzerine bütün şişeleri yerleştirdi ve her birinden birer ikişer damla olsa da süzgeçten geçirip — yarım kadehe boşalttı.

(S53) Babam, kadehi bir dikişte içti. Ardından şişeleri örtüyle kapatıp bağladı ve kapıya doğru yürüdü. Büfeye yol tuttuğunu anladım, ardından anlaşılmayacak şekilde çok acıdım ona, çabucak köpek klübesinin yanına koştum, ne var ki sakladığım votkayı çıkardım ve evin önünde geldim.

— Baba, sen büfeye gitme şimdi, benim bir şişem var, işte burada — dedim ve koynumdaki şişeyi çıkarıp verdim.

O, şaşkınlıkla donup kaldı bir an, ardından biraz düşündü ve utanıp rezil oldu:

— Tamam! Şişerlerle birlikte şeker al — dedi. —İçer misin? — diye sordu bana parlak bir kadehe votkayı doldurduğu sırada.

Ben içmiyorum dedim.

O yüzünü gözünü toparlamak için durdu ve: — İçme çocuğum maf olursun, — dedi.

Onun sinirli olmadığı hissederek ve hevesle:

— Baba sen kendin neden içiyorsun? — diye sordum.

— Niçin diyince ben ayyaşım, dedi o hüzünlü sesiyle.

— Bu cümlemin ardından neden ayyaşsın? — diye sordum.

— Neden diyince çok içiyorum, — diye cevapladı.

— İçme artık — dedim.

— Ah! Çocuğum, derin nefes aldı — içmeyen kim var ki şimdi? Sadece, burjuvalardan* arda kalanlar içmiyorlar.

Ben başımı öne eğdim ve kara ekmek çiğnemeye başladım. Babam kadehini doldurdu ve:

— Al, iç, — dedi.

Ardından kendisi için diğer kadehi doldurdu, bana azıcık koyduğunu görünce kendi kadehinden ekledi.

— İçer miyiz? — dedi.

— İeriz dedim.

— Neyin Şerefine içiyoruz, hı ocuğum?

Neyin Şerefine imemiz gerektiğini bilmiyorum.

— Hiçbir Şeyin Şerefine değil, öylesine içiyoruz, — dedim.

Kısa bir süre sessizlik oldu. Sadece, pencerenin altında bulunan karton kutudaki civcivlerinin cıvıltıları işitiliyordu — onları üvey annem dnden önceki gün, tavuk iftliğinden almıştı.

(S54) — Sen ime, — dedi babam aniden. — Ben içeyim. Hatta içmeyi de bırakıyorum, son kez içiyorum bugün.

— Gerçekten de bırakıyor musun? — İnanasım gelmiyor.

— Gerçekten — dedi.

— O zaman tekrar traktörle çalışmaya baŐlayacak mısın? diye sevinerek sordum.

— Ah! Tolik, — gücenerek söylüyor babam, — Nasıl çalıŐacaksın traktörle? Ben seyisliğe başlıyorum, atları seviyorsun öyle değil mi? Seninki sarı tay olacak. Büyüdüğünde senin için kocaman bir taş bina yapacağız, evlendireceğiz seni, düğünde en iyi atı hediye edeceğim sana.

— Gerekli değil bana at diye — dudağımı bzdm. Ben hiçbir zaman evlenmeyeceğim.

— Şapşal Tolik! Dedi babam öfkeyle. Ben ne yapacağım diyorum — sen ne diyorsun.

Cevaplamadım.

Çabucak içip bitirerek beni bırakmasını bekledim.

Babam başını eğdi ve masanın üzerine serilmiş muşambanın üzerindeki kıpkırmızılı yapraklara sarı dişlerini gösterip gözlerini tamamıyla kapatmadan hayretle gülererek baktı.

Tolik, — dedi o ardından ansızın uykudan uyanmış gibi, babanın içki içtiğini görmek istemezsin değil mi?

— Görmek istemem, — dedim sessizce.

O beni başımdan okşadı, ardından kucakladı ve:

İşte Tolik! İnsanlığın şerefine kaldırıyorum! Şerefe! Geliyor! Son kez içiyorum bugün! — dedi.

Şişenin dibindekini genişinden boşalttı ve pencereyi açıp çöpe fırlattı, büyük kara kutuya oturturdu, ardından kendi yatağın üzerine gidip yattı, Juçka'yı çağırdı.

— Tolik, Juçka nerede?

Juçka soba altından sürünerek yatağın üzerine çıktı ve babamın ayağının ucuna varıp yattı.

— Juçka, — babam onu narin narin okşadı — gel yanıma. Ah, sen Juçka, sen misin bu? Ah sen misin bu, Juçka? Haydi, gel yanıma korkma, dövmeyeceğim seni.

Seni seviyorum Jučka. (Jučka babamın yüzünü, boğazını tırmalıyor). Jučka, ben bugün içmeyi bıraktım işte. Miha! Miha! bugün içmeyi bıraktı. Senin hayatın şimdi bal ve yağ oluyor. Jučka, meyhanenin önünde, sürekli beni bekleyip yorulmak yok artık. (Jučka sızlıyor).

(S55) Biraz duvarın önünde zıpla, birazcık, işte böyle...

Ben tekrar asma kata çıkıp yattım.

Krasul'un uyandıran sesiyle ayıldım — sürüden gelmiş ve ahıra giremiyordu, sokak kapısı kapalıydı. İstemsizce böğürüyordu galiba. Ben onu ağıra soktum ancak o umursamaksızın ağlamaya devam ediyordu.

Babam uyandı:

— Tolik! Şuan sabah mı gece mi?

— Gece, — dedim.

— Süt getirmemi istedi.

— Ekşimiş — dedim.

Annemin nerede olduğunu sordu.

— Bilmiyorum, — dedim.

— Git bul, — Hvetyaşkī hanımların yanında içki içiyorlar galiba dedi.

Hvetyaşkī hanımların yanına doğrudan, bostandan yürüyordum. (Hava) karardığı için içimde bir korku vardı. Her akşam, burada sarhoşlar oyun oynuyorlar,

şarkı söyleyip dans ediyorlardı. Bu yüzden hızlıca koşuyordum. Bir anda, patikada bir gölge fark ettim. Sessizce ıslık çalıyordu.

Aklım gitti... Titremeye başladım.

Cesaret edip cebinden kibrit çıkarıp yaktım. Bir gölge yatıyordu. Yanına gidip baktım. Üvey annemdi sanki yeşil hırkasıyla.

Dikkatlice baktım ve — üvey annem. «Kıpraşınca nefes alıyor. Nefes aldığı için de — yaşıyor», — diye düşündüm içimden».

— Haydi, ayağa kalk— dedim, inek sağman gerekiyor.

— Ağlaya ağlaya başımı kaldırdı.

— Neredeyiz? — Dedi.

Açıkladım.

— Oğlum, — dedi ve beni alınımdan öptü. — Eve alıp götür beni.

«Annecim», — demek istiyordum o an, ben ona ancak o elini omzumun üzerine koydu ve ağlamaya başladı.

— Baban nerede? dedi.

— Evde, — o içmeyi bıraktı artık — dedim.

(S56) Üvey annem:

— İşte Miha! tük Miha! — diye kahkaha attı. — Tekrar içmeyi bırakıyor!

Avluya vardığımızda üvey annem:

— Sen önden girip bak, — dedi.

Babam yatakta tavana doğru bakarak uzanıyordu. Hemen:

— Nerede annen? — diye sordu.

— Bahçede, avlunun arkasında — dedim.

— Ne yapıyor? — Sesi hırıltılı ve sertti.

— Duruyor, — dedim.

— Sarhoş mu? — diye sordu Babam.

— Evet! — diye yanıtladım.

— Faişe! Dişi köpek! Öldüreceğim! Onu. — Öfkeyle bağırdı babam. Ayağa kalktı, titriyordu. Juçka — sobanın altındaydı, ben de sessizce bekliyordum.

— Şimdi gidip söyle: Öfkeli bir şekilde, neredeyse çıkıp gelsin. Bunun gibi ana gerekli değil sana! — diye bağırdı babam.

Kapıyı açacakken o beni aniden durdurdu ve:

— Hiçbir yere gitme, — dedi.

Olduğum yerde kaldım.

— Tolik, — dedi babam. — Oğlumsun sen benim, bana votka bulsaydın hı?

Geç oldu, büfe kapatmıştır — dedim.

— Sen benim çocuğum musun? Benim çocuğum değil misin? Ben... Ölmem mi gerekiyor şimdi?! (Krize girip) Bağıyor babam. — (Kendimi) Asmak için ip alıp getir.

— Tamam, — dedim ve evden çıktım.

Bağırıp ağlamak istiyordum. Sokağımızdaki herkes acıyordu bana. Özellikle ihtiyarlar. Zavallı diyorlar ve şeker veriyorlardı. Almıyordum, boşuna vermeyin evde bir kutu var diyordum. Onlar öğüt veriyorlar, ben onlara: «Neden bana bu kadar acıyorsunuz, ben yavru köpek değilim ki diyordum». Bu tür şeyleri sadece ağlamamak için söylerdim. Öylece (konuşmaya) başlardı işte... Her akşam onlar kütüğün üzerine çıkıp otururlardı. Ben onlardan çok uzak mesafeden geçip gitmek isterdim.

— Tolik! — Seslenip sorarlardı bana. — Nereye gidiyorsun?

— Votka bulmaya, — diyordum

— Baban mı gönderdi? —

(S57) — İşte, senin baban bu, — başımı eğiyordum.

— Kimin yanına gidiyorsun? Sımakun Vitti'nin yanına mı? diye sorarlardı.

— Sımakun Vitti'nin yanına değil, — dedim. — O, beni hiçbir zaman ya yanına çağırmasın, zaten ona, para da yetmez dedim.

— Baban emretse bile sen gitme dediler.

— Yapamam bu dediğinizi, — dedim — babam kendini asıyor.

— Sen ona acımiyor musun?

— Cevap vermiyordum.

Ey, zavallının çocuğu! — Derin bir nefes aldı yaşlı ninelerden biri, diğeri, doktorun yanında çalışan Naştuk abla! Oradan benim yanıma geldi ve sessizce:

Şimdi, bekleyip dur biraz — diye evine doğru yürüdü. Dönüp gözünü kırptı, ben anlamış gibi yaparak tebessüm ettim. Acı acı gülmek, zorlaya zorlaya...

Bekledim. Bizim evin arkadasında Krasul'un ağladığı işitiliyordu. Onun için de zor. İnsanların inekleri az evvel uyumuş, sadece bizim Krasul' ayaktaydı. Yazık ona. Yaşlı ninelere:

— Siz bana ineği sağıp vermeyecek misiniz acaba? — dedim.

Yaşlı koca karılar hep birden susuyorlar ve hiçbiri de bir söz söylemiyorlardı.

Naştuk abla şişeyle döndü ve:

— Baban iyileştiğinde borcunu almaya kendim gelirim, — dedi.

Ben hemen eve koştum.

Yol üzerinde, birden yakında oturan komşumuz Galya ablaya rastladım ve:

— Galya abla siz inek sağmayı bilir misiniz? — dedim.

— Anlamadım — dedi. — Neden ki?

İzah ettim.

O bana:

Biliyor musun Tolik, Şimdi benim hiç vaktim yok. İnek sağmak keçi sağmak değildir. Kendin de bilirsin. İÇim var Şimdi diyerek beni başından savmak istedi.

— Ne işi? — diye sordum.

— Birisini bekliyorum — dedi.

— Kimi? — dedim.

— Arabayla geliyor dedi.

(S58) — Lüks mÜ? Yeni parti komitesi mi? — dedim.

— Lüks — diyip gÜldÜ. O, parti komitesi sekreteri — dedi.

— Galya Abla — dedim işli gÜçlü insanmıŐ, — kendim konuŐacaėım onunla sizin adınıza, onu tanıyorum. O daha dÜn benimle konuştu. Kendim de onunla karŐılaŐmalayım. Kendisine birkaç sÖzüm var.

— Neden dolayı? — dedi.

— Siz, saygıdeğer bir insansınız, Galya Ablayı incitmeyin diyeceğim. O inek sağıyor. İŐlerini gÜzel yapıyor diyeceğim, dedim. Biraz bekleyip durun diyeceğim. Galya abla gibi akıllı, alıŐkan, gÜzel kız başka yok diyeceğim.

O gÜlerek:

— Benim adıma konuşmak için kÜücÜksün Tolik. Birçok Şeyi idrak edemiyorsun.

Ben gÜcenerek:

— Ben anlamıyor muyum?! Ben... Siz kendiniz hiçbir şey anlamıyorsunuz...
İneğe şefkat etmeyi (dahi) bilmiyorsunuz... Sevmeyi de aynı şekilde...

— Galya abla kahkahayla gülerek:

— Eh Tolik, güzel çocuksun, — dedi. Büyüdüğünde köydeki en yakışıklı delikanlı olacaksın. Bu arabayla gelen de yardım edecek sana — dedi.

Ben:

— Siz boşuna yaranmaya çalışmayın, kendim biliyorum. Haydi, ineği sağıp bana veriniz — dedim.

— Sağıp veriyorum, — dedi Galya abla.

— Galya abladan kovayı alıp çıktım ve evime geldim.

— Var mı? — diye sordu babam.

— Var dedim.

— Ne? — diye sordu babam.

— Votka, — dedim.

O:

— Çıkar çabuk, — dedi ve şişeyi dikerek içmeye çalışıyor ancak boğuluyordu.

— Tolik, — dedi ardından, — annen nerede?

— Avluda galiba — dedim.

— Çıkıp çağır, — dedi.

(S59) Ben bahçeye çıktım, üvey annem hiçbir yerde yoktu, üvez ağacı altında da kiraz ağacının yanında da.

— Hey babam çağırıyor, — etrafa bağırdım.

O gerçekten yoktu.

— O öfkeli değil sana karşı, kendine gelmiş şimdi o, diye yırtınrcasına bağırdım.

Üvey annem, akçaağaç arkasından çıktı ve bana yapıştı. Gözleri kısık, dudağı sert — hem tebessüm ediyor hem ağlıyordu. Islak akçaağaç yaprakları yapışmıştı hırkasına.

— Galya abla — diye bağırdım ve kovana küçük evin önüne koydum dedim.

— Tamam, — dedi, Galya abla evin diğer arka köşesinden.

Ev karanlık, mum sönmüş.

Babam hiçbir şey hakkında sormadan:

— (süt) İç annesi, — dedi.

Üvey annem düşündü biraz.

Ben de:

— İç, — dedim.

İçti.

Ardından babam kendi de içti.

Juka onlara bakıp homurduyordu.

— Anne, — dedim ben sessizce — Juka'nın karnı acıkmış.

Üvey annem, evin önünden süt getirdi ve Juka'ya büyük kase hazırlayıp verdi.

Uyumak için yataklara dağıldık.

Uykuya dalmak üzereydim ki, duvarda ışık demetleri zıplamaya başladı, — sokaktaki arabanın ışığı. Juka korktu, duvarın üzerindeki yıldız gibi parlayan ışıklardan.

— Bu o güzel insan, korkma, Juka, — sakinleştirdim ben onu, — iyi insan diye. Galya abla gibi iyi birisi. Onlar birbirlerini seviyorlar...

Juka gönülsüzce başını öbür tarafa döndürdü. Babam ve annem de uyumuşlar. Herkes uyuyordu. Krasul'da kendi karanlık ahırında az evvel uykuya dalmış olmalı...

Sobada sadece ateşin parıltıları oynuyordu...

1983

(S60)

3.10. Gennadi Andreyç Aptal Bir Öğretmen

Domuz yavrularının canları çıkarcasına inlemeleriyle uyandı Gennadi Andreyç.

— Hay şeytan yavruları! — diye söylenerek titreye titreye ayağa kalktı. Sandalyeye bıraktığı soğuk şalvarını, yere düşmüş örme kazağını bulup giyindi. Sundurmadaki ışığını yaktı ve kilere ışık girsin diye kapıyı açıp öylece bıraktı.

Ah Tanrım ah Tanrım! Nasıl doyuracağım ki ben sizi? — diye söylenerek Gennadi Andreyç, kilerin kapağını açtı, kilerde sadece iki kova su görünce, dün gece pınara su çekmeye inmiş miydim acaba diye düşündü.

Köşedeki bölmede saman verdiği hayvan yavruları çocuklar gibi ağlıyorlar: Demek ki karınları acıkmış, soğuktan üşümüş, garipler, diye düşündü.

Gennadi Andreyç, elini bölmeye daldırıp bir iki hayvan yavrusunu sırtından tırmalayıp okşadı ve:

— Haydi, çocuklar bu akşam böyle yapmamalıyız — dedi.

Yavrular, insan elini hissedip biraz sakinleştiler, sessizce, sevinmiş gibi olup kendilerine gelmeye başladılar.

— Şimdi, hemencecik, yemek yapıp yeriz, çay demler içeriz.

Ev, nasıl da hemen soğumuş, pencereler ter dökmüş, yerde birikmiş buhar doluyordu.

— Ay aman! Kim ne düşünürse düşünsün, insanların düşüncelerine engel olamazsın — dedi ve Gennadi Andreyç, kapıyı kapatıp evdeki ışığı yaktı. — Ne yani, insanların uykumuzu böldün diyip öfkeleneneğinden çekinerek gece ışığı yakmamalı mıyım? Aptala bulaşmayın şimdilik (derler). Oo insanların her söylediğini dikkate alsa... Karanlıktan korkuyor demek, o, hırsızlık yapıyor demek değildir.

Evin ışığının yandığını gördü galiba ki evin arkasındaki Barbos, uykulu sesiyle ağır ağır havladı ve tekrar kulübesine girdi.

Sundurmada, kapının arkasında, kedinin ağladığını işitti. Gennadi Andreyç kapıyı açıp onu eve soktu ve:

— Pişşilyuk, işte bak sabah oluyor — dedi.

(S61) Kedi ocağa zıpladı.

— Aman, aman, zavallının kaderi, — diye derinden nefes aldı Gennadi Andreyç, mutfaktan büyük bir tabak alıp verandaya çıktı, fiçıdan yarım tabak un aldı, ardından ocaktan çekip su koydu ve karıştırmaya başladı.

Elini tabaktan çekip alınının üzerine sarkan saçını arkaya doğru topladı, kısa bir süre, hiç hareket etmedi, ardından unlu parmağını emdi ve:

— Zavallı, çocuklarım, — diyerek yavrulara hazırladığı mamayı önlerine koydu.

Yavrular burunlarını yemliğe soktular, ancak sadece sıvı olduğunu anlayınca içmek istemediler, tekrar tekmeleşmeye, birbirlerini itmeye başladılar.

— Aman Tanrım nasıl unutmuşum, şeker katmayı, hay aksi şeytan!

Yemliğe küp şeker koydu, tekrar karıştırdı. Yavrular, ballandırdığı mamayı da içmek istemediler. Gennadi Andreyç: «Süt içmek istiyorlar demekki, yavrular», — diye düşündü.

Ancak, sütü yoktu. İneğini üçüncü gün arabaya yükleyip gitti Şinkka. Onun danasıydı — babası taşıyıp getirmişti. Gennadi'lerin inekini de ardından yaşlı diye, kasaba vermişti o zaman. İşte şimdi, zavallı, Gennadi Andreyç ineksiz yaşamak zorunda kaldı. Yaşamasına sütsüz yaşamak da mümkün, ancak yavrular, süt içmek istiyordu.

Masadaki saate dikkatlice baktı Gennadi Andreyç, — saat tiktak yapmayı bırakmış, tokmağı radyoya inmişti.

Pencerenin perdesini çekip sokağa bakmaya niyetlendi Gennadi Andreyç, — sokak karanlık, hiçbir şey görünmüyordu.

Gece olmuştu, saat gece üç müydü acaba? Evin etrafına çıktı, Gennadi Andreyç — ayaz çok sert hissediliyordu. Mart ayının ikinci yarısıydı, kediler oraya buraya saldırıyorlardı. İlbahardaki hava hissediliyordu.

Ah garibannın yavruları: Anneleri olsaydı keşke (emerlerdi) — onu da tarlaya (otlaması için) götürdü, hayvancağız orada zor bir doğum yapıp çok hastalandı.

Kimin yanına gideceksin gece yarısı? Herkes uyuyor. İşte Verki'lerin de Kiril'lerin de evi karanlık. Gece yarısını üç saat geçtikten sonra kim uyumamış olsun?

(S62) ...— Şinkka, yapma, ne yetmiyor ki sana hı? Büsbütün, düzenli yaşıyoruz, insanlar sipariş veriyorlar, kaç kez söylese de ikna edemedi Gennadi Andreyç hanımını. Ancak, bir kere kafaya koymuş kadını durdurabilir misin?

— Köyde yaşamak bıktırdı beni, bizim köyde farklı bir gün yaşamıyoruz ki, haydi, Şupaşkar'a taşınalım — derdi ona hanımını sürekli.

Gennadi Andreyç, onu kendisi de düşünmüştü. İlk başta, ihtiyar babasını bırakıp gidemedi. Ardından da kendi evinden ayrılmak ona zor geldi. Asırlardır bu yerde yaşamış onların soyları, işte şimdi Gennadi Andreyç bu önceki nesillerin izini bir anda kesip atacak mıydı? Hiçbir zaman affedilmeyecek bir günah olurdu bu.

— Aptal gibi, yaşıyorsun köyde, sürekli çalışıyorsun, faydası ise — ne faydası var. Rahat yaşam sürüyor muyuz biz böyle? Ev sahibine karşı çıkıyor muyuz? Kiler dolusu soyulmuş patates mi? Bedava süt mü? Ben litreyi, en fazla bir ruble verip alırım, yaz-kış, bir inek için eğilip kalkana kadar! — derdi Şinka.

Biraz düşününce, doğru gibi duruyordu. Gerçekten de, sürekli çalışmamız sefalet içinde koşturmamız gerekiyordu. Gübre topu gibi oraya buraya telaşlanarak yürürsün. Kendine bakmaya çekinirsin. Şinka'nın söylediği gibi, bu gübre topu halinle eve girmeye de utanırsın — aynada kendini görmekten de.

— Ne yani, ömür boyu gübre kazmak için mi beş yıl boyunca enstitüde eğitim gördüm ben?

— Fena değil aslında... İşletebilsem biraz...

— Aman, boş konuşmayayım, neyse, kadeh kaldırmayalı üç hafta oluyor galiba...

Geçen yaz, başladılar şehre taşınmayla ilgili bu tür konuşmalara — sonbahar boyunca rahat görmediler. Yeni yıldan sonra Şinka artık tahammül edemedi, kız çocuğuyla birlikte şehre taşındı. Dayısı işe yerleştirmiş, daire tutmuş. İlk önce, cumartesi günlerinde gelip gidiyordu, ardından tamamıyla ortadan kayboldu, üçüncü gelişinde ise dayısıyla ikisi, arabayla, Krasul'ü yükleyip gittiler.

«Gennadiy, dedim kendi kendime anlayışlı olmak gerek, kızımıza bakabilmesi için para gerekli, para gökten inmiyor, bu yüzden de ineği satması gerekiyor dedim. İneği benim de (ineğimdi) üstelik...»

(S63) Karşı çıkmadı Gennadi eşinin gitmesine. Karşı çıksa mıydı? İkna etmeye çalıştı eşini:

Şinkka, haydi, gel ayrılmayalım olur mu? Bunca yıl, her şeyi beraber gördük yaşadık.

— Köyde mi? Köle miyim ben köyde çürümek için?

— Bir süre düşündükten sonra Gennadi Andreyç, — uzun zaman şaşırıp kaldı: Ne yetmiyor ki insana yaşadığı hayatta? Ne gerekli?

Kendisini geri getireceğim. Acaba, ne yetmiyor sana demek gerekli mi ki? Evin barkın, aklın başın, sağlığın var... Sevdiği hanımı vardı ve çekip gitti işte... Kadınsız başına ve para da yetmez şimdi. Ancak bu gelir, her kim olursa olsun yetmez. Kim fazla parasını dağıtsın ki? Hem padişah değil ki Gennadi Andreyç altın gümüş takıp yürümek için. Aynı şekilde, neme lazım onun yaş grubuna milyon tenke dikilen kıyafet? Artist mi Gennadi Andreyç? Çırılçıplak yürüyecek değil ya, karnı tok olsun yeter. Diğer her şey tamamıyla yeter, her şey mevcut.

Şinka'ya çoğunlukla çok para da yetmezdi, bir şeyler evirip çevirir, sürekli şehre giderdi. Hayret verici: O da köyde doğup büyümüş, köylü ailesinde. Bir başka ifadeyle, Nasıl tanıyacaksın ki kadını? Yedi yıl birlikte yaşamak tanımak için yeterli gibi ancak belirtmek gerekiyor ki kendini bildiğin ya da bilmen gerektiği gibi yedi yıl bir yerde yatıp yaşadığın hanımını, yok, taniyamıyorsun, hangi gece, hangi tarafa doğru dönüp yatacağını dahi bilemiyorsun, ilginçtir bu hayat diye düşündü.

Aynı zamanda Gennadi Andreyç'in küçük bir kırgınlığı vardı kaderine ancak kırgınlık demeli mi ona?.. Daha çok sefil Gennadi Andreyç (demeli)... Aynı zamanda uzun boylu da değildi. Gennadi, kendisine bakıyordu —öyle sıska (insanlar) gibi değil, normal yapıda biriymiş gibi (görünüyordu) ancak bir ziyafette erkekler güç yarıştırmaya dışarıya çıkmışlardı. Gennadi Andreyç içerde burnundan soluyor ve kendini paylıyordu, ne mümkün onun iri yarılarla güç yarıştırması? Sonra o, güçsüz olduğu için utanıp kahrolarak misafirlikten hızlıca evine gitti... Öyle ki o anda kendini erkek gibi hissetmiyordu. Ardından, uyuyup uyanınca, tekrar ziyafetteki masanın etrafına girip oturdu ve bir kadeh içti. Sonra savaşın çıkıp çıkmayacağı konusunda tartışmaya girdi. Erkekler, bahsedilen konu hakkında laf yarıştırmaya başladılar. Burada Gennadi Andreyç, kendi değerini hissediyor ve dünyadaki her ülkenin başkentinin, adının ne olduğunu, başkanının kim olduğunu, sadece hangi partinin başkanı olduğunu değil, hangi halktan olduğunu, Sovyet ülkesiyle hangi yıl nasıl anlaşma yaptığını ve takılmadan söyleyebiliyordu.

(S64) Eşi «Politikacı, yürü evel!» — diye onu azarlamıştı. Erkekler de «Başkan Gennadi» diye ona tezahürat yapıyorlardı, Kennedy'yi hatırlıyordu şimdi... Gennadi Andreyç insanlara gücenmiş gibi duruyordu ancak «Başkan diye seslendikleri için» ise içinden seviniyordu.

Gennadi Andreyç, Verkkalar'ın penceresine varıp tıklattı Ayıpsa ayıp ne yapsın ruhu daralıyordu.

— Ah, Verkka, kızma sakın sen bana, ben, şey, tekrar süt almaya geldim, — dedi Gennadi Andreyç. Gecenin ortasında gelip uyandırdığım için kusura bakma.

— Yok, ne kusuru! dedi Verkka ve üç litrelik şişeyle sütü eline tutuşturdu.

— Gennadi Andreyç tamamını yazıyorum, Verkka, para alınca vereceğim, — diye utanarak söyledi.

— Verkka, çekinerek, Gennadiy komşular var galiba, durma git dedi. Gennadi Andreyç eve doğru yürüdü.

Hayvan yavrularına, süt ısıtıp verdi, yavrular sütü serzenerek içmeye başladılar.

Süt kokusuyla Pişşulyuk uyandı ve sobanın üzerinden zıplayarak indi, domuz yavrusunun çitinin yanına varıp kokladı.

— Senin de mi karnın acıktı? Mama mı istiyorsun? Puşşulyuk? — dedi ve Gennadi Andreyç konserve kutusuna süt doldurdu.

Evin etrafında Barbos ağlıyordu.

— Barbos'u unutmuşum diye — kendi kendine kızdı Gennadi Andreyç. — Seninde karnın acıkmış galiba, garibanın köpeği. Zincirli Barbos'a dışarıya çıkıp kestiği yarım ekmeği verdi: «Restoranttan alacağım ha ekmeğini, Zoya, bir borç verseydi...»

Yavrulara da tekrar süt verdi ve çıkmadan ışığı söndürdü, sobaya yaklaşıp uzandı.

Dertlendi, uyuyamadı.

Gözünde trl yüzler görünüp kayboldu, aklında trl türlü düşünceler dolandı. Çok ağladığından, meçhul bir kimsenin inleyerek güldüğünü hissetti.

(S65) Gennadi Andreyç içinden «bu şekilde aptala döneceksin, diye düşündü. Halk arasında, çok düşünen aptala döner diye boşuna söylememişler».

Sonra, aşağıya indi, duvardaki şarteli yokladı, evin ışığını yaktı ve tekrar sobanın yanında çıkıp yattı.

Delirmiş gibiydi, evde marş sesi duyuldu.

Gennadi Andreyç bir şeylerle uğraştı ve radyonun sesini kısıtı, ardından verandaya, süt ısıtmak için ocağı yerleştirdi.

Ormana, suyun yanına indiğinde, kuyunun dibinde, çiftlikte alışan Pilaki'ye rastladı.

— Pilaki, bir anda Gennadi Andreyç, sen ilerde nasıl yaşayacaksın bu şekilde? diye Sordu. Sıcak su için çiftliğe git. Süt bulmasan da hiç yoksa biraz oprat* olacaktı galiba diye de ekledi.

— İnsanlar bir şey der — diye cevapladı Gennadi Andreyç.

— Ne yani, kötü m olur? Kymz bizim, günde bir kere gün işirken gördüğün yavruların kokusunu kaybetmemelisin. Bir balya oprat için kolhoz savaşıp ölmeyecek herhalde.

Yok, Gennadi Andreyç çiftliğe gitmedi. Sanki, bir şeyler, onu tutup engelledi.

Ateş yaktı.

Soba, gürül gürül yanıyordu.

Sokağın kapısı açıldı ve evin eşiğine iki kova balyayla Pilaki girdi.

— Gerekli değil, boşuna uğraşma, Pilaki, zahmet ettin, — diyip utandı Gennadi Andreyç.

— Pilaki, kovaları boşaltırken yavruların beslenmesi lazım, onlara bakmak gerekiyor, — dedi.

Gennadi Andreyç daha fazla utandı ve başını eğdi.

Yavrular da iyi hissedip bu kez hevesli ve mutlu olarak tekrar bağırmağa başladılar.

Pilaki çıkıp gittiğinde Gennadi Andreyç masaya kitap koydu: Bugün onun 10a sınıfındaki öğrencilerine, Fedor Mihayloviç Dostoyevski'nin üstün yeteneği hakkında konuşmalıydı. Program boyunca, çocuklara «Suç ve Ceza» öğretmeli ve aynı zamanda Gennadi Andreyç çocuklara zaman zaman yazarın kendisine çok uygun düşen «İdiot» romanıyla da tanıştırmalıydı.

(S66) Gennadi Andreyç Aptal, aptal, aptal, — diyerek kendine sinirlendi.— İdiot, aptal demektir. Bizim Çuvaş köyünde idiot kime lazım? Hayvan yavruları işte, sıkıntıysa sıkıntı, bir türlü çözemezsin. Ne yetmez ki bu yavrulara? Süt yetmiyor bu yüzden de ciyaklıyorlar. Süt içince ciyak ciyak bağırmağı bırakıyorlar. Peki, insana ne yetmez? Şinkka'ya, mesela? Ya da bana? Tanrı, insana bir şeylerin sürekli

yetmediğini biliyor mu?.. — Kısa bir süre düşünceye daldı Gennadi Andreyç, ardından sözünü geri aldı. Acaba, Supaşkar'a taşınmamalı mıyım? Gerçekten gitmeli miyim? Enstitüde, gübre kazmayı öğrenmemiştim, ben bir öğretmenim. Dövünerek, kendine zavallının hayatı, kendim aptal değil miyim şimdi diye sordu. Doğru söze neden kulak verilmez? Aptalım galiba ben, aptal... Gennadi Anreyç, ardından bu yaşam, akıllılara hiçbir zaman yetmez, ancak benim gibi aptallara, tamamıyla yetiyor işte dedi. Benim gibi idiotlara. Sonra, Gennadi Andreyçin içinde bir şeyler kıpışmaya başladı, beyinde bir şeyler çaktı ve Dostoyevski'yi pat diye kapattı ve:

Pilakiye, Pilakiye sana ne yetmiyor diye düşünceye daldı...

BÖLÜM IV

İNCELEME

Çalışmamızın bu bölümünde, aktardığımız metin esasında Çuvaş Türkçesinin kelime grupları incelenecektir. İnceleme, yalnızca kelime grupları, diğer bir adıyla sözcük öbekleri açısından yapılacaktır. Gramer çalışmalarımızda, Türkiye Türkçesindeki söz dizimi unsurlarının tasnifi ve işleyişiyle ilgili pek çok görüş ve fikir ortaya atılmıştır. Ancak, ortak bir tasnif üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır. Çuvaş Türkçesinin kelime gruplarını incelemeye geçmeden evvel, çeşitli araştırmacıların kelime grupları hakkındaki görüşleri ve kelime gruplarını ne esasında nasıl tasnif ettikleri üzerinde durulacaktır. Bunun başlıca sebebi, hangi araştırmacı tarafından hangi kelime birliklerinin kelime grubu olarak kabul edildiği ve kelime grubu olarak kabul edilen yapılarda nelerin esas alındığı konunun mahiyeti açısından yüksek önem teşkil etmektedir. Bu yüzden de söz dizimi üzerinde çalışmış dilcilerin kelime grupları hakkındaki farklı bakış açılarının ya da görüşlerinin belirlenebilmesi amacıyla aşağıda çeşitli tanım ve tasnifler üzerinde durulacaktır.

4.1. Kelime Gruplarıyla İlgili Görüşler

Bu bölümde esas olarak, kelime grubu kavramının neyi karşıladığı ve kelime gruplarının tasnifi ve bu tasnifte nelerin ölçüt olarak kullanıldığı hususu üzerinde durulacaktır. Bilindiği üzere, Türkiye gramerciliğinde kelime grupları ya gramer kitaplarının belirli bölümlerinde ya bağımsız söz dizimi kitaplarında ya da makaleler üzerinde incelenmiştir.

Türk gramerciliğinde çoğunlukla söz diziminin içinde değerlendirilen, *kelime grubu* kavramı için gramercilerimiz farklı terimler kullanmışlardır. **Kelime grupları** (Ergin, 2009; Karahan, 2018; Korkmaz, 2017; Hatipoğlu, 1964), **sözcük öbekleri**

(Dizdaroğlu, 1976), **belirtme grupları** (Bilgegil, 1982), **belirtme öbekleri** (Banguoğlu, 1986), **takım** (Ediskun, 1985). Bunu yanı sıra **yargısız anlatımlar**, **tamlamalar**, **birleşik sözcükler** gibi farklı adlandırmalar da yapılmıştır. Bu çalışmada, aşağıda verilen tanımlamalarda, *kelime grubu* terimini kullanmak tercih edilmiştir.

Yukarıda verilen terim farklılıklarında büyük bir çoğunluğun kelime grupları terimini tercih ettiği görülmektedir. Kelime grubunu belirtmek için farklı kavramlar ya da terimler kullanıldığı gibi kavramın tanımında da yukarıda belirtildiği gibi birçok farklı görüş mevcuttur.

Ali Ulvi Elöve tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan *Türk Dili Grameri* adlı eserin müellifi **Jean Deny** kelime gruplarını, farklı bir perspektiften ele alarak kelimelerin yalnızca şekil bakımından değil aynı zamanda mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğu şeklinde açıklamıştır. Ardından sözcük öbeklerini dört ana başlık altında incelemiştir.

1. Belirtici öbekler: İki unsurdan oluşurlar ve birincisi ikincisini belirtir. Yazar, bu başlık altında, isim tamlaması, sıfat tamlaması, yaklaşma grubu, bulunma grubu ve uzaklaşma grubunu incelemiştir.

2. Yanaşmalık öbekler: Bir şahsı ve onun vasfını belirten vasfını bildirir. Bu grupta, unvan grubu ve birleşik isim grubunu incelemiştir.

3. Yığılma öbekleri: Edat ve fiil grubu bu başlık altında incelenmiştir.

4. Cümle öbekleri: yarı cümleler, cümleler, sıfat-fiil grubu ve zarf-fiil grubunu dâhil etmiştir (1941, 709-710).

Muharrem Ergin, kelime gruplarını, birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve mânâsında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliği olarak tanımlamıştır. Ergin, kelime gruplarının bir takım kurallarla yan yana geldiğini ve bu yüzden de kendi içinde bir bütünlük bulundurduğunu belirtmiştir, aynı zamanda kelime gruplarının böyle belirli bir düzenle kurulduğunu için kelime grubunun yapısında da bir bütünlük olduğunu belirtir. Kelime grubundaki bütünlüğün, bilhassa mana bakımından göze çarptığını söyler. İlaveten, Ergin kelime grubunun tek bir nesneyi veya hareketi birlikte karşılayan kelimeler topluluğu olduğunu da belirtmiştir (2009, 375).

Ergin, kelime gruplarını şu şekilde sınıflandırır: 1. Tekrarlar, 2. Bağlama grubu, 3. Sıfat tamlaması, 4. İyelik grubu ve isim tamlaması, 5. Aitlik grubu, 6. Birleşik isim, 7. Birleşik fiil, 8. Unvan grubu, 9. Ünlem grubu, 10. Sayı grubu, 11. Edat grubu, 12. İsnat grubu, 13. Genitif grubu, 14. Datif grubu, 15. Lokatif grubu, 16. Ablatif grubu, 17. Fîl grubu, 18. Partisip grubu, 19. Gerendium grubu, 20. Kısaltma grubu şeklinde tasnif etmiştir (2009, 377-397).

Vecihe Hatipoğlu ise kelime gruplarına farklı bir perspektiften bakarak, kelime gruplarını kavramların en verimli şekilde dile getirilebilmesi için başvurulan bir kolaylık olarak tanımlamıştır (1964, 203).

Hatipoğlu, *Türkçenin Sözdizimi* adlı kitabında kelime gruplarını yargısız anlatımlar ana başlığı altında 1) Tamlamalar, 2) Birleşik sözcükler, 3) Deyimler 4) İkizlemeler şeklinde dörde ayırmıştır. Hatipoğlu, yargısız anlatımların asgarî iki sözcüğün yan yana gelmesi ve türlü sebeplerden dolayı yan yana sıralanmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Yargısız anlatımların, başlıca amacının yargılı anlatımları, görev açısından ve çeşitli yönlerle tamamlamak olduğunu söylemiştir.

Ardından da yargısız anlatımları kendi içinde üçe ayırmıştır: 1. Tamlamalar: ad tamlaması, adil tamlaması, sıfat tamlaması, ikilemeli tamlama, iyelikli tamlama, çıkmalı tamlama, kalmalı tamlama, yönelmeli tamlama, ilgeçli tamlama, bağlaçlı tamlama, karma tamlama, girişik tamlama. 2. Birleşik Sözcükler: Birleşik isim ve birleşik fiiller 3. Deyimler 4. Deyimler (1972, 2-95).

Hatipoğlu, *Kelime Grupları ve Kuralları* adlı makalesinde kelime gruplarının en küçüğünün az iki kelimedenden oluşturulduğunu en büyüğünün ise on sözcüğe kadar çıkan cümleler olduğunu belirtir. Kelime gruplarında bu çalışmada, 1. Kalıplaşmış (birleşik kelime, deyim, bilmece, atasözü, vecize, argo); 2. Kalıplaşmamış olmak üzere ikiye ayırır. Hatipoğlu, tamlamaların, zarf-fiillerini sıfat-fiillerin kelime grubu olarak kabul edilemeyeceğini çünkü bu yapılarda bir kalıplaşmanın olmadığını belirtir (1963, 203-224).

Tahsin Banguoğlu, belirtme öbekleri olarak ele aldığı kelime grupları için, biri belirten, diğeri belirtilen olmak üzere en az iki sözcükten teşkil olduğunu belirtir. Banguoğlu, belirtme öbeklerini sekiz başlık altında incelemiştir: 1. Ad takımları 2. Sıfat takımları 3. Zarf öbekleri 4. Takı öbekleri 5. Çekim öbekleri (a. İsim öbekleri, b. Fiil öbekleri) 6. Bağlam öbekleri, 7. Yanaşma takımları (a. San öbekleri, b. Ayama ve soyadı öbekleri c. Künye ve mahlas). 8. Katma öbekler (a. Ünlem öbekleri, b. Saplama öbekleri). Banguoğlu, belirtme öbeklerinin yargı taşıyamalarından dolayı tek başlarına bir anlatma sayılamayacaklarını belirtir. Yargı taşıyabilmeleri için "Hava çok güzel", "Birkaç gün düşünmeliyim" gibi şekilde bir cümle olması gerektiğini belirtir. Banguoğlu bu tür biçimlere de *yargı öbekleri* adını vermiştir. Bir belirtme öbeğinde, en az biri *belirten* diğeri de *belirtilen* olmak üzere iki kelimenin bulunması gerektiğini söyleyen yazar şu örnekleri vermiştir: *dalgalı deniz*, *pek*

yorgun, geri dönmek. Banguoğlu, isim-fiil, zarf-fiil, sıfat-fiil gruplarını yargı öbeklerinin içinde yarım yargı olarak değerlendirmiştir (1998, 497-521).

Zeynep Korkmaz, kelime gruplarını yapısı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir kavramı karşılayan, cümlenin içindeki kavramlar arasında bağ oluşturmak için birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana getirilmesinden oluşan, aynı zamanda bir yargı bildirmeyen bir kelime topluluğu olduğunu ifade etmiştir (2017, 174).

Kaya Bilgegil, kelime gruplarının, en az iki kelimedenden meydana geldiği hâlde cümledeki fonksiyonu açısından tek işlevi olduğunu belirtmiştir. Bilgegil, kelime gruplarını sekiz başlık altında sınıflandırır: 1. İsim tamlaması, 2. Sıfat tamlaması, 3. Bağlaç grubu, 4. Unvan grubu, 5. Zarf grupları, 6. İsim grupları, 7. İkizlemeler 8. Edat grupları (1982, 115-162). Burada belirtilmesi gereken husus, Bilgegil'in kelime grupları tasnifinde son çekim edatlarıyla yapılan edat grubu bulunmamaktadır. Yazarın yukarıda belirlediği edat grubu cümle başı edatları ve bağlaçlarla yapılan bir gruptur. İlaveten, bağımsız bir kelime grubu olan sıfat-fiil grubu da Bilgegil'in tasnifinde yer almamıştır.

Leylâ Karahan, kelime gruplarını, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek amacıyla belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimleri olarak tanımlamıştır. Karahan, kelime gruplarının başlıca görevlerinin de tek sözcük ile karşılanamayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılamak ve bunların anlamlarını genişletmek, nitelemek, pekiştirmek gibi görevlerde bulunduğunu belirtir (2018, 39).

Karahan, kelime gruplarını on dörde ayırmıştır: 1. İsim tamlaması, 2. Sıfat tamlaması, 3. Sıfat-fiil grubu, 4. Zarf-fiil grubu, 5. İsim-fiil grubu, 6. Tekrar grubu, 7. Edat grubu, 8. Bağlama grubu, 9. Unvan grubu, 10. Birleşik isim grubu, 11. Ünlem grubu, 12. Sayı grubu, 13. Birleşik fiil grubu, 14. Kısaltma grupları (2018, 42-79).

Demir ve Yılmaz, kelime gruplarının, söz diziminde birden çok kelimenin tek işlevle kullanılacak şekilde bir araya gelmesiyle oluşan birlikler olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda kelime gruplarının, söz dizimi açısından tek bir öge yani bir bütün olarak işlev gördüklerini ve eklenme açısından da tek kelime gibi işlem görüp çekim eklerinin grubun son ögesine getirildiğini ifade etmişlerdir (Demir-Yılmaz 2010, 226).

Demir ve Yılmaz kelime gruplarını, 1. Aralarında Tamlayan ve Tamlanan İlişkisi Olan Kelime Grupları (İsim tamlamaları, iyelik grubu, ilgi grubu, sıfat tamlamaları, takısız ad tamlaması, ünlem grubu), 2. Aralarında Tamlayan ve Tamlanan İlişkisi Olmayan Kelime Grupları (Unvan grupları, edat grupları, kısaltma grupları, çekim grubu, ikilemeler, sayı grubu, bağlama grubu, birleşik filler, isimfiil grubu, sıfat-fiil grubu, zarffiil grubu) şeklinde tasnif etmiştir (2010, 227-240).

Süer Eker, kelime grupları için Zeynep Korkmaz'ın kelime grupları hususundaki tanımını verdikten sonra sözcük gruplarının birden çok sözcükten oluşabildikleri halde tek sözcük işlevi görebildiklerini belirtir. Eker, kelime gruplarını 17 başlık altında incelemiştir. 1. Tamlamalar, 2. Aitlik grubu, 3. Unvan grubu, 4. Tekrar grubu, 5. Birleşik sözcükler, 6. Sayı grubu, 7. Edat grubu, 8. Sıfat-fiil grubu, 9. Zarf-fiil grubu, 10. Eylem grubu, 11. Birleşik eylem grubu, 12. Ünlem grubu, 13. Bağlama grubu, 14. Kısaltma grupları (ilgi, belirtme, yaklaşma, bulunma,

uzaklaşma grupları), 15. Dayanma grupları, 16. Deyimler, 17. Atasözleri (2011, 419-436).

Günay Karaağaç, söz öbekleri olarak adlandırdığı kelime gruplarını, kısaca "Cümle oluşturmeyen söz dizimi birimleri" olarak tanımlamıştır. Karaağaç, yeryüzündeki tüm dillerde, söz diziminin varlıkların nitelendirildiği yapılar olan söz öbekleriyle yapma ve olmaların nitelendiği yapılar olan cümlelerden oluştuğunu belirtmiştir. Daha net ifadeyle açıklayacak olursak, söz diziminin kelime grupları ve cümlelerden oluştuğunu belirten Karaağaç, kelime gruplarının bir varlığın nitelendiği yapı olduğunu belirtmiş ve kelime gruplarının bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak için belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğu olduğunu söylemiştir (2009, 159). Tanımın ardından, kelime gruplarını iki ana başlık altında incelemiştir.

1. Yapımlık öbekler: filimsi öbekleri, kısaltma öbekleri (isnat öbeği) hal veya edat öbekleri, ünlem öbeği), sayı öbeği, birleşik fiiller, yineleme öbekleri, aitlik öbeği, bağlama öbek ve cümleleri, özel ad öbeği

2. Çekimlik öbekler: ilişkilendirme öbekleri (isim tamlaması, iyelik öbeği, ilgi hâli öbeği), niteme öbeği (sıfat tamlaması) (2009).

İbrahim Delice, diğer kelime grubu tanımlarının genel bir özeti niteliğinde tanımladığı kelime grupları için birden fazla kelimedenden oluştuğunu, yapısında ve anlamında bir bütünlük bulunduğu belirtir ve cümle veya cümlemsi içinde tek bir cümle ögesi olduğunu ifade eder. Kelime gruplarını, sözcük öbeği içinde bütün hâlinde yardımcı veya temel öge olarak işlem gören ve bir kelime türü yerine kullanılan söz dizileri şeklinde tanımlar. Bu tanımın ardından Delice, farklı bir perspektiften ele aldığı kelime gruplarını üç ana başlık altında şu şekilde tasnif eder:

1. Kelimeyle Kurulan Öbekler: 1. Edat öbekleri, 2. Eksiz isim tamlaması, 3. Fiil öbeği, 4. Özel isim öbeği, 5. Sayı öbeği, 6. Sıfat tamlaması, 7. Tekrar öbeği, 8. Unvan öbeği, 9. Zarf öbeği

2. Ekle Kurulan Öbekler: 1. İki durumlu öbek, 2. İsim tamlaması, 3. Kısaltma öbekleri (ayrılma, belirtme, ilgi, isnat, kalma, yönelme öbekleri) 4. Sıfat yapım ekli öbek, 5. Yüklemli öbekleri (isim-fiil, zarf-fiil, sıfat-fiil, şart öbeği)

3. Diğer Kelime Grupları: 1. İktibas örneği²², 2. Saplama örneği²³(2012, 17-48).

Mazhar Kükey, kelime gruplarını, bünyesinde birden fazla kelimeyi barındıran, anlamında ve yapısında bir bütünlük bulunan, tümcede bir tek sözcük gibi işlev gören, tümceden küçük sözcükten büyük anlamlı geniş dil birliği şeklinde tanımlamıştır. Kükey, çalışmasında kelime gruplarını şu şekilde tasnif etmiştir: 1. İkilemeler, 2. Bağlama öbeği, 3. İyelik öbeği, 4. Ad tamlaması, 5. Sıfat tamlaması, 6. İlgeç öbeği, 7. Ünlem öbeği, 8. Uvan öbeği, 9. Sayı öbeği, 10. Yükleme öbeği, 11. –i’li sözcük öbeği, 12. –e’li sözcük öbeği, 13. –de’li sözcül öbeği, 14. –den’li sözcük öbeği, 15. Belirteç öbeği (1975, 3).

Kerime Üstünova, iletişimin yargılı anlatımlarla yani cümlelerle kurulduğunu; ancak cümlelerde sunulan bilgiyi, duyguyu, düşüncüyü tam olarak aktarabilmek için ise yargsız anlatımlara ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu ihtiyaçtan doğan kelime gruplarını da en az iki sözcüğün yan yana gelerek oluşturduğu yargsız anlatımlar şeklinde tanımlamıştır. Üstünova, kelime gruplarındaki adların, yargı bildiren bir birim olmaksızın doğrudan doğruya kendi aralarında anlamsal ve

²² Bu tasnifte iktibas örneğinden kasıt, alıntı dillerden alınan, örneğin *to be or not to be* örnekleridir.

²³ Saplama örneğinden kasıt ise cümlelerin içinde geçen ara sözlerdir.

biçimsel ilişki kurduğunu ve bunun da bazen ekler aracılığıyla bazen de eksiz sağlandığını söyler. Ardından, öbeği oluşturan sözcüklerin; yardımcı öge başta, asıl öge sonda olacak şekilde sıralandığını ve yardımcı ögenin asli görevinin, asıl unsura hizmet etmek olduğunu belirtmiştir (2005, 418).

Rasim Şimşek, belirtme grupları olarak adlandırdığı kelime grupları için, ad soylu sözcüklerin bir yargı ya da yüklemi olmadan doğrudan doğruya kendi aralarında ilişki içine girmeleri ve bunun sonucunda da sözcüklerin bu tür ilişkisinden belirtme öbeği verilen yargsız anlatımların doğduğunu belirtir. Şimşek, kelime gruplarının görevlerinin kavramları genişletmek olduğunu belirtmiştir. Ardından kelime gruplarını altı başlık altında incelemiştir: 1. Ad takımı 2. Niteleme öbekleri, 3. Çekim öbekleri (yönelmeli ad öbeği, kalmalı ad öbeği) 4. İkileme, 5. Bağlaç öbekleri 6. Ünlem öbeği (1987, 320-399).

Ahmet Beserek, kelime gruplarını, "Birden fazla sözcüğün çeşitli faktörler vasıtasıyla bir araya gelmesi, bir bütün oluşturması sözcük öbeklerini meydana getirir" şeklinde tanımlamıştır. Beserek, kelime gruplarını sekiz ana başlık altında incelemiştir: 1. İsim tamlaması, 2. Sıfat tamlaması, 3. İsim grupları 4. Edat grubu, 5. Unvan grubu, 6. Zarf grubu, 7. Tekrarlar, 8. Bağlaç grupları (1991, 29-30).

Hamza Zülfikar, *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri* adlı çalışmasında, kelime gruplarını, dört ana başlık altında incelemiştir. I. İkilemeler II. Birleşik Kelimeler, III. Deyimler IV. Tamlamalar olarak sınıflandırmıştır.

H. İbrahim Usta, kelime gruplarını, yalın veya türemiş bir sözcükle karşılanamayan kavramların yani dilde daha geniş gruplarla açıklanması gereken yapıların ifadesi için veya cümlede anlamın bütünleştirilmesini sağlayacak görevli görevli unsurları oluşturmak için bir araya getirilerek anlamlı veya hem anlamlı hem

de görevli kelimelerin oluşturduğu topluluğun dil bilgisindeki terim karşılığı şeklinde tanımlamıştır.

Ayrıca, *Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim?* adlı makalesinde kelime gruplarını kuruluşlarına göre tasnif etmiştir. Kuruluş terimini ise kelime gruplarının kendi iç kurallarına bağlı olarak işleyen mekanizma olarak ifade etmiştir (2007, 416). Kelime grupları üzerinde yaptığı tasnifinin öğelerin bir araya geliş tarzına göre yaptığını belirten Usta, öbekleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır.

1. Tip (kurallı): Yardımcı öge + esas öge: isim tamlamaları, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, ünlem grubu, isim-fiil grubu

2. Tip (kural dışı): Esas öge + yardımcı öge: edat grubu, unvan grubu, birleşik fiil

3. Tip (eş değerli kelime grupları): Birinci öge + ikinci öge: tekrar grubu, bağlama grubu, sayı grubu

4. Tip (kısaltma grupları): Birinci öge + ek + ikinci öge: isnat grubu, yükleme grubu, yaklaşma grubu, bulunma grubu, uzaklaşma grubu, vasıta grubu (2000, 209).

Yukarıdaki zikrettiğimiz çalışmalar ve perspektiflerden farklı olarak kelime gruplarına başka bir açıdan yaklaşan çalışmacılardan birisi de Nadir Engin Uzun'dur. Uzun kelime gruplarını, "Birbirine yakın olan öğeler arasındaki bütünlük, öbeğin" şeklinde tanımlamıştır. Engin, bu bütünlüğü oluşturan öbeklerin belirlenmesinde asıl unsurun baş öge olduğunu belirtir. Baş öge, öbeğin olmazsa olmaz olan kurucusudur ve kurduğu öbeğin kategorisini belirler, şeklinde tanımlama yapmıştır.

Uzun kelime gruplarını beş ana bölümde tasnif etmiştir: 1. Ad öbeği, 2. Sıfat öbeği, 3. Zarf öbeği, 4. İlgeç öbeği, 5. Eylem öbeği (2000, 19-37).

Hürriyet Gökdayı²⁴ ve ülkemizde dilbilim çalışmalarıyla tanınan Caner Kerimoğlu²⁵, Nadir Engin Uzun'a benzer tasnifler önerip çalışmalarında kelime gruplarının sözcük türleri temelinde adlandırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Çalışmalarını gözden geçirdiğimiz, Sıtkı Sağlam²⁶, Metin Karaörs²⁷, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli²⁸, Ertuğrul Yaman²⁹, Bilal Aktan³⁰, Mustafa Altun³¹ gibi yazarlar, çalışmalarında Muharrem Ergin ve Leylâ Karahan'ın tasniflerini esas almıştır. Tabii ki, bu esas alma birebir aynısı olmamakla birlikte ana hatlarıyla aynıdır.

Bunun yanında, Haydar Ediskun³², Tahir Nejat Gencan³³, Hikmet Dizdaroğlu³⁴ gibi söz dizimi üzerine çalışmış yazarlar da çalışmalarında kelime gruplarına yer vermemiştir.

Kerimoğlu, sözcük öbekleriyle alakalı, Türkiye'deki gramer yazarlarının tanım ve tasnif konusundaki görüşlerinin benzer olduğunu belirtir. Ardından, farklı tanım ve tespitler olmakla birlikte, çalışmalarda temelde T. Banguoğlu ve özellikle

²⁴ Gökdayı, Hürriyet. 2010. Türkiye Türkçesinde Öbekler. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. 5/3, s. 1297-1319

²⁵ Kerimoğlu, Caner. 2011. Takısız İsim Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi , Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (Gürer Gülsevin Armağanı) 6/1, s.1442-1456.

²⁶ Sağlam, Sıtkı. 1977. Türkçenin Sözdizimi, Diyarbakır

²⁷ Karaörs, bu eserinde kelime grupları ve cümleyi detaylı bir şekilde incelemiş ardından daccümle tahlilleri yapmıştır. Eserde aynı zamanda mevcut sözdizimi çalışmaları hakkında da değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Karaörs, Metin. 1993. Türkçenin Sözdizimi ve Cümle Tahlilleri. Kayseri. Karaörs,

²⁸ Özkan Mustafa, Veysi Sevinçli. 2008. Türkiye Türkçesi Sözdizimi, İstanbul.

²⁹ Yaman, Ertuğrul. 2000. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Sözdizimi Bakımından Karşılaştırılması, Ankara, Tdk

³⁰ Aktan, Bilal. 2009. Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi. Ankara: Gazi Kitapevi

³¹ Altun, Mustafa. 2012. Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri. İstanbul: MTV yayımları.

³² Ediskun, Haydar. 1999. Türk Dilbilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi

³³ Gencan, T.N. 2001. Dilbilgisi. Ankara: Ayraç Yayınevi

³⁴ Dizdaroğlu, Hikmet. 1976. Tümcebilgisi. Ankara: TDK

de Muharrem Ergin'in değerlendirmelerinin kullanıldığını ifade eder. Kerimoğlu, aynı zamanda, gramerlerin pek çoğunda sözcük öbeklerinin çoğuna yer verilmediğini ve cümle ilgili incelemelere yer verilirken sözcük öbeklerinin incelenmemiş olmasının dikkat çekici olduğunu söyler (2014, 60).

Karaörs, kelime gruplarının *yapısı* konusunda, bilim adamlarının aynı görüşte olduğunu belirtir ve bu görüş birliğini şu şekilde sınıflandırır: a) kelime gruplarının yapı, anlam ve kullanış bakımından bir bütün olduğu, b) En az iki kelimedenden yapıldığı, c) Cümlede bir bütün olarak tek kelime gibi muamele gördüğü, d) Grubu meydana getiren kelimelerin ekli veya eksiz bir araya gelip birbirlerinin anlamlarını bütünleştirdiklerini konusunda aynı fikirde olduklarını belirtir (2005, 125).

Ancak, kelime gruplarının çeşitleri, sayısı ve isimlendirilmesi hususunda *farklılıklar* olduğunu belirtir. İsimlendirme için, *kelime grubu*, *belirtme öbeği*, *belirtme grubu*, *yargısız anlatımlar*, *tamlamalar*, *birleşik sözcükler*, *takımlar* gibi adlar kullanılmaktadır. Ergin, 20 çeşit, Banguoğlu ve Bilgegil 8'er çeşit, Hatipoğlu 10 çeşit, Deny'in ise 3 ana başlık altında 9 çeşit kelime grubu tespit ettiğini ifade eder (2005, 125).

4. 2. Çuvaş Türkçesinde Kelime Grupları

4. 2. a. İsim Tamlaması

İsim tamlaması, isim ya da isim soylu iki kelimenin iyelik ekiyle birlikte oluşturduğu kelime grubudur. İsim tamlamaları tamlayan unsurunun ilgi durumu eki alıp almamasına göre "belirtili" ve "belirtsiz" olmak üzere ikiye ayrılır. Bir nesnenin diğer bir nesnenin parçası olduğunu ifade eden isim tamlaması, iyelik eki aracılığıyla oluşur.

Korkmaz isim tamlamasının kurucu unsurunun iyelik olduğunu belirtir ve isim tamlamasını, iyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok addan oluşan tamlama şeklinde tanımlar (2017,66).

Karahan isim tamlamasını, "İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur" şeklinde tanımlamıştır (2018, 42). Karahan, isim tamlamalarını "İsim tamlaması" başlığı altında belirtli ve belirtisiz olmak üzere incelemiştir.

Ergin, bu grubun, "İki isim unsurundan meydana geldiğini ve bir ismin mânâsının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlanması esasına dayandığını belirtir. Aynı zamanda, grubun temelini, iyelik ifadesinin teşkil ettiğini söyler. İsim tamlamalarını, tamlayanın ilgi durumu eki alıp almamasına göre "belirli ya da belirsiz" şeklinde ikiye ayırır. Tamlayanı zamir olan isim tamlamalarını "iyelik grubu" olarak kabul eder ve isim tamlamasının iyelik grubunun bir türü" olduğunu belirtir (2009, 381-384).

Banguoğlu, ad öbekleri olarak adlandırdığı isim tamlamalarını, kimin veya kim hâlindeki bir isme, iyelik ekli bir isim unsurunun gelmesiyle ortaya çıkan kelime öbeği olarak tanımladıktan sonra isim tamlamasını, "belirli ad takımı ve belirsiz ad takımı" olarak iki ana başlık altında inceler. Bu tamlamaların aynı zamanda zincirlenerek yeni bir tamlama türünü de oluşturabileceğini belirtir. Bu tür tamlamaları "ad takımlarının zincirlenmesi" başlığı altında inceler (332-339).

Tahir Nejat Gencan, çalışmasında dört tür isim tamlamanın varlığından bahseder. 1. Belirtili ad takımı, 2. Belirtisiz ad takımı, 3. Zincirleme tümeleme 4. Takısız tümeleme. Yazarın takısız tümeleme olarak nitelendirdiği tamlama türünde tamlayan ve tamlanan unsurunun birbirine ek almadan bağlandığını belirtir. Gencan,

takısız tamlamalarda tamlayan unsurun yani tümleyicinin asıl ismin neyden yapıldığını ya da ne ye benzediğini gösterdiğini belirtir (2001, 184-196).

Yukarıda adları zikredilen bilim insanlarının tamlama konusundaki görüşleri kendilerinden sonraki birçok araştırmann çalışmalarına da kaynaklık etmiştir. Ancak, ilk olarak Tahir Nejat Gencan'ın takısız ad tamlaması terimi Türkolojide derin bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere, Türk gramerciliğinde, tamlayan unsurun isim olduğu hâlde sıfat vazifesinde kullanıldığı tamlayanın ilgi durumu eki almadığı ve ana unsurun da iyelik eki almadığı tamlamalar, kimi araştırmacılar tarafından (takısız) isim tamlaması (Hatipoğlu 1972, 13) (Gencan, 184-186) olarak değerlendirilirken kimi araştırmacılar da Türk dilinde kelimelerin kelime grubundaki işlevi ya da fonksiyonundan yola çıkarak bunun bir sıfat tamlaması olduğunu belirtmişlerdir. (Korkmaz 2017, 212), (Ergin 2009, 380), (Karahana 2018, 48).

Aynı şekilde Karaağaç da "ilişkilendirme öbekleri" içerisinde ele aldığı ad tamlamasını bir adın başka bir adla ilişkilendirildiği söz öbekleridir diye açıklar ve takısız isim tamlamasını reddeder (2012, 486). Burada belirtilmesi gereken bir başka husus ise son dönemlerde de bu tartışma konusunda araştırmacıların sıfat tamlaması yönündeki eğiliminin arttığı gözlemlenmesidir.³⁵ Konuyla ilgili kimi çalışmalar dipnotta belirtilmiştir.

³⁵ Hamza Zülfikar. 1995. Takısız Ad Tamlaması Sorunu, Türk Dili, s. 523, sayfa 781-788.
Mehmet Ali Yavuz. 2000. Türkçede Ad Niteleyici Sözcüklerin Sınıflandırma Sorunu, XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri, s. 93-98.
Semra Harut. 1992. Türkçede Takısız Tamlama Yanılgısı, Çağdaş Türk Dili, S. 57
Süreyya Eryaşar. 1995. Takısız Ad Tamlaması, Çağdaş Türk Dili, VIII. C., S. 85.
Mustafa Güveli, 1972. Neden Ad Takımı Değil de Sıfat Takımı, Türk Dili, XXII. C., S. 227.
Recai Ünal. 1994. Türkiye Türkçesinde Bir Ad Öbeği Sorunsalı, "Takısız" Denilen Ad Tamlaması ve Ad Tamlaması Sınıflaması İçindeki Yeri, Dil dergisi, s. 37-42.
Tahir Balcı. 2001. "Ad Takımı- Sıfat takımı Sorunu", Dil dergisi, S. 100, s. 14-17
Caner Kerimoğlu. 2011. "Taksız Ad Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi" Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6/1, s. 1451

Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *isim tamlamalarında* tamlayan unsur önce tamlanan unsur sonra gelmektedir. Bu açıdan iki lehçe arasında herhangi bir fark görülmemektedir. Aslında, isim tamlamalarında ana unsurun sonda olması tüm Türk lehçeleri için tipolojiktir.

Ersoy, Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinin bu konuda net bir paralellik gösterdiğini yani Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de asıl unsurun sonda olduğunu belirtir (2017, 441).

a. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de tamlayan unsur önce, ana unsur olan tamlanan ise sonda bulunur.

- *Çñvaş (ty) / hñrĩ (tn)*³⁷³ = "Çuvaş kızı"
- *Çñvaş (ty) / çilhi (tn)*³⁷⁴ = "Çuvaş dili"
- *sısna (ty) / şurisem (tn)*¹²⁵⁴ = "domuz yavruları"
- *alĩk (ty) / hışĩnçe (tn)*³⁰³ = "kapının arkasında"
- *avalhi nesilsen (ty) / yĩrĩ (tn)*¹²⁹² = "önceki nesillerin izi"
- *Feodor Mihayloviç Dostoyevski'n (ty) / pultarulñĩ*¹³⁵⁷ = "Feodor Mihayloviç Dostoyevski'nin yeteneği"
- *Yñvan (ty) / piççe (tn)*⁶¹ "çiftliğin beyi"

b. Türkiye Türkçesinde, isim tamlamaları söz dizimi içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapmaktadır. İsim tamlamalarının söz dizimi içinde gördüğü bu görevler Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *Uram alĩkne yeripen, şĩppñ uşsa tuhrĩ.*⁵⁸⁸ = "Sokağın kapısını ağır, yavaşça açtı." (isim)

- *Yultaş hır aça patne şmkravlarım*⁵⁵⁰ = "Arkadaşımın kızını yanına çağırdım" (isim)
- *Şülte manın adres, ayalta hıyn adresne şrmalli tilte*⁵⁶⁰ = "Üst tarafta benim adresim, aşağıda, kendi adresini yazması gereken tarafta" (isim)
- *Pirre şulla kanikul vıhıtınçe kurma kilsen, pahçara hıyne valli pır pıçık üple tusa lartnı.*⁵²⁴ "Bir keresinde, yazın **tatil vaktinde** görmeye gittiğimde, bahçede kendi için küçük bir klübe yapıp yerleştirmiş". (zarf).

c. Türkiye Türkçesinde, bir isim tamlaması, başka bir isim tamlamasında tamlanan unsur olarak görev yaptığında kendi iyelik ekini değil ana tamlamanın iyelik ekini taşır. Meselâ, *cep telefonu; benim cep telefonum, hayal dünyası; onun hayal dünyası*. Bu durum aşağıda da görüldüğü üzere Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir:

- *Uram çüreçi umınçı*²⁰⁸ = "sokak penceresinin önündeki", "*uram çüreçi*"
"*sokak penceresi*"

4. 2. a. i. Belirtili İsim Tamlaması

Türkiye Türkçesinde, belirtili isim tamlaması oluşturmaın yegâne yolu tamlayanın ilgi durumu (-Xn, -nXn) almasıdır. Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi belirtili isim tamlamasında tamlayan unsuru ilgi durumu (-n, -ın,-in) eki, tamlanan unsur ise iyelik eki (-ı, -i) alır. Tamlayan ve tamlanan öğeleri arasında parça-bütün ilişkisi ön plandadır.

I.Yapısı

(İsim + ilgi durumu eki) + (isim + iyelik eki)

- $pi\check{c}\check{c}\check{i}\check{s}\check{i}\check{n} + s\check{n}\check{u}ker\check{c}\check{i}k\check{i}^{186} =$ "Ağabeyinin fotoğrafı"
- $Anyuk'\check{n} + u\check{s}\check{i} + sassi^{41} =$ "Anyuk'un anahtarının sesi"
- $\check{C}\check{n}va\check{s}\check{s}\check{i}r\check{i}\check{n} + \check{s}\check{i}\check{p}\check{i}^{530} =$ "Çuvaş ülkesinin kaderi"
- $Gennadi'sen + \check{m}\check{i}^{1279} =$ "Gennadi'lerin ineği"
- $t\check{i}\check{n}\check{c}eri\ kashni\ \check{s}\check{i}r\check{s}iv\check{i}\check{n} + t\check{i}\check{p}\ huli\ m\check{i}\check{n}\ yatline^{1320} =$ "Dünyadaki her ülkenin başkentinin adının ne olduğunu"
- $Pu\check{s}\ uy\check{i}\check{n} + ikk\check{i}\check{m}\check{i}\check{s}\ \check{s}\check{u}rri^{1284} =$ "mart ayının ikinci yarısı"
- $m\check{i}\check{s}\check{i}r\check{i}m\check{i}\check{n} + \check{u}t\check{i}^{279} =$ "eşimin vücudu"
- $\check{s}\check{a}k\ asl\check{i}etem\check{i}\check{n}\ internalistlihi^{427} =$ "bu değerli insanın milliyetçiliği"
- $ku\check{s}\check{s}\check{u}l\check{i}\check{n} + tin\check{i}\check{s}\check{i}\check{n}\check{c}e^{380} =$ "gözyaşının denizinde"
- $P\check{i}r\ nim\check{i}\check{s}\ psihopatolog\check{i}\check{n} + s\check{i}mahhisem^{535} =$ "Bir Alman psikopatoloğun sözleri"
- $Marink\check{i}\check{n} + kula\check{c}\ pek\ k\check{i}\check{p}\check{i}\check{s}\check{a}\ sassi^{816} =$ "Marinki'nin lolita gibi yumuşak sesi."
- $Es\check{i}\ restoran\ um\check{i}\check{n}\check{c}i\ p\check{i}\check{c}\check{i}k\ plo\check{s}\check{c}ad're\ \check{s}\check{i}nsen\ urisem\ tavra\ p\check{i}\check{h}sa-\check{s}\check{i}r\check{s}lasa\ \check{s}\check{u}rett\check{i}\check{n}^{669} =$ "Sen restoranın önündeki küçük meydanda insanların ayaklarının etrafına bakıp koklayarak yürüdü."

(Zamir + ilgi durumu eki) + (isim + iyelik eki)³⁶

Çuvaş Türkçesinde kişi ve işaret zamirleri mutlaka ilgi durumu eki alırlar.

- $un\check{i}\check{n} + \check{c}un\check{i}^{22} =$ "onun canı"
- $man + \check{s}\check{i}\check{p}am^{120} =$ "benim kaderim"
- $sir\check{i}\check{n} + sass\check{i}r^{802} =$ "sizin sesiniz"
- $san\ ta + hir\check{i}mu^{1331} =$ "senin de karnın"

³⁶ Ergin, bu tür yapıdaki belirtili isim tamlamalarını iyelik grubu olarak adlandırırken, Veciye Hatipoğlu, adıl tamlaması olarak adlandırmıştır (a.g.e, 21).

- *hñĩrñ + çeçekĩr*⁸⁴⁵ = "kendi çiçekleriniz"

II. Özellikleri

Çuvaş Türkçesindeki belirtili isim tamlamasının tespit edilebilen özellikleri şunlardır:

a. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de belirtili isim tamlamalarının arasına başka unsurlar girebilir.

- *san vilnĩmĩşĩrun / vilĩmsĩr çuni*³⁴⁶ "senin ölmüş kocanın ölümsüz ruhu"
- *Hñĩn / pallanĩyenteşĩsem*³⁷⁴ = "kendisinin tanıdığı hemşehrileri"
- *şu uyĩn / pĩrremĩş vırsarni kuni*³⁸² = "mayıs ayının ilk pazar günü"
- *Çıvaş halĩn tulaş pallisençen pĩr*⁴³⁹ = "Çuvaş halkının dış görünüş belirtilerinden biri"
- *kürşĩsen / pĩçĩk açĩ*²⁵⁷ = "komşularının küçük çocuğu"
- *Gennadi Andreyç'ın hñĩn / te pĩr pıskah mar küreniş pur-ha şĩpine*¹³¹⁵
"Gennadi Andreyç'in kendisinin küçük bir kırgınlığı var kaderine"
- *san ta hırĩmu*¹³³¹ = "senin de karnın"
- *Külepi te temle samantrah pısklansa kayrı unñ*³³¹ "Vücudu da kısa zamanda genişledi onun."
- *Yoşşihsen / pı-ısk yıtĩpur*¹⁰⁷⁷ "Yoşşıhların çok büyük köpeği var"
- *hñĩn / hĩr aça işĩpe*¹⁷³ "kendisinin kız çocuğu akıyla"
- *Manpa pıma kñĩlu şuk-i san?*³⁴⁰ "Benimle gelmeye gönlün yok mu senin?"

b. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilir.

- *pīrten-pīr yīpanñm manñ teatrtaççī*³⁶⁵ = "tek eğlencem benim tiyatroydu."
- *Yurlasan yurlasan kalleh çun iratsa kayrī Kiterinñ.*⁶⁴³ "Tekrar tekrar söyleyince içinde ansızın bir bunaltı hissetti Kiterin"
- *İs-puşım ta, çun-çirem te havşasa kaynıççī ĩntī manñ.*²⁷⁸ "Zihnim de ruhum da güçsüz düşmüştü artık benim."
- *Halī surñh ta şuk pirñ.*¹⁶² "Artık koyunumuz da yoktu bizim."
- *Es, Vera, mana an şillen. Ep, işep pulin te, aşu vīt san.*⁶²² "Vera, bana kızma içiyorsam bile babanım senin."

c. Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili isim tamlaması olabildiği gibi aynı durum Çuvaş Türkçesinde de olabilmektedir.

- *un amışñ / kilte şukkine*¹¹⁷ = "onun annesinin evde olmadığını"
- *un aşşñ / yulaşki şırvī*²¹ = "onun babasının son mektubu"

d. Türkiye Türkçesinde, belirtili isim tamlamasının unsurları kelime grubu olabilmektedir. Bu durum Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *Gollivudri pultarullī aktrisñ (ty) / teleysır şipi (tn)*⁹²⁹ = "Hollywood'daki yetenekli aktrisin (ty) / talihsiz kaderi (tn)" (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: isim tamlaması)
- *Pīr Nimış psihopatologñ (ty) / şmahhi (tn)*⁵³⁵ = "Bir Alman psikopatoloğun (ty) / sözleri (tn)" (tamlayan: sıfat tamlaması)
- *Vanyukñ (ty) / hitre te yaştaka kiletki (tn)*²⁰³ = "Vanyuk'un (ty) / güzel ve uzun boylu fiziğini" (tamlanan: sıfat tamlaması)

- *Pallanĭ pĭr řamrĭk řvĭřřĭn (ty) / nişta ta piçetlenmen řvĭvine*⁴⁸² = "Tanıdığı bir genç şairin (ty) / hiçbir yerde yayımlanmamış şiirini (tn)" (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması)
- *Man (ty) / piřikřĭ hĭr açam (tn)*⁷⁴⁷ = "benim küçük kızım" (tamlanan: sıfat tamlaması)
- *Mĭre řvĭhĭnçe virtakan mĭřĭřĭmĭn / ũtĭ.*²⁴⁹ "Bacanın yakınında yatan eşimin vücudu" (tamlayan unsur: sıfat tamlaması).

e. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de belirtili isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan arasında geçici anlam ilişkileri vardır.

Yani herhangi bir kalıplaşma söz konusu değildir.

- *bildingsen hıřĭnçe*¹⁰¹⁶ = "binaların arkasında"
- *unĭn yulaşki řĭrĭvĭ*²² = "onun son mektubu"
- *Bobĭn beton řĭne virhĭnse pĭran kĭletki*¹⁰³⁶ "Bob'un betona çakılan gövdesi"
- *sanĭn maltanhi huşu*⁶⁶⁶ = "senin eski sahibin"

f. Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlamalarında birden fazla tamlayan ve tamlanan ögesi bulunabilmektedir. Aynı özellik Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *Huraski'nĭn (ty) / arĭmĭpe hunyamĭřĭ (tn)*⁴⁷⁴ = "Huraski'nin (ty) / hanımı ve kaynanası (tn)"
- *hıyĭn (ty) / mĭskinlihĭ (tn), vĭysĭrlĭhĭ (tn), uhmahlĭhĭ (tn)*⁴⁶² = "kendisinin (ty) / sefilliği (tn), güçsüzlüğü (tn), ahmaklığı (tn)"
- *Mĭřran italasa ilçĭ te ĭna saltak arĭmĭ — unĭn (ty) / kuşne (tn) pitne (tn), řĭřne (tn) tutipe řĭrtĭnet.*⁹⁷ "Boğazından kucakladı onu ve asker hanımı — onun gözüne, yüzüne, saçına, dudağıyla süründü."

- *Hıra-hıra puşa çikse hamñ (ty) / var-hırñm (tn), pĩřĩ-kařĩ (tn) şine tinkerse pĩhrñm.*³⁰⁷ "Korka korka başımı eğip kendi organlarıma, uyluğuma dikkatlice baktm."

4. 2. a. ii. Belirtisiz İsim Tamlaması

İsim tamlamasında, tamlayanın ek almadığı, tamlananın da iyelik eki aldığı tamlamalar belirtisiz isim tamlamasıdır. Belirtili isim tamlamasından farklı olarak bu tamlama grubunda tamlayan ile tamlanan arasına hiçbir unsur giremez. Bunun esas nedeni belirtisiz isim tamlamasının artık yeni bir kavramı karşılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi, *okul çantası* örneğinde olduğu gibi bu kavram artık ne okul ne de çantadır, yani başka bir kavramı karşılamaktadır. Belirtisiz isim tamlaması her iki lehçede de benzer özelliklerle kullanılmaktadır.

I. Yapısı

(İsim + Ø) + (isim + iyelik eki)

- *alĩk + sassi*³² = *alĩk sassi* "kapı sesi"
- *saltak + arimi*⁹⁷ = "asker hanımı"
- *uram + alĩk*⁵⁵ = "sokak kapısı"
- *Muskav Čĩvařĩsem*³⁸³ = "Moskova Čuvařları"
- *sĩť řĩřĩ*¹³³⁰ = "süt kokusu"
- *sĩsna řurĩsem*¹²⁵⁴ = "domuz yavruları"
- *arman huřĩ*¹⁰⁸² = "değirmen sahibi"
- *Sovet řĩřĩvĩ*¹³²⁰ = "Sovyet ülkesi"
- *İdiot romanĩ*¹³⁵⁷ = "İdiot romanı"

II. Özellikleri

a. Yukarıda bahsettiğimiz gibi belirtisiz isim tamlamalarında, tamlayan ile tamlanan arasında daimi bir ilişki mevcuttur bu nedenle araya herhangi bir gramer unsuru giremez.

- *Çñvaş halñi*⁴⁷⁵ = "Çuvaş halkı"
- *Muskov Çñvaşışem*³⁸³ = "Moskova Çuvaşları"
- *kanikul vññi*⁵²⁴ = "tatil vakti"
- *taşıkñvi*⁴⁶¹ = "dans şarkısı"
- *ura sassi*⁵⁶ = "ayak sesi"
- *arşın sassi*²³¹ = "erkek sesi"
- *pahça alñi*³³¹ = "bahçe kapısı"

b. Belirtisiz isim tamlamaları, Çuvaş Türkçesinde bir kavramı karşılayan genel ve kalıcı isimler yapar.

- *Yal soveti*¹¹⁰ "köy danışma kurulu"
- *Tur kñessinçe hurlñhlñ Tur amışi, stena şınçe — piççışññ sññ ükerçiki*³⁷
"İkona köşesinde — kederli tanrı annesi, duvarda — ağabeyinin resmi (vardı)."
- *Vara purte aş şürpi şiyettñmñr.*¹⁵⁹ "Sonra hep birlikte et çorbası yedik."
- *Vanyuk tula tuhsa praluk tatñki, kivi yvış pukan yñsa kiç.*¹⁵³ "Vanyuk, dışarıya çıkıp demir teli ve eski ahşap sandalyeyi sürükledi."
- *Uramra maşına sassi iltññse kayr.*⁵⁸⁴ "Sokakta araba sesi işitildi."
- *Kartaran şımsana kñtklasa tulñh kartış şırşı salanat.*⁵⁷⁹ "Avludan burnu gıdıklayan buram buram bahçe kokusu yayılıyor."

c. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de tamlayan unsur birden fazla olabilir.

- *sīt (ty), ĩne (ty), tislĭk (ty) / ŝĩrŝi*⁵⁸⁰ = "süt, inek, gübre (ty) / kokusu (tn)"

d. Belirtisiz isim tamlamasında, tamlayan unsur kelime grubu olabilir.

- *Ŗepiŝ kuşak şuri hĩr pũrnisem perĩnnĩ-perĩnmen nĩykŝma tutĩnçĩ*²¹⁰
"Sevimli kedi yavrusu kızın parmakları dokunur dokunmaz sızlanmaya başladı." (tamlayan unsur: sıfat tamlaması)

e. Türkiye Türkçesinde, her belirtisiz isim tamlaması belirtili, her belirtili isim tamlaması da belirtisiz isim tamlamasına dönüştürmek mümkün değildir. Meselâ, *gũl bahçesi, ölüm uykusu akşam vakti, 1943 yılı*, bu özellik Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *iyun' uyĩĩ*⁵²⁹ = "temmuz ayı"
- *Puşkin ploŝadi*⁵⁴⁷ = "Puşkin meydanı"
- *ĩm ĩr huŝŝi*⁴²⁴ = "ömür boyu"

Karahan, bazı isim tamlamalarında ise, tamlamaların türünü deęiŝtirmek mümkün olduğunu belirtirken, deęiŝiklięi veya deęiŝmezlięi belirleyen kriterin tamlama unsurları arasındaki anlam ilişkisi olduğunu söyler (2018, 45).

4. 2. a. iii. Takısız İsim Tamlaması³⁷

³⁷ Takısız isim tamlaması konusu bilindiği üzere Türkiye'deki gramer tartiŝmalarının en başında gelmektedir. Tartışma, özellikle, *tahta kaşık, cam bardak* gibi yapılar üzerinden dönmektedir fakat son zamanlarda bu tür yapılar daha çok sıfat tamlaması olarak kabul edilmeye baŝlanmıŝtır. Sıfat tamlaması olmadığını savunanlarŝu örneği vermektedir: *daha güzel kız* semantik açıdan olurken *daha cam bardak* olmamaktadır tezini savunurken sıfat tamlamasıdır diyenler ise *camdan yapılmış bardak* şeklinde açıklanabilceğini ve miş ekinin düŝmesiyle kısaltılmıŝ sıfat tamlaması olduğu

İsim tamlaması başlığı altında belirttiğimiz gibi "*takısız isim tamlaması*" Türkiye Türkçesinin tartışılan gramer konularının başında gelmektedir. (bkz. İsim tamlaması).

Çuvaşçada takısız isim tamlaması yapısında kullanılan ancak Türkiye Türkçesine aktarımı belirtisiz isim tamlaması şeklinde yapılan bir başka form da mevcuttur. Bu tür yapılar Çuvaş Türkçesinde çok sık kullanılmaktadır. İyeliksiz kurulan bu yapıya, aslında Eski Türkçe döneminde de sıklıkla rastlanmaktadır. *Şantung yazı* "Şantung ovası" *Ötüken yış* "Ötüken ormanı", *Türk bodun* "Türk milleti" *Şantung balık* "Şantung şehri", *Tabgaç bodun* "Çin milleti".

I. Yapısı

isim + Ø + isim+ Ø

- *al / arman* "el değirmeni"
- *Rasvett / fabrika* "Rasvet fabrikası"³⁸

Ersoy'un belirttiğine göre, iyelik eksiz tamlamalara Çuvaş Türkçesinde çok rastlanılmakla birlikte, Altay Dili Ailesinin başka bir üyesi olan Moğolcadaki isim tamlamalarında da iyelik eki kullanılmamaktadır (2008, 634).

III. Değerlendirme

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi arasında *isim tamlamasının* büyük oranda paralellik gösterdiği belirlenmiştir. Ancak Çuvaş Türkçesinin İlk Türkçe döneminde Türk dilinden ayrılması Türk coğrafyasına

görüştünderler. Konuyla ilgili bkz. Kerimoğlu Caner (2011) Takısız Ad Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi, Turkish Studies, Volume 6/1, winter

³⁸ Bu iki örnek korpusumuzda bulunmadığından ve kullanımındaki seyreklik nedeniyle *Feyzi Ersoy'un Çuvaş Türkçesi Gramerinden* faydalandık (2017, 441).

ve kültürüne uzak bir bölgede olmasının yanı sıra Mordvin, Mari gibi Fin-Ugor halklarıyla yaptığı kültürel alışverişler ve Rusça gibi bir dilin baskınlığı sonucunda birtakım değişikliklere de uğradığı bilinmektedir. İsim tamlaması grubundaki değişiklikleri ise şu şekilde ifade edebiliriz:

a. Tamlayanın, ilgi durumu eki almadığı ancak TT'ye aktarılırken belirtili isim tamlaması formunda aktarılan tamlama biçimleri de mevcuttur. Biçim itibariyle belirtisiz isim tamlaması gibi dursa da aktarımı yapılırken belirtili isim tamlaması şeklinde yapılmaktadır.

(İsim + Ø) + (isim + iyelik eki)

- *Maruşsem + patne*¹²² = "Maruşların yanına"
- *pürt + umne*²⁰⁹ = "evin önüne"
- *natsi + vıyî*⁴²⁷ = "ulusun gücü"
- *Matvi + işinçe*⁵³⁰ = "Matvi'nin içinde"
- *şurma + hırri*²¹⁴ = "derenin kenarı"
- *prezident + kilne*⁴⁷⁸ = "başkanın evine"
- *kil + huşşinçe*⁵⁷⁶ = "evin çevresinde"
- *uri + vîşî*⁶⁰⁵ = "ayağının ucuyla"
- *vîšem + huşşinçe*⁹³ = "Onların arasında"
- *yal + puşinçi*⁹¹ = "köyün başında"
- *Vanyuk kımılsırın sitel patne pirat*⁸⁰ "Vanyuk gönülsüzce masanın yanına varır."
- *Vara Vanyuk tutine al şillipe şilkalarî*⁹⁹ "Sonra Vanyuk'un dudağını peşkiriyle okşadı."

- *Silleken pukan urine hitarma şutlanĭ Vanyuk pralukne sŭtme tĭĭ.*¹⁵⁵
"Gevşeyen sandalyenin ayağını bağlamayı düşünen Vanyuk, teli çözmek için uğraştı."

Bu durumla ilgili Ersoy, Çuvaşça şekillerde ilgi durumu eki bulunmasa da, tamlamalar Türkiye Türkçesine aktarılırken ilgi durumu eki getirilerek yani belirtili isim tamlaması şeklinde bir aktarma yapılacağını belirtir (2017, 442).

Oğuzhan Durmuş, bu gramer kategorisiyle ilgili bu tür kullanımların genelleşmesi neticesinde modern Çuvaş Türkçesinde eksiz ilgi kullanımının diğer lehçelere göre daha fazla olduğunu belirtir, yani Durmuş bu kullanımın yaygınlaşmasının sebebini genelleşmeye bağlamaktadır (2009, 66).

b. Belirtili isim tamlaması kategorisinde bir başka ayırıcı özellik de Çuvaşçada çokluk eki *-sem* ekinin üzerine ilgi durumu eki geldiğinde ek *-sen* şekline dönüşmekte ve ilgi durumu eki düşmektedir. Çuvaş Türkçesi için tipolojik olan bu durum yalnızca ilgi durumu eki için değil diğer durum ekleri için de *-sem > -sen* değişmesi mevcuttur.

- *bildingsen hışınçe*¹⁰¹⁶ "binaların arkasında"
- *Vurĭ akterĭsen şĭpĭ*⁷³¹ "Rus aktrislerin kaderi"
- *halĭhsen dramaturgiyi*⁵⁶⁴ "halkların tiyatrosu"

c. Çuvaş Türkçesinde, isim tamlamalarında bir farklı yapı da tamlayanın ilgi durumu alıp tamlananın iyelik eki almadığı yapılardır. Bu tür yapılar Türkiye Türkçesinde genitif grubu olarak karşılanırsa da Çuvaş Türkçesindeki bu gramatik ögeler Türkiye Türkçesinde aktarılırken belirtili isim tamlaması şeklinde aktarılmaktadır.

- *yñvan + piççe*⁵⁹ = "çiftliğin beyi"
- *man + yultaş hir açā*⁵⁵⁰ "benim arkadaşımın kız çocuğu"
- *Taşlasan taşlasan, çñsan çñsan, man çun kütse şitrī*⁴⁹³ "Oynaya oynaya, sabrede sabrede, benim keyfim kaçtı."
- *Tulhīrsa, tarihsa tññlançī işra Kīterinīn*⁵⁹³ "Kiterin, burnundan soluyarak, içinden kahroldu."

d. Türkiye Türkçesinde, *1963 yılı, 1985 yılı* gibi belirtisiz isim tamlaması formunda oluşturulan yıl isimleri, Çuvaş Türkçesinde sıfat tamlaması olarak oluşturulmaktadır.

- *pñ te tññşñr tññrvun pillīkmış / şul (1995-mış şul)* "1995/yılı"
- *pñ te tññşñr şitmīl şičçīmış / şul (1977-mış şul)* "1977 / yılı"
- *pñ te tññşñr sakñrvunnīmış / şul (1980-mış şul)* "1980 / yılı"

4. 2. b. Sıfat Tamlaması

Bir isim unsurunun bir sıfat tarafından nitelenmesi veya belirtilmesiyle oluşturulan tamlama veya kelime grubudur. Korkmaz, sıfat tamlamasını somut, soyut adları ve kavramları çeşitli yönleriyle nitelemek veya belirtmek maksadıyla ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturduğu söz grubu şeklinde tanımlamıştır (2017, 212).

Sıfat tamlamalarının özelliği, tamlayan ve tamlanan unsurların birbirleriyle eksiz olarak birleşmesidir. Yani tamlayan ve tamlanan arasındaki ilişkiyi sağlayan herhangi bir çekim eki yoktur. Sıfat unsuru eksiz olarak kullanılır ya da yapım eki alır. Bu bağlamda iki lehçe arasında bir fark yoktur. Ayrıca, tüm Türk lehçeleri için tipolojik olan, sıfat tamlamalarında, sıfat unsurunun önce, isim unsurunun sonra

kullanılması bakımından da Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

Kerimoğlu, Türkiye Türkçesinde, sıfat tamlamasının tanımında, dilciler arasında kayda değer bir farklılık olmadığını belirtmiştir (2014, 83). Ancak isim tamlamalarında da belirtildiği üzere bazı araştırmacılar demir kapı, tahta kaşık gibi nesnenin neyden yapıldığını bildiren bir tamlayana kurulmuş sıfat tamlamalarını takırsız isim tamlaması olarak kabul ettiklerini yukarıda belirttiğimiz için sıfat tamlamasının yapısına ve özelliklerine geçiyoruz.

I. Yapısı

sıfat + isim = sıfat tamlaması

II. Özellikleri

a. Sıfat tamlamasında ana unsur isimdir ve sonda bulunur. Aynı zamanda Çuvaş Türkçesinde de sıfat tamlamaları herhangi bir çekim eki olmaksızın oluşturulabilmektedir. Vurgu sıfatın üzerindedir. Aynı zamanda, sıfat tamlamalarında çekim eki, ana öge olan isme eklenmektedir.

- *hitre + śm*²⁰⁴ = "güzel yüz"
- *şurĩ + tutĩr*⁵⁵ = "beyaz başörtüsü"
- *suhallĩ + şamrık arşin*⁴²⁷ = "sakallı genç delikanlı"
- *şurĩ-şurĩ*³⁹ + *laşa*³⁵² = "bembeyaz at"
- *şĩnĩ + şul*¹³⁰² = "yeni yıl"
- *kalama şuk + tunsĩh*³⁶⁴ = "anlatamayacak kadar kasvetli"

³⁹ Çuvaş Türkçesinde pekiştirme sıfatı oluşturmada en yaygın kullanılan biçimlerinden birisi de sıfatı yinlemektir. Pıçık-pıçık hır "küçücük kız."

- *ikkim iş hutri + bar*³⁶⁶ = "ikinci kattaki bar"
- *kartlařkaran inřeh mar + siťel*³⁶⁷ = "merdivenden uzak olmayan masa"
- *asaplĩ + şıvsençe*³⁸⁰ = "azaplı sularda"
- *yut + şın*³⁹³ = "yabancı insanlar"
- *tepĩr + yençe*⁴²¹ = "diğer tarafta"
- *mı + şuvaşı*⁴⁶⁵ = "biz şuvaşlar"⁴⁰
- *kinemeysençen pĩri*¹¹⁹¹ = "yengelerden biri"⁴¹
- *Vara vĩl mana hĩyĩn şi řıvĩh tusĩ pirki kalasa paçĩ.*⁵¹⁷ " Sonra, bana en yakın dostundan bahsetti."
- *Kaşseren, unççenhilleh, sayra hutra yal varriñçi kapmar kluba řürettĩm.*²⁷³ "Her gece, o zamana kadar olduğu gibi, seyrek köybaşındaki görkemli klübe yürürdüm."

b. Türkiye Türkçesinde, sıfat tamlamalarında, tamlayan ya da tamlanan unsurlarından herhangi biri ya da her ikisi kelime grubu olabilirken aynı özellik şuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *numay-numay işli te tĩtrelli / şmahsem*⁵⁴⁵ = "çok mantıklı ve kapalı / cümleler" (sıfat unsuru: sıfat tamlaması, bağlama grubu)
- *tramway tepĩr yennelle kayakan / řĩr*⁴⁴⁹ = " Tramvayın diğer tarafına doğru giden / yer" (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu).

⁴⁰ Mı şuvaşı "biz şuvaşlar" örneğini şuvaşçanın söz diziminde Rusçanın da etkisi olduğunu göstermek amacıyla koyduk. Bilindiği üzere "mı" Rusçada şahış zamiri olmakla birlikte "şuvaş+i" yapısında çokluk formunu karşılamaktadır.

⁴¹ Türkiye Türkçesinde, "-DAn biri ve -In biri" yapısındaki kelime grupları yapı bakımından birbirine çok benzediği için bu yapılarla oluşturulan gruplar aynı kategoride değerlendirilmiştir. Ancak Karahan, " -DAn biri" yapısının sıfat tamlaması olduğunu belirlemiştir. Bknz. Karahan, Leylâ. Türkçede " -DAn biri" Yapılı Kelime Grupları Üzerine.

- *tīvan halīhne çuntan yuratakan / aslī etem*⁴⁷⁵ = "öz halkını yürekten seven / büyük insan" (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu, isim unsuru: sıfat tamlaması)
- *vil tīpri şinçi pısk granit hīres*⁴¹⁸ = "mezar üzerindeki büyük granit haç" (sıfat unsuru: isim tamlaması, isim unsuru sıfat tamlaması)
- *şap-şurī şüşlī / pīr vatī*⁹³ = "bembeyaz saçlı bir ihtiyar" (sıfat unsuru: sıfat tamlaması, isim unsuru sıfat tamlaması)
- *Yalti çī çaplī kaççī pulm üssen*¹²¹⁹ "Köydeki en yakışıklı delikanlı olacaksın büyüyünce." (sıfat unsuru: sıfat tamlaması)
- *pısk hut listi*¹⁰³³ = "büyük kâğıt listesi" (tamlanan: belirtisiz isim tamlaması)
- *Muskavra alī pin çñvaş purñat*³⁷¹ "Moskova'da elli bin Çuvaş yaşıyor" (tamlayan: sıfat tamlaması)

c. Çuvaş Türkçesinde, bir sıfat tamlamasında, tamlananı niteleyen aynı türden birden fazla sıfat unsuru bulunabilir.

- *vīrñm pū-sillī / sarī çiper hīrarñm*⁵⁷ = "uzun boylu, sarışın, güzel / kadın"
- *Esī şav teri çiper, işçen, / Vanyuk*⁸⁷ = "Sen çok güzel ve çalışkansın / Vanyuk"
- *ışī ta tülek / şullahi kaş*⁹⁰ = "sıcak ve sakin / yaz akşamı"
- *şemşe te şepiş / sas*³²³ = "yumuşak ve kibar / ses"
- *yivīr ta hīrhü şurkunne*³⁸¹ = "ağır ve acı ilkbahar"
- *ku / işçen, çiper açā*²⁰⁵ = "bu çalışkan, güzel çocuk"
- *avalhi / nesilsen yirne*¹²⁹² = "evvelki nesillerin izini"
- *man pek / idiotlara*¹³⁶⁵ = "benim gibi idiotlara"

- *Galaku pek işli, işçen hitre / hır*¹²¹³ = "Galya abla gibi akıllı, çalışkan, güzel kız"

d. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Çuvaş Türkçesinde de bir sıfat tamlaması, başka bir sıfat tamlamasının kuruluşunda sıfat veya isim unsuru olarak görev alabilmektedir. Tamlamaların iç içe girdiği bu yapıda unsurlar birbirlerine karıştırılmamalıdır.

- *iki / şepiş hır*⁹⁸⁷ = "iki zarif kız"
- *tınçeri / pırremiş hırarım kosmonavt*⁴⁸⁰ = "dünyadaki ilk kadın astronot"
- *şırşıvri / çi vatı üniversitet*⁵²⁰ = "yeryüzündeki en eski üniversite"
- *numay-numay işli te tırelli / şmahsem*⁵⁴⁵ = "çok zekice ve müphem / cümleler"

e. Çuvaş Türkçesinde, sıfat ve zarfların anlamlarını, miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların meydana getirdikleri kelime grupları da bir sıfat tamlamasıdır.

çi / şıvıh "en yakın", *pitı / ırıkım illi* "çok iyi gönüllü", *numay-numay işli te tırelli* "çok zekice ve müphem", *ıtla arşın* "daha fazla erkek", *kalama şuk* "oldukça fazla"

f. Türkiye Türkçesindeki "bir" belirsizlik sıfatı Çuvaş Türkçesiyle paralel olarak kullanılmaktadır.

- *Pahçara hıyne valli pır pıçık üple tusa lartnı*⁵²⁴ "Bahçede kendisi için küçük bir klübe yapmış".
- *Pır vatı uksah kışre kültim*²⁸⁰ "Yaşlı, aksak bir kısrağa koşumları vurdum."

Belirtmemiz gereken bir başka husus da bilindiği üzere Türkiye Türkçesinde sayı sıfatı olarak zaman bildiren sözcükler çokluk eki almamaktadır. Söz gelimi, "üç haftalar" dilbilgisel olarak yanlış kabul edilmektedir. Bu özellik Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir. Çuvaşçada da sayı sıfat alıp zaman bildiren yapılar çokluk eki almamaktadır. Örneğin: *vişĭ erne* "üç hafta" *pĭr erne kayalla* "bir hafta önce", *pĭr-ikĭ ŗul* "bir iki yıl", *pilik ŗul huŗŗi* "beş yıl boyunca" şeklinde çeşitlendirebiliriz. Bu özelliği zikretmemizin başlıca müsebbibi bazı lehçelerin bahsedilen yapıya aykırı özellik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Tatarcada, sayı sıfatı alan isimler çokluk eki de alabilmektedir. *Utız yıllar* "otuz yıl" *öç atnalar* "üç hafta" (Kerimoğlu 2014, 86).

III. Değerlendirme

Çuvaş Türkçesindeki sıfat tamlaması, asli unsurlar açısından Türkiye Türkçesiyle aynı formlarda kullanılmaktadır. Yani, her iki lehçede de sıfat tamlamasının kullanılışı çok önemli farklılıklar göstermez. Tamlayan unsur, tamlanan unsurdan önce gelerek herhangi bir çekim eki unsuru olmaksızın isim unsurunu niteler ya da belirtir. Bunun yanında, ÇT'deki bu gramer kategorisini TT'den ayıran bir takım farklı kullanımlar da mevcuttur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Bu gramer kategorisiyle ilgili Ersoy, sıfat tamlamaları açısından en önemli farkın, sıfat unsuru, sıfat-fiil eki ve iyelik eki taşıyan yapılarda görüldüğünü belirtir. Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil ekinden sonra iyelik ekleri kullanılırken, Çuvaş Türkçesinde aynı durumda iyelik eklerinin kullanılmayacağını belirtir. İyelik ekinin fonksiyonun bazı Kıpçak ve Karluk lehçelerinde olduğu gibi şahıs zamirleri ve dönüşlülük zamirleri tarafından üstlendiğini ifade eder (2017, 442).

- *ham ĩr tařlanĭ / pũlĩm*⁵⁴³ = "dans ettiğimiz / oda"
- *man ũkertternĭ / sũn ũkerçik*⁴²⁸ = "çektirdiğim / fotoğraf"
- *paşır vulanĭ / sũvva*⁵¹⁸ = "biraz önce okuduğum / çiri"
- *Kĩesri yeşçikre ulĩm sarsa panĭ şurasem açasem pek yĩrmĩřeřřĩ*¹²⁵⁹
"Köşedeki bölmede saman serip verdiği yavrular çocuklar gibi ağlıyorlar."
- *Pũrtükünçe, alĩk hışınçe, kuşak mak ĩrni ilt ĩnet*¹²⁶⁹ "Sundurmadaki, kapının arkasında, kedinin ağladığını iştir."

Konuyla ilgili Oğuzhan Durmuş, Çuvaş Türkçesinde geçmiş zaman sıfat filinin {-nĭ}⁴² Türkiye Türkçesine {-DXK} biçimiyle aktarılan kullanımlarında, şahıs ifadesi sentaktik yolla yapılırken TT'de ise bu ifadenin iyelik ekleriyle sağlandığını ifade eder (2009, 362).

b. Sıfat tamlamasında diğer önemli bir fark, Türkiye Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması yapısında olan yıl isimleri, Çuvaş Türkçesinde sıfat tamlaması şeklinde karşımıza çıkar (2017, 443). Aktardığımız metinde bu tamlama türüyle ilgili örnek bulamadığımız için Feyzi Ersoy'un kitabından birkaç örnek göstermekle yetiniyoruz.

- *P ĩn te tĩ ĩr şır tĩ ĩrvun pillikm ĩř / şul (1995-m ĩř şul) "1995 yılı"*
- *P ĩn te tĩ ĩr şır řĩtm ĩl řĩçç ĩm ĩř / şul (1977-m ĩř şul) "1977 / yılı" (2017, 443).*

c. Çuvaş Türkçesinde pekiştirme sıfatları, çıkma durumu eki yardımıyla da yapılabilir.

⁴² Çuvaş Türkçesinin geçmiş zaman sıfat-fil ekinin {-nĭ} Türkçeye aktarımında {-DXK} ekiyle denkleşmesinin yanı sıra {-mXş} ve {-(y)An} şeklinde de aktarımları mevcuttur.

- *şñiren te şñĩ / hşpar* "yepyeni / haber"
- *Itlaran ta itla / řn* "çok fazla / insan" (Ersoy 2017,443).

ç. Sıfat unsuru, "buçukla ifade edilen sayılardan oluşan sıfat tamlamalarında "buçuk", Çuvaş Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak tamlamanın sonunda yer alır. Çuvaş Türkçesinde tamlamanın sıfat unsurunun bölüldüğü görülmektedir.

İkĩ million řurĩ "iki buçuk milyon"

Třvatĩ metr řurĩ "dört buçuk metre" (Ersoy 2017: 443).

d. Çuvaş Türkçesiyle Türkiye Türkçesinde sıfat kategorisinde göze çarpan bir diğer önemli farklılık da kesir sayı sıfatlarında ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde {Tüm sayı + DA (bulunma durumu eki) + parça sayısı} beşte iki, onda üç şeklinde oluşturulurken Çuvaş Türkçesinde bu kategori, {Parça sayısı + Ø + tam sayı +miş (sıra sayı adı yapan morfem) *ikkĩ siççĩmĩř* "yedide iki", pillik ulttĩmiş "altıda beş", viřřĩ tĩvattĩmiş "dörtte üç"⁴³

e. Çuvaş Türkçesinde, aitlik eki +çi, +ni, +hi, +ri, +ti'dir. Ekin bu çeşitli varyantlarından, "+çi, +ri, +ti" aitlik ekleri, Çuvaş Türkçesinde, tamlayan unsura doğrudan eklenebiliyorken, Türkiye Türkçesinde ise aitlik eki araya bir bulunma durumu eki almaktadır. Örneğin, *evdeki* yer, *sokaktaki* iş. Yani, bu tür yapıların, Çuvaş Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı da yine bulunma durumu ekiyle yapılmaktadır. Örneğin, *Kĩesri yeşçik* "köşedeki bölme", *Muskav řvĩhĩnçi* "Moskova yakınındaki", *hulari çi kapmar univermaga* "şehirdeki en büyük üniversite"

⁴³ Aktardığımız metinde bu gramer kategorisiyle ilgili örnekler bulunmadığımız için ve konunun eksik kalmaması adına kendi tasarladığımız örnekleri sunmayı uygun bulduk.

Yukarıda verilen çok spesifik farklılıkların dışında, Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin sıfat tamlaması kategorisinde, büyük oranda paralellik gösterdiği görülmektedir. Yani, tamlayan görevindeki sıfat unsuru, tamlanan görevindeki isim unsurundan önce gelerek tamlamayı etkileyen bir çekim unsuru olmadan isim unsuru niteler ve belirtir. Bu kelime grubunda, farklılık diyebileceğimiz en önemli kriter noktası, iki yazı dilinin söz varlığında ortaya çıkmaktadır.

4. 2. c. Sıfat-Fiil Grubu⁴⁴

Bir sıfat fiil ile ona bağlı unsurlardan oluşan kelime grubudur. Ergin, partisipler başlığı altında incelediği sıfat-fiiller için nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleri olduğunu söyler. Yani, partisiplerin, hareket halinde bulunan nesnelere için kullanılan, hareket halindeki nesneyi ifade eden kelimeler olduğunu belirtip temel işlevlerinin geçici isimler yapmak olduğunu ifade eder (2009, 333).

Korkmaz, sıfat-fiil grubunu, "Sıfat gibi kullanılan fiil şekilleri ile oluşturulan ve cümle içinde ad, sıfat, özne, nesne zarf gibi görevler yüklenebilen kelime grubu" şeklinde tanımlamıştır (2017, 211).

Karahan, sıfat-fiil grubunu "Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur" şeklinde tanımlamıştır (2018, 53).

Türk gramerliğinde, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları uzun süre tartışılan konuların başında gelmiştir. Kimi araştırmacılar, bu kelime gruplarının yarım yargı bildirdiğinden yola çıkarak bunları yardımcı/yan cümle ya da cümlemsi

⁴⁴ Bilindiği gibi Türk gramercileri, birleşik cümle konusunda fikir ayrılığı yaşamış ve bu tartışma uzun bir süre devam etmiştir. Tartışma cümlelerin yapı bakımından basit ve birleşik olarak ayrılmasından sonra birleşik cümle kategorisinde çıkmaktadır. Kimi araştırmacılar, isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil gibi fiilimsilerin olduğu cümleyi yarım yargı bildirdiği için birleşik cümle olarak kabul etmiştir. Buna karşın, diğer bilim insanları bir şey ya yargı bildiriyordur ya da bildirmiyordur, fiilimsilerde kiplik görevde bulunmadığı gerekçesiyle fiilimsilerin bulunduğu cümleleri birleşik cümle olarak kabul etmemişlerdir.

olarak kabul edip çalışmalarında bu grupları cümle türlerinin alt dalı şeklinde birleşik cümle başlığı altında incelemişlerdir.⁴⁵ Bir şey ya yargı bildirir ya da bildirmez düşüncesinden yola çıkarak bu öbeklerin yargı bildirmediğini bu nedenle de cümle sayılamayacağını savunan araştırmacılar ise isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarını, çalışmalarında, kelime grubu bölümünde incelemişlerdir.⁴⁶

I. Yapısı

yardımcı ögeler + sıfat-fiil

- *Manñ şak vatī manah pek şur şüşī starik şmahisene şav teri ĩlanas kilçī.*⁴²¹ (isim) "Benim bu yaşlı rahip gibi ak saçlı ihtiyarın cümlelerini anlayasım geldi."
- *Akĭulahra şürenĭ v ĩhĭ asa kilet.*²⁸ "İşte, tarlada yürüdüğü vakit hatırlar"
- *Mana av nikam ĩsatakan ta şuk.*¹²¹ "Beni hiç kimsenin uğurladığı da yok."
- *Vite umĭnçe şĭr çavakan yuratnĭ hĭrlĭ çĭhhipе sıvpullaşrĭ ĩşĭnçe.*²¹² "Ahırın önünde yer eşeyen sevdiği kırmızı tavuğuyla içinden vedalaştı."
- *Pürt ĩn hĭvel ayĭnçe şutalsa yĭltĭrtatakan tĭrrine pĭhsa tĭçĭ.*²²⁵ "Evin güneş altında ışıdayıp parlayan duruşuna baktı."

II. Özellikleri

Çuvaş Türkçesinde kullanılan bazı sıfat-fiil ekleri ile Türkiye Türkçesinde kullanılan karşılıklarının aynı olmaması sıfat-fiil grubunda karşımıza çıkan temel farklılıklardan biridir. Çuvaş Türkçesinin sıfat-fiil ekleri şunlardır: {-nĭ}, {-AGAn}, {-An}, {-As}, {(m)i}, {-mAn}, {-mAllA / -mAlli}, {-mAllĭH}

⁴⁵ T. Banguoğlu, age., s. 562-567; T.N. Gencan, age. s. 159-162; V. Hatipoğlu, age. s. 153-154; R. Şimşek, age. 254-266; H. Ediskun, age. s.381-385 vb.

⁴⁶ L. Karahan, age., s. 42-57; M. Ergin, age., 395-396.

a. Grubun ana unsuru sıfat-fiildir, çoğunlukla sonda bulunur. Sıfat-fiil grubu cümle ve kelime grubunda sıfat ve isim görevinde bulunur. Aynı zamanda, bu gramer ögesi sonda bulursa da yargı bildirmez.

- *sĩrĩ kostyum tĩhĩnĩ / işĩ kĩmĩllĩ şũşlemes yaş*⁴⁴⁶ "gri takım elbise giyinmiş / kıvrık saçlı delikanlı"
- *şũlte manĩ adres, ayalta hĩyĩn adresne şĩrmalli / tĩl*⁵⁶⁰ " Üst tarafta benim adresim, aşağıda, kendi adresini yazması gereken / taraf"
- *pĩtĩ vĩ kĩmĩllĩ, havaslĩ, tĩvan halĩhne çuntan yuratakan / şĩn*⁴⁷⁵ "çok sıcakkanlı, hevesli, kendi halkını candan seven / (insan)"
- *nişta ta piçetlenmen / sñvine*⁴⁸² "hiçbir yerde yayımlanmamış / (şairini)"
- *tĩyese pĩternĩ / şĩr*³ "yükleyip bitirdiği / yer"
- *Vanyuk şũmallisene puştarçĩ: amşĩn ikĩ kipi, al şĩllisem, piçik yĩnĩkĩn, vilnĩskerĩn, yuratnĩ şurĩ tutĩrĩ.*¹⁴² "Vanyuk yıkanması gerekenleri topladı: Annesinin iki gömleğini, havlularını, küçük kız kardeşinin, ölmüş olan, sevdiği beyaz başörtüsü."
- *Vaşli Mihalç tupĩk uşma şĩklese kĩnĩ purtĩ*²⁶⁶ "Vaşli Mihalç'in tabutu açmak için odaya girdiği / balta"

b. Türkiye Türkçesinde, aynı sıfat-fiil ekiyle kurulmuş sıfat-fiil gruplarında sıfat-fiil eki tekrarlanmamaktadır, aynı durum, kullanımı az olsa da Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *şũlte manĩ adres, ayalta hĩyĩn adresne şĩrmalli / tĩl*⁵⁶⁰ " Üst tarafta benim adresim, aşağıda, kendi adresini yazması gereken / taraf"

c. Sıfat-fiil grubu, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de isim, sıfat ve zarf görevlerinde bulunabilmektedir.

- *Paşır vulanĭ sĭvva şırakanĭ şav ikken.*⁵¹⁸ "Biraz evvel okuduğu şiirin yazarı buymuş." (sıfat)
- *Çuvaşıya hĭna şurçĭ ükernĭ puşĭ konvert*⁵⁶² "Çuvaşistan misafirhânesini çektiği boş zarf" (isim)
- *Tavralĭha kaş sĭmĭ nim kurĭmalla marlah huplarĭ.*¹⁰² "Etrafi akşam karanlığı hiçbir şey görülemeyecek şekilde kapattı." (zarf)

d. Çuvaş Türkçesinde sözcükleşme yollarından biri olarak karşımıza çıkan *fiil* + *sıfat-fiil* birleşimindeki kelimeler de sıfat-fiil grubu kurulumundadır.

- *Turtmalli*¹⁰⁷¹ "tütün", *v ĭrenteken*⁷¹⁶ "öğretmen" *v ĭreneken*⁴²⁵ "öğrenci", *avtan*⁹⁰⁹ "horoz"

III. Değerlendirme

Eklerdeki kullanım farklılığı ve birkaç özel durum dışında, Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil grubunda, söz dizimsel açıdan ve yapısal olarak büyük bir fonksiyon paralelliği göze çarpmaktadır. Yani, *yardımcı ögeler* + *sıfat-fiil* dizilişi her iki lehçede korunmaktadır. Konuyla ilgili Durmuş, sıfat-fiillerin gerek biçim gerekse fonksiyon bakımından Oğuz grubuna daha yakın olduğunu ifade etmiştir (2009, 358).

İlaveten, sıfat-fiil grubuyla ilgili Durmuş, Çuvaş Türkçesinin sıfat-fiil eklerinin Genel Türkçeye karşılaştırdığında çok özel birkaç kullanım dışında aynı olduğunu da söyler (2009, 359).

a. Bu kategoride önemli farklılıklardan birisi, Durmuş'un da belirttiği gibi, GT'de sıfat-fiil eklerinden fonksiyon değişmesiyle zaman eklerini işaretlemesi son derece sağlam bir özelliktir. Çuvaş Türkçesi de bu kullanım özelliğine tabiidir ancak

Çuvaş Türkçesinde GT'deki bu eğilime ilaveten sıfat-fiil eklerinin kip işaretçisi fonksiyonunda kullanılabilmektedir (2009, 358).

b. Çuvaşçanın sıfat-fiil grubunun Türkiye Türkçesinden ayrıldığı bir diğer nokta ise Yegorov'un belirttiği üzere, sıfat-fiil eklerinin geçici isimler olarak kullanılması tüm Türk yazı dilleri için tipolojiktir. Ancak Çuvaş Türkçesinde, şimdiki zaman sıfat-fiillerinin isim olarak kullanılmasında muhtemelen diğer lehçelerde görülmeyen bir özellik ortaya çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde sıfat-fiiler tek başlarına isim olarak kullanılırken [+i] ve [+i] teklik 3. Şahıs ekini almaktadır (2009, 371). Ancak Durmuş, Yegorov'un bu tespitinde bazı düzeltmeler yapılması gerektiğini belirtmiştir. Şimdiki zaman sıfat-fiilinin ancak *yalın isim olarak kullanımında* Yegorov'un tespitinin yerinde olduğunu belirtmiş ancak bu isimlerin durum ekleri ile çekimli kullanımlarında ekini iyeliksiz biçiminin sıklık oranının daha fazla olduğunu söylemektedir (2009, 372).

c. Başka bir farklılık da Türkiye Türkçesindeki, gereklilik sıfat-fiili olarak kullanılan [-mAll] eki ile Çuvaş Türkçesindeki gereklilik sıfat fiili olan [-mAllA] arasında bir köken birliği ya da yapı birliği açıkça göze çarpmaktadır. Ancak, Türkiye Türkçesinde ek gereklilik fonksiyonunda kullanılırken Çuvaş Türkçesinde gereklilik ve ağırlıklı olarak gelecek zaman sıfat-fiil işlevinde kullanılmaktadır. Aynı şekilde bu maddeye Çuvaşçada çok geniş bir fonksiyona sahip olan {-As} eki de eklenilebilir. Türkiye Türkçesinde, bu ek gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanılırken Çuvaş Türkçesinde gereklilik, ihtiyaç hatta başka eklerle birleşimiyle mastar ve yine ek birleşimi yoluyla birçok zarf-fiil ekine de kaynaklık etmektedir.

ç. Çuvaşçanın gelecek zaman sıfat-fiil eki {-As}'dır. Bu ek, Türkiye Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiil eki [-AcAk] ile karşılanmaktadır. Ancak, bu

morfem, Çuvaş Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiil işlevinde de kullanılmakla birlikte ekin fonksiyonunun ve kullanımının çok geniş olması dolayısıyla bu ek, gereklilik, istek, gelecek zaman gibi işlevlerinin yanında kalıcı ve geçici isimler yapımında ve bazı eklerle birleşerek zaman zaman mastar eki işlevinde [-Assi] kullanılabilir. Hatta aynı zamanda, birçok başka eklerle birleşerek Çuvaşçanın zarf-fiil kadrosunun zenginleşmesi ve eklerin çeşitlenmesinde de önemli bir görev üstlenmektedir. Örneğin, *şiras viħsem* "yazacak zamanlar", *pıreh kayas pulat* "hemen gitmem gerekiyor", *uramalla pıħassın pulçı*, "sokağa doğru bakmak istedi", *ımlanassi te kışt şeşmanın* (dili) anlayışım da çok az benim.

d. Çuvaş Türkçesinde geçmiş zaman sıfat fiil eki {-nĭ}⁴⁷'dir. Türkiye Türkçesinde {-mXş} ve {-DXK} sıfat-fiil eklerine karşılık gelmektedir. Durmuş, ekin bu iki karşılığına rağmen geçmiş zaman sıfat fiil ekinin Türkiye Türkçesine aktarımında {-(y)An} şeklinde de aktarılabileceğini ifade eder (2009, 359).

- *Çuvaşıya hına şurçı ükernı puşı konvert*⁵⁶² "Çuvaşistan misafirhânesini çektiği boş zarf"
- *Aça çuhne ulıhra laşasem kĭnı çuh epir sanpa iksımır pırkense virtattımır.*⁴⁵ "Çocukken tarlada atları beklediğimiz zaman seninle ikimiz örtünüp yatardık."
- *Epı, san vilnı mışırın vilımsır çunı, — terı vıl.*³⁴⁶ "Ben senin ölmüş kocanın ölümsüz ruhuyum dedi."
- *Paşır vulanı sıvva şırankı şav ikken.*⁵¹⁸ "Biraz evvel okuduğu şiirin yazarı buymuş".

⁴⁷ Kıpçak ve Karluk Türkçelerinde {-gAn} geçmiş zaman sıfat-fiillerine denk gelen bu ekin {-nĭ}, Pavlov, Çuvaşçanın şimdiki geniş zaman sıfat-fiil eki olan {-kAn} ile akraba olduğunu belirtmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Pavlov, Hal'hi Çıvaş Literatürü Çılhı (1965a) .

- *Vışem huşşinçe şap-şurî pir kipe tihñnî şınşe pilikli vîrîm yaştaka hîr.*⁹³
"Onların arasında bembeyaz bir gömlek giyinmiş ince belli, uzun boylu güzel bir kız vardı."
- *Şupaşkar'ta şuralsa üsnî pîr pallî balerinñ pultarulñ kaşî irtniççi.*⁴²⁷
"Supaşkar'da doğup büyüyen, tanınmış bir balerinin gösteri gecesi geçmişti."
- *Untan pilik taran şaramaslançî te vîrîm şüşne turanî çuh «Bitlzen» çî yuratnî yurrine — «Ay, Me, May» — yurla-yurla çüreçe yanahhi şine hîparçî.*¹⁰³⁵ "Ardından beline kadar soyundu ve uzun saçını tararken «Bitlzen» in en sevdiği şarkısı — «Ay, Me, May»ı söyleye söyleye pencerenin sövesine oturdu."

{-nĭ}⁴⁸ geçmiş zaman sıfat-fil eki Çuvaş Türkçesinde [+sker] ve teklik üçüncü şahıs iyelik ekiyle [+i] isimleştirilme fonksiyonuna da sahiptir (1961, 76). Ayrıca Pavlov, [+i] ekiyle isimleştirilen yapıların sadece geçmiş zamanda olan işi değil, şimdiki ve geniş zamanda olan işleri de belirtebildiğini açıklamıştır (1952, 277). İlaveten, [+i] ve [+sker] ekli geçmiş zaman sıfat-fil ekleri mastar eki fonksiyonunda da kullanılabilmektedir.

- *Ulñ tüşek sarnî kravat', yvîşran tunîsker, hîrarîm yev îr ahlata-ahlata yinîşat'...*²⁹⁶ "Ahşaptan yapılmış olan saman döşek serdiğim yatak, kadın gibi iç çeke çeke inliyordu."
- *Şap-şamrîksker, lîpîş pekeh şatilti te uyîh pek salhu vîl.*⁹⁴ "Gepgençsin, kelebek gibi geveze ve ay gibi de somurtkansın."

⁴⁸ {-nĭ}, Çuvaş Türkçesinde sonu *r* ünsüzü ile biten on adet fiil biçimiyle kullanıldığında, ilgili fiillerin *r* sesi düşmektedir. Nedeni bilinmeyen bu durum Çuvaşça için tipolojiktir. Yani aşağıda vereceğimiz on tane eylemin sonunda bulunan *r* ünsüzü *n-*, *m-*, *t-* ve *ç-* ünsüzleriyle başlayan eklerden önce sıfırla nöbetleşmektedir. *Kîr* "gimek", *kür-* "getir-", *par-* "vermek", *per-* "etmek", *pîr-* "varmak" *tîr-* "durmak", *şîr-* "işemek", *hur-* "koymak", *yar-* "göndermek" *yîr-* "ağlamak". Fiiller Emine Yılmaz'ın Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji adlı çalışmasından alınmıştır.

- *Zala kurmasır vilyani ma kurakansır, puşı virinta vilyanın tuyınat.*⁷¹⁵
"Salonu görmeden oynamak ona, kimsesiz boş yerde oynadığı hissini veriyordu."
- *Epır payan şak Aslı Eteme çıslama puştarınni pirin halihin çıslıh tuyını purrine, vil aslı halih ikkenne, vil vilmennine, payan ta çırrine kılartsa parat.*⁴²² "Bugün bu büyük insana saygı göstermek adına bir araya gelmiş olmak, halkımızın saygıdeğerlik hissini tamamını, onun yüce bir halk olduğunu, ölmediğini, bugün de diri kaldığını gösteriyor."

e. Türkiye Türkçesi ile Çuvaşça arasında bu kategorideki en belirgin ayrımlardan bir tanesi, Çuvaşçada sıfat-fiil eklerindeki şahıs ifadesi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi "-DXk + iyelik eki" şeklinde morfolojik olarak değil şahıs zamirleriyle sözdizimsel bir yol izlenerek oluşturulmaktadır. Bu gramer kategorisindeki en belirgin fark olan bu durum, aslında Türkiye Türkçesini diğer lehçelerin büyük bir çoğunluğundan ayırmaktadır. Yani Türk lehçelerinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ‘sıfat fiil eki + iyelik eki’ kullanımını yaygın değildir.

- *Astıvatın-i, aça çuhne ulıhra laşasem kılını çuh epir sanpa iksimır pırkense virtattımır.*⁴⁵ "Hatırlıyor musun, çocukken tarlada atları beklediğimiz zaman seninle ikimiz örtünüp yatardık."
- *Savnı / mışırının üçipe yalanlıhah sıvpullaşrım.*²⁸¹ "Sevdiğim eşimin vücuduyla sonsuza kadar vedalaştım."
- *"Savnı mışırının vilı üçipe yunaşar puşa çikse larattım.*²⁷⁴ "Sevdiğim eşimin ölü gövesiyle yan yana başımı koyup yatardım."

İlaveten, Çuvaş Türkçesinde geçmiş zaman sıfat fiil ekinin bir başka fonksiyonu da belirsiz geçmiş zamanı işaretleyebilmesidir. Aslında bu durum, diğer

tüm lehçeler için de tipolojiktir. Dolayısıyla ekin bu fonksiyonun Genel Türkçeye uyumlu olduğu söylenebilir.

- *Šuk v.ĭ. Širle pičcenedh Atila şıva k ĩme kaynĭta putsa vilnĭ.*⁸⁷⁰ "Yok o. Bir gece, tek başına, İdil'e suya girmeye gitmiş, boğularak ölmüş."
- *Bukletne kĭartrĭ — višene Huras'kina alĭ pussa panĭ.*⁴⁷² "Kitapçığımı gösterdi, onları Huraskin'e imzalamış."

f. Çuvaşçada gelecek zaman sıfat-fiil eki {-As}⁴⁹dır. Bu ekin, Türkiye Türkçesindeki karşılığı {-AcAk} ekidir. Bunun yanında, {(y)AsI} işleviyle de kullanılmaktadır. Çuvaşçanın gelecek zaman sıfat-fiil eki olan bu ek fonksiyon açısından kip işlevli yapılarda oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Ancak bu gramer kategorisiyle ilgili Durmuş, {mAllA-mAlli} sıfat-fiillerinin gelecek zaman işaretleyebilmeleri dolayısıyla {-As} gelecek sıfat-fiilin TT'deki dengi {-AcAk} ve {-AsI} gibi bir kullanım sıklığına sahip olmadığını ifade eder (2009, 382). Söz gelimi, niteleme unsuru olarak tamlamada yer almasının yanı sıra, kalıcı ve geçici adlar yapar. Aynı zamanda başka eklerle birleşerek zarf-fiil ya da Çuvaşçanın istek formu olan {-Asşĭn}, {-As pulat'} ile birleşerek gereklilik gibi yapıları oluştururlar. {-AsrAn}, {-AspA}, {-AsIA}, {Assĭn} gibi birleşik ekleri de oluşturduğu zarf-fiil eklerine örnek gösterebiliriz. Tüm bu kullanımlarının yanında da bir başka özel kullanımı ise teklik üçüncü şahıs iyelik eki [+i] ile ortaya çıkar {-Assi}. Bu ek, genellikle mastar eki işlevinde kullanılmaktadır.

- *şıras v ĭhĭsem*⁶⁷⁷ "yazacak zamanlar"
- *Nim tumalli te šuk, piřeh kayas pulat', — terĭ Vanyuk.*²⁰² "Hiçbir şey yapmaya gerek yok, hemen gitmem gerekiyor dedi Vanyuk"

⁴⁹ Pavlov (1965) ekin kökeni hakkında, geniş zamanın olumsuzu olan {-mAs} ekindeki {-s} nin bu eke kaynaklık edebileceğini belirtir.

- *Çüreçe karrine sirse uramalla p̄hassın pulçî Gennadi Andreyç — uramra t̄itt̄im, nim̄in te kur̄imast*.¹²⁸² "Pencerenin perdesini çekip sokağa bakmaya niyetlendi Gennadi Andreyç, — sokak karanlık, hiçbir şey görünmüyordu.
- *Ç̄nvaş hal̄ih̄in tulaş pallisençen p̄iri ĩnt̄i tett̄im h̄ış çuh mak̄ırasla hama ham*.⁴³⁹ "Çuvaş halkının dış belirtilerinden biri demekki derdim bazen kendi kendime ağlayacakken"
- *Ançah niyeple te h̄ırama şeş p̄ırahaymar̄im: hama ta sur̄ih̄ e taka tusa hurasran*.³²⁷ "Ançah hiçbir şekilde korkuyu atamadım: beni de koyun ya da koç yapacağımdan."
- *Es̄i unpa sıvpullaşass̄ın mar-im?*¹⁷¹ "Sen onunla vedalaşmak istiyorsun değil mi?"
- *Ep̄i ham ç̄nvaşla paçah ta kalaşaymast̄ip, unkun p̄ir-iki s̄imah şavr̄m̄ışi k̄ına, ĩlanassi te k̄ışt şeş man̄in*.³⁷² "Kendim de Çuvaşçayı tamamiyle konuşamıyorum, sadece, şöyle böyle birkaç cümle çevirisi, (Çuvaşçayı) anlamam da çok az."

Eklerin fonksiyonları ve işleyişleri daha çok morfolojinin konusu olduğu için biz yalnızca, bu örnekleri vermekle yetindik. Belirttiğimiz gibi [-As] ekinin Çuvaşça da çok geniş kullanımı olması, farklı biçimbirimlerle birleşerek yeni ekler oluşturması gibi sebeplerden dolayı bu ek başlıca başka bir çalışmanın konusu olma özelliğine sahiptir.

g. Çuvaş Türkçesinde, gereklilik sıfat-fiil eki [-mAllA] ve [-mAlli]'dir. Bu sıfat-fiil eki biçimsel olarak Türkiye Türkçesindeki gereklilik kipine benzese de fonksiyon bakımından önemli farklılık vardır. Bu ek, Çuvaş Türkçesinde esas olarak gelecek zaman sıfat-fiil eki işlevinde kullanılmaktadır. Bu açıdan işlevsel olarak

[-As] yapısının yerini almaktadır. Durmuş, [-mAllA] ekinin Çuvaşçada 3 farklı görevde kullanıldığını belirlemiştir: 1. Sıfat-fiil görevinde, 2. Gereklilik kipi işaretçisi görevinde, 3. Sözcükselleşme yoluyla kelime yapma işlevinde olarak belirlemiştir. Aynı şekilde [-mAlli] ekinin [-mAllA] ekiyle arasında fonksiyon farklılığı olduğunu belirterek [-mAlli] biçimlerinin görevlerini 4 ana başlık altında belirlemiştir. 1. Sıfat-fiil olarak kullanılmaktadır, 2. Kalıcı isimler yaparak sözcükleştirme görevinde, 3. Fiilin adını göstererek geçici isimler yapma, 4. Kendisinden sonra bir isim geldiğinde kimi zaman isim tamlaması şeklinde bir işlevde kullanıldığını belirtir. Pavlov, bu iki biçim birim arasındaki en belirgin farkın [-mAlli] ekinin daha çok amaç, [-mAllA] biçiminin daha çok gereklik bağlamında kullanıldığını belirtmiştir. (2009, 403-406). Ek olarak Pavlov, bu ekin mastar eki [-mA] ile [-llA] yön gösterme ekinin birleşiminden oluştuğunu belirtmiştir (1965, 278).

- *Tavralĭha kaş sĭmĭ nim kurĭnmalla marlah huplarĭ.*¹⁰² "Etrafi akşam karanlığı hiçbir şey görülemeyecek şekilde kapattı."
- *Temle kalamalla... Pilmestĭp... Esĭ unpa sıvpullaşasşĭm mar-im?*¹⁷⁰ "Nasıl söylemeli... Bilmiyorum... Sen onunla vedalaşmak istiyorsun değil mi?"
- *San iran ireh sakkĭrta voenkomata şitmelle.*¹¹⁴ "Senin yarın sabah sekizde askeri sicil ve kayıt bürosuna gitmen gerekiyor."
- *Şav kaş ŝĭmat kunççĭ, anne kilte ŝıkçĭ, Muskav ŝvĭhĭnçi pĭçĭkŝĭ hulana tantĭşne kurma kaynĭççĭ ŝĭr vĭrtmallah.*⁵⁵² "Moskova yakınındaki küçük şehre arkadaşımı görmek için kalmaya gitmişti." (Ek, burada isim yapma fonksiyonunda kullanılmış, ek olarak Çuvaşçada sıkça karşımıza çıkan [ah] kuvvetlendirme edatını almıştır).

- *Atte saltaka tuhsa kaysanah rayontan agent kilçĩ te sirĩn patşalıha aş-kakay tülese tatmalli pur, haleh tatmalla terĩ.*¹⁶⁰ "Babam, askere gidince rayondan bir ajan geldi ve sizin ülkeye et ürünleri vergisi ödemeniz var, şimdi kesmeniz gerekiyor dedi."
- *Nim tumalli te şuk, pĩreh kayas pulat', — terĩ Vanyuk.*²⁰² "Yapacak hiçbir şey yok, bir an evvel gitmem gerekiyor dedi Vanyuk."

h. Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olmayan bir başka sıfat-fiil eki de {- (m)i} ekidir. Ek fonksiyon olarak olabirliği, ihtimali göstermektedir. Ekin, olumsuz kullanımı, olumlu kullanıma oranla çok daha fazladır. Durmuş, bu ekin TT.'ye {- (X)r}, {- mAz} şeklinde aktarılması gerektiğini belirtmiştir. İleveten bu ekin, stilistik açıdan gelecek zaman ve şimdiki zaman sıfat-fiil eki olarak da kullanılabileceğini belirtmiştir (2009, 391).

- *Tĩrat' pĩr virĩnta pĩr virĩnta pĩr huskalmi, çunne tem kĩşlat' unĩnne.*²³⁰ "Bir orada bir burada, bazen de hareket etmeden dikiliyor, canını bir şeyler çok sıkıyordu onun."

Genel hatlarıyla özetleyecek olursak, bu kelime grubunda her iki lehçe arasındaki farklılık, kullanılan eklerin fonksiyonları ve kısmen de şekildeki farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

4. 2. d. İsim-Fiil Grubu

Bir isim-fiil ve ona bağlı olan yardımcı ögelerden oluşan kelime grubudur. Ergin, bu grubun fiil isimleri üzerine kurulan bir kelime grubu olduğunu belirtir. Ardından, fiil isimlerinin bu grubun esas unsuru olduğunu ve doğal olarak da en

sonda bulunacağını belirtir. İlaveten ana unsurun, kendisinden önce gelen gerekli unsurlarla birlikte fiil grubunu meydana getirdiğini söyler (2009, 395).

Korkmaz, isim-fiil grubu için *kılış adı grubu* terimini kullandıktan sonra, bu grubu "Bir durumu, bir oluş ve kılışı isim olarak anlatan ve fiillerden –mAk, -mA, -Iş / -Uş, IcI/ UcU vb. ekleriyle kurulan ve yargı bildirmeyen kelime grupları" şeklinde tanımlamıştır (2017,176).

Karahan ise, isim-fiil grubu, "Bir hareket ismi ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur" şeklinde tanımlamıştır (2018, 54).

I. Yapısı

yardımcı ögeler + isim-fiil eki

- *ataşullī šuhšišene pīr tīvve puštarma*²⁶⁹ "çılgın düşüncelerini bir noktaya toplama"
- *Maruš višene supñ'pe šuma tuñçi.*¹⁴⁴ "Maruş onları sabunla yıkamaya başladı."
- *hitşah / makşma*²⁶¹ "hıçkırarak / ağlama"

II. Özellikleri

Çuvaş Türkçesinin isim-fiil ekleri {-mA ve mAşkĭn}’dır. Bu kelime grubunda, iki lehçe arasında görülen temel farklılık, yapı ve işleyiş bakımından ziyade eklerin farklılıkları ve fonksiyonlarındaki başkalıklardan kaynaklanmaktadır

a. Bu grubun ana unsuru, hareket ismidir ve sonda bulunur. Yüklem görevi yapan bu hareket ismi yargı bildirmez.

- *İkk ĩn-viřřĩn, ukşa puhsan, işme-şimelli ilme upriş, hĩrsem sĩtel maylama tutĩniř.*⁴⁷³ "İki üç kişi, para toplayınca, yiyecek-içecek almak için koştular, kızlar masayı hazırlamaya başladılar."
- *Nataşa makĩrmařkĩn hal yulmannipe v ĩysĩrĩn ta tĩlsĩrĩn maana pĩhsa vurtrĩ.*²⁶⁴ "Nataşa'nın ağlamaya hali kalmadığı için yorgun ve boş gözlerle tavana baktı."
- *şepiş kuşak şuri hĩr pĩrnisem perĩnnĩ-perĩnmen nĩkřma tutĩni.*²¹⁰ "Sevimli kedi yavrusu kızın parmakları dokunur dokunmaz sızlanmaya başladı."
- *Nataşa şıvli kuşişempe konvert şine tinkerse pĩhrĩ te tata hutĩrah makĩrma tutĩni.*²⁶¹ "Nataşa yaşlı gözleriyle zarfa odaklandı ve daha içten yırtılırcasına ağlamaya başladı."
- *Bobbi, man ĩna şav teri kuras kilet, unĩ řlĩhne hama yiřĩnma ta hatĩr epĩ.*⁶⁸² "Ben, onu o kadar görmek istiyorum ki onun günahını kendime üstlenmeye de hazırım."

b. Bu grup, Türkiye Türkçesinin söz diziminde isim görevi yaptığı gibi Çuvaş Türkçesinde de isim görevi yapmaktadır. Bu isim, cümle içinde tek başına özne ya da yüklem olabilmektedir.

- *Puřĩ řĩrte, puřĩ zalra vlyama kalama şuk yivĩr.*⁷¹⁵ "**Boş yerde, boş salonda oynamak anlatılamayacak kadar zordur.**"
- *Yuratu havalne layĩh pĩlme kirli.*⁷⁶⁶ "**Aşkın gücünü iyi bilmek gerekli**"
- *uvaşiya hĩna řurĩ kernĩ puřĩ konvert yarsa pama kirli pulnine te ĩlanaymarĩm.*⁵⁶² "**Çuvaşistan misafirhānesini çektiği boş zarfı göndermesinin sebebini anlayamadım.**"
- *řivĩrma virtas pulat sanĩ.*⁷⁴⁸ "Uyumak için senin yatman gerekiyor."

- *TepİR kaş kalleh şİnkİravlarİ vİl, tepİR şamrİK sİvİşİn şepİş sİvine vulasa pama İytrİ. Erre vularİ.*⁸⁴⁹ "Bir sonraki gece tekrar aradı o, diğer genç şairin güzel dÖrtlÜğÜnÜ okumasını rica etti. Erre yine okudu.

III. Değerlendirme

İncelediğimiz örneklerde, Çuvaş Türkçesinin isim-fiil grubu ile Türkiye Türkçesinin isim-fiil grubu arasında büyük bir paralellik olduğu belirlenmiştir. Yani, *yardımcı ögeler + isim-fiil* kurulumu her iki lehçede de korunmuştur. Söz dizimsel açıdan, bu grup Türkçenin her iki lehçesinde de aynı işlevde özellikler göstermektedir. Aynı zamanda fonksiyon açısından isim-fiil grubu her iki lehçede de isim görevi yapmaktadır. Çuvaş Türkçesinde, hareket ismi yapmada {-mA}eki çok sık kullanılmaktadır.

Buna karşın, bu gramer kategorisinde, iki dil arasındaki en belirgin fark isim-fiil eklerinin işlevlerinde ortaya çıktığını yukarıda belirtmiştik:

a. {-mA} mastar eki Çuvaş Türkçesinde çok geniş bir fonksiyona sahiptir. Öyle ki, ek zamanla mastar işlevini yani ana fonksiyonunu yitirmeye başladığından Çuvaş Türkçesinde başka ekler bu ekin görevini üstlenmeye başlamıştır. {-mA} mastar işlevinin dışında, mastar eki + yönelme durumu eki, mastar eki + belirtme durumu eki, zarf-fiil eki işlevinde, yapım eki işlevinde, sıfat fiil işleviyle çok geniş bir kullanım alanına sahiptir.

- *Amİşİ pİrehmay makİrat', çapsa ta çarma şuk.*¹¹ "Annesi sürekli ağlar, engelleyip teselli etmek için (kimsesi de) yok
- *Vanyuk İna temsker kalama hİlançİ, hİrarİm kalama pamarİ.*¹²⁴ "Vanyuk ona bir şeyler söylemeye çalışsa da kadın söylemeye izin vermedi."

- *Vanyuk vřša tuhsa kayma puřtarġat.*¹⁷⁹ "Vanyuk cepheye gitmek için hazırlanır."
- *Ku iřġen ġiper aġana nim işe pġterse kayalla tavrġma Turġpulġi ġrah tese makġrsa yaġi Anyuksen am ġi.*²⁰⁵ "Anyuk'ların annesi, bu ġalıřkan güzel ġocuġa Alman'ı mahvedip tekrar dġnmesi iġin Tanrıya yardım et — diye aġladı."
- *şıv vitrisene lartma mansah, m ġiř y ġiř k ġiletke kil ġiřüllġn ř ġ ġiltatsa pinine mġn yaltan tuhsa řuhaliġġeneh tġmsġlse pġhsa yulġi.*²⁰⁵ "Su kovalarını yerleştirmeyi unutup, ġiftin güzel görünüşlerinin sessizce sohbet ederek gittiġini, köyden ġıkıp gözden kayboluşlarına yüreġi kavruarak baktı."
- *Un řiyġn piġik şi pıl hurġi yav ġma tapratġi.*²²⁸ "Onun üzerine küġücük bal koydu ve dġnmesi iġin salladı."
- *Ham mġn teri aġalla, ayvanla (ye, ten, hġrarġmla?) çuh ġlama pultarġinġen tġlġnse sas ġpah kulsa yarat ġ epġ.*⁴⁵⁹ "Böylesine ġocuk gibi, aptal gibi (ya da belki bir kadın gibi) dġřünebildiġime şaşırarak kahkahayla güldüm."

Yukarıda da belirttiġimiz üzere {-mA} mastar ekinin fonksiyonu ġok geniş olduġundan, bu ekin mastar fonksiyonu zayıflamış ve diġer ekler bu görevi üstlenmeye başlamıştır. Bunlardan en iřleġi geġmiř zaman sıfat-fiil eki olan {-nġ} ile teklik 3. Kişi iyelik ekinin [+i] birleşiminden oluşmuş, {-ni}'dir. Bu ekin yanında {-As} gelecek zaman sıfat-fiil ekinin ve teklik 3. şahıs ekinin birleşiminden oluşmuş {-Assi} de mastar eki işlevinde kullanılabilmektedir.

- *şum ġnġe hġr pur řinġeh ittisene pġhakansene kil ġtermeř ġ epġ, anġah vġl man şine pġni pitġ sav ġtarġi tem şi.*³⁹¹ "Yanında kız varken diġerlerine

bakanları hoş bulmuyorum, ancak onun bana bakması nedense beni çok mutlu etti."

- *Mĩn piçikreneh hamĩn pit ŧĩmmisem sarlakan kurĩnĩ asaplantaratçĩ, pĩrehmay piŧĩrhantaratçĩ mana.*⁴³⁸ "Çocukluktan beri yüz hatlarımın geniş görünmesi beni hüzünlendirir, sürekli endişelendirirdi."
- *Ŗakĩn pek ilemlĩ kun hurlansa larnĩ pĩsĩk ŧĩlĩh, teri vĩl.*⁵⁰⁶ "Böylesine güzel bir günde hüzünlenerек oturmanız büyük günah dedi."
- *Tĩtĩmren hĩrat' teni vĩl vĩrĩ tĩvat' teni mar-ha.*¹²⁶⁷ "Karanlıktan korkuyor demek o hırsızlık yapıyor demek değildir."
- *Epĩ ham çĩvaŧla paçah ta kalaŧaymastĩp, unkun piĩ-iki ŧĩmah ŧavrmĩŧĩ kĩna, mĩlanassi te kĩŧt ŧeŧ manĩ.*³⁷² "Kendim de Çuvaŧçayı tamamiyle konuşmıyordum, sadece, ŧöyle böyle birkaç cümle çevirisi, (Çuvaŧçayı) anlamam da bir o kadar azdı."

b. İsim-fiil grubundaki ayrımlardan bir diğeri, yalnızca Çuvaŧ Türkçesinde bulunan ancak kullanımı yoğun olmayan {-mAŧkĩn} ekidir. Bu ek ile ilgili Durmuş, ekin yapısının Türkçenin isim-fiil yapısına uymadığı belirterek ekin zarf-fiil olduğunu belirtmiş ve bu ekin Çuvaŧçada isim-fiil olarak zikredilmesinin sebebinin batı gramerciliğı olduğunu ifade etmiştir (2009, 353).

c. Çuvaŧ Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin isim-fiillerinin kullanımında dikkat çeken en önemli özelliklerden bir tanesi de Türkiye Türkçesinde yalnız iyelik eki olarak kurulabilen bazı yapılar, Çuvaŧ Türkçesinde iyelik eki almadan kullanılabilmektedir.

- *Şip şav vîhîtra temle tuyîm, temle sisim mana kayalla şavrînsa pîhma histerî.*⁴⁵² "O anda bütün sezgilerim ve hislerim bana geriye doğru bakmamı söyledi."
- *Tepîr kaş kalleh şînkîravlarî vîl, tepîr şamrîk sîvîşîm şepîş sîvine vulasa pama iytrî.*⁸⁴⁹ "Bir sonraki gece tekrar aradı o, diğer genç şairin güzel dörtlüğünü okumasını rica etti. Erre yine okudu."
- *Manpa yunaşar vîrîm şivîlî hîr laratçî, epî çeçek şîhhine îna patîm ta sire parneleme iytrîm.*⁸⁴⁴ "Benimle yanyana saçları uzun örgülü bir kız oturuyordu, ben gül demetini ona verdim ve size hediye etmesini rica ettim."

4. 2. e. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile ona bağlı unsurlardan oluşan kelime grubudur. Ergin, zarf-fiiler için, hal ve durum karşılayan kelimeler zarftır tanımını yaptıktan sonra zarf-fiillerin de fiillerin zarf şekli olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, Ergin tanımlamasında, zarf-fiillerin isim-çekim ve işletme eki almadığını da belirtmiştir (2009, 338).

Korkmaz, zarf-fiil grubunu, "Grup içinde yüklem görevi almış bir zarf-fiil veya ad çekimi ekleriyle genişletilerek zarf görevi yüklenmiş sıfat-fiil ekleri ile bunlara bağlı ögelerden oluşan kelime grubu" şeklinde tanımlamıştır (2017, 259).

Karahan, zarf-fiil grubunu, "Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur" şeklinde tanımlanmıştır (2018, 57).

I. Yapısı

Yardımcı unsurlar + zarf-fiil

- *Kile şırle sullansa şıtrım, puşa minter şıne ıkse **makıra-makıra** ıyha putrım.*²⁸² "Eve geceleyin yalpalayarak vardım, başımı mindere koyup **ağlaya ağlaya** uykuya daldım."
- *Vısem ikk işi hire-hirişle tiişi te, **kula-kula, çuptıvaşa-çuptıvaşa** pır-pırne hivntara puşlarış..*¹⁰⁰⁸ "Onların ikisi karşı karşıya durdular ve **güle güle, püşe püşe** birbirlerini soymaya başladılar..."
- ***Hıra-hıra**⁵⁰ patnereh pırsa pırı.*⁶⁴⁶ "Korkarak yanına varıp baktı."
- *Natsi şınrı şınah şak şınsem ıntı, proletariat şuhışlarım epı te **kularah, te çınlasah ham ta ınlanaymasır.***⁴⁷⁷ "Tam anlamıyla milliyetçilik damarı taşıyan bu insanların şimdi, proleterya olduğunu düşünerek elimde olmadan güldüm."
- *Türripe kalas **pulsassın, kayarahpa**⁵¹, yıltah yırkelli vişlenni hişşın, epı savıntım ta vıl şapla pırsa kime iş şıternişın.*³²⁶ "Doğrusunu söylemek **gerekirse**, (sevişmemiz) **biraz sonra**, büsbütün düzenli olarak sonlandıktan sonra onun bu şekilde, yanına sokularak yanaşmayı akıl edebildiği için sevindim."
- *Annü **kilien** kıpisem tipeşşı.*¹⁵⁴ "Annen **gelene kadar** gömlekleri kururlar."
- *Pır şutlasan, tırış te pek. ın ta, yalan işles pulat'.*¹²⁹⁴ "Biraz düşününce, doğru gibi duruyordu. Gerçekten de, sürekli çalışmamız gerekiyordu."

⁵⁰ uvaşadaki {-A} eki Türkiye Türkçesinde {-(y)A} biçimle denktir. Ek tek kullanımdan ziyade ikileme şeklinde kullanılmaktadır. Ek fonksiyon ve şekil bakımından Türkiye Türkçesiyle ile aynıyken aradaki en önemli fark uvaşada {-A} ünlüleriyle biten bir kelimedenden sonra {-A} zarf-fiil eki sıfır biçimle nbetleşir. Türkiye Türkçesinde ise araya kaynaştırma ünsüzü girer. Örneğin: başlaya başlaya...

⁵¹ Ek Türkiye Türkçesindeki dengi {-(y)ArAk} olan {-ArAh} zarf- fiilin üzerine {-pA} araç-birliklik ekinin gelmesiyle oluşmuş olup, biraz sonraki zamanı gösterir. Türkiye Türkçesine {-DXKtan sonra} olarak aktarılmaktadır.

- *Epī v išençen ayakkarahh ĩn*⁵² *irtse kayas tesett ĩm.*¹¹⁸⁰ "Ben onlardan çok uzak mesafeden geçip gitmek isterdim."
- *Aşu urĭsan kivşenne ilme ham pıratĭp, tet.*¹¹⁹⁷ "Baban iyileştiğinde borcunu almaya kendim gelirim, dedi."
- *Juçka v išem ŝine pĭhsa nĭyk ĩřat*¹²⁵⁴ "Juçka onlara bakıp homurduyordu."
- *Telegramma ilnĭ-ilmen uramri v ĩ-řakĭra puştart ĩm.*⁹⁵⁹ "Telgrafi alır almaz sokaktaki ufak tefek şeyleri topladım."
- *Vĭl yurĭ mana kařĭhsa kayasla*⁵³ *kilĭřet tata şav v ĩhĭrah epĭ ĩna çĭma pultaraymastĭp.*³⁷⁸ "O şarkı beni ağlamaktan canımı **çıkartır** hale sokardı ve de bu saatte bu şarkıya dayanamıyordum."
- *Kiffer av hĭyne sentimentalizmpa ayĭplasran hĭrat.*⁶⁷⁸ "Kiffer kendisinin sentamantilizmle ayıplanacağından korkuyor."
- *Man ĩn çĭ şiv ĩh tus ĩm ĩna makĭmasĭř*⁵⁴ *itleme pultaraymastĭçĭ.*⁵¹⁶ "Benim en yakın dostum onu **ağlamadan** dinleyemezdi."
- ⁸³⁹*Epĭ — řĭrlehi řĭnkĭrav: m ĩnle tĭĭnmelle*⁵⁵... "Dün geceki arayışım: Nasıl baş döndürücüydü..."
- *Hamran inşeh mar tĭřakan hura kaçç ĩna kĭřt havasĭřrahh ĩn pĭhsa ilt ĩm.*³⁹⁵ "Bana yakın olan bir başka esmer delikanlıya biraz hevesliymiş gibi baktım."

⁵² {-ArAh} zarf-fiil ekinde, {-ĭh} zarf fonksiyonunda ekler türeten ekin birleşimiyle oluşmuştur. Nadir kullanılan bir ektir.

⁵³ Durmuş bu ekin, {-As} sıfat-fiil eki ile zarf görevinde isimler türeten {-IA} ekinin birleşmesinden meydana gelen bu ekin Türkiye Türkçesinde {-AcAk gibi}, {-(X)rcAsInA} denk geldiğini belirtmiştir (2009, 458).

⁵⁴ Türkiye Türkçesinde {-mADAn} yapısına denk gelen bu zarf-fiil eki, zarf-fiil ekinin mastar eki ile yoksunluk eki olan {+sXz} ekinin Çuvaşçada r/l ses denkliği gereği {+sĭr} birleşiminden meydana gelmiştir. Çuvaş Türkçesinde {-SA} zarf-fiilinin anlam bakımından karşıtı olarak görev yapmaktadır. (2009, 467).

⁵⁵ Burada kullanılan {-mAlIA} eki gereklilik sıfat-fiil ekiyle karıştırılmamalıdır. Aynı biçim zarf-fiil olarak da kullanılmaktadır. Durmuş'a göre bu iki eş biçim fonksiyon değiştirmeye değil, ayrı kökenden gelişme yoluyla olduğunu belirtmiştir. Ekin mastar eki üzerine {+(l)IA} yapım ekinin eklenmesiyle oluştuğunu öne sürmüştür (2009, 463).

Yukarıda sıraladığımız örnekler, Çuvaşçada en çok kullanılan zarf-fiillerin örnekleridir. Bazı kullanım formları, aktardığımız metinde mevcut olmadığından örneklendirilememiştir.

II. Özellikler

Çuvaş Türkçesi zarf-fiil kadrosu açısından Türkçenin en zengin lehçelerinden biridir. Aslında zarf-fiil kadrosundaki bu genişliğin Türk lehçeleri için tipolojik olduğu da söylenebilir. Zarf-fiil grubunda, Türkiye Türkçesiyle arasındaki fark daha çok kullanılan eklerde ve bu eklerin fonksiyonunda karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili Durmuş, "Çuvaşçanın zarf-fiil kadrosu bakımından çok zengin olduğunu ve bu zenginliğe karşın zarf-fiil kadrosunun da tam anlamıyla ortaya konulmadığını ifade etmiştir (2009, 414).

Zarf-fiil eklerindeki bu fazlalığın en önemli sebeplerinden birisi, sıfat-fiil eklerinin esnek yapısı gereği ikincil zarf-fiil eklerine de kaynaklık etmesinden kaynaklanmaktadır. Çuvaş Türkçesinin zarf-fiil eklerini şu şekilde sıralayabiliriz: {-A}, {-ArAh}, {-ArAhpA}, {-ArAhhĬn} {-SA}, {-San}, {-SAssĬn}, {-SarAh}, {-iççen}, {-i}, {-mi}, {-AspA}, {-AsşĬn}, {-AsrAn}, {-AslA}, {-maşkıĬn}, {-mAllA}, {-mAllipe}, {-mAnlA}, {-mAnşĬn}, {-mAnnişĬn}, {-mAnnĬpA}, {-mA}, {-mAsĬr}, {-mAsseren}⁵⁶, {-nĬrAn}, {-nĬrAnpA}, {-nĬşem(Ĭn)}, {-nĬn}, {-nĬ}... {-mAn}, {nibe}, {-nĬşĬn} (2009,414-115).

a. Grubun ana unsuru zarf-fiildir, sonda bulunur. Zarf-fiil grubu, cümle ve kelime grubunda zarf görevinde bulunur. Aynı zamanda, bu ana unsur sonda bulunsa da yargı bildirmez.

⁵⁶ Yalnızca Çuvaşçada bulunan {-mAssArAn} eki Türkiye Türkçesine her... şeklinde aktarılabilir. Ekin Türkiye Türkçesinde dengi yoktur. Levitskaya ekini {-mA} fiilden isim ekiyle [seren] son takısıyla oluşmuş olabileceğini belirtmiştir (1976,110).

- *Kayassın marççı Tomas şara, çuhñlñ hñvalasa yaçı. İş tupaymannipeh kayrı.*¹⁰²² "Geri dönmek istemiyordu Tomas orduya, yoksulluk peşini bırakmadı. İş bulamadığından gitti."
- *Kularah, esir te Çvaş-i? — tese iytrı.*³⁹⁵ "Gülerek: Siz de Çuvaş mısınız diye sordu?"
- *Vil mana şav kaşah irıke kılarsa yaçı.*⁹⁸² "Beni o akşam özgür bıraktı."
- *Şır şınçe şuhş irikı yulsassın ta turra şikırççı te, ñna ta turtsa ile puşlarış ñtı.*⁹⁸¹ "Yeryüzünde düşünce özgürlüğü kalırsa Tanrı'ya şükretsiner, onu da almaya başladılar şimdi."
- *Nataşa şaplah tatılsa yıret, amışi ñna lıplantarassın tırışat.*²⁵⁰ "Nataşa hıçkırarak yırtılırcasına ağlıyor, annesi de onu sakinleştirmeye çalışıyordu."

b. Türkiye Türkçesinde "-r / -mAz", kalıbıyla kurulan yapılarda zarf-fiil yapıları Çuvaş Türkçesinde {-nñ...-mAn} yapısıyla karşılanmaktadır.

- *Kışal vara şırkunne şitni-şitmen sesterçı anne.*³⁸⁴ "Bu yıl ilkbahar gelir gelmez annem haber verdi."
- *Telegramma ilni-ilmen uramrı vıt-şakıra puştartım.*⁹⁵⁹ "Telgrafi alır almaz sokaktaki ufak tefek şeyleri topladım"

c. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de zarf-fiil grubu, söz dizimi içinde zaman, tarz, sebep, şart, bağlama, karşılaştırma vb. işlevlerle görev yapmaktadır.

- *Açarannah çeçeksene yuratsa purñatıp epı.*⁸⁵⁸ "Çocukluktan beri çiçeklere ilgi duyarak yaşarım ben." (Tarz)

- *Jučka ŝippın kravat ŝinçen sikse ançĩ.*¹⁰⁵⁴ "Jučka, sessizce yataktan zıplayarak indi." (tarz)
- *Vırŝi puŝlansan ta ŝultalĩk itla kolhoza vılah yertse piçĩ.*⁶¹ "Savaş başlayınca da kolhozu bütün bir yıldan daha fazla idare etmişti." (zaman)
- *Ŗır şinçe şuhş irikĩ yulsassın ta turra ŝikırççĩ te, ın̄a ta turtsa ile puŝlarĩŝ ıntĩ.*⁹⁸¹ "Yeryüzünde düşünce bağımsızlığı kalırsa Tanrıya ŝükretsınler, onu da çekip almaya başladılar şimdi." (*şart*)
- *Hırsempe kaççŝem kile salanma ta hatırleneççĩ pul' ıntĩ.*⁴⁰ "Kızlarla delikanlılar evlere dağılmak için hazırlandılar." (amaç)
- *Ŗantalik layih tırsan, huşıran pırre kilkelese kayatçĩŝ, halĩ akĩ vişi erne itla şuk ıntĩ.*²⁶ "Hava iyi olursa arada bir gelip giderdiler, şimdi üç haftadan daha fazladır yoklar artık." (*şart, karşılaştırma*)

d. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Çuvaş Türkçesinde de zarf-fil grubu fiili niteyelen bir zarf gibi görev yapmakta ve herhangi bir çekim eki almamaktadır.

- *Erre vulasa pıterçĩ te, hır tav tusa ırĩkaŝsunçĩ, untan trubkına huçĩ.*⁸⁴⁸
"Erre okuyup bitirdi, kız da iyi akşamlar dileklerini sundu ve ardından ahizeyi kapattı."
- *Hitre sını, ŝurĩ ŝılıŝene kılartsa kışt **kularah** sımah puŝlani kuçi umne tuhrĩ.*²⁰⁴ "Güzel yüzü ve gülerek beyaz dişlerini gösterip konuşmaya başladığı anlar gözünün önüne geldi."
- *Hıy vara nim ŝuhŝlaymasır piçik pürt umne hıparçĩ te, **hıpaşlasan-hıpaşlasan** alla ın̄e titmalli ŝurĩ vıren lekrĩ.*²²³ "Sonra hiçbir şey düşünmeden küçük evin önüne yürüdü ve yoklaya yoklaya eliyle ineği bağlayacağı beyaz ipi buldu."
- *Annü **kiliççen** kıpistem tipeŝŝĩ.*¹⁵⁴ "Annen gelene kadar gömlekleri kurur"

- *Türripe kalas pulsassın, kayarahpa, yiltah yirkelli vişlenni hişşın, epı savıntım ta vil şapla pırsa kime iş şıternişın.*³²⁶ "Doğrusunu söylemek gerekirse, (sevişmemiz) biraz sonra, büsbütün düzenli olarak sonlandıktan sonra onun bu şekilde yanıma sokularak yanaşmayı akıl edebildiği için sevindim"

III. Değerlendirme

İncelediğimiz metinlerde, söz dizimsel açıdan zarf-fiil grubunun her iki lehçede büyük oranda paralellik olduğu belirlenmiştir. Yani, zarf-fiil grubu, her iki lehçede de *yardımcı ögeler + zarf-fiil* dizilişindedir. Bununla birlikte, farklılık daha çok biçimbilgisel olarak ve eklerin fonksiyonlarında ortaya çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin zarf-fiil grubunda ortaya çıkan kimi farklılıklar şu şekildedir:

a. Zarf-fiil ekleri kategorisinde Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki en belirgin fark {-sA} ekinde ortaya çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki kullanılan en yaygın zarf-fiil eklerinden biri olarak kullanılan bu morfem Türkiye Türkçesinde {-Xp} şeklinde kullanılmaktadır. Çuvaşçada tarz bildirme fonksiyonundaki bu ek, Türkiye Türkçesine zaman zaman {-ArAk} olarak da aktarılmaktadır. Levistkaya bu zarf-fiil ekinin Fin-Ugor dil ailesine mensup Udmurtçada mevcut olan {-sA} ile Genel Türkçedeki şart eki olan {-sA}'nin karışımından ortaya çıktığını belirtmiştir (1976, 104).

- *Vanyuk hiv inçi kımakaran şarkku kılarsa şırı.*²¹ "Vanyuk üstünü çıkardı, sobadan patates çıkarıp yedi."
- *Vanyuk tula tuhsa praluk tatikı, kivi yivış pukan yısa kiçi.*¹⁵³ "Vanyuk, dışarıya çıkıp demir teli ve eski ahşap sandalyeyi sürükledi."

- *Vanyuk, epī kišīr mar, višī kaš malarah kilnī pulsan san patna, mana hīvalasa yani pulītīn-i?*¹⁷⁵ "Vanyuk, ben bu akşam değil de üç akşam önce yanına olsaydım yanına, beni kovup gönderecek miydin?"
- *Nataša šırmaman tupsa kilse üsternī Huraškana, hup-hura yıt šurine, amšī itynipe kürširi Vittali piçu šav škaran šaksa vīlerni kuša kilçī.*²²⁶ "Nataša küçükken dereden bulup büyüttüğü Huraška'yı, kapkara bir köpek yavrusu, annesinin isteğiyle komşu Vitali Teyzenin bu ıhlamurlukta asarak öldürdüğünü anımsadı ve ürperdi."
- *Tīpeltē amšī kištīrtatsa tuhrī te nim çīnmesīr yunaşar pırsa larçī.*²³⁶ "Ahırdan annesi çığlık atarak çıktı ve hiçbir şey konuşmadan yanına varıp oturdu."
- *Hīrarīm vaskasa tuhsa kayrī.*¹¹⁹ "Kadın acele ederek çıktı."

Son derece yaygın olarak kullanılan bu ek, aynı zamanda birleşik eylemlerin kurulmasında da kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde, yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillere çok sık olarak rastlanmaktadır. Ekin bu fonksiyonu, iki farklı fiili birleştirerek yeni bir anlam ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Yapısı (fiil + -sA) + (yardımcı fiil) şeklindedir. Ersoy bu yapıda anlamın, ana fiil üzerinde olduğunu belirtir (2017, 380).

- *Tasa ta şartlama kaşşençen pīrinçe man mişīrīm vilse kayrī te — epī tīr piççen tīrsa yultīm.*²⁷² "Berrak ve soğuk gecelerden birinde benim ötüp gitti ve ben yalnız kaldım."
- *Pūrte tarsa çupsa kīretīp, alīka şaltan pitīrse iletīp...*²⁸⁵ "Eve koşarak giriyorum, kapıyı içerden kilitliyorum."
- *Šav şaplatnī sasīpa pīrle pūrtre kīntīrlahi pek šap šutīpulsā tīçī.*²⁹² "Bu çarpıntı sesiyle birlikte ev öğlenki gibi pasparlak oldu."

Ek, aynı zamanda "tese" edatının yanında, "puşlasa" "-den itibaren", "yatarlasa" "özellekle" gibi edatlarının kurulumunda da görev yapmaktadır.

- *Epī Orel! Epī tışmana şinteretipeh! Tese kışkırşa yaçı.*¹²⁶ "Ben Orel! Düşmanı yeneceğim! Diye bağırdı."
- *Nattaş aku, Vanyuşkine ma tim ir tupıkpa pıtarçıış vara, itti şinsene hıma tupıkpa pıtarasışı-şke? — tese ıytrı.*²⁶⁸ "Nataşa abla, Vanyuşkin'i neden demir tabutla gömdüler de diğer insanları tahta tabutla gömüyorlar? Diye sordu."

{-sA} zarf-fiil eki Çuvaş Türkçesinde kuvvetlendirme edatı olan [Ah] ile de kullanılabilir.

- *Savınsah asa ilet Veruk.*⁴⁶ "**Sevinerek** hatırlar Veruk."
- *Nataşa pitne allisempe hupları te işiklese mar intı, kışkırşah makırşa yaçı.*²³³ "Nataşa yüzünü elleriyle kapadı ve hıçkırarak değil, (adeta) **çığlık atarak** ağladı."
- *Nik savınsah ura şine sikse tıçı.*¹⁰⁰⁵ "Nik, **sevinerek** ayağa kalktı."
- *Leş yençe Nik, harlattarsah şvırat pulas.*¹⁰¹⁰ "Diğer tarafta Nik horlayarak uyuyor olacak."

b. Çuvaş Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olan bir başka zarf-fiil eki de {-sAn}⁵⁷ ve {-sAssın}'dir. Bu iki ek işlevsel ve köken açısından aynı oldukları için gramer kitaplarında tek başlık altında incelenmiştir. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı, {(y)XncA}, {-DXK+ İYE+ (n)DA} yapılarıdır (2009,432).

⁵⁷ Emine Yılmaz, ekin kökeninin -sA ulaç eki ve teklık ikinci şahıs ekinin birleşiminden meydana geldiğini, {-sAssın} ekinin de -sAn zarf-fiilinin genişlemiş biçimi olduğunu belirtmiştir (2002,111), Aşmarin, Yegorov, Benzing ise ekin ilk seklinin -sAssın olduğunu daha sonra kısalarak -sAn olduğunu belirtmişlerdir. (Levistkaya, 104-105).

Ek zarf-fiil işlevinin yanı sıra Çuvaş Türkçesinde şart kipi görevinde de kullanılmaktadır. Ekin şart ya da zaman gösterdiği kullanıldığı cümlelerin bağlamından anlaşılmaktadır. Bu iki zarf-fiil eki yalnızca Çuvaşça için tipolojiktir.

- *Untan hÿne valli tepÿr stakana tultarat, mana sahaptarah tivnine kursan hÿy stakaninçen huşsa parat*.¹⁰⁰² "Ardından kendisi için diğer kadehi doldurdu, bana azıcık koyduğunu **görünce** kendi kadehinden ekledi."
- *Şurasem şımsisene turilkkene çikriş, ançah temle şivek şeşpulnine tuysan işeşşineh pulmarış, kalleh tapkalaşma, tikkeleşme tapratış*.¹²⁷⁵ "Yavrular burunlarını yemliğe soktular, ancak sadece sıvı olduğu **hissedince** içmek istemediler, tekrar tekmeleşmeye, birbirlerini itmeye başladılar."
- *Şantalik layih tırsan, huşıran pırrre kilkelese kayatçış, halı akı vişîerne ıtla şuk intı*.²⁶ "Hava iyi **olursa** arada bir gelip giderdiler, şimdi üç haftadan daha fazladır yoklar artık."
- *Şır şınçe şuhış irikı yulsassın ta turra şikırççı te, ina ta turtsa ile puşlarış intı*.⁹⁸¹ "Yeryüzünde düşünce özgürlüğü **kalırsa** Tanrı'ya şükretsiner, onu da almaya başladılar şimdi."
- *lytas-tıvas pulsan, epı, pallah vıl ıytnine yıltah purnışlanı pulıttım*.³⁵⁴ İsteyecek olsaydı, ben, elbette ki o istediğini yerine eksiksiz getirecektim."
- *Kilne şıtsen vıl kaçakana apat paçı te pürte kıcı*.¹⁸ "Evine gelince keçiye yem verdi ve eve girdi."
- *Naştuk appa, api kilsen kala, epı rayona kayatıp*.¹⁹⁶ "Annem gelince söylersin ben rayona gidiyorum."

c. Çuvaş Türkçesinde görülen farklı bir diğer zarf-fiil eki ise {-iççen}'dir.

Önlük-artlık uyumuna uymayan bu ekin Genel Türkçede karşılığı yoktur. Ek Türkiye

Türkçesine {(y)XncA+(y)A kadar}, {(y)XncA+(y)A dek) şeklinde aktarılmaktadır. Yılmaz ekin kökeninin açık olmadığı belirtmiştir (2002,111). Levistkaya, Türk diilerindeki{-GUñA} ve Türkiye Türkçesindeki {-IncA} şeklinden Çuvaşçadaki bu eki, arkaik {-yın-çe-n} yapısından türediğini belirtmiştir (1976, 108-110). Ekin asıl işlevi zaman ve mekânda sınırlama yapmaktır ayrıca Durmuş, ekin karşılaştırma işlevi olduğunu da belirtmiştir (2009, 442).

- *Iran ireh işe kaymalla tese tittimleniççeneh kile taprançî Vanyuk.*²⁹
"Yarın işe gitmem gerek diyip hava **kararıncaya kadar** eve hareket etti Vanyuk."
- —*Surih yurıyurlaşşın, — teri te şav iki urallı takam, epî hapiççen iltmen çilhepe tem yurla puşlarî.*³³³ "Koyun şarkı söylemek istiyor, — dedi ve o iki ayaklı kişi, benim **şimdiye kadar** işitmediğim bir dille şarkı söylemeye başladı."
- *Paşırâh, masar şine kırıççeneh, kalaşatçış vîsem, pîr-pîrne unççeneh pîleşşî, ahirtneh.*⁴⁵⁶ "Biraz önce de mezarlığa girene kadar konuşuyorlardı onlar, birbirlerini uzun zamandır tanıyorlar demek ki."

d. Ayrıca, biçim bakımından Genel Türkçede dengi bulunmayan Çuvaş Türkçesinin bir başka zarf-fil eki de -(ç)çen yapısındaki morfemdir ve Türkiye Türkçesine "...e kadar" şeklinde aktarılmaktadır. Ayrıca tek bir biçime sahip olduğundan önlük- artlık uyumuna uymamaktadır.

- *Mana sud puliççeneh uhmahsem patne işatriş.*⁹⁶⁴ "Beni duruşma olana kadar ahmakların yanına yolladılar."
- *Annü kiliççen kîpîsem tipeşşî.*¹⁵⁴ "Annen gelene kadar gömlekleri kururlar."

- *Ulihallā çupsa kayiççen vîl tavrîñçî te şapla iytrî manran.*³³³ "Tarlaya doğru koşup gidene kadar döndü ve şöyle sordu bana."

4. 2. f. Tekrar Grubu

Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği ya da bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki unsurun yan yana gelmesiyle oluşan kelime grubudur. Ergin tekrar grubunun, aynı türden iki kelimenin ard arda gelmesiyle oluşan kelime grubu olduğunu belirtmiş, ardından tekrar grubunu meydana getiren her iki unsurun birbirine denk işlevlerde olduğunu ve unsurların fonksiyonlarının da şekillerinin de vurgularının da birbirinden farksız olduğunu ifade etmiştir (2009, 377).

Korkmaz tekrar grubunu, bir nesneyi, bir oluşu, bir kılışı karşılamak amacıyla oluşturulan ve aynı, yakın ya da zıt anlamlı ve eşit görevli iki kelimenin yan yana gelerek oluşturduğu kelime grubu olarak ifade etmiştir (2017, 226).

Karahan, tekrar gruplarının unsurları arasında şekil ve anlam açısından ilişki olduğunu belirtmiş ve tekrar gruplarının, anlamı pekiştirdiğini, kuvvetlendirdiğini; nesne ve harekete birliktelik, süreklilik gibi anlamlar kazandırdığını ifade etmiştir (2018, 60).

Kerimoğlu, tekrar öbeğinin Türk gramerciliğinde "ikilemeler ya da tekrarlar" başlıkları altında incelendiğini belirtir. Araştırmacılar, tekrarları öbeği oluşturan öğelerin anlam özelliklerine ve öğelerin ek alıp almamasına göre incelerler. Bu ölçülere göre tekrarlar "aynen tekrarlar, eş anlamlı tekrarlar, zıt anlamlı tekrarlar, ilaveli tekrarlar" şeklinde dörde ayrılır (2014, 100).

I. Yapısı

isim + isim

fil + fil

yansıma + yansıma

yüklemlik söz + yüklemlik söz

II. Özellikleri

Türkiye Türkçesinde tekrar gruplarının arasına virgül ya da herhangi bir noktala işareti giremezken Çuvaş Türkçesinde bu yapılar, imla gereği Türkiye Türkçesinden farklı olarak araya "-" işareti konularak yazılır. Bu kural bazı Türk lehçeleri için, Başkurtça, Tatarca gibi, geçerlidir. Bunun yanında, her iki lehçede de tekrar grupları iki unsurdan oluşmaktadır. Bu grupta, Çuvaş Türkçesinde de ana öğe-yardımcı öğe ayrımı yoktur. Yani, her iki unsur da eşit değerdedir. İlâveten, unsurlar yer değiştirdiğinde anlam bozulmaktadır. Tekrar öbekleri, Çuvaş Türkçesinde de aynı sözcüğün tekrarlanmasıyla da oluşabilmektedir.

Unsurları aynı olan kelime grupları:

- *Numay-numay işli ta titrelli şmahsempe kalaşri...*⁵⁴⁵ "Çok mantıklı ve müphem cümlelerle konuştu." (Sıfat)
- *Şir işi-ışi, şara urana ta pişertet kiştah.*²¹⁹ "Yer sıcak, yalın ayağı biraz pişiriyordu.." (isim)
- *Puşa minter şine çikse makıra-makıra tyha putrım.*²⁸² "Başımı mindere koyup ağlaya ağlaya uyudum." (zarf)

- *Ulīm tüşek sarnī kravat', yivışran tunışker, hīrarīm yev ır ahlata-ahlata yinşat' ...*²⁹⁶ "Ahşaptan yapılmış olan saman döşek serdiğim yatak, kadın gibi iç çeke çeke inliyordu." (zarf)
- *Yalanah tem ĩnle pīt ĩm işle ũkerçik — yırki-yırki puş.*⁷¹⁸ " Her zaman aynı fotoğraf — sıra sıra dizilmiş kafalar.." (sıfat)
- *Şapla purĩnsan-purĩnsan iv ĩntarçĩ te, yil ĩhtarçĩ te mana.*²⁸⁰ "Bu şekilde, yaşaya yaşaya beni yorgun düşürdü ve bıkkınlık geldi bana." (zarf)
- *Kaysan-kaysan, taşĩ kĩvvi kalasa yil ĩhsan, metro patne şĩtespe, şav şĩn yurlama puşlarĩ.*⁴⁶¹ "Git git, dans şarkısı söylemekten bıkınca, metronun yanına varmak üzereyken, bu kişi, şimdi de türkü söylemeye başladı."
- *Kayran vil tĩpri şĩnçi pısĩk granit hĩres umne tĩrsa pĩrerĩn-pĩrerĩn sĩmah kalarĩş.*⁴¹⁸ "Ardından, mezarın üzerindeki büyük granit haçın önünde durup birer birer konuştular."
- *Atte puşne usat te sĩtel şĩne vitnĩ kleyenka şĩnçi hĩrlĩ-hĩrlĩ şulşĩsem şĩne tĩlĩnereh kulsa pĩhat.*¹¹¹⁸ "Babam başımı eğiyor ve masanın üzerine serilmiş muşambanın üzerindeki kırmızılı yapraklara hayretle gülüp bakıyor."
- *Vĩrĩm şũşne turanĩ çuh "Bitlzen" çĩ yuratnĩ yurrine "Ay Me Ay" yurla-yurla çũreçe yanahhi şĩne hĩparçĩ.*¹⁰³⁵ "Uzun saçımı tararken, "Bitlzen"in en sevdiğĩ şarkısı "Ay Me Ay" söyleye söyleye pencerenin sövesine oturdu."

Unsurları yakın olan kelime grupları:

- *Sĩtel şĩnçe şĩkĩr-tĩvar pultĩr, vĩrşĩ an tuhtĩr, utti yiltah pulĩ.*⁶⁸⁰ "Masada ekmek tuz olsun, savaş çıkmasın, diğerk her şey olur." (isim)

- *Yuratatĭp sana, un-ĭreren yuratatĭp.*⁸⁵ "Seviyorum seni, canı gönülden seviyorum."
- *Kaşniyeh hĭyĭn pit-kuřĭnen, al-urinen, tuti-řĭvarĭnen vĭansa řĭresen yĭrkelleh-şi, Bobbi?*⁷⁰³ "Herkes kendisinin kaşından gözünden, elinden ayağından, tadından tuzundan çekinerek yürüdüğünde düzelecek mi ki Bobbi?"
- *Nihĭřan ta kuş tĭlne uyrĭm řĭn-řĭpat lekmest.*⁷¹⁸ "Hiçbir zaman da gözünün ucuna farklı imajlar gelmezdi."
- *Gennadi Andreyç, alline yeşike ikse, pĭr-iki şurine řurĭmĭnen tĭrmalasa-hışkalasa ilĭ.*¹²⁶⁰ "Gennadi Andreyç, elini bölmeye daldırıp bir iki hayvan yavrusunu sırtından tırmalayıp okşadı."
- *Kilĭ-řurĭ, tĭnĭ-puřĭ pur...*¹³⁰⁹ "Evin barkın, aklın başın, sağlığın var "
- *ĭřta unĭn hul-řurĭmĭpe vĭl vişme?*¹³¹⁷ "Nerede onun iri yarılılarla güç yarıştırması?"
- *ĭs-puřĭm ta, un-ĭrem te havşasa kaynĭĭ ĭntĭ manĭn.*²⁷⁸ "Zihnim de ruhum da güçsüz düşmüştü artık benim."
- *Maruşpa Vanyuk pĭrt-şurta tirpeylese hĭvaras terĭř.*¹³² "Maruş ve Vanyuk evi temizleyelim dediler."
- *Kĭntĭrla irtsen řantalĭk pĭřĭlsa, ĭrkĭřlansa kayrĭ. Asar-piser řĭl tuhrĭ.*² "Gün ışığının geçmesiyle birlikte hava bozuldu. şiddetli bir rüzgâr ıktı."
- *Tĭrmene sana universitetran kĭptĭr-kaptĭr şaklatsa kaynĭĭ mar-i?*⁹⁴⁵ "Seni hapishaneye, üniversiteden yakalayıp yaka paa götürmüşlerdi değil mi?"
- *Epĭ savĭnsa-řĭklense, şunat huřnĭn řĭmĭllansa kayrĭm.*⁴⁵⁵ "Ben sevinçten zplayarak kanat takmış gibi havalara uçtum."

Unsurları zıt anlamlı olan tekrar grupları:

Aktardığımız metinde, bu tekrar grubuyla ilgili örnek bulamadığımızdan ve konunun eksik kalmaması açısından Mustafa Levent Yener'in, *Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri* adlı doktora tezinden örnek verilmiştir.

- *Vĩrintan-virĩna kuşsa şüreme hñññĩ kıpçak-puşkırt halĩĩ vil'ih-çĩrlĩh*
ĩrçetse, sutu-ilu tusa purññĩ. "Yöreden yöreye göçerek yürümeye alışmış
Kıpçak-Başkurt halkı, hayvan yetiştirip ticaret yaparak yaşamışlar"
(Yener 2010, 268).

Kelime başına eklenen "p" ve "n" "m" ünsüzüyle yapılan tekrar grubu:

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de kelime başına eklenen ve "p" ünsüzleriyle yapılan tekrar grupları mevcuttur.

- *Şap-şamrĩk hĩr açasem*⁹⁸⁸ "Gencecik kızlar"
- *Vĩsem huşşĩnçe şap-şurĩ pir kipe tĩhññĩ şĩnşe pilikli virĩm yaştaka hĩr.*⁹³
"Onların arasında bembeyaz bir gömlek giyinmiş ince belli, uzun boylu,
güzel bir kız (vardı)."
- *hup-hura yut şurine*²²⁶ "kapkara köpek yavrusu"
- *Nihĩşan ta kuş tĩlne uyrĩm sñ-sĩpat lekmet.*⁷¹⁸ "Hiçbir zaman da gözünün
ucuna farklı imajlar gelmezdi."

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da şudur ki Çuvaşçada bu kategori "p"nin daha sık kullanımının yanında yalnızca "p" ünsüzüyle yapılmamaktadır. "n", "m" ünsüzleri de tekrar gruplarında kullanılabilir.

Yukarıdaki özelliklerin yanı sıra Çuvaş Türkçesinde tekrar gruplarının yanı sıra bazen de hiçbir anlamsal yakınlık olmamasına karşın semantik olarak oluşturulan ikilemelerde vardır.

- *Esĭ restoran um ĭnĉi piĉĭk ploşĉad're Őnsen urisem tavra pĭhsa-Őrşlasa Őürettĭn.*⁶⁶⁹ "Sen restoranın önündeki küçük meydanda insanların ayaklarının etrafına **bakıp koklayarak** yürüdüñ."

III. Değerlendirme

Tekrar grubunda, Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinin arasında yapı, işleyiş ve fonksiyon açısından herhangi bir fark bulunmamakla birlikte asıl fark, kelime varlığında ortaya çıkmaktadır.

a. Türkiye Türkçesinde bazı tekrar gruplarında birinci unsur iyelik eki almak zorundadır. Örneğin, *aklım-başım*, *yüzüm-güzüm*, *elim-ayağım*, *eli-ayağı* ancak bu kullanımın Çuvaş Türkçesinde yaygın olmadığı görölmektedir. Aşaaıda verilen örneklere de anlaşılacağı üzere Çuvaşça tekrar gruplarında ilk unsur iyelik eki almayabilir. *Ĭs-puşĭm* "zihnim", *ĉun-ĉĭrem* "ruhum", *pit-kuşĭnĉen* "yüzü gözünden", *al-urinĉen* "eli ayağından", *tuti-şĭvarĭnĉen* "ağzı dudağından"

Bu gramer kategorisiyle ilgili Ersoy, ses yardımıyla yapılan pekiştirmelerde lehçeler arasındaki birtakım fonetik farklılıklardan kaynaklanan başkalıklar göröldüğünü belirtir (2015,22). Yani Ersoy, Türkçede maviyi tekrarlayan tekrar ögesinin mas olduğunu belirtirken Çuvaşçadaki ses farklılıkları dolayısıyla iki lehçe arasında farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Buradaki farkın yapısalda ziyade fonetik olduğu söylenebilir.

- *hĭp-hĭrlĭ* "kıpkırmızı"

- *kǎ-kǎvak* "masmavi"

Ersoy, tekrar grubuyla ilgili, bir lehçede tekrar gruplarının fazla ya da az kullanılıyor oluşunun tespitinin oldukça zor olduğunu belirttikten sonra, bu konuda hüküm vermek zor olduğu gibi bunu bazı çalışmalarda yapıldığı gibi bir söz dizimi farklılığı olarak sunmanın da doğru bir yaklaşım olmayacağını belirtir (2015,21).

b. Tekrar grubunda Çuvaş Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasında mühim sayılacak farklardan birisi, Türkiye Türkçesinde her iki unsuru çekim eki alan aşamalı durum bildiren zarflar olarak kullanılan tekrar gruplarının Çuvaş Türkçesinde ikinci unsurunun ek almadığı belirlenmiştir. Bu farklılığa metnimizde rastlamadığımız için farklı kaynaklardan örnek vermekle yetiniyoruz. Söz gelimi, Türkiye Türkçesinde "*günden güne, aydan aya*" şeklindeki her iki unsurunda çekim eki aldığı "...dan ...e" aşamalı zarflar Çuvaş Türkçesinde "*şulran-şul, kunran-kun*" biçiminde ikinci unsur çekim eki almadan kullanılır (Ersoy 2017, 446).

Yukarıda bahsettiğimiz özellikler dâhilinde Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin tekrar grubu arasında söz dizimsel, işlevsel ve yapı açısından belirgin bir fark yoktur. Bununla birlikte birtakım farklılıkların olduğunu da söylemek mümkündür. Bu gramer kategorisindeki asıl fark kendini kelime varlığındaki farklılıktan dolayı göstermektedir. Bununla birlikte çok spesifik özelliklerde de farklılıkların mevcut olduğu söylenebilir. Örneğin, Türkiye Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılan *oyun moyun, okul mokul* gibi tekrar gruplarında ikinci unsorda sözbaşı *m* ünsüzünün kullanılışı yalnızca Türkiye Türkçesi için tipolojiktir.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de ifadeyi zenginleştirmek, anlamı kuvvetlendirmek ya da yeni bir anlam katmak için kelime tekrarına sıkça başvurulmaktadır.

4. 2. g. Edat Grubu

Edatlar tek başlarına anlamları olmayan, ancak bir isimle kullanıldığında gramer vazifesi gören, bağlandığı isimle cümledeki diğer ögeleri arasında yön, benzerlik, karşılaştırma gibi bakımdan türlü ilgiler kuran kelimelerdir. Edatların bir isim unsuruyla birleşerek oluşturduğu gruba da edat grubu denir.

Ergin edat grubu için, bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubu olduğu ve isim unsurunun önce son çekim edatının sonra geldiğini belirtmiştir (2009, 392).

Korkmaz edat grubunu, bir ad ve ad soylu kelimedenden sonra gelen edatın, eklendiği kelime ile birlikte oluşturduğu grup şeklinde tanımladıktan sonra edatların cümle içinde sıfat ve zarf görevi gördüğünü belirtir, aynı zamanda bu grubun cümledeki kuruluşuna yüklem olarak da katılabileceği belirtir (2017, 123).

Karahan edat grubunu, bir isim unsuruyla bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur şeklinde tanımlamıştır (2018, 62).

Edat grubu, araştırmacılar tarafından farklı terimlerle karşılanmıştır. Örneğin, Ergin ve Karahan *edat grubu*, Banguoğlu *takı öbeği*, Hatipoğlu tarafından *ilgeçli tamlama*, Rasim Şimşek *ilgeç öbeği* olarak adlandırmıştır ancak bu grubun tanımı ve fonksiyonu açısından araştırmacılar arasında belirgin bir fark yoktur.

I. Yapısı

isim unsuru (ana öge) + çekim edatı (yardımcı öge) = edat grubu

*şın / pek*⁴⁷⁵ "insan gibi", *çeçeksemsir / puşne*⁸⁶⁰ "çiçeklerden başka", *man / pirki*⁸²⁷
"benden dolayı" *vançikışem / yevir*²¹⁴ "kırıntılara benzer", *sire / valli*²⁵⁸ "sizin için",
*uyih pek*⁹⁴ "ay gibi", *halih numay / tese*¹⁶⁵ "halk çok diye"

II. Özellikleri

Çuvaş Türkçesinde edatlar anlam ve şekil bakımından aşağıdaki gibidir.⁵⁸

Durum Eki İstemlerine Göre Çuvaşçada Edatlar:

I. Öteki isimlerin yalın, zamirlerin ilgi durumu ile kullanılanlar:

valli "için"

vitir "den itibaren"

yevir "gibi, -e benzer"

pek "gibi"

pirki "hakkında"

şınçen "hakkında"

tavra "civarında"

tirih "-den itibaren, yoluyla"

urlı "öte, aşırı"

hışşın "sonra"

⁵⁸ Edatların kategorilendirilmesinde Oğuzhan Durmuş'un doktora tezinden faydalanılmıştır.

1. Yalın hâlle kullanılanlar:

kaşa "boyu"

kaşipe "boyu"

may "göre"

taran "kadar"

teri "kadar, gibi"

tese "diye"

huta "boyu"

2. Hem yalın hem de yönelme-belirtme durumu ekiyle kullanılabilenler:

valli "için"

tırñh "yoluyla, boyunca"

may "göre"

yahñ "yakın"

4. Yönelme-belirtme durumuyla kullanılan son takılar:

kura "göre"

pula "yüzünden"

şiti "kadar"

şite "kadar"

çit iŝŝen "kadar"

hiriş "karşı, karşın"

5. Ayrılma durumuyla kullanılan son takılar:

puşne "başka"

puşlasa "itibaren"

vara "sonra"

urŝh "başka"

6. Araç- birliktelik durumuyla kullanılan son takılar:

pŝrle "birlikte" (2009, 521).

II. İşlevlerine Göre Çuvaşçada Edatlar:

1. Vasıta ve beraberlik edatları

pŝrle "birlikte"

tŝrŝh "yoluyla, aracılığıyla"

urlŝ "yoluyla, aracılığıyla, vasırasıyla"

2. Sebep ve maksat edatları

valli "için"

pirki "dolayı"

pula "dolayı, yüzünden"

parşi "dolayı yüzünden"

3. Benzerlik edatları

yev ĩr "gibi"

pek "gibi"

maylak "gibi"

-şkal "gibi"

maner "gibi, benzer"

4. Başkalık edatları

puşne "başka"

5. Miktar edatları

taran "kadar"

teri "kadar, gibi"

yahñ "yakın, kadar"

şiti "kadar"

hater "kadar"

6. Zaman edatları

puşlasa "itibaren"

valli "sularında, civarında"

vara "sonra"

kaşa "süresince, boyunca"

kaşpe "süresince, boyunca"

hirış "doğru, civarları"

huta "boyu"

7. Yer-yön edatları

puşlasa "itibaren"

tırh "boyunca"

may "göre"

şiti "dek, değin"

şite "dek, değin"

şitiççen "dek, değin"

hirış "karşı"

tavra "civarı"

urlī "öte, aşırı"

8. Aitlik, ilgililik edatları

şinçen "hakkında"

pirki "hakkında"

tırh "göre, uygun olarak"

9. Nispet edatları

kura "göre"

tırh "göre"

10. Karşılık edatları

hirış "karşın" (2009, 519-522).

a. Türkiye Türkçesinde edat gruplarında birleşme, isim unsurunun ve edatın türüne göre ekli veya eksiz olurken aynı durum Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir. Kimi edatlar herhangi bir istemle isme bağlanırken, kimisi de yalın duruma bağlanmaktadır.

- *bilet / pirki*⁴⁷² "bilekten dolayı" (eksiz)
- *vırşa / pula*¹⁰ "savaş nedeniyle" (-a yönelme-belirtme eki)
- *saltak / pek*²⁰³ "asker gibi" (eksiz)
- *itti hippisempe / pırle*⁵²⁹ "diğer serserilerle birlikte" (vasıta ekiyle isme bağlanmaktadır)
- *Amışipe / pırle*²⁵ "annesıyla birlikte"

- *ına / kura*⁷¹⁵ "ona göre" (-a yönelme hali eki)
- *klever yevır*²³⁰ "yoncaymış gibi" (eksiz)
- *hır valli*⁸⁵² "kız için" (eksiz), ²⁵⁸*sire valli* "sizin için) (aynı edat hem ekli hem eksiz isimlere gelebilmektedir).
- *uhmahlıhı şınçen yurları vıl*⁴⁶² "ahmaklığı hakkında şarkı söyledi o" (isimlerle yalın halde, kişi ve işaret zamirlerinin kullanımında ilgi durumu istemektedir).
- *şinsen urisem / tavra*⁶⁶⁹ "insanların ayaklarının etrafında" (isimlerle yalın, zamirlerle ilgi durumunda kullanılır).

b. Türkiye Türkçesinde, edat gruplarında *çocuk hırkası gibi, evin başına kadar* örneklerinde görüldüğü üzere isim unsuru kelime grubu olabilmektedir. Bu durum, Çuvaş Türkçesi için de geçerli bir durumdur.

- *pahça alıkne / şiti*³³¹ "bahçe kapısına kadar" (isim unsuru: belirtisiz isim tamlaması)
- *Ul'ka appu / pek*³⁷ "Ulka ablan gibi" (isim unsuru: unvan grubu)
- *Şumır ayınçe yıpennı çikeşsem / pek*⁴⁸ "yağmur altında ıslanmış kuşlar gibi" (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- *şınsem kalanı / tırıl*⁵²⁵ "insanların söylediğine göre" (isim unsuru: isim tamlaması)
- *tırlı siltavsene pula*⁵²⁵ "türli bahanelerden dolayı" (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- *Esı restoran umınçi piçik ploşcad're şinsen urisem tavra pıhsa-şırşlasa şürettin.*⁶⁶⁹ "Sen restoranın önündeki küçük meydana insanların ayaklarının etrafına bakıp koklayarak yürüdüün." (isim unsuru: belirtili isim tamlaması)

c. Türkiye Türkçesinde bilindiği üzere, edat grubu, söz dizimi içinde, sıfat, zarf, isim görevi yapmaktadır. Hatta son çekim edatları isimlerin sonlarına gelerek onları zarflaştırır. Çuvaş Türkçesinde de bu söz dizimsel özellik geçerlidir. Grubun yapısındaki edatın türüne göre benzetme, yön, durum, zaman, sebep, miktar, şart vs. bildirir.

- *Ak kusem ak sana valli, Vanyuk.*⁷⁵"İşte bunlar senin için Vanyuk" (isim)
- *Huras'kin huşamatlı kilişüllü arşın, anne kalanı tırış — tıpçevşî-geolog, nauka kandidaçı — hıyın kilne çınçı.*⁴⁴³ " Huraskin lakaplı bilinen erkek, **annemin söylediğine göre** — araştırmacı-jeolog bilim adayı — kendi evine davet etti." (zarf)
- *Makırasla kalaşat' hırarım.*⁸⁵ "Ağlar gibi konuşuyor kadın" (zarf)
- *Saltak pek türü utninçen tilinçi.*²⁰³ "Asker gibi dümdüz attığı adımlarından hayrete düştü." (sıfat)
- *Lıpış pekeh şatılti te uyış pek salhu vıl.*⁹⁴ "Kelebek gibi geveze ve ay gibi somurtkan." (sıfat)
- *Barta mana hirişle larakan kaççını pek sıri kostyumpaççı.*³⁸⁶ "Barda bana karşı oturan delikanlı gibi gri takım elbiseliydi." (zarf)

III. Değerlendirme

Edat gruplarının yapısı ve kuruluşu her iki lehçede de aynı şekildedir: *isim unsuru + 0/ ilgi/yaklaşma/ayrılma durumu eki + edat unsuru*. Edatlar, isimlere ya da zamirlere edatın istemine göre bazen yalnız bazen de farklı durum ekleriyle bağlanırlar. Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde edatların durum ekleriyle kullanımında benzer yönlerin olmasının yanı sıra farklı yönler de mevcuttur.

Bu gramer kategorisiyle ilgili Ersoy, bu husustaki farklılıklar da daha çok lehçelerde kullanılan edatlardaki farklılıklardan kaynaklandığını ve bununla birlikte edatların isimlere ve zamirlere bağlanışlarında lehçelerde farklı durum eklerinin kullanılması gibi durumlarla karşılaşılabileceğinden bahseder (2015,22).

a. Türkiye Türkçesindeki "için" edatının Çuvaşça karşılığı olan "*valli*" Çuvaş Türkçesinde, isimlerden sonra hem yalın hem belirtme-yönelme durumu ekiyle kullanılırken, kişi zamirlerinden sonra ise ilgi ve yönelme durumunda kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise bu edat, isimlerden sonra yalın, şahıs zamirlerinden ve işaret zamirlerinden sonra ise yalnızca ilgi durumu ekiyle bağlanabilmektedir.

- *Ak kusem ak sana valli, Vanyuk.*⁷⁵ "İşte bunlar senin için Vanyuk."
- *Nattaş aku, sire valli şru parsa yaçış.*²⁵⁸ "Nattaş abla sizin adınıza mektup getirdiler."
- *Epī sana valli şrat ĩp kalav ĩma.*⁶⁷⁷ "Ben senin için yazıyorum hikâyemi."
- *Ukşine şutlarĭ te yĭltah amışĭ valli hñvarçĭ.*¹⁸⁹ "Parasını saydı ve tamamını annesi için bıraktı."
- *Çihsem valli şĭr ulmi tĭpretrĭ.*¹⁴⁸ "Tavuklar için patates doğradı."
- *Epĭ višem valli*⁵⁹ *şrmast ĩp.*⁶⁷⁶ "Ben onlar için yazmıyorum"

b. Türkiye Türkçesine "*nedeniyle, dolayısıyla, -den dolayı*" şeklinde aktarılan, neden-amaç bağlamında kullanılan *pula* edatı Çuvaş Türkçesinde belirtme-yönelme istemiyle kullanılmaktadır.

⁵⁹ Valli edatının çokluk üçüncü şahıs kişi zamiriyle kullanımında yalın durumda kullanılmaktadır. Yani belirtme-yöneme hali eki almamaktadır.

- *Mĩn çuhlĩ halĩh pĩtrĩ ku vĩrřa pula, tet Pavĩl piççe.*¹⁰ "Ne kadar çok insan bu savaş yüzünden can verdi, dedi Pavil Ağabey."
- *Tĩrlĩ siltavsene pula şrsa pĩtereymen traktatne.*⁵²⁵ "Türlü bahanelerden dolayı yazıp bitirememiş tezini."

c. Türkiye Türkçesinde oldukça işlek olan edatlarından biri de "-e kadar"dır. Çuvaşçada bu son çekim edatının karşılığı olarak "taran" kullanılmaktadır. İsimlere yalnız hâliyle gelmektedir.

- *Untan pilik taran řaramaslançĩ.*¹⁰³⁵ "Ardından beline kadar soyundu."
- *řĩpĩr taranah salannĩ epir, terĩ vati.*⁴²⁴ "Sibiryaya kadar saçılmışız dedi ihtiyar."

d. Türkiye Türkçesinde isme çıkma hâli ekiyle bağlanan *başka* edatının Çuvaş Türkçesinde karşılığı olan *puşne*, isme +sĩr, +sĩr ekiyle bağlanmaktadır.

- *Çeçeksemsĩr puşne nikama ta kirlĩ mar epĩ, Romeo.*⁸⁶⁰ "Çiçeklerden **başka** da hiçkimseye ihtiyaç duymuyorum Romeo."
- *Kuşak řurisemsĩr puşne tata kam kalařĩr-ha telefonpa iki sehetre.*⁸⁰⁶ "Kedi yavrularından **başka** kim konuşsun telefonla gece yarısı saat ikide."

e. Türkiye Türkçesindeki "sonra" edatının Çuvaş Türkçesindeki karşılıklarından biri olan "hĩřřĩn" edatı, Çuvaşçada eksiz ya da ilgi durumu ekiyle isme bağlanırken Türkiye Türkçesinde {-dAn sonra} ayrılma durumu ekiyle bağlanmaktadır.

- *Romeopa Dcultta spektakl' hĩřřĩn.*⁸⁵³ "Romeo ve Juliet piyesinden sonra."

- *Çılayççen aptratnĭ hıŝŝĭn tin viŝertri ĩna Maruş.*⁹⁹ "Uzun süre ŝaŝırdıktan sonra soyundu ona Maruş."
- *Mĭnpe kaysan ŝvĭhrahine şutlakalasa tĭnĭ hıŝŝĭn tramvaypa kayas teriŝ.*⁴⁴⁴ "Neyle gitsek daha yakın olur diye dŝŝnŝp durduktan sonra tramvayla gidelim dediler."
- *Tatyuk vilnĭ hıŝŝĭn amĭŝĭ ĩna pĭr-ikĭ hut kĭna ŝĭhnĭççĭ.*¹⁴³ "Tatyuk öldükten sonra annesi onu sadece birkaç kez bağlamıştı."

İlgi durumu ile kullanımı:

- *şav ĩn hıŝŝĭn* "bundan sonra"
- *pĭrin hıŝŝĭn* "bizden sonra"

f. Türkiye Tŝrkçesinden istem olarak farklılaŝan bir başka edat ise "göre" edatıdır. Bu edat Türkiye Tŝrkçesinde isme, yŝnelme durumu ekiyle bağlanmaktadır. Çuvaş Tŝrkçesinde "göre" edatının karşılığı olan "*tĭrĭh*" ise isme bağlanırken yŝnelme durumu ekine gerek duymaksızın isme gelebilmektedir. Ancak burada hemen hatırlatalım ki "*tĭrĭh*" edatı Çuvaş Tŝrkçesinde ağırlıklı olarak "*boyunca*" anlamında kullanılmaktadır. Aşağıda verilen örneklerin aslında birer kalıp olduğu söyleyebilir.

- *anne kalanĭ tĭrĭh*⁴⁴³ "annemin sŝylediđine **göre**"⁶⁰
- *ŝĭnsem kalanĭ tĭrĭh*⁵²⁵ "insanların sŝylediđine **göre**"

g. Çuvaş Tŝrkçesinin edat gruplarında gŝzŝmŝze çarpan bir diğer farklılık ise "seren" yapısında karŝıma çıkmaktadır. Çuvaş Tŝrkçesinde adın sonuna gelerek

⁶⁰ Bu edat "kura" edatıyla karŝıtılmamalıdır. "tĭrĭh ve kura" semantik açından aynı iŝleve sahip olsa da istem açısından farklıdırlar. "pŝrĭnma pultaraymannine *kura*" "yaŝayamacađına **göre**"

son takı görevini gören bu yapı Türkiye Türkçesine sıfat tamlaması olarak aktarılmaktadır.

- *Unta şak kun şulsereneh Çıvaş halih'in palli işcah'in vil tıpri patinçe Muskav Çıvaşışem puştarınaşşı.*³⁸³ "Burada her yıl bu gün, Çuvaş halkının aydınlarının kabrinde Moskova Çuvaş'ları toplanırlar."
- *Kirkunneseren şumir lüşket Çıvaş şirne.*⁴⁸² "Her sonbahar yağmur sırsıklam eder Çuvaş ülkesini"
- *Kaşşeren, unççenhilleh, sayra hutra yal varrinçi kapmar kluba şürettim.*²⁷³ "Her gece, o zamana kadar olduğu gibi, seyrek köybaşındaki görkemli klübe yürürdüm."

Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında edatların görevleri ya da fonksiyonları açısından belirgin bir fark olmadığı yukarıda verilen örneklerle gösterilmiştir. Ancak, burada sadece bu iki lehçe için değil, diğer tüm Türk lehçeleri için geçerli olan bir durum ortaya çıkmaktadır. Farklılık, fonksiyon veya görevlerden ziyade kullanılan edatlardan ve bu edatların isim çekimindeki isteminden (valency) kaynaklanmaktadır.

4. 2. h. Bağlama Grubu

En az iki unsurunun bir bağlama edatıyla birbirine bağlanmasıyla oluşturulan kelime grubudur. Ergin bağlama grubunu, sıralama ve bağlama edatlarıyla yapılan kelime grubu olarak tanımladıktan sonra bağlama grubunun unsurlardan her birinin bir kelime ya da kelime grubu olduğunu belirtir (2009, 379).

Korkmaz bağlama grubunu, "Bağlaçlar ile birbirine bağlanmış ad veya ad soylu kelimelerin oluşturduğu kelime grubudur" şeklinde tanımlamıştır (2017, 85).

Karahan bağlama grubunu, bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana gelmesinden oluşan kelime grubu olarak tanımlamıştır (2018, 65).

Yukarıda verdiğimiz karakteristik tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, Türk gramerciliğinde bağlama grubunda, kullanılan farklı terimler dışında tanım ve işleyiş açısından farklı bir tanım ya da bakış açısı yoktur. Banguoğlu, bağlama grubu için *bağlam öbekleri* terimini, Şimşek ise *bağlaç öbekleri* terimini kullanmıştır.

I. Yapısı

isim unsuru + bağlama edatı + isim unsuru... = bağlama grubu

II. Özellikleri

Çuvaş Türkçesinde sıralama bağlaçları şunlardır:

1. Sıralama bağlaçları: *Tata* "ve, dahi", *tA* "da, de, ve"
2. Denkleştirme bağlaçları: *e /ye/* "ya da, veya"
3. Karşılaştırma bağlaçları: {*e...e*} "ya...ya", {*te... te*} "ya...ya", {*tA...tA*} "dA...dA", {*ni...ni*} "ne...ne"
4. Cümle başı bağlaçları:

Ançah "ancak", *şapah* "ancak", *yençen* "eğer", *eher* "eğer", *mñşin tesen* "çünkü", *ma tesen* "çünkü", *şitmennine* "üstelik", *urñhla kalasan* "yani; diğer bir ifadeyle", *eppin* "demek ki, öyleyse", *ten* "belki, galiba", *muş* "belki, galiba", *şet* "belki, muhtemelen", *attu* "yoksa", *unsññ* "aksi takdirde", *pallah* "tabii ki", *puteh* "sanki", *tñřissipe* "doğrusu", *çñnah* "gerçekten", *ara* "tabii ki", *kalñ* "sanki", *pññşñ* "sanki, görünüşe göre", *elle* "sanki, galiba", *tata*

"dahası", *şapla vara* "demek ki, şu hâlde", *man şutpa* "bence", *işmassa* "hiç değilse", *sımahran* "meselâ", *kalpır* "örneğin", *apla pulsan* "o halde, öyleyse", *şavınpa* "bu yüzden"

5. Sona gelen edatlar:

- a. İhtimal edatları: *pulî* "herhalde, galiba", *pul'* "galiba, herhalde", *pulas* "galiba", *pulmalla* "galiba", *-tîr* "herhalde"
- b. Şart edatları: *pulin te* "ise", *pulsan ta* "ise, ise de", *-tîk* "ise"
- c. Olumsuzlayıcı edatlar: *mar* "değil"
- d. Katılma edatları: *tA* "da, de", *vara*, *întî*, *tata*
- e. Ayrıştırma edatları: *ançah* "ancak", *kña* "yalnız, sadece", *şes* "sadece, yalnızca" (2009, 517).

a. Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bağlama grubunu oluşturan unsurlar arasında kalıcı bir ilişki söz konusu değildir. Bağlama edatlarıyla sağlanan ilişkiler geçicidir. ÇT.'de bağlama grubunu oluşturan unsurlar eşittir. Ana öge ve yardımcı öge ayrımı yoktur

- *Verukpa Anyuk*⁵² = "Veruk ve Vanyuk"
- *İşî ta kñak*²²⁰ = "sıcak ve mavi"
- *Dunyaşa e Manyaşa*⁷²⁸ = "Dunyaşa veya Manyaşa"
- *Halîhpa unñ çilhi huşşinçi hirîşühsem*⁵²⁵ = "halk ile onun dili arasındaki karşıtlıklar".
- *Attepe piççe*¹²¹ = "babam ve ağabeyim"
- *Nataşa şıvlîkuşîsempe konvert şine tinkerse pîhrî te tata hutîrah makîrma titîñçî*²⁶¹ "Nataşa yaşlı gözleriyle zarfa odaklandı ve daha sert ağlamaya başladı."

- *Anne hÿñ pallanĭ yenteşĭsem urlĭ çñvaş çilhi uğebnikne tupsa pama pulnççĭ mana, **ançah** un pek vırışla kĭneke paç şuk ikken.*³⁷⁴ "Annem, tanıdığı hemşehrileri aracılığıyla, Çuvaş dili ders kitabını bulup vermişti bana, ancak onun tamamıyla Rusçası olan bir kitap yokmuş."
- *Mĭnşĭn tesen vĭl sire yuratat'.*⁷⁶⁶ "Çünkü o sizi seviyor."
- *Eppin, şĭlñış yalta?*⁹⁵¹ "Demek ki kurtuluş köyde?"
- *Ten, tyhinçe kalaşat vĭl?*¹⁰⁵⁵ "Belki de uykusunda konuşuyor o"
- *Kaşseren yĭrkellĭ şivĭrman hĭr açaran nihĭşan ta şĭrşivşĭn usĭllĭ ta parhatarlĭ şın pulaymĭ attu. Vara trubkĭna huçĭ.*⁷⁴⁹ "Her gece düzenli uyumamış bir kız çocuğu, hiçbir zaman dünya için faydalı ve yetenekli bir insan olamayacak haydi dedi ve —ardından ahizeyi suratına kapattı."
- *Şinna vara mĭn şĭtmest? Şĭnkkana, sĭmahran? E hama? Tur pĭlet-i, yalanah tem şĭtmest eteme...*¹³⁶¹ "İnsana ne yetmez? Şinkka'ya, mesela? Ya da bana? Tanrı biliyor mu? Sürekli bir şeylerin yetmediğini insana..."
- *Ay, ara, esĭ çñahah ta tayĭla puşlanĭ-i vara? — teri.*⁹⁸⁰ "Ne! Sen gerçekten de uysallaşmaya mı başladın?» Dedi

b. Türkiye Türkçesinde, içinde ikiden fazla isim unsuru bulunan bir bağlama grubunda *ve* bağlama edatı, son iki isim unsurunun arasında yer alırken aynı durum Çuvaş Türkçesi için de geçerlidir.

- *vĭş-hĭrsĭr + tñvarlĭ + ta + asaplĭ*³⁸⁰ = "sonsuz, tuzlu ve azaplı"
- *şlĭ + ırĭ + hĭrĭ + ta + parhatarlĭ*⁷⁴⁹ = "akıllı, güzel, ateşli ve yetenekli"

c. Karahan, Türkiye Türkçesinde "ne... ne...", "hem... hem...", "da... ..da", "ister..., ister...", "ya... ya...", "gerek... gerek..." gibi bağlama edatlarıyla kurulan bir bağlama grubunda edatlar, isim unsurlarının başında veya sonunda bulunduğunu

belirtir (2018, 66). Bağlama grubunun bu özelliğinin Çuvaş Türkçesi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

- *Iratıva ta, tıttıme te, sivi-sivi şire te.*⁶³⁵ "ağrıyı da karanlığı da soğuk toprağı da"
- *Orancereyri pek ilem vara teatrta ta, kinora ta şuk.*⁸⁵⁷ "Portakal çiçeğindeki gibi güzellik tiyatrodada, sinemada da yok."
- *Vara vıl pükle vilımpe vilnine ye vilme pularassa yar uşşın ĩlansa ilet ĩp epı...*⁵⁷⁵ "ya düpedüz ölümle öldüğünü **ya da** intihar ettiğini apaçık anlıyorum."
- *Ni malta, ni kayra ni aykkisençe nim ĩn kurımarı.*⁶¹ "Ne önde, ne arkada, ne de kenarda bir şey göründü."
- *Pileş ayınçe te, şimirt işinçe te şuk.*¹²³² "Üvez ağacı altında **da** kiraz ağacının yanında **da** yoktu."
- *Puşra temle asar-piser iratu. Puşra şeş te mar, kıkırta ta, çirere te.*⁶⁰⁸ "Başında öyle şiddetli bir ağrı var ki başında değış sadece göğsünde ve kalbinde de."

d. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de bu grupta isim unsurları kelime grubu olabilir.

- *Hutaşne kivı kurka ta şuratman şır ulmi çirkese çikri.*¹⁸³ "Heybesine, eski bir kepçe ve soyulmamış patates koydu." (isim unsurları: sıfat tamlaması)
- *Çıvaş halı ĩn payanhi kunıpe pulaslıı.*⁵⁵³ "Çuvaş halkının bugünkü hâli ve geleceğı" (isim unsurları: isim tamlaması)

⁶¹ Aktardığımız metinde bu formda bir bağlaç olmadığı için yalnızca bu örnek, Oğuzhan Durmuş'un tezinden alınmıştır (Durmuş 2009:512).

- *ĩĩ ta tũlek ŗullahi kaŗ*⁹⁰ "sıcak ve sakin yaz akŗamı" (isim unsuru: sifāt tamlaması)
- *Çĩhsem çĩ asaplĩ ta yivĩr ŗĩpallĩ çunsem.*⁹⁰⁸ "Tavuklar, en dertli ve bahtsız hayvanlar." (isim unusu: sifāt tamlaması)

III. Değerlendirme

Her iki lehçede de bağlama grubu, *isim + bağlama edatı + isim* diziliŗindedir. İki lehçe arasında bağlama grubu arasında, yapı ve iŗleyiŗ bakımından bũyũk farklılıklar olmamasına karŗın bazı farklı kullanımlar da gũze çarpmaktadır. Bağlama grubunda Çuvaŗ Tũrkçesi ile Tũrkiye Tũrkçesi arasında aŗaęıdaki belirttiğimiz ȳrnelerden de anlaŗılacaęı üzere yapıdan ziyade kullanılan bağlama edatlarında farklılıklar vardır.

Konuyla ilgili Ersoy, burada ortaya çıkan farklılığın bağlama edatlarından ortaya çıktığını belirtmiŗtir (2015, 22). Bağlama grubunda ortaya çıkan kimi farklılıklar ŗu ŗekildedir:

a. Bağlama kategorisinde belirgin farklılıklardan birisi /ta/ bağlama edatında karŗımıza çıkmaktadır. Bu bağlama edatı Tũrkiye Tũrkçesinde bağlamna gũre hem /ve/ hem /da/ iŗlevi gũrebilmektedir. Tũrkiye Tũrkçesinde bu iŗlev iki bağlaçla sağlanırken Çuvaŗ Tũrkçesinde tek bağlaçla sağlanmaktadır.

- *Ançah niyeple te hĩrama ŗeŗ pĩrahaymarĩm: hama ta surĩh e taka tusa hurasran.*³²⁷ "Ancak hiçbir ŗekilde içindeki korkuyu atamadım: Beni de koyun ya da koça çevireceğinden." (Burada /de/ bağlacı gũrevinde).
- *tĩvarlĩ ta asaplĩ ŗivsence*³⁸⁰ "tuzlu ve azaplı sularda" (ve bağlacı gũrevinde)

b. Çuvaş Türkçesinde /ta/ ile aynı işlevde kullanılan, araç-birliklik durumu eki de işlek olarak bağlama görevinde kullanılabilir.

- *Şekspirin Romeopa Dculettine payan akı ikkımış hut vıyarış intı Şupaşkarta.*⁷²⁴ "Şekspir'in Romeo ve Juliet'ini bugün ikinci kez oynadılar Supaşkar'da."
- *Attepe piççe*¹²¹ = "babam ve ağabeyim"
- *Valyukkapa Kiterin*^(S29) = Valyukka ve Kiterin

c. Bağlama grubunda, iki lehçe arasındaki belirgin farklılıklardan bir tanesi de Türkiye Türkçesinde sayı grubu olarak incelenen grubun, Çuvaş Türkçesinde araya [tA] bağlacı olarak bağlama grubu kategorisine girmesidir. Örneğin, TT. bin dokuz yüz doksan beş > ÇT. pın **te** tihırşır tihırvun pillikmiş

Bağlama grubunda, her iki lehçe arasında fonksiyon ve kullanım açısından aktardığımız metinden tespit edebildiğimiz örneklerde büyük bir paralellik olduğu göze çarpmaktadır. Yukarıda da zikredildiği gibi asıl farklılık, kullanılan bağlaçlar ve bu bağlaçların farklı fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır.

4. 2. i. Unvan Grubu

Türkiye Türkçesinde, bir şahıs ismi ve unvan ya da bir şahıs isminin ardından getirilen akrabalık terimleriyle oluşturulan kelime gruplarıdır. Yani, bir şahıs isminin ardından hanım, bey, teyze, hala, amca, kardeş gibi akrabalık isimlerinin ya da bir unvanın gelmesiyle oluşmaktadır. Gramercilerimizce *san grubu*, *sana öbeği* olarak da adlandırılır. Burada belirtilmesi gereken önemli hususlardan birisi şudur ki, Haydar Ediskun ve Tahir Nejat Gencan, çalışmalarında, unvan grubu olarak adlandırılan kelime grubunu sıfat tamlaması başlığı altında incelemişlerdir (Gencan

2001, 206, Ediskun 1999, 145). Bir diğer farklı yaklaşım ise Günay Karaağaç'a aittir. Yazar, unvan grubunu "özel ad öbeği" başlığı altında incelemiştir (2009, 168). Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de unvan gruplarına sıklıkla rastlanmaktadır.

I. Yapısı

(ana öge) şahıs ismi + (yardımcı öge) unvan veya akrabalık ismi = unvan grubu

Unvan grubunun dizilişi, Türkçenin ana unsuru sonda bulundurma özelliğine aykırıdır.

- Pavıl piççe⁵ "Pavıl ağabey", Mikula muçi⁴³ "Mikula amca", Vittali piçu²²⁶ "Vittali teyze", Roza aku¹⁰³⁸ "Roza abla" Nattaş aku²⁵⁸ "Nattaş abla"

II. Özellikleri

Unvan grupları, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaşçanın söz diziminde de isim görevi yapmaktadır. Vurgu, isim unsuru üzerindedir. Aynı zamanda öbeği oluşturan ögeler, herhangi bir çekim eki almadan birleşmektedir. Unvan grubunun bir başka özelliği ise şahıs isminin yani ana unsurun aynı zamanda bir birleşik isim öbeği olabileceğidir.

- *Mñ çuhlĭ halĭh pĭtrĭ ku vĭřša pula, tet Pavĭl piççe.*¹⁰ "Ne kadar çok insan bu savaş yüzünden can verdi, dedi **Pavıl Ağabey.**"

- *Mikula muçi arşın açasene: «Nukkı, Orelsem, ut hıvalama kayır», — tetçi.*⁴³ "**Mikula amca** erkek çocuklara: «Nukki, Orel'lere atları gözetlemeye gidin — derdi."
- *Roza aku çınmest.*¹⁰⁴⁰ "**Roza abla** cevap vermiyor"
- *Nattaş aku, sire valli şru parsa yaçış.*²⁵⁸ "**Nattaş abla**, sizin adınıza mektup getirdiler."
- *Naştuk appa, api kilsen kala, epı rayona kayatıp.*¹⁹⁸ "**Naştuk abla**, annem gelince söylersin, ben rayona gidiyorum "

III. Değerlendirme

Unvan grubuyla ilgili Ersoy, bir şahıs ismiyle bir unvan ya da akrabalık isminden kurulan unvan gruplarının lehçelerde genellikle aynı olduğunu belirtir ve zaman zaman Rusçanın etkisiyle farklı durumların ortaya çıkabildiğini söyler (2015,22).

Yukarıda Feyzi Ersoy'un bahsettiği unvan grubundaki Rusça etkisi, akrabalık ya da unvanın normal ismin önüne geçmesi şeklinde olmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu yapılar birleşik isim olarak kabul edilmektedir. Bu durum diğer lehçeler içinde geçerli olacaktır ki Habibe Yazıcı Ersoy, Başkurt Türkçesinde unvan grubuyla ilgili olarak, *Öğretmen Kiselev* örneğini vermiştir (2011,85). Başkurt Türkçesinde kimi durumlarda ise, unvan grubu olarak karşılaşılan bazı yapılar, Türkiye Türkçesinde olmadığı için sıfat tamlaması şeklinde kullanılmaktadır. Örneğin: Geynislam gaynatayzın gızı "*kayınbaba Geynislam'ın kızı*", Hebir batır "*kahraman Batur*" (2011,85).

Bizim Türkiye Türkçesine aktardığımız metinde, yeterli örnekler bulunmadığı yukarıda sıralayabildiğimiz örnekleri vermekle yetiniyoruz. Ancak zikredildiği üzere,

Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi arasında unvan gruplarında söz dizimsel ve yapı olarak, zaman zaman Rusçanın etkisi istisna olmak üzere, fark yoktur. Yani, "şahıs ismi + unvan, akrabalık ismi" yapısı her iki lehçede de korunmuştur. Asıl belirgin fark, dillerin akraba olduklarını ıspatlamak için de bir kriter olarak kullanılan akraba isimleri ve unvanlardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

4. 2. j. Birleşik İsim Grubu

Bir nesneyi karşılamak üzere en az iki ismin yan yana gelmesiyle oluşan birleşik isim gruplarını, Ergin, bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubu olarak tanımlamıştır. Ardından, tanımlı biraz daha detaylandırarak bir nesnenin çok defa tek tek de adı olan isimlerin, o nesneyi karşılamak üzere aynı nesneye beraber ad olmak için doğrudan doğruya, eksiz olarak yan yana gelmesiyle oluşan bir grup olduğunu belirtmiştir (2009, 385).

Karahan, "Bir şahsa özel ad olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğu" şeklinde tanımlamıştır (2017, 69).

I. Yapısı

isim + isim = birleşik isim grubu

- *Gennadiy + Andreyç*¹³²⁸ = Gennadi Andreyç
- *Vaşli + Mihalç*²⁴⁸ = Vaşli Mihalç

II. Özellikleri

Birleşik isim grubu, Çuvaş Türkçesinde de en az iki ismin birleşmesinden ve bu isimlerin birbirine eksiz bağlanmasından oluşmaktadır. Unsurların arasında tabi olan tabi olmayan ilişkisi yoktur. Söz dizimsel açıdan birleşik isim grubu, Türkiye

Türkçesinde olduğu gibi isim görevi yapmaktadır. Bu grup özel isimler için kullanılmaktadır. Cins ismi için ise birleşik isim grubu kullanılmamaktadır.

- *Sısna šurisem kašihsa kaysa šuhirnipe vřansa kayrř Gennadi Andreyç.*¹²⁵⁴ "Domuz yavrularının canları çıkarcasına inlemeleriyle uyandı Gennadi Andreyç.
- *Vašli Mihalç, tupřkne ušma tıçř te uštarmarış.*²⁴⁸ "Babası, **Vaşli Mihalç**, tabutunu açmaya çalıştı ancak açtırmadılar."
- *The Eagles, tahšanhi Hotel California yurř yanşrat' barta.*³⁷⁷ "The Eagles'ın, çok eski **Hotel California** şarkısı çalıyor barda."
- *Piter Dering, yalta vř hal'. Švř šřsa purřmat'.*⁹⁵⁰ "**Piter Dering**, Köyde o şimdi. Şiir yazarak yaşıyor."
- *Mihal Mihalç payan işne pşahrş.*¹¹²⁶ "Mihal Mihalç bugün içmeyi bıraktı."
- *Av šavřnta, piňsakřň šalti kişyinçe, hura bloknot pulma kirlř. «S» sas papli tılne uş ta Salli Ohter telefonne tup.*⁹¹⁴ "İşte şurada, ceketimin iç tarafındaki cebinde kara bir defter olması gerek. «S» harfinin olduğu bölümü aç ve Salli Ohter'in telefonunu bul."

III. Değerlendirme

Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesi birleşik isim grubunda aynı işleyiş ve fonksiyon açısından benzer özellikler göstermektedir. Bu açıdan, iki lehçe arasında bir fark yoktur. Her iki lehçede de vurgu son isim üzerindedir.

4. 2. k. Ünlem Grubu

Tek başlarına anlamları olmayan ancak sevinç, hüznün, şaşkınlık, acıma, utanma gibi duyguları ifade eden ünlemlerle bir isimden oluşan gruptur. Karahan, bu grubu, "Bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubudur" şeklinde tanımlamıştır (2017, 70).

I. Yapısı

ünlem + isim unsuru= ünlem grubu

- *Eh Tolik!*¹²¹⁸ (/eh/ ünlemi, üzüntü ya da neşe durumlarında kullanılmaktadır).
- *Ay-ay-ay, mňtarň purniři!*¹²⁷² (/ay-ay/ ünlemi şaşırma anlamında kullanılmaktadır).
- *İ-i şuyttan çippisem!*¹²⁵⁵ (/i-i/ ünlemi olması istenmeyen durumlarda kullanılır).

II. Özellikleri

1. His ve duygu ifade eden ünlemler:

/ih/ acıma, kızma, /ay/ üzüntü, şaşırma, /ay-ay/ şaşırma, ürkme, /ay-i/ acıma, /ay-tur-tur / acıma, şaşırma, /ay- turuh/ acıma, şaşırma, /ay-uy/ şaşırma, kızma, /ay-yay/ kınama, beğenme, /ak tamaşa/ şaşırma, /alla/ şaşırma, /an kalaş/ kızma, /an tiv/ engelleme, kızma, /appay/ şaşırma ürkme, /ah/ üzüntü, şaşırma, /ah tınçe/ şaşırma, /ah-turı/ şaşırma, /vay-vay/ şaşırma, /nu/ ısrar, isteme, /o/ şaşırma, /oy-oy/ şaşırma, /oh/ yorgunluk, /ts-s-s/ kızma, /tupata/ pişman olma, turı /şaşırma/, urra /sevinme/, /uf/ yorgunluk, uh /şaşırma/, fu /kızma/, /fü-u-u/ beğenmeme,

/hĩ/ şaşırma, /ha/ şaşırma, /çim-ha/ kızma, /şel/ acıma, /ih/ üzülme, /ey/ neşe, şaşırma, /ekkey/ üzülme, /e-e/ hatırlatma

2. Kabul veya ret ifade eden ünlemler:

/şapla/ evet, tamam, /yurat'/ tamam, /şuk/ yok, yurĩ /tamam/

3. Soru, hitap, seslenme ve gösterme ifade eden ünlemler:

/e/ e, /ey/ ey, i /ey/, /ayta/ haydi, atya /haydi/, /aytĩr/ haydiyin, /at'ĩr/ haydiyin, /nivuşlı/ acaba, /elle/ acaba, yoksa, /akĩ/ işte, /ak/ işte, /avĩ/ işte, /av/ işte, /vĩt/ işte, /vĩn/ işte.

a. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de ünlem grubu, her iki öge herhangi bir ek almadan kurulur. Aynı zamanda ünlem isim unsurundan önce gelmektedir.

- *eh / açam*¹⁰⁹⁹ = "ah çocuğum"
- *e / hĩr aç*⁹⁴ "Hey kız çocuğu" "/e/ Çuvaş Türkçesinde şaşırma ifade eder."
- *Manpa pıma kĩmlu şuk-i san? Atya manpa, irĩklĩ purnişpa purĩnĩpĩr pĩrle.*³⁴⁰ "Benimle gelmeye gönlün yok mu senin? Haydi! Benimle gel, özgür bir hayat yaşayacağız birlikte."
- *E-ey, tıver mar vışene, çikeşsene, tet te muçi Vanyuk pĩnĩsa utat'.*⁵⁰ "Hey hey! Vurma kırlangıçlara, diyordu Mikula amca, Vanyuk da kaçıyordu."
- *O-o, Bob, şĩnkĩravlasa il-ha hĩvĩn şepiş sassupa, — huşrĩ ĩna Nik.*⁹¹³ "Hey Bob, arasana diye ince sesiyle emretti ona Nik. "

- *Ey, Vera, mĩn tusa tĩratĩr kunta? — ıytrĩ vĩl pĩlhançĩk ta ayĩplĩ sasĩpa.*⁶¹⁶
"Hey Vera! Ne yapıyorsunuz burada? — diye sordu endişeli ve suçlu sesiyle."
- *Ten, epĩ te puş hurĩn fronta. Esĩ vara man annene an pĩrah, yurat'-i? Terĩ sasartĩk Vanyuk.*¹⁵¹ "Belki, ben de cepheye baş koyacağım. Sen annemi bırakma tamam mı? Dedi aniden Vanyuk."
- *Ey starik mişe hut larnĩes?*⁹³⁷ "**Hey ihtiyar** ne kadar yattın sen?"
- **Atya!** Şupaşkara kuşsa kayatpır.¹²⁸⁹ "Haydi, Şupaşkar'a taşıyoruz."
- *Ey Tolik, kil kunta!*¹⁰⁵³ "**Hey Tolik**, gel buraya"

b. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de bu gruptaki isim unsuru bir kelime grubu olabilir.

- *ey / mĩntarĩn açi!*¹¹⁹¹ "*ey zavallının çocuğu*" (isim unsuru: isim tamlaması)
- *eh / pĩçĩk Tolik*¹²¹⁵ "*eh küçük Tolik*" (isim unsuru: sıfat tamlaması)

III. Değerlendirme

Yukarıda da bahsedildiği üzere ünlem gruplarında yapı bakımından ve sözdizimsel açıdan herhangi bir fark bulunmamaktadır. Yani, her iki lehçede *ünlem* + *isim* unsuru yapısını korumaktadır. Asıl fark, kelime varlığındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

4. 2. 1. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanan ve bir niceliğin sayısını, adetini, ölçüsünü belirlemek üzere sıralanan sayı isimleridir. Karahan sayı grubunu kısaca, "Basamak

sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur" şeklinde tanımlamıştır 2018, 72).

Çuvaş Türkçesinde sayı adlarının Genel Türkçeye denk olduğu bilinmektedir. Durmuş, sayıların temel kelimeler olmaları nedeniyle karşılaştırmalı fonetik incelemelerinde de karakteristik özellikler göstermeleri bakımından sık sık başvurulan verilerden olduğunu belirtmiştir (2009, 199).

I. Yapısı

sayı + sayı + ... = sayı grubu

II. Özellikleri:

a. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de gruptaki sayı isimlerinin dizilişi basamak sistemine göredir. Sayılar sondan başa doğru büyür. Küçük sayı sonda bulunur. Sayı isimleri eksiz birleşir ve sayı isimleri bazı istinalar dışında ayrı yazılır

- *Vun ŝiççi*⁹³¹ "on yedi", *ŝrĩm sakkĩr*⁹³² "yirmi sekiz", *vun pĩr*⁵⁴⁸ "on bir", *vun viŝŝi*²⁵³ "on üç"

b. Çuvaş Türkçesinde de kelime grubu hâlindeki sayılar, sıfat tamlaması veya sayı grubu kuruluşundadır. Genellikle ana sayılar sıfat tamlaması, ara sayılar sayı grubudur.

- *alĩ pin*³⁷¹ "elli bin", *tĩvat-ŝĩr* "dört yüz" *ikĩ pin* "iki bin" (sıfat tamlaması)
- *Vun ŝiççi*⁹³¹ "on yedi", *ŝrĩm sakkĩr*⁸²⁷ "yirmi sekiz", *vun pĩr*⁵⁴⁸ "on bir" *ŝrĩm ultĩ*⁷²² "yirmi altı" (sayı grubu)

c. Sayı grubu, Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesine paralel olarak söz dizimi içinde isim ve sıfat görevi yapmaktadır.

- *Yalti şîr kilten şîr itla arşın tuhsa kayrî te, kayalla **vun vişşîn tavrñçîş**...*²⁵³ "Köydeki yüz evden yüzden fazla erkek çıkıp gitti ve geriye sadece **on üçü** döndüler. (isim)
- *Man hvatter şapah ta **şîrîm sakkîrmîş hutra**.*⁸²⁷ "Benim dairem ne var ki **yirmi sekizinci katta**" (sıfat)
- *Uramsem puşansa pıratçîş întî, **vun pîr şîtetçî**.*⁵⁴⁸ "Sokaklar tenhalaşyordu şimdi, saat **on bire** geliyordu". (isim)
- *Taksişîñ tületîr-i, **vun vişî dollar**?*⁹¹⁸ "Taksi için **on üç dolar** öder misiniz?" (sıfat)
- *Bob, humhansa, alîk patne çupsa kayrî. Samantranah **ikî şepîş hîrpe tavrñçî**.*⁹⁸⁶ "Bob, heyecanlanarak kapının yanına koştu. Bir anda **iki nazik** kızla döndü." (sıfat)

III. Değerlendirme

Sayı grubunun yapısı her iki lehçede de aynı özellikler göstermektedir. İki lehçede sayı bildiren sözcükler küçük ses farklılıkları dışında aynıdır. Örneğin, TT. bir > ÇT. pîr, TT. iki > ÇT. ikkî.

Feyzi Ersoy, Orhun Türkçesindeki kullanımlar dışında aslında Türkçenin genelinde sayı gruplarında belirgin bir farklılık görünmediğini belirtir (2015, 22).

Emine Yılmaz, *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji* adlı çalışmasında Çuvaşçadaki sayıların tümünün Türkçe kökenli olduğunu ve Genel Türkçe karşılıklarıyla birleştiğini belirtir (2002, 53).

a. Çuvaş Türkçesinin de sayı sistemi Türkiye Türkçesinininki gibi onluk (desimal) sisteme sahiptir. Ancak Çuvaşçada sayı adları kategorisinde karşımıza çıkan en büyük farklardan birisi sayıların uzun ve kısa biçimlerinin oluşudur⁶². Sayı adlarının kısa biçimleri sıfat tamlamaları ve sayı grubu yapılarında kullanılırken uzun biçimleri sayı adları olarak görev yaptığında kullanılır. Örneğin;

*ikī šepiš hīr*⁹⁸⁷ = "iki zarif kız"

Yukarıda verilen örnekte iki rakamı sıfat olarak kullanılınsaydı, yani isim işlevinde kullanılınsaydı **ikkī** şeklindeki uzun biçimiyle yazılacaktı.

b. Çuvaş Türkçesinin sayı grubunun istisnalarından birisi de, 11-19, 80-90, 200-900 arası sayılar hem birleşik hem ayrı yazılabilmektedir: "12" vunikī/vun ikī, "90" tīhīr vunnī / tīhīrvunnī" Bunun dışındaki sayılar yalnızca ayrı olarak yazılırlar.

c. Bir diğer önemli fark ise, "milyon" ve "bin" sayı adlarından sonra herhangi bir sayı grubu olması durumunda araya [ta] , [te] bağlama edatının girmesidir. Binden küçük sayılarda ise /te/ bağlama edatı yalnızca 100-200 arasında kullanılır.

- (1823) *Pin te sak īr šīr šīrīm v īš*
- (1675) *Pin te ult šīr šīçī pillik*
- (2300749) *Īk ī million ta v īš šīr pin te šīçī šīr hīr ih tīhīr*⁶³
- "105" *šīr te pillik*, "163" *šīr te ultī viš*.

⁶² Rakamların uzun ve kısa biçimleri şu şekildedir: pīr/pīre (bir), ik, ikī/ikkī (iki), višī, viš/ viššī (üç), tīvatī, tīvat/tīvatta (dört), pillik/pīllik (beş), ultī, ult/ ultī (altı), šīçī, šīç/šīççī (yedi), sakīr/sakkīr (sekiz), tīhīr/tīhhīr (dokuz), vunnī,vun/vunnī (on).

⁶³ Aktardığımız metinde bu tür örnekler mevcut olmadığı için ve aynı zamanda atlanamayacak kadar önemli olması dolayısıyla sayıları herhangi bir örnek olarak vermeyi tercih ettik.

Bu farklı kullanımla ilgili Ersoy, Türkiye Türçesinde sayı grubu olan bu örneklerin, Leylâ Karahan'ın Türkçede Söz Dizimi adlı kitabındaki *bağlama grubu*⁶⁴ esas alındığında, sayı grubuna değil *bağlama grubuna* girdiğini belirtir (2017, 445).

d. Son olarak, 200, 300, 400, 500, 900 sayıları ikî şîr, vişî şîr, tıvatî şîr şeklinde yazılmazlar, ik şîr veya ikşîr, viş şîr veya vişşîr şeklinde yazılır.

Yukarıda sıraladığımız maddelerden anlaşılacağı üzere, sayı öbeklerinin yapısı, işleyişi ve fonksiyonu her iki lehçede de aynıdır. İki lehçe arasındaki farklılık, sayı bildiren sözcüklerdeki fonemik değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

4. 2. m. Birleşik Fiil

Bir yardımcı fiil ve bir ismin ya da bir ana fiil ile bir yardımcı fiilin birleşiminden oluşan kelime grubudur. Birleşik fiil kategorisi, araştırmacıların tam olarak fikir birliği sağlayamadığı alanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşik fiil konusunda görüş ayrılığının yaşandığı nokta, hangi söz dizisinin birleşik fiil kabul edileceği noktasıdır.

isim + yardımcı fiil (yemek yap-, tedirgin ol-,) ve fiil + yardımcı fiil (yapadır-, bırakıver-) kuruluşundaki birleşik fiiller, dilcilerin hemen hepsi tarafından birleşik fiil olarak kabul edilir. Birleşik fiil grubunda, görüş ayrılığının yaşandığı nokta ise "anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller" kategorisinde karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin, *ipe un ser-, gözden düş-, göze gir-* vb. şeklindeki anlamca deyimleşmiş fiiller. Bazı dilciler, bu tür kalıplaşmış ifadeleri birleşik fiil olarak

⁶⁴ Leylâ Karahan'ın Türkçede Söz Dizimi adlı kitabındaki Bağlama grubu için tezimizin "8. Bağlama Grubu" kısmına bakılabilir.

kabul etmemekteyken bazı araştırmacılar da birleşik fiil grubu içinde değerlendirmektedir.

Ergin birleşik fiil grubunu, "Birleşik fiil, bir yardımcı fiile bir ismin veya bir ismin veya bir fiil şeklinin oluşturduğu grup olarak nitelendirmiştir. Tanımın ardından isim veya fiil unsurun önce, yardımcı fiilin sonra getirildiğini söyler. Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiillerin iki gruba ayrılabilceğini belirtir. Daha sonra bu iki çeşit birleşik fiilin yardımcı fiillerinin de ayrı ayrı olduğunu söyler (2009, 386). Korkmaz'dan farklı olarak anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiileri kabul etmez.

Korkmaz birleşik fiilleri, yapı bakımından, bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir şeklinde tanımlamıştır. Ardından, birleşik fiileri, taşıdıkları birbirinden ayrı yapı ve anlam özelliklerine göre kendi içinde dört alt sınıf içinde incelemiştir: 1. Bir ad ya da sıfat ile *et-*, *ol-* yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak kullanılan *bul-*, *bulun-*, *buyur-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-* fiillerinin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiiler, 2. *Karmaşık fiiller* olarak adlandırılan birleşik fiillerdir. Sıfat-fiillerin *-ol* yardımcı fiilleriyle oluşmalarından meydana gelmiştir. 3. İki fiilin birleşmesinden oluşan ve birinci fiilin zarf-fiil kurulumunda olan gruptur. 4. Anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller" şeklinde sınıflandırmıştır (2017, 199-201).

Karahan birleşik fiil grubunu, "Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğu olarak tanımladıktan sonra, bu işlevlerinden dolayı birleşik fiillerin, "*bir hareketi karşılayan birleşik fiiller*" ve "*bir*

hareketi tasvir eden birleşik fiiller" olmak üzere iki grupta incelenebileceğini belirtmiştir (2018, 73).

Çuvaşçanın birleşik fiil grubu üzerinde detaylı araştırma yapan Pavlov, "Hutli Glagolsem" başlığı altında, Çuvaşçanın birleşik fiillerini temel olarak iki ana başlık altında incelemiştir.

I. İşin Akşını Gösterenler

- a. İşin yukarıdan aşağı doğru gerçekleştiğini gösterenler
- b. İşin aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştiğini gösterenler
- c. İşin, dışarı doğru gerçekleştiğini gösterenler
- d. İşin herhangi bir kimseye ya da herhangi bir şeye doğru gittiğini gösterenler
- e. İşin bir şekilde içeriye doğru yapıldığını gösterenler
- f. İşin çevrede geçtiğini belirtenler
- g. İşin kim için yapıldığını gösterenler

II. İşin Dönemini, Süresini, Miktarını Gösterenler

- a. İşin başlangıcını gösterenler
- b. İşin güçlendiği anı gösterenler
- c. İşin uzadığını gösterenler
- d. İşin yapıldığını ve engellendiğini gösterenler (2017, 380,382)

Biz, birleşik fiil grubunda, yalnızca Türkiye Türkçesinde genel olarak kabul gören (isim + yardımcı fiil) ve (fiil + yardımcı fiil) kuruluşundaki birleşik kelime gruplarını esas aldık.

1. İsim + yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiil grubu

Bir isim ve yardımcı fiilin birleşiminden oluşur. Bu kelime grubunu oluşturan unsurlar ayrı yazılır. Birleşik fiilin isim unsuru bir kelime grubu da olabilir.

I. Yapısı

- *şuk + pul*⁷ "yok ol-"
- *asa + il*⁴⁶ "hatırla-"
- *Yñan piççene vşşıççeneh predsdatele suylanıççi*⁶¹ "Çiftliğin beyi savaş başlayana kadar **başkan seçilmişti**."
- *Asar-piser şil tuhrı, yurpa şumır şuma puşları*² "Şiddetli bir rüzgâr çıktı, karla karışık yağmur **yağmaya başladı**."
- *Stena tırñ şutı kiltisem çupa puşlarış*¹²⁴⁹ "Duvarda ışık demetleri zıplamaya başladılar."
- *Vanyuk'a tatah işterçi te Maruş kīmen şırten, sasartık, çuptıva puşları*⁸⁴ "Vanyuk'a biraz daha içirdikten sonra Maruş, ansızın onu öpmeye başladı."
- *Pır-iki şul kayallahi puşa kilçi*⁸⁹ "Bir iki yıl öncesi aklına geldi."
- *Şav vññrah tata, şav pırremiş samantrah, ñlanmalla marla kñvışe puşlarıñ epı ña şumri hırı şumne*³⁹² "İlk göz teması kurduğumuz anda, onun yanındaki kız anlamsızca kıskanmaya başladım."
- *Nihşan kaşarıñmi pışik yñışsem tuşa huni vñ*⁵²⁵ "Hiçbir zaman affedilmeyecek büyük hatalar yapmış."

- *Tittimren hırat' teni vıl vıııttıvat' teni mar-ha.*¹²⁶⁷ "Karanlıktan korkuyor demek, o, hırsızlık yapıyor demek değildir."
- *Pulinççi manın ıslı, çiper pırtın-pır şınnım, mana yurattırççi vıl, epı te vara ma şeş.*⁵⁰⁰ "Ben akıllı, güzel, eşsiz bir **insan** olsaydım, beni severdi o, ben de sadece onu, yalnızca bir onu severdim."
- *Çıvaş şınnisem üsse-tıreklense pınışın, çap ılınışın çun-çıreren savmat' vıl.*⁴⁸⁰ "Çuvaş insanları gelişip kuvvetlendiği için, **şöhret** olduğu için canı gönülden sevinirdi."
- *Man sanın pulas kilet, sanpa şvıh-şvıh pulas kilet.*³¹⁷ "Ben, senin olmak istiyorum, seninle çok yakın olmak istiyorum (dediğini iştirken), hissediyorum arkamda o.."

II. Özellikleri

Türkiye Türkçesinde bilindiği üzere, tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında aslı şekillerini koruyamayan (ses olayı olarak ünsüz türemesi olması) bazı isimler, yardımcı fiile bitişik yazılır.

- sabret- (sabr>sabır), hisset- (hiss>his), affet- (afv>af), zannet- (zann>zan) (2018:74).

Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak yukarıda zikredilen ve büyük bir çoğunluğu Arapçadan alınan kelimelerde başka ifadeler ve kavramlar ya da göstergeler kullanıldığı için Türkiye Türkçesindeki gibi arada herhangi bir ses olayının olmamasının yanı sıra bu tür kullanımlarda yardımcı bir fiile de ihtiyaç duyulmadığını tespit ettik.

- *kaşar, kaşır,şirlah*, "affet-", *tüs, çř*, "sabret-" *hıpaşla-, çuhla-*, "hisset" *pulş-* "yardım et-" *çşn-* "davet et-", *taşlama* "dans et-", *huş-* "emir et-" *yşın-* "kabul et-" *şuhat* "kayıp et-", *tşş-* "gayret et-", *üsşil-* "sarhoş ol-", *ükşn-*"pişman ol-"

Çuvaş Türkçesinde, isim + fiil yapısındaki birleşik fiillerin isim unsuru, bir sıfat-fiil olabilir. Çuvaşçada bu yapı *pul-* "olmak" yardımcı fiiliyle kullanılıp niyet ifade eden bir durumu ya da hareketi karşılayan birleşik fiiller oluşturmaktadır.

- *Ereh işme tütınman pulsan, ten, ilse te kaymastçış.*⁶³ "İçki içmeye **başlamamış** olsaydı, belki de, alıp gitmezdi." "
- *Şavın çuhli kuraymi pulsa pıratş.*⁶⁸⁹ "O kadarına dayanamayacak olup uzaklaşıyorum."
- *Epı nimıy te pılmestş. Çinternı tık kayas pulat' teri.*¹¹⁸ "Ben hiçbir şey bilmiyorum, askere çağrılanların yavaş yavaş gitmesi gerekiyor."
- *Ançah, ıytas-tıvas pulsan, epı, pallah vıl ıytnine yıtah purnışlanı pulıttım.*³⁵⁴ "Ancak, isteyecek olsaydı, ben, elbette ki o istediğini yerine eksiksiz getirecektim."
- *Man sanın pulas kilet.*³¹⁷ "Ben senin olmak istiyorum"
- *Manın kışkırsa makıras kilse kayrı.*⁴¹¹ "Benim bağırarak ağlayasım geldi."

Çuvaş Türkçesinde, isim + fiil yapısındaki birleşik fiillerin isim unsurları kelime grubu olabilir.

- *Sasartık çırılını pek pulçı.*²¹⁶ "Aniden **canlanır gibi oldu**" (*isim unsuru: edat grubu*)

- *Arşuri şuri pulas kilmest.*²⁸⁵ "Ben arşuri yavrusu olmak istemiyordum."
(*isim unsuru: isim tamlaması*)
- *Sanpa şivih-şivih pulas kilet.*³¹⁷ "Seninle çok yakın olmak istiyorum"
(*isim unsuru: tekrar grubu*).

2. Asıl fiil + yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiil grubu

Bir zarf-fiil unsuru taşıyan asıl fiille bir tasvir görevindeki yardımcı fiilin birleşiminden oluşan bu grup Çuvaş Türkçesinde çok zengin bir kullanım alanına sahiptir. Yardımcı fiiller, çoğunlukla ana fiil ile birleştiğinde gerçek anlamını yitirir ve soyut anlamlar kazanır. Yardımcı fiiller, ana fiilin zarf-fiil eki almış keliyle birleşip onu yeterlilik, ihtimal, tezlik gibi çeşitli yönlerden tamamlamaktadır. Bu tür fiillere, tasvir fiili denir.

Konuyla ilgili Ersoy, Birleşik fiil gruplarında lehçelerdeki yapılar aynı olmakla birlikte kullanılan zarf-fiil eklerinde farklılıklar görüldüğünü ve Çuvaşçanın bu grup açısından çok zengin olduğu belirtmiştir (2015, 22). Bu kategoride ortaya çıkan başlıca farklılık, tasvir fiillerde kullanılan zarf-fiil ekinden kaynaklanmaktadır.

Çuvaş Türkçesinde tasvir fiillerinin asıl fiille bağlantısı büyük ölçüde Genel Türkçe {-Xp} biçiminin dengi olan {-sA}, kısmen de {-A} zarf fiileriyle gerçekleşmektedir (2012, 472).

Çuvaş Türkçesinin Grameri adlı eserinde Ersoy⁶⁵, (Fiil + -sA) + (yardımcı fiil) yapısında olan bu tür fiillerde anlamın ana fiilin üzerinde olduğunu ifade eder (2017, 380).

⁶⁵ Çuvaşçada yeterlilik tasvir fiili ile ilgili bkz. Ersoy Feyzi, "Çuvaş Türkçesinde Yeterlilik Kategorisi".

- *Pürte vîrîm pü-sillî sarî çiper hîrarîm kîrse tîçî.*⁵⁷ "Eve uzun, ince, sarışın güzel bir kadın girdi."
- *Mÿran italasa ilçî te îna saltak arîmî.*⁹⁷ "Boğazından kucakladı onu asker hanımı."
- *Tatah îşrîş. Vanyuk samayah üsîrîlse kayrî.*¹⁰¹ "Tekrar içtiler. Vanyuk iyice sarhoş oldu."
- *Epî nimîy te pîlmestîp. Çînternî tik — kayas pulat' — terî te hîrarîm vaskasa tuhsa kayrî.*¹¹⁸ "Ben hiçbir şey bilmiyorum. Askere çağrılanların yavaş yavaş gitmesi gerekiyor dedi ve kadın acele ederek evden çıktı..."
- *Çüreçeren şalalla sînasa pîhrî.*⁵⁹⁰ "Pencereden içeriye doğru dikkatlice baktı."
- *Sîtel şînçi kîlençeren pîr stakan yarsa îşrî.*⁶³⁶ "Masadaki şişeden bir bardak koyup içti."
- *Nik ahîrsa kulsa yaçî.*⁹⁰⁵ "Nik kahkaha atarak güldü."
- *Şav samantra mana kulîşla pulsa kayat' te, ham mîn terî açalla, ayvanla (ye, ten, hîrarîmla?) şuhîşlama pultarninçen tîlînse sasîpah kulsa yaratîp epî...*⁴⁵⁹ "O anda, bu durum bana komik geldi ve böylesine çocuk gibi, aptal gibi (ya da belki bir kadın gibi) düşünebildiğime şaşırarak kahkahayla güldüm..."
- *Şînkîravlanine iltmesîr yulas mar tese telefona vîrîm şvîhnereh kuşarsa lartrî.*⁸³⁴ "Aradıklarında duyayım diye telefonu oturduğu yerin yakınına taşıdı."
- *Ak ham ta saltaka tuhsa kayîp ta iran...*¹⁶⁷ "İşte kendim de yarın askere gideceğim..."
- *Vara vîl sikkipe urama sikse tuhrî.*⁶⁴⁴ "Bir anda, pencereden dörtnala koşar gibi sokağa fırladı."

- *Emigrantsen purniŝi şinçen kalasa parakan spektakl*.⁵⁶³ "Göçmenlerin yaşamı hakkında anlatan piyes."
- *Maçça şinçen pürtekü urayne takam ŝaplatsa ükrî*.²⁹¹ "Tavandan sundurmanın altına biri düştü."
- *Epî irîklî pulp! tese şırsa yaçî*.¹⁰³³ "Ben özgür olacağım diye yazdı."
- *Mînpê tîransa purînasŝî*?⁹⁰³ "Neyle doyup yaşamak istersin?"
- *Atte saltaka tuhsa kaysanah rayontan agent kilçî te sirîŝ patŝalîha aş-kakay tülese tatmalli pur terî*.¹⁶⁰ "Babam askere gidince, rayondan ajan geldi ve sizin ülkeye et ürünleri ödemeniz gerekiyor dedi."
- *Vera işiklese makîrsa yaçî*.⁶²⁹ "Vera hıçkırarak ağladı."
- *Vîl îna tuhhîmrah işşe yaçî*.¹⁰⁸⁶ "Babam, kadehi bir dikişte içti."
- *Mana tupayîr-i? – tese tytrî*.⁴²⁹ "Beni bulabilir misiniz? Diye sordu." (yeterlilik)
- *Allo! Errene çîneyîr-şî telefon patne?*⁷³⁴ "Allo! Erre'yi çağrabilir misiniz telefona?"
- *Kilten te ŝînkîravlama pultarattîm ta, ançah unta attepe anne iltme pultaraŝŝî*.⁸⁰⁹ "Evden de arayabilirdim ancak oradan annem ve babam duyabilirler."
- *Nataşa, ataşullî ŝuhŝîsene pîr tîvve puştarma ta ilkîreymerî*.²⁶⁹ "Nataşa, hayal meyal olan çılgın düşüncelerini bir noktada toplamak istedi ancak yapamadı."

III. Değerlendirme

Çuvaşça ile Türkiye Türkçesinin birleşik fiil yapımında da büyük oranda paralellik göze çarpmaktadır. Burada paralellikten kasıt, birleşik fiillerin söz dizimi

içindeki görevleri, yapısı ve fonksiyonu bakımındandır. (isim + yardımcı fiil), (fiil + zarf-fiil + yardımcı fiil) yapısı her iki lehçede de korunmuştur. İki lehçenin birleşik fiil grubundaki bazı farklılıklar şu şekildedir:

a. Çuvaş Türkçesi (fiil + yardımcı fiil) kuruluşunda yer alan yardımcı fiiller açısından oldukça zengindir. Güzel, Türkiye Türkçesine oranla Çuvaş Türkçesinde çok daha zengin bir tasvir fiili kadrosunun bulunduğu belirtir (2012, 471). Aynı zamanda, Türkiye Türkçesinde {-Xp}'ın karşılığı olan {-sA} zarf-fiili Çuvaş Türkçesinde, *fiil + yardımcı fiil* yapısının oluşturulmasında oldukça sık kullanılır. Türkiye Türkçesinde ise bu hususta daha çok ünlü zarf fiillerin kullanıldığı bilinmektedir: yapıver, yapadur, gidedur.

b. Çuvaş Türkçesinde, birleşik fiil konusundaki farklılardan bir tanesi de yönelme ya da ayrılma durumundaki bir ad bir fiille birleşerek *anlamca kaynaşmış veya deyimleşmiş birleşik fiiller* oluşturabilmektedir.

- *Kapla uhmaha tuhsa kayñ tata, — ñkarsa ilçĩ sasartıkah Gennadi Andreyç.*¹³³⁹ "Bu şekilde aptala döneceksin, diye düşündü aniden Gennadi Andreyç."
- *Vanyuk urama tuhrĩ.*¹³³ "Vanyuk sokağa çıktı."
- *Saltaka tuhsa kayas çuh ta kuraymarım şeremet açine, şıpah kukkusem patne kaynıççĩ te...*²⁴⁷ "Askere **çıkıp** gideceği zaman da göremedim, garibanın çocuğunu." (Anlamca deyimleşmiş birleşik fiil ve yeterlilik fiili).
- *Tomas mñpur ukşine annene parsa hñvarçĩ te makra-makra kilten tuhsa kayrĩ.*¹⁰²⁷ "Tomas bütün parasını annesine bıraktı ve ağlaya ağlaya **evden** **çıkı**." "

- *Alıka şaltan pitırse iletip.*²⁸⁵ "Kapıyı içerden kilitlerim."
- *Epı şavrınsa pıhnine asırhasan, nim şutlasa tımasır pirın hışran utrı vıl.*⁴⁵⁴ "Benim dönüp baktığımı fark edince, hiç düşünmeden arkamızdan yürüdü."

c. Çuvaş Türkçesinde, birleşik fiil kategorisinde gözümüze çarpan farklı özelliklerden bir diğeri de yeterlilik kategorisindedir. Bilindiği üzere Türkiye Türkçesinde bir ana fiilin üzerine gelen zarf fiil ekinden sonra /bil-/ fiiliyle yapılan bu tasvir fiil şekli Çuvaşça aynı zamanda /mA pultar-/ yapısıyla da karşılanabilmektedir.

- *İştá kurma pultarnine asa ilme tırırım, asa ileymerim.*³⁶⁹ "Nerede görmüş olabildiğimi hatırlamaya çalıştım ancak hatırlayamadım."
- *Şav vıhıtrah epı ına çırma pultaraymastıp.*³⁷⁸ "Bu saatte bu şarkıya dayanamıyordum."
- *Manın çi şvıh tusım ına makırmasır itleme pultaraymastçıı...*⁵¹⁶ "Benim en yakın dostum onu ağlamadan dinleyemezdi."

d. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus da Türkiye Türkçesinde **geliver gidiver** gibi yapılarıdaki tezlilik; beklenmezlik tasviri fiileri **kalakal-**, **çık gel-**; düşe **yaz-** yaklaşma tasviri fiili, Çuvaş Türkçesinde fiil + (-sA) zarf-fiil + yardımcı fiil ile karşılanmasıdır. Yani; Çuvaş Türkçesinde her bir tasvir fiili için Türkiye Türkçesindeki gibi ayrı kavramlar kullanmak yerine kapsamı ve kullanımı geniş bir yapı olan (fiil + (-sA) zarf-fiil + yardımcı fiil) yapısı diğer tasviri şekilleri bağlam yardımıyla karşılayabilmektedir.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere, birleşik fiil grubunda, eklerin fonksiyonları, biçimleri, fiillerin istemleri bakımından iki lehçe arasında

farklılıklar mevcuttur. Bununla birlikte, tüm Türk lehçeleri için tipolojik sayılabilecek birleşik fiillerin fazlalığı Çuvaş Türkçesinde, Türkiye Türkçesindekinden daha fazla olmakla birlikte kullanım alanı daha geniştir.

4. 2. n. Kısaltma Grupları

Karahan kısaltma grubu için, "Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır" tanımını yapmıştır. Kısaltma grupları mutlaka iki isim unsurundan meydana gelmesinin yanında, isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil gruplarından kısılmıştır (2018, 79).

- *puşĩ usĩnçĩk*⁶⁵¹ = başı sarkık (olarak): zarf-fiil grubu
- *çunĩ çĩresir*⁴⁸² = ruhu katı (olan): sıfat-fiil grubu
- *sassi hĩĩlti*¹¹⁶⁰ = sesi hırıltılı (çıkan): sıfat-fiil grubu

Çuvaş Türkçesinin kısaltma gruplarını, ilgi, vasıta, yaklaşma, bulunma, ayrılma ve isnat öbeği olmak üzere altı başlık altında inceleyeceğiz.

4. 2. n. i. İlgi grubu⁶⁶

İlgi ekiyle bağlanmış isim unsurunun yan yana gelmesiyle oluşan kelime grubudur. Ergin, ilgi grubunu, "genitif eki ile birbirine bağlanan iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur" şeklinde tanımlamıştır. Grubun manası genitifin ilgi fonksiyonuna dayanır. Bu grubun iyelik eki düşmüş bir iyelik grubu gibi olduğunu belirtir (2009, 393).

⁶⁶ Türk gramerciliğinin en belirgin problemlerinden bir tanesi şüphesiz terim sorunu ve ortak bir terminoloji yaratamamaktır. Literatürde daha çok ilgi durumu olarak geçen bu terim için, *türlük düşüm, tamlayan durumu, iyelik hâli, katılma hâli, -in hâli, belirten durumu, adil tamlaması*, gibi birçok farklı ad kullanılmıştır. Bu terminoloji sıkıntısının yanında 9 adet hâl eki içinden diğer hal eklerinden farklı olarak ismi isme bağlayan tek hâl eki olması da onun bir hal eki olup olmadığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Şahap Bulak, ilgi eki hal eki midir? Bknz. Leyla Karahan İlgi Hâli ve Yükleme Hâli Eki Üzerine Bazı Düşünceler.

İlgi grubu, gramer kitaplarımızda farklı yöntemler farklı adlandırmalar ve farklı gruplar altında incelenmiştir. İlgi grubuyla ilgili Ediskun, diğerler araştırmacılar farklı bir görüş ortaya koymuştur: Teklifsiz, konuşma dilinde, belirtili isim takımlarının belirtileni kimi kez ek almayabilir: Bizim ev, çobanın kulübe, senin Nuri, muhtarın Süleyman gibi. Bu gibi isim takımlarını birer sıfat takımı kabul edebiliriz: bizim olan ev- çobanın olan kulübe (1999, 120).

Bu form, Günay Karaağaç'ın *Türkçenin Söz Dizimi* adlı kitabında *ilişkilendirme öbekleri* başlığı altında incelediği, isim tamlaması, ilgi durumu öbeği ve iyelik öbeklerinden ilgi durumu öbeğine girmektedir. Bugün bu kategori özel isimlerle, zamirlerle ve iyelikli sözlerle kullanılmakta olup tamlanan ögesi eksizdir (2009, 177). Türkiye Türkçesinde *benim ev, onun araba, bizim iş* şeklinde kullanılan ve daha çok zamirlerle kullanımı yaygın olan bu tür, Çuvaş Türkçesinde yaygın olarak isimlerle kullanılabilir.

I. Yapısı

İsim + ilgi durumu eki (-n, -(n)İn, yİn-) + isim+ Ø

II. Özellikleri

İki ismin ilgi ekiyle bağlandığı bu grup, isim unsuru bir kelime grubu olabilir. Ayrıca ilgi grubu, cümle içinde isim görevindedir.

İlgi durumunun yapısındaki kullanım Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Çuvaş Türkçesinde de değişebilmektedir.

- *pir ĩn + şşşivri ir ĩklĭh çirli*⁹⁷⁶ "bizim yeryüzündeki bağımsızlık hastalıklı"
- *Pir ĩn + Mişsa vilni vişĭ uyĭh ĩnt ĩ.*¹¹ "Bizim Mişsa öleli 3 ay oldu şimdi"

- *Şülte manın adres, ayalta, hıyın adresne şırmalli tilte. Akılçanla Hotel Chuvashia Shubashkar-City teni.*⁵⁶⁰ "Üst tarafta benim adres, aşağıda, kendi adresini yazması gereken tarafta İngilizce Hotel Chuvashia Shubashkar-City demiş."
- *Hamırla kalasan, diskoteka yevır kiptirtetü pulçı pirin.*⁴⁸⁶ "Kendimiz de eşlik edince, bizim diskotekmiş gibi gürültü çıktı."

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere, Çuvaş Türkçesinde bazen, isim tamlamasının ikinci unsuru olan tamlananda iyelik ekinin olmadığı gramatik ögeler de mevcuttur. Oğuzhan Durmuş, Çuvaş Türkçesinde bu kullanımın iyelik ifadelerinde sıklıkla başvurulan yollardan biri olduğunu ve bu sıklığın oluşmasındaki amillerden birinin bu yapının Rusçanın da kurallı iyelik biçimi olmasından kaynaklanabileceğini söyler (2009,69).

4. 2. n. ii. Vasıta Grubu

İki isim unsurunun ve "ile" edatının oluşturduğu kelime grubudur.

I. Yapı

İsim + vasıta durumu eki (-pA/pAIA) + isim

II. Özellikler

Çuvaş Türkçesinde vasıta grubu, sıfat-fiil öbeklerinden kısalan gruplardır. Cümle içinde sıfat ve isim görevinde kullanılmaktadır. Unsurlardan herhangi biri bir kelime grubu olabilmektedir.

- *Erresen uškňi učiliščiri rejissersempe pırle hatırleñspektaklsene stsena šine křparat.*⁷²³ "Erre'lerin grubu üniversitedeki yönetmenlerle birlikte hazırladığı piyesleri sahnede sergiledi."
- *Mınpe tıransa purñasšň? Surıhsene irıklıh temipele lektisem vulasa parsai? E — sısnasene?*⁹⁰³ "Neyle doyup yaşamak istersin? Koyunlara **bağımsızlık konusuyla ilgili** dersler okuyup anlatarak mı? Hı — domuzlara?"

4. 2. n. iii. Yaklaşma Grubu

Yaklaşma durumu eki almış bir isim unsuru ile bir başka isim unsurunun birleşerek oluşturduğu kelime grubudur. Tahir Nejat Gencan, bu grup için "tümlenmiş sıfatlar" başlığı altında inceleyerek bunların bir sıfat görevi gördüğünü belirtmiştir ve *işinde usta, çelikten sert* örneklerini vermiştir (2001, 80).

I. Yapı

İsim + yaklaşma durumu eki (-A) + isim

II. Özellikleri

İsim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil öbeklerinden kısaltılmışlardır. Kelime grubunu oluşturan unsurlar bir kelime grubu olabilmektedir. Cümle içinde bu kısaltma grubu daha çok sıfat ve isim görevinde kullanılmaktadır.

- *çuna / šivıh (kaççı)*⁴⁵⁵ "cana yakın (delikanlı)"
- *Pürte / vırım (şul)*⁵⁷ "eve uzun yol"
- *çuna / yivır*²⁵⁶(...) "ruha zor"

4. 2. n. iv. Bulunma Grubu

Bulunma durumu ekini almış bir isim unsuruyla başka bir isim unsurunun birleşiminden oluşan kelime grubudur.

I. Yapı

İsim + bulunma durumu eki (-rA, -tA, -çA) + isim

II. Özellikleri

Çuvaş Türkçesinde bulunma grubu, cümle içinde isim ve sıfat görevindedir. Bulunma grubunun unsurlarından herhangi biri kelime grubu olabilir.

- *Şurasem, te irra sise, kalleh şuyhaşa puşlarış, ançah ku hut inçe havaslın, kımılın.*¹³⁵⁶ "Yavrular da iyi hissedip, tekrar bağırmaya başladılar, ancak bu defasında hevesli ve gönüllü."
- *Puşra tirlışuhış yavınçı.*¹³³⁷ "Aklında türlü düşünceler dolandı."

Bilindiği üzere, Türkçede kesir sayı sıfatları bulunma durumu ekiyle yapılmaktadır: *dörtte üç, ikide bir* gibi kullanımlar bulunma grubunda ele alınırken Çuvaş Türkçesinde bu yapı için sıra sayıları yapan *-mış* eki kullanılmaktadır: *ikkî vişşimış* "üçte iki", *pırre pillikmiş* "beşte bir".

4. 2. n. v. Ayrılma Grubu

Ayrılma durumu eki alan bir isim unsuruyla başka bir isim unsurunun birleşiminden oluşan kelime grubudur.

I. Yapı

İsim + ayrılma durumu eki (-rAn, -tAn, -çAn) + isim

II. Özellikler

Ayrılma grubu, Çuvaş Türkçesinde, karşılaştırmalar için çok sık kullanılmaktadır. Ayrılma grubunun unsurları birer kelime öbeği olabilmektedir. Aynı zamanda cümle içinde sıklıkla isim ve sıfat görevinde kullanılmaktadır.

- *Latviren itlarah Çŋvaş Šŋrŋn ŧŋpi pirki ŧuhŧlanŋ.*⁵³⁰ "Litvanyadan daha çok Çuvaş ülkesinin kaderini düşünmüş."
- *Šantalik layih tŋrsan, huŧŋran pŋrre kilkelese kayatçŋŧ, halŋ akŋ viŧŋŋ erne utla ŧuk ŋntŋ.*²⁶ "Hava iyi olursa arada bir gelip giderdiler, ŧimdi üç haftadan daha fazladır yoklar artık."
- *Bobbi, Tŋvan ŧŋrten hakli vara nimŋn te ŧuk ŧak aslŋ ŧŋr ŧŋnçe.*⁶⁷⁴ "Memleketinden değerli hiçbir ŧey yok bu kocaman yeryüzünde."
- *Yalti ŧŋr kilten ŧŋr utla arŧŋn tuhsa kayrŋ.*²⁵³ "Köydeki yüz evden yüzden fazla erkek çıkıp gitti."

4. 2. n. vi. İsnat Grubu

İki isim unsurunun birinin diğerine isnat edilmesiyle oluŧan kelime grubudur.

I. Yapı

isim + iyelik eki (-ŋ, -i, -ŧŋŧ) + isim

II. Özellikler

Cümle ve kelime grupları içinde isim, sıfat, zarf görevi yapmaktadır.

- *puŧŋŧ usŋnçŋk*⁶⁵¹ "baŧı sarkık (olarak): zarf-fiil grubu"

- *çuni* *çiresir*⁴⁸² "ruhu katı (olan): sıfat-fiil grubu"
- *sassi hırilti*¹¹⁶⁰ "sesi hırıltılı (çıkan): sıfat-fiil grubu"

III. Değerlendirme

Kısaltma gruplarının yapısı hem Çuvaş Türkçesinde hem Türkiye Türkçesinde şu şekildedir: isim unsuru + ilgi durumu eki / yaklaşma durumu eki / bulunma durumu eki / ayrılma durumu eki / iyelik eki / ile edatı + isim

Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin yapısal özellikleri yukarıda gösterildiği gibi aynıdır. Bunun yanında bir takım farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıklar aşağıda belirtildiği gibidir:

a. Türkiye Türkçesinde her iki unsuru da çekim eki taşıyan aşağıdaki yapılarda, Çuvaş Türkçesinde ikinci unsurun ek almadığı görülür (2017, 446).

şultan-şul "yıldan yıla"

*Kunran-kun*⁶⁷ "günden gün" (2017, 446).

b. "elliden fazla", "ondan fazla", "yüzden fazla" gibi sayı isimleriyle oluşturulan kısaltma grupları, Çuvaş Türkçesinde sayılara herhangi bir ek getirilmeden yapılabilir (2017, 446).

- *Yalti şır kilten şır utla arşın tuhsa kayrı.*²⁵³ "Köydeki yüz evden yüzden fazla erkek çıkıp gitti."
- *Unran vunı şul utla aslı pulnı vıl.*⁵²⁰ "Ondan, on yıldan daha fazla büyümüş"

⁶⁷ Aktardığımız metinde bu gramer kategorisiyle ilgili örnek tespit edemediğimiz için Ersoy'un Çuvaş Türkçesi Grameri kitabından yararlandık.

c. Türkiye Türkçesinde "saat beşte", "saat onda", "saat altıyı on geçe" gibi kısaltma grubu olarak düşünülebilecek yapıların Çuvaş Türkçesindeki kullanımları farklılık arz eder. Türkiye Türkçesinde "saat" kelimesi, sayı isimlerinin önünde yer alırken Çuvaş Türkçesinde sayı isimleri "saat" kelimesinden önce kullanılır (2017, 446).

- *Şur şır irtni viş sehetre kam şvǎrmast' pultǎr?*¹²⁸³ "Saat gece 3'te kim uyumaz?"
- *Şur şır irtni ikǎ sehet te şırǎm minut.*⁷³² "Saat gece yarısını iki saat yirmi bir dakika geçmiş."

Yukarıda belirtilen örnekler Türkiye Türkçesine göre ters kullanılsa da "saat" kelimesinin sıfat olarak kullanıldığı kelime gruplarında Türkiye Türkçesiyle benzerlik taşımaktadır.

- *Pǎr sehete yahǎn şǎnkǎravlatǎp.*⁸¹⁶ "Bir saate yakın arıyorum."
- *Pǎr-ik sehet şvǎrǎp.*⁶⁰³ "Bir-iki saat uyuyacağım."

BÖLÜM V

SONUÇ

Günümüzde bilindiği üzere, Türk lehçeleri üzerinde pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalardan anlaşılan başlıca sonuçlardan bir tanesi de söz dizimi bahsinin en az değişiklik gösteren alan olmasıdır. Çuvaşça bilindiği üzere İlk Türkçe döneminde, Genel Türkçeden ve diğer Türk lehçerinden, Ana Bulgarca ya da Ana Çuvaşça olarak ayrılan ilk lehçedir. Buna ek olarak, Çuvaşların ve Çuvaşçanın, Türkiye Türkleri ve Türkçesi ile hatta Türk dünyası ile aralarında, hem kültürel etkileşime girdiği milletler açısından hem dini yaşayış açısından hem de coğrafi olarak büyük ayrılıklar ve farklılıklar mevcuttur. Ancak, aktardığımız metinden mülhem Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin kelime grupları arasında ana unsurların dizilişin korunduğu ve yapı bakımından belirgin bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Dil, bunca geçen zamana karşın hatta kelime hazinesindeki bir dolu farklılığın yanında söz dizimi özelliklerini ufak tefek değişiklikler dışında koruyabilmiştir. Elbette, iki lehçenin kelime grupları arasında bir takım farklılıklar vardır ancak bunlar genel yapıyı değiştirecek nitelikte ve nicelikte değildir. Yani, her iki lehçede de Türkçe söz dizimi için tipolojik olan *yardımcı öge + ana öge* dizilişi korunmuştur.

Oğuz Türklerinin dili, asırlarca Arapça ve Farsçanın etkisinde kalırken, Çuvaşça ise Rusça ve bir takım Fin-Ugor dillerinin etkisinde kalmasına rağmen kişiler arası iletişim dizgesi olan dil olgusunda söz dizimsel özelliklerin değişmemesi oldukça şaşırtıcıdır. Morfoloji, söz varlığı ya da fonetik özellikler sentaks kadar dayanıklı değildir. Hatta günümüzde diğer Türk lehçeleri incelendiğinde Talat Tekin'in belirttiği gibi bu dilde eğitim almadan cümleleri anlamak mümkün değildir.

Bu durum Çuvaşça için de geçerlidir ve hayli bilim insanı tarafından Türkiye Türkçesine en uzak iki lehçeden biri olarak kabul edilmektedir.

Çok ayrı coğrafya ve kültürlerde yaşamış, çoğu kez kendini maruz kaldığı dillere karşı koruma mücadelesi vermiş bu iki akraba dil arasında söz dizimsel olarak çok belirgin ya da birini diğerinden belirgin bir biçimde ayıracak fark bulunamamıştır.

Türkçenin tipolojik özelliklerinden birisi de başka dillerden birçok kelime almasına karşılık fiil kategorisinde kesinlikle başka dillerden ödünçleme yapmamış olmasıdır. Bu durum Çuvaşça için de geçerlidir. Bunca kelime, biçimbilgisel ya da fonetik değişimlere karşı söz diziminde, belirgin ayrılıkların olmaması dilin cümle yapısındaki muhafazakârlığından ve söz diziminin dilin temel yapısı oluşundan kaynaklanmaktadır. Yine de buna rağmen birtakım değişiklikler de meydana gelmiştir. Boris Çındıkov'un seçme hikâyeleri esasında tespit edilen Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin kelime gruplarındaki belirgin sayılabilecek kimi farklılıklar şu şekildedir:

1) a. İsim tamlaması kategorisinde iki lehçe arasında en büyük farklılık Çuvaş Türkçesinde iyelik eksiz tamlamaların da olabilmesidir. Örneğin, *Rasvet fabrika, al arman* sırasıyla "Rasvet fabrikası, el değirmeni".

b. Bunun yanında tamlayan unsurunun ilgi eki aldığı ancak tamlanan unsurunun iyelik almadığı yapılar da mevcuttur ancak bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ve aktarımı belirtili isim tamlaması şeklindedir. Örneğin, *man yultaş* "benim arkadaşım", *pahçan alık* = "Bahçenin kapısı"

c. Yukarıdaki durumun tersi olarak bu kategoride tamlayan ilgi durumu eki almayıp tamlanan iyelik alır ancak bu yapıları Türkiye Türkçesine aktarıırken yine belirtili isim tamlaması olarak aktarırız. Örneğin, *natsi vŷi* "ulusun gücü", *Maruŷsem patne* "Maruŷ'ların yanına"

2) a. Sıfat tamlaması kategorisinde en önemli fark, tamlayan unsuru sıfat-fiil grubu olan yapılarda görülmektedir. Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil ekiyle oluşturulan sıfat tamlamalarında sıfat-fiil ekinin üzerine iyelik eki gelebilirken Çuvaŷ Türkçesinde sıfat-fiil eki alamamaktadır. İyelik eki fonksiyonu doğrudan şahıs zamirleri ve dönüşlülük zamirleriyle sağlanmaktadır. Örneğin, TT. dans ettiğimiz oda > ÇT. **hamır** taşlanı pülüm, TT. biraz önce okuduğum şiir > ÇT. paŷır vulanı sívva

b. Türkiye Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması olarak karşımıza çıkan yıl isimleri, Çuvaŷ Türkçesinde sıfat tamlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, TT. 1995 yılı > pın te tühırŷır tühırvun pillikmiŷ / ŷul

c. Çuvaŷ Türkçesinde kesir sayı sıfatları Türkiye Türkçesinden çok daha farklı bir yolla yapılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu kategori, araya +DA bulunma eki alır ve bütün sayı ilk sırada bulunurken, Çuvaŷ Türkçesinde bütün sayı sonda bulunur ayrıca bulunma durumu eki sıfır biçim birim ile eşleşir. Örneğin, TT. beşte iki > ÇT. ikki pillikmiŷ.

d. Çuvaŷ Türkçesinde, pekiştirme sıfatları Türkiye Türkçesinden farklı olarak ayrılma durumu eki alarak da yapılabilmektedir. Örneğin, TT. yepyeni > ŷiniren te ŷini

3) Sıfat-fiil grubunda yapı bakımından Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında fark bulunmazken, asıl ayırım, iki lehçede de sıfat-fiil ekleri her ne kadar ortak kökenden gelse de eklerin şekilleri ve bu eklerin kelime grubundaki değişen fonksiyonlarıdır. Örneğin, Çuvaşçanın gelecek zaman sıfat-fiil eki {-As}'dir. Bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşığı [-AcAk]'dir. Ancak, bu morfem Çuvaş Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiil işlevinde de kullanılmakla birlikte, ekin fonksiyonunun ve kullanımının çok geniş olması dolayısıyla bu ek, gelecek zaman, gereklilik, istek gibi işlevlerde bulunmasının yanısıra kalıcı ve geçici isimler yapımında ve ek birleşimi yoluyla [-Assi] mastar eki işlevi fonksiyonunda da kullanılabilir. Hatta birçok başka ekler birleşerek Çuvaşçanın zarf-fiil kadrosunun zenginleşmesinde, eklerin fonksiyonlarının çeşitlenmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Örneğin, *şiras v ĭħsem* "yazacak zamanlar", *p ĭreh kayas pulat* "hemen gitmem gerekiyor", *uramalla p ĭħassin pulç ĭ*, "sokağa doğru bakmak istedi", *ĭħlanassi te k ĭšt šeş man ĭħ* (dili) anlayışım da çok az benim.

Bir başka örnek ise, Türkiye Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi {-mAII} iken bu ekin Çuvaş Türkçesinde karşılığı {-mAIIA-mAIIi}'dir. Ancak bu ek, Çuvaş Türkçesinde gereklilikten ziyade gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır.

Sıfat-fiil grubunda belirtildiği gibi, yapı bakımından iki lehçe arasında bir fark yokken farklılık ek kadrosu ve eklerin fonksiyonundan dolayı ortaya çıkmaktadır. Sıfat-fiil eki alan bir kelimenin iyelik eki almadığını, iyelik ekinin Çuvaş Türkçesinde ekten ziyade sentaktik yolla yapıldığını, sıfat tamlaması grubunda bahsettiğimiz için burada değinmiyoruz.

4) İsim-fiil grubunda her iki lehçede de yapı bakımından bir fark yoktur. Bu gramer kategorisinde farklılık, daha çok isim-fiil eklerinin fonksiyonunda ortaya

çıkılmaktadır. Çuvaşçanın mastar eki olan {-mA} eki Çuvaşçada mastar eki + yönelme ve belirme eki, zarf-fiil işlevinde, yapım eki işlevinde ve sıfat- fiil işleviyle çok çeşitli kullanım alanına sahiptir. Bu durum, ekin mastar fonksiyonu zayıflatmış ve Çuvaş Türkçesinde mastar işlevini {-ni} ve {-Assi} gibi farklı ekler karşılamaya başlamıştır. Aynı zamanda bir diğer önemli farklılık da Türkiye Türkçesinde yalnızca iyelik eki olarak kurulabilen yapılar, Çuvaş Türkçesinde iyelik ekine ihtiyaç duymamaktadır.

5) Zarf-fiil kategorisinde her iki lehçede yapı bakımından bir fark olmamasına karşın zarf-fiil kadrosu ve eklerin fonksiyonu, kullanım alanları açısından önemli farklılıklar mevcuttur. Çuvaş Türkçesinin günümüzde dahi zarf-fiil kadrosu, tam olarak ortaya konabilmiş değildir. Bununla birlikte eklerin şeklindeki farklılıklar zarf-fiil grubundaki en önemli ayrımlardan biridir. Örneğin, Türkçenin tarz bildirme fonksiyonundaki zarf-fiil {-Xp} iken bu ek Çuvaş Türkçesinde {-sA}'dır. Ek aynı zamanda Türkiye Türkçesine {-ArAk} olarak da aktarılabilmektedir. Örneğin, Hıramım vaskasa tuhsa kayrı. "Kadın acele edip çıktı.", Savınsah asa ilet Vanyuk. "Sevinerek hatırlar Vanyuk". Eklerden kaynaklanan bu farklılığa {-sAn ve -Sassĭn}'dir . Bu ek Türkiye Türkçesinde {(y)Xnca}, {-DXK + İYE + (n)DA} şeklinde aktarılmaktadır. Yani, eklerin fonksiyonları, şekilleri ve Çuvaş Türkçesinin zarf-fiil kadrosunun zenginliği iki lehçe arasındaki farklılık kategorisini oluşturmaktadır.

6) Tekrar grubu kategorisinde, her iki lehçede arasında işlev, fonksiyon ve diziliş açısından bir fark bulunmamaktadır. Bu gruptaki farklılığın temelini söz varlığındaki farklılık oluşturmaktadır. Bunun yanında, Türkiye Türkçesinde bazı tekrar gruplarının birinci unsuru iyelik eki almak zorundayken Çuvaş Türkçesinde böyle bir zorunluluk yoktur. Örneğin, TT. Aklım-başım > iş-puşım. Aynı zamanda ses yardımıyla yapılan

pekiştirmelerde lehçeler arasında birtakım fonetik farklılıklardan kaynaklanan başlıklar da mevcuttur. Örneğin, TT. masmavi > ÇT. Kinkivak.

7) Edat grubu kategorisinde, her iki lehçede yapı ve işlev bakımından bir fark bulunmamaktadır. Farklılık daha çok kullanılan edatlardan ve edatların çekimindeki istemlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, neden-amaç bildiren "dolayı" edatı Türkçeden "-den dolayı" şeklinde çekimlenebilirken bu edatın Çuvaş Türkçesindeki karşılığı "pula" çekimde "-e pula" şeklinde çekimlenmektedir. Bir başka örnek de Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan -e kadar edatıdır. Bu çekim edatının Çuvaş Türkçesindeki karşılığı "taran"dır. Örneğin, pilik **taran** şaramaslançi "Beline kadar soyundu." İsimlere herhangi bir çekim eki almaksızın gelmektedir. İki lehçe arasında edat grubundaki başlıca ayırım, edatların farklılığı ve istemlerdir.

8) Bağlama grubunda her iki lehçede, yapı, işlev, fonksiyon açısından belirgin bir fark bulunmamaktadır. Bu grupta karşımıza çıkan başlıca farklılıklar: Kullanılan bağlaçların farklı olması ve Türkiye Türkçesinde sayı grubu başlığı altında incelenen yapıların Çuvaş Türkçesinde araya [tA] bağlacı olarak bağlama grubu kategorisine girmesidir. Örneğin, TT. bin dokuz yüz yetmiş yedi > ÇT. pın **te** tihşir şitmil şičçimiş

9) Unvan grubu her iki lehçede aynı yapı ve fonksiyonda kullanılmaktadır. Bir isim ve bir unvanın yan yana gelmesinden oluşan bu grup her iki lehçede söz dizimi içinde isim görevi yapmaktadır. Ancak, Türk lehçerinde zaman zaman Rusçanın etkisiyle unvan (yardımcı unsur), ismin (ana unsurun) önüne gelebilmektedir. Bununla birlikte, bu grupta en belirgin fark, kullanılan unvanların ve akraba isimlerindeki fonetik farklılıklardır.

10) Bir şahsa özel ad olmak üzere birden fazla ismin yan yana gelmesiyle oluşan Birleşik İsim grubunda, iki lehçe arasında yapı, işleyiş ve fonksiyon açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır.

11) Bir ünlem ve ismin yan yana gelmesinden oluşan ünlem grubunun yapısı ve fonksiyonu açısından her iki lehçe arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

12) Sayı grubunda, her iki lehçede de onluk sistem kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de sayılar Türkçe kökenlidir ve Genel Türkçe karşılıklarıyla birleşmektedir. Yani ufak ses değişiklikleri dışında her iki lehçede sayıların aynı olduğu söylenebilir. Örneğin, TT. bir > ÇT. pîr, TT. iki > ÇT. ikkî. Bu grupta, iki lehçe arasındaki temel farklılıklar:

a. Çuvaş Türkçesinde, rakamların hem uzun hem kısa biçimlerinin olması ve bu biçimlerin sıfatken kısa şekliyle, isimken uzun şekliyle yazılmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanım söz konusu değildir. Örneğin, *tîvat şîr* "dört yüz" (sıfat tamlaması ve kısa kullanım biçimi), *vun tîvattî* "on dört" (isim görevinde ve uzun kullanım biçimi)

b. Çuvaş Türkçesinde, milyon ve bin sayı adlarından sonra gelen bir sayı grubunda araya [tA] edatı girmektedir. Bu durumda, Türkiye Türkçesinde, sayı grubu yapısına giren bu kullanım, Çuvaş Türkçesinde bağlama grubu kategorisine girmektedir. Örneğin, TT. bin sekiz yüz yirmi üç > ÇT. pin te sakîr şîr şîrim viş.

13) Birleşik fiil grubunda, *isim + yardımcı fiil* şekli yapı ve fonksiyon açısından aynı özellikler göstermekle birlikte, zaman zaman Çuvaş Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki birleşik fiillerin tek bir fiille yani yardımcı fiilsiz karşılandığını tespit ettik. İlaveten:

a. Çuvaş Türkçesinde *fiil + yardımcı fiil* kuruluşunda olan yardımcı fiillerin sayısı, Türkiye Türkçesinde bu yapıda kullanılan yardımcı fiillerin sayısından oldukça fazladır. Bununla birlikte Çuvaş Türkçesinde {-sA} zarf-fiili fiil + yardımcı fiil yani tasvir fiili kuruluşunda çok sık kullanılırken Türkiye Türkçesinde bu yapı yerine daha çok ünlü zarf-fiiller tercih edilir: yapıver, aladur

b. Türkiye Türkçesinde anlamca deyimleşmiş olan bazı birleşik fiiller, Çuvaş Türkçesinde *yönelme ya da ayrılma durumu eki + fiil* şeklinde deyimleşebilmektedir. Örneğin, *Vanyuk urama tuhrĭ*. "Vanyuk sokağa çıktı.", *Alĭka şaltan pitĭrse iletip*. "Kapıyı içerden kilitlerim."

14) Kısaltma grubunda, iki lehçe arasında belirgin ya da ayırt edici bir fark tespit edilememiştir. Her iki lehçede de kısaltma gruplarının aynı örnekleri, aynı yapıları söz dizimi içinde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Andreyev, İ. A. 2005. Hal'hi Çıvaş Çilhi-Sintaksis. Şupaşkar: Çıvaş K neke İzdatel'stvi.

Andreyeva, İ. A. 2002. Çuvaşskiy Yazık (Praktičeskiy Kurs). Çeboksarı: Çuvaşskoye Knijnoe izdatel'stvo

Arık, Durmuş. 2005. Hristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar). Ankara: Aziz Andaç Yayınları.

Aşmarin N. İ. 1994-2000. Slovar Çuvaşskogo Yazıka-Çıvaş Sımahisen Kineki. 17, Çeboksarı: Russika.

Aşmarin, N. İ. 1923. Opt İssledovaniya Çuvaşskogo Sintaksisa II. Simbirsk: Poligrafsetsii SNH.

Banguoğlu, Tahsin. 1998. Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.

Bayram, Bülent. 2007. Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük. Konya: Tablet Yayınları.

Bayram, Bülent. 2015. Gyula Meszaros'un 1908 Yılı Raporuna Göre Çuvaşlar Üzerine Tespitler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 40: 21-35

Benzing, J. 2005. Çuvaşça, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Çeviren Zeki Kaymaz. Cilt: V. 2: 303-309. İzmir.

Beserek, Ahmet. 1991. Türkçede Cümle Yapısı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Bilgegil, M. Kaya. 1982. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Dergâh Yayınevi.

Delice, İbrahim. 2012. Türkçe Sözdizimi. İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Demir, Nurettin ve Emine Yılmaz. 2010. Türk Dili El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.

Deny, Jean. 1941. Çeviren Ali Ulvi Elöve. Türk Dili Grameri, İstanbul.

Durmuş, Oğuzhan. 2009. "Çuvaş Türkçesinin Şekil Bilgisi." Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Eker, Süer. 2011. Çağdaş Türk Dili. Ankara: Grafiker yayınları.

Ergin, Muharrem. 2009. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Ersoy, Feyzi. 2008. "Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersoy, Feyzi. 2017. Çuvaş Türkçesi Grameri. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ersoy, Feyzi. 2004. Çuvaş Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I.* 1075-1085. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ersoy, Feyzi. 2007. Çuvaş Türkçesi. (Ed: Ahmet Bican Ercilasun), Türk Lehçeleri Grameri, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ersoy, Feyzi. 2015. Türk Lehçeleri Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine. *X.Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı.* 18-26. Saraybosna.

Gencan, Tahir Nejat. 2001. Dilbilgisi. Ankara: Ayraç Yayınevi

Güzel, Sinan. 2012. "İpek Mikulayı'nın Tıvatı Kun Adlı Eseri Üzerinde Çuvaş Türkçesi Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)." Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Hatipoğlu, Vecihe. 1972. Türkçenin Sözdizimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hatipoğlu, Vecihe. 1963. Kelime Grupları ve Kuralları, TDAY-Belleten. 203-224. Ankara

Karaağaç, Günay. 2009. Türkçenin Sözdizimi. İstanbul: Kesit Yayınevi.

Karaağaç, Günay. 2012. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, Leyla. 2018. Türkçede Söz Dizimi: Cümle Tahlilleri. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaörs, Metin. 2005. Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi. Ankara: Akçağ Yayınevi.

Kerimoğlu, Caner. 2014. Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep. 2017. Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep. 2017. Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kükey, Mazhar. 1975. Türkçenin Sözdizimi. Ankara.

Krueger, John R. 1961. Chuvash Manual-Introduction, Grammar, Reader And Vocabulary. Bloomington: Indiana Üniversitesi Yayınları.

Levitskaya, L. S. 1978. Istoriceskaja Morfologija Çuvaşskogo Yazıka. Moskova: Akademiya nauk Sssr İstitut Yazıkoznaniya.

Rezyukov, N.A. 1954. Oçerki Sravnitel'noy Grammatiki Russkogo i Çuvaşskogo Yazıkov. Çeboksarı.

Skvortsov, M. İ.; Skvortsova, A. B. 1999. Çıvaşla-Vırışla tata Vırışla-Çıvaşla Slovar' / Çuvaşsko-Russkiy i Russko-Çuvaşskiy. Çeboksarı: ÇKİİ.

Skvortsov, M. İ. 2002. Russko-Çuvaşskiy. Çeboksarı: ÇKİİ.

S.P. Gorskiy. 1970. Halhi Çıvaş Literature Çılhin Sintaksisi, Şupaşkar: Çıvaş ASSR Kineke İzdatel'stvi.

Şimşek, Rasim. Türkçe Sözdizimi. 1987. Trabzon.

Tekin, Talât. Ölmez, Mehmet. 2003. Türk Dilleri-Giriş-. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat.

Usta, Halil İbrahim. 2000. Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma. *Türk Dili Dergisi*. 579: 209-216.

Usta, Halil İbrahim. 2007. Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim. İstanbul Kültür Üniversitesi, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK, 413-421.

Uzun, Nadir Engin. 2000. Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul: Multilingual Yayınevi.

Üstünova. Kerime. 2005. Ad tamlaması- İyelik kuruluşu Ayrımı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 641: 418-425. Ankara: TDK Yayınları

Yılmaz, Emine. 2002. Çuvaşlar ve Çuvaş Türkçesi, *Türkler*. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 110-118.

Yılmaz, Emine. 1997. Çuvaş Türkçesinde Eklenmede Oluşan Ses Değişimleri, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7: 123-139.

Yılmaz, Emine. 2002. Çuvaş Türkçesi Çok Zamanlı Bir Morfoloji Denemesi. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Yılmaz Emine. 2010. Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri I Ses Bilgisi, *Turkish studies*, volume 5/4: 728-741.